PRICES OF THE

OXFORD POCKET CLASSICS.

	Paper. s.	Paper. d.	Bound. s.	Bound. d.
Æschines in Ctesiphontem, et Demosthenes de Corona	1	6	2	0
Æschylus	2	6	3	0
Aristophanes. 2 vols.	5	0	6	0
Aristotelis Ethica	1	6	2	0
Cæsaris Commentarii, cum Supplementis Auli Hirtii et aliorum	2	0	2	6
——— Commentarii de Bello Gallico ...	1	0	1	6
——————— de Bello Civili ...	1	0	1	6
Cicero de Officiis, de Senectute, et de Amicitia	1	6	2	0
Ciceronis Tusculanarum Disputationum Libri V.	1	6	2	0
——— Orationes Selectæ	3	0	3	6
Cornelius Nepos	1	0	1	4
Euripides. 3 vols.	5	0	6	6
——— Tragœdiæ Sex	3	0	3	6
Herodotus. 2 vols.	5	0	6	0
Homeri Ilias	3	0	3	6
——— Odyssea	2	6	3	0
Horatius	1	6	2	0
Juvenalis et Persius	1	0	1	6
Livius. 4 vols.	5	0	6	0

Marcus, Tullius Cic

The Oxford Pocket Classics (continued).

	Paper. s.	Paper. d.	Bound. s.	Bound. d.
Lucanus	2	0	2	6
Lucretius	1	6	2	0
Phædrus	1	0	1	4
Sallustius	1	6	2	0
Sophocles	2	6	3	0
Tacitus. 2 vols.	4	0	5	0
Thucydides. 2 vols.	4	0	5	0
Virgilius	2	0	2	6
Xenophontis Memorabilia	1	0	1	4
——— Anabasis	1	6	2	0

Uniform with the Oxford Pocket Classics.

LAWS OF THE GREEK ACCENTS. By John Griffiths, D.D., late Warden of Wadham College, Oxford. *Nineteenth Edition.* 16mo., price 6d.

TWELVE RUDIMENTARY RULES FOR LATIN PROSE COMPOSITION: with Examples and Exercises, for the Use of Beginners. By the Rev. Edward Moore, D.D., Principal of St. Edmund Hall, Oxford. *Seventh Edition.* 16mo., 6d.

RUDIMENTARY RULES, with Examples, for the Use of Beginners in Greek Prose Composition. By John Mitchinson, D.C.L., late Bishop of Barbados, (formerly Head Master of the King's School, Canterbury). 16mo., sewed, 1s.

THE ACCIDENCE OF THE GREEK VERB TAUGHT THROUGH INFLEXIONS AND ANALYSIS. By S. J. HULME, M.A., formerly Fellow and Tutor of Wadham College, Oxford. 16mo., in wrapper, 1s.

Parker and Co., Oxford and London.

OCTAVO EDITIONS OF THE CLASSICS.

POETARUM SCENICORUM GRÆCORUM, Æschyli, Sophoclis, Euripidis, et Aristophanis, Fabulæ, Superstites, et Perditarum Fragmenta. Ex recognitione GUIL. DINDORFII. Editio sexta. One Vol., Royal 8vo., cloth, 21s.

ARISTOTLE.

THE ETHICS OF ARISTOTLE, with English Notes. By the Rev. W. E. JELF, B.D., Author of the Greek Grammar, &c. 8vo., cloth, 12*s*.

Text separate, 5*s*. Notes separate, 7*s*. 6*d*.

THUCYDIDES.

THUCYDIDES, with Notes, chiefly Historical and Geographical. By the late T. ARNOLD, D.D. With Indices by the Rev. R. P. G. TIDDEMAN. *Eighth Edition.* Complete, 3 vols., 8vo., cloth lettered, 1*l*. 16*s*.

The Text of ARNOLD, with the Argument, &c. The Indexes adapted to his Sections, and the Greek Index greatly enlarged. By the Rev. R. P. G. TIDDEMAN. In One Volume. 8vo., 12*s*.

SOPHOCLES.

SOPHOCLIS TRAGŒDIÆ, with Notes, adapted to the use of Schools and Universities. By THOMAS MITCHELL, M.A.

The following Plays may be had separately, at 5*s*. each:—Philoctetes; Trachiniæ; Ajax; Electra; Œdipus Coloneus.

CICERONIS

ORATIONES SELECTÆ.

ORATIO

In Q. Cæcilium,
In C. Verrem,
Pro Lege Manilia,
Pro Archia,
In Catilinam,
Pro Plancio,
Pro Milone.
Philippicæ, I., II.

OXONII,
ET LONDINI, 6 SOUTHAMPTON-STREET, STRAND:
Apud Jacobum Parker et Socios.
M DCCC XCII.

OXONII: EXCUDEBANT JACOBUS PARKER ET SOC.

ORATIO IN Q. CÆCILIUM.

M. TULLII CICERONIS

IN Q. CÆCILIUM

DE ACCUSATORE IN C. VERREM

CONSTITUENDO ORATIO

QUÆ

DIVINATIO DICITUR.

ARG. ASCONII. Cn. Pompeio primum et M. Crasso Coss. C. Verres perfunctus quæstura, legatione et prætura urbana, vivo patre C. Verre et prætextato filio ac filia nupta uxorem habens, quum successisset in Sicilia C. Sacerdoti prætori, eamque non sibi succedente Arrio per triennium tenuisset, atque in ea fuisset libidinose, avare crudeliterque versatus, succedente tandem in eadem provincia L. Metello, repetundarum reus ab Siculis postulatus est: qui omnes præter Syracusanos et Mamertinos M. Tullium, illo tempore florentem defensionibus amicorum, ad accusandum descendere compulerunt, jam pridem illis necessitudine copulatum, quod quæstor in Sicilia fuisset prætore Sex. Peducæo, et quod, quum decederet, in illa oratione, quam Lilybæi habuit, multa iis benigne promisisset. Accessit his non ignobilis futura de Verre victoria, quia a Metellis,

Scipionibus et multis aliis nobilibus viris et præcipue ab Hortensio ipso defenderetur, facile et principe in senatu propter nobilitatem, et in foro ob eloquentiam rege causarum, et eodem consule designato cum Q. Metello fratre Metellorum, alterius prætoris Siculi, alterius prætoris urbani. His ita constitutis exstitit Q. Cæcilius Niger, domo Siculus, et quæstor Verris, et ejusdem, ut ipse dicebat, inimicus, qui se potius accusatorem contenderet constitui oportere, has afferens causas: unam, quod ab eo læsus et ob hoc jure illi sit inimicus, quare prævaricator esse non possit; alteram, quod, quum quæstor ei tum fuerit, etiam ipse in [quæstione] crimina noverit Verris; tertiam, quod Siculus pro Siculis agat. Hujuscemodi propositionibus Cicero designatus ædilis his sex capitibus respondet (M. Licinio Crasso Cn. Pompeio Magno Coss. s. 684, p. U. c.). Accusatorem eum esse oportere: Qui invitus cogitur religione officii, rogatus ab omnibus Siculis: Qui pro republica agat: Quem volunt, qui accusant: Quem metuit, qui accusatur: Qui idoneus est facundia et innocentia: Qui hoc facit imitatione majorum. Divisio principalis una de se ipso, altera de contentione sui et Cæcilii. Divinatio dicitur hæc oratio, quia non de facto quæritur et conjectura, sed de futuro, quæ est divinatio, uter debeat accusare. Alii ideo putant divinationem dici, quod injurati judices in hac causa sedeant, ut, quod velint, præsentire de utroque possint. Alii, quod res agatur sine testibus et sine tabulis, et his remotis argumenta sola sequantur judices et quasi divident. Agitur autem causa senatoriis judiciis in invidia apud populum constitutis corruptione mul-

torum, vexatis provinciis omnibus, ac sociis populi Romani fessis toto orbe terrarum *libidine et iniquitate Romanorum magistratuum*, accusatoribus prævaricatione infamibus, flagitante plebe judicia equestris ordinis, quæ ferme ante annos X victor Sulla sustulerat, cognoscente de pecuniis repetundis M. Glabrione prætore, et amplissimis quibusque senatorii ordinis judicantibus, summa expectatione cunctorum. Genus causæ, honestum. Status, qualitas negotialis comparativa de constituendo accusatore, qui potissimum de duobus, aut qui solus accuset. Dicit enim Cæcilius, aut a se accusandum esse Verrem, aut a se quoque.

I. Si quis vestrum, judices, aut eorum qui adsunt 1
forte miratur me, qui tot annos in causis judiciisque
publicis ita sim versatus, ut defenderim multos, læse-
rim neminem, subito nunc mutata voluntate ad accu-
sandum descendere: is, si mei consilii causam ratio-
nemque cognoverit, una et id quod facio probabit, et
in hac causa profecto neminem præponendum mihi
esse actorem putabit. Cum quæstor in Sicilia fu- 2
issem, judices, itaque ex ea provincia decessissem, ut
Siculis omnibus jucundam diuturnamque memoriam
quæsturæ nominisque mei relinquerem: factum est,
uti cum summum in veteribus patronis multis, tum
nonnullum etiam in me præsidium suis fortunis con-
stitutum esse arbitrarentur. Qui nunc populati atque

vexati cuncti ad me publice sæpe venerunt, ut suarum
fortunarum omnium causam defensionemque susci-
perem : me sæpe esse pollicitum, sæpe ostendisse dice-
bant, si quod tempus accidisset, quo tempore aliquid
a me requirerent, commodis eorum me non defuturum.
3 Venisse tempus aiebant, non jam ut commoda sua, sed
ut vitam salutemque totius provinciæ defenderem:
sese jam ne deos quidem in suis urbibus, ad quos con-
fugerent, habere, quod eorum simulacra sanctissima
C. Verres ex delubris religiosissimis sustulisset. Quas
res luxuries in flagitiis, crudelitas in suppliciis, ava-
ritia in rapinis, superbia in contumeliis efficere potu-
isset, eas omnes sese hoc uno prætore per triennium
pertulisse; rogare et orare, ne illos supplices asper-
narer, quos me incolumi nemini supplices esse opor-
4 teret. II. Tuli graviter et acerbe, judices, in eum
me locum adduci, ut aut eos homines spes falleret,
qui opem a me atque auxilium petissent, aut ego, qui
me ad defendendos homines ab ineunte adolescentia
dedissem, tempore atque officio coactus ad accusandum
traducerer. Dicebam eos habere actorem Q. Cæ-
cilium, qui præsertim quæstor in eadem provincia
fuisset. Quo ego adjumento sperabam hanc a me
posse molestiam demoveri, id mihi erat adversa-
rium maxime. Nam illi multo mihi hoc facilius re-
misissent, si istum non nossent aut si iste apud eos
5 quæstor non fuisset. Adductus sum, judices, officio,

fide, misericordia, multorum bonorum exemplo, vetere consuetudine institutoque majorum, ut onus hujus laboris atque officii non ex meo, sed ex meorum necessariorum tempore mihi suscipiendum putarem. Quo in negotio tamen illa me res, judices, consolatur, quod hæc quæ videtur esse accusatio mea, non potius accusatio, quam defensio est existimanda. Defendo enim multos mortales, multas civitates, provinciam Siciliam totam. Quamobrem, si mihi unus est accusandus, propemodum manere in instituto meo videor et non omnino a defendendis hominibus sublevandisque discedere. Quod si hanc causam tam idoneam, 6
tam illustrem, tam gravem non haberem; si aut hoc a me Siculi non petissent, aut mihi cum Siculis causa tantæ necessitudinis non intercederet et hoc quod facio me rei publicæ causa facere profiterer, ut homo singulari cupiditate, audacia, scelere præditus, cujus furta atque flagitia non in Sicilia solum, sed in Achaia, Asia, Cilicia, Pamphylia, Romæ denique ante oculos omnium maxima turpissimaque nossemus, me agente in judicium vocaretur: quis tandem esset, qui meum factum aut consilium posset reprehendere?
III. Quid est, pro deum hominumque fidem in quo 7
ego rei publicæ plus hoc tempore prodesse possim? quid est, quod aut populo Romano gratius esse debeat aut sociis exterisque nationibus optatius esse possit aut saluti fortunisque omnium magis accom-

modatum sit? Populatæ, vexatæ, funditus eversæ
provinciæ: socii stipendiariique populi Romani afflicti,
miseri, jam non salutis spem, sed solatium exitii quæ-
8 runt. Qui judicia manere apud ordinem senatorium
volunt, queruntur accusatores se idoneos non habere;
qui accusare possunt, judiciorum severitatem desi-
derant. Populus Romanus interea, tametsi multis
incommodis difficultatibusque affectus est, tamen nihil
æque in re publica atque illam veterem judiciorum vim
gravitatemque requirit. Judiciorum desiderio tri-
bunitia potestas efflagitata est: judiciorum levitate
ordo quoque alius ad res judicandas postulatur: ju-
dicum culpa atque dedecore etiam censorium nomen,
quod asperius antea populo videri solebat, id nunc
poscitur, id jam populare et plausibile factum est.
9 In hac libidine hominum nocentissimorum, in populi
Romani quotidiana querimonia, judiciorum infamia,
totius ordinis offensione, cum hoc unum his tot
incommodis remedium esse arbitrarer, ut homines
idonei atque integri causam rei publicæ legumque
susciperent: fateor me salutis omnium causa ad eam
partem accessisse rei publicæ sublevandæ, quæ maxime
10 laboraret. Nunc, quoniam quibus rebus adductus ad
causam accesserim demonstravi, dicendum necessario
est de contentione nostra, ut in constituendo accu-
satore quid sequi positis habeatis.

Ego sic intelligo, judices: cum de pecuniis repe-

tundis nomen cujuspiam deferatur, si certamen inter
aliquos sit, cui potissimum delatio detur, hæc duo in
primis spectari oportere: quem maxime velint actorem
esse ii, quibus factæ esse dicantur injuriæ, et quem
minime velit is, qui eas injurias fecisse arguatur.
IV. In hac causa, judices, tametsi utrumque esse 11
arbitror perspicuum, tamen de utroque dicam, et de
eo prius, quod apud vos plurimum debet valere, hoc
est de voluntate eorum, quibus injuriæ factæ sunt;
quorum causa judicium de pecuniis repetundis est
constitutum. Siciliam provinciam C. Verres per tri-
ennium depopulatus esse, Siculorum civitates vastasse,
domos exinanisse, fana spoliasse dicitur. Adsunt,
queruntur Siculi universi: ad meam fidem, quam
habent spectatam jam et cognitam, confugiunt: aux-
ilium sibi per me a vobis atque a populi Romani
legibus petunt: me defensorem calamitatum suarum,
me ultorem injuriarum, me cognitorem juris sui, me
actorem causæ totius esse voluerunt. Utrum, Q. Cæ- 12
cili, hoc dicis, me non Siculorum rogatu ad causam
accedere, an optimorum fidelissimorumque sociorum
voluntatem apud hos gravem esse non oportere? Si
id audebis dicere, quod C. Verres, cui te inimicum
esse simulas, maxime existimari vult, Siculos hoc a me
non petisse: primum causam inimici tui sublevabis,
de quo non præjudicium, sed plane judicium jam
factum putatur, quod ita percrebruit, Siculos omnes

actorem suæ causæ contra illius injurias quæsisse.
13 Hoc si tu, inimicus ejus, factum negabis, quod ipse, cui maxime hæc res obstat, negare non audet, videto ne nimium familiariter inimicitias exercere videare. Deinde sunt testes viri clarissimi nostræ civitatis, quos omnes a me nominari non est necesse: eos qui adsunt appellabo: quos, si mentirer, testes esse impudentiæ meæ minime vellem. Scit is, qui est in consilio, C. Marcellus: scit is, quem adesse video, Cn. Lentulus Marcellinus: quorum fide atque præsidio Siculi maxime nituntur, quod omnino Marcellorum
14 nomini tota illa provincia adjuncta est. Hi sciunt hoc non modo a me petitum esse, sed ita sæpe et ita vehementer esse petitum, ut aut causa mihi suscipienda fuerit aut officium necessitudinis repudiandum. Sed quid ego his testibus utor, quasi res dubia aut obscura sit? Adsunt homines ex tota provincia nobilissimi, qui præsentes vos orant atque obsecrant, judices, ut in actore causæ suæ deligendo vestrum judicium ab suo judicio ne discrepet. Omnium civitatum totius Siciliæ legationes adsunt præter duas civitates: quarum duarum si adessent, duo crimina vel maxima minuerentur, quæ cum his civitatibus
15 C. Verri communicata sunt. At enim cur a me potissimum hoc præsidium petiverunt? Si esset dubium, petissent a me præsidium necne, dicerem, cur petissent. Nunc vero cum id ita perspicuum sit, ut

oculis judicare possitis: nescio cur hoc mihi detri-
mento esse debeat, si id mihi objiciatur, me potissimum
esse delectum. Verum id mihi non sumo, judices, et 16
hoc non modo in oratione mea non pono, sed ne in
opinione quidem cujusquam relinquo, me omnibus
patronis esse præpositum. Non ita est: sed unius
cujusque temporis, valetudinis, facultatis ad agendum
ducta ratio est. Mea fuit semper hæc in hac re
voluntas et sententia, quemvis ut hoc mallem de iis,
qui essent idonei, suscipere quam me: me ut mallem
quam neminem. V. Reliquum est jam, ut illud quæ- 17
ramus, cum hoc constet, Siculos a me petisse, ecquid
hanc rem apud vos animosque vestros valere oporteat:
ecquid auctoritatis apud vos in suo jure repetundo
socii populi Romani, supplices vestri, habere debeant.
De quo quid ego plura commemorem? Quasi vero
dubium sit, quin tota lex de pecuniis repetundis soci-
orum causa constituta sit. Nam civibus cum sunt 18
ereptæ pecuniæ, civili fere actione et privato jure
repetuntur: hæc lex socialis est; hoc jus nationum
exterarum est; hanc habent arcem, minus aliquanto
nunc quidem munitam, quam antea; verumtamen,
si qua reliqua spes est, quæ sociorum animos conso-
lari possit, ea tota in hac lege posita est: cujus legis
non modo a populo Romano, sed etiam ab ultimis
nationibus jam pridem severi custodes requiruntur.
Quis est, qui neget oportere eorum arbitratu lege 19

agi, quorum causa lex sit constituta? Sicilia tota
si una voce loqueretur, hoc diceret: Quod auri, quod
argenti, quod ornamentorum in meis urbibus, sedibus,
delubris, quod in unaquaque re beneficio senatus
populique Romani juris habui, id mihi tu, C. Verres,
eripuisti atque abstulisti; quo nomine abs te sester-
tium milies ex lege repeto. Si universa, ut dixi, pro-
vincia loqui posset, hac voce uteretur: quoniam id
non poterat, harum rerum actorem, quem idoneum
20 esse arbitrata est, ipsa delegit. In ejusmodi re quis-
quam tam impudens reperietur, qui ad alienam, cau-
sam invitis iis, quorum negotium est, accedere aut
adspirare audeat? VI. Si tibi, Q. Cæcili, hoc Siculi
dicerent: Te non novimus; nescimus qui sis; num-
quam te antea vidimus; sine nos per eum nostras
fortunas defendere, cujus fides est nobis cognita:
nonne id dicerent, quod cuivis probare deberent?
Nunc hoc dicunt: utrumque se nosse; alterum se cu-
pere defensorem esse fortunarum suarum, alterum
21 plane nolle. Cur nolint, etiamsi taceant, satis dicunt.
Verum non tacent: Tamen his invitissimis te offeres?
tamen in aliena causa loquere? tamen eos defendes,
qui se ab omnibus desertos potius quam abs te de-
fensos esse malunt? tamen iis operam tuam pollice-
bere, qui te neque velle sua causa nec, si cupias,
posse arbitrantur? Cur eorum spem exiguam reli-
quarum fortunarum, quam habent in legis et in judicii

severitate positam, vi extorquere conaris? cur te interponis invitissimis iis, quibus maxime lex consultum esse vult? cur de quibus in provincia non optime es meritus, eos nunc plane fortunis omnibus conaris evertere? cur iis non modo persequendi juris sui, sed etiam deplorandæ calamitatis adimis potestatem?
Nam te actore quem eorum affuturum putas, quos 22
intelligis, non ut per te alium, sed ut per alium aliquem te ipsum ulciscantur, laborare?

VII. At enim solidum id est, ut me Siculi maxime velint: alterum illud, credo, obscurum est, a quo Verres minime se accusari velit. Ecquis umquam tam palam de honore, tam vehementer de salute sua contendit, quam ille atque illius amici, ut ne hæc mihi delatio detur? Sunt multa, quæ Verres in me esse arbitratur, quæ scit in te, Q. Cæcili, non esse: quæ cujusmodi in utroque nostrum sint, paullo post
commemorabo. Nunc tantum id dicam, quod tacitus 23
tu mihi assentiare: nullam rem in me esse, quam ille contemnat; nullam in te, quam pertimescat. Itaque magnus ille defensor et amicus ejus tibi suffragatur, me oppugnat; aperte a judicibus petit, ut tu mihi anteponare, et ait hoc se honeste sine ulla invidia ac sine ulla offensione contendere.—Non enim, inquit, illud peto, quod soleo, cum vehementius contendi, impetrare; reus ut absolvatur, non peto, sed ut potius ab hoc quam ab illo accusetur, id peto. Da mihi

hoc; concede, quod facile est, quod honestum, quod
non invidiosum: quod cum dederis, sine ullo tuo
periculo, sine infamia illud dederis, ut is absolvatur,
24 cujus ego causa laboro. Et ait idem, ut aliquis me-
tus adjunctus sit ad gratiam, certos esse in consilio,
quibus ostendi tabellas velit—(id esse perfacile):—non
enim singulos ferre sententias, sed universos consti-
tuere: ceratam uni cuique tabellam dari cera legitima,
non illa infami ac nefaria. Atque is non tam propter
Verrem laborat, quam quod eum minime res tota de-
lectat. Videt enim, si a pueris nobilibus, quos adhuc
elusit, si a quadruplatoribus, quos non sine causa
contempsit semper ac pro nihilo putavit, accusandi
voluntas ad viros fortes spectatosque homines translata
25 sit, sese in judiciis diutius dominari non posse. VIII.
Huic ego homini jam ante denuntio, si a me causam
hanc vos agi volueritis, rationem illi defendendi totam
esse mutandam, et ita tamen mutandam, ut meliore
et honestiore conditione, quam qua ipse esse vult;
ut imitetur homines eos, quos ipse vidit amplissimos,
L. Crassum et M. Antonium, qui nihil se arbitraban-
tur ad judicia causasque amicorum præter fidem et
ingenium afferre oportere. Nihil erit, quod me agente
arbitretur judicium sine magno multorum periculo
26 posse corrumpi. Ego in hoc judicio mihi Siculorum
causam receptam, populi Romani susceptam esse ar-
bitror, ut mihi non unus homo improbus opprimendus

sit, id quod Siculi petiverunt, sed omnino omnis im-
probitas, id quod populus Romanus jam diu flagitat,
exstinguenda atque delenda sit. In quo ego quid eniti
aut quid efficere possim, malo in aliorum spe relin-
quere quam in oratione mea ponere.

Tu vero, Cæcili, quid potes? Quo tempore aut 27
qua in re non modo ceteris specimen aliquod dedisti,
sed tute tui periculum fecisti? In mentem tibi non
venit, quid negotii sit causam publicam sustinere,
vitam alterius totam explicare atque eam non modo
in animis judicum, sed etiam in oculis conspectuque
omnium exponere, sociorum salutem, commoda pro-
vinciarum, vim legum, gravitatem judiciorum de-
fendere? IX. Cognosce ex me, quoniam hoc primum
tempus discendi nactus es, quam multa esse oporteat
in eo, qui alterum accuset: ex quibus si unum aliquod
in te cognoveris, ego jam tibi ipse istuc, quod expetis,
mea voluntate concedam. Primum integritatem atque
innocentiam singularem. Nihil est enim, quod minus
ferendum sit, quam rationem ab altero vitæ reposcere
eum, qui non possit suæ reddere. Hic ego de te plura 28
non dicam: unum illud credo omnes animadvertere,
te adhuc a nullis nisi a Siculis potuisse cognosci:
Siculos hoc dicere, cum eidem sint irati, cui tu te
inimicum esse dicis, sese tamen te actore ad judicium
non affuturos. Quare negent, ex me non audies: hos
patere id suspicari, quod necesse est. Illi quidem, ut

est hominum genus nimis acutum et suspiciosum, non te ex Sicilia litteras in Verrem deportare velle arbitrantur, sed, quod isdem litteris illius prætura et tua quæstura consignata sit, asportare te velle ex
29 Sicilia litteras suspicantur. Deinde accusatorem firmum verumque esse oportet. Eum ego si te putem cupere esse, facile intelligo esse non posse. Nec ea dico, quæ, si dicam, tamen infirmare non possis: te, antequam de Sicilia decesseris, in gratiam redisse cum Verre; Potamonem, scribam et familiarem tuum, retentum esse a Verre in provincia, cum tu decederes; M. Cæcilium, fratrem tuum, lectissimum atque ornatissimum adolescentem, non modo non adesse neque tecum tuas injurias persequi, sed esse cum Verre et cum illo familiarissime atque amicissime vivere. Sunt et hæc et alia in te falsi accusatoris signa permulta, quibus ego nunc non utor: hoc dico, te, si maxime cupias, tamen verum accusatorem esse non posse.
30 Video enim permulta esse crimina, quorum tibi societas cum Verre ejusmodi est, ut ea in accusando attingere non audeas. X. Queritur Sicilia tota C. Verrem ab aratoribus, cum frumentum sibi in cellam imperavisset et cum esset tritici modius H—S II, pro frumento in modios singulos duodenos sestertios exegisse. Magnum crimen, ingens pecunia, furtum impudens, injuria non ferenda. Ego hoc uno crimine illum condemnem necesse est: tu, Cæcili, quid facies?

Utrum hoc tantum crimen prætermittes an objicies? 31
Si objicies, idne alteri crimini dabis, quod eodem tem-
pore in eadem provincia tu ipse fecisti? Audebis ita
accusare alterum, ut, quo minus tute condemnere, re-
cusare non possis? Sin prætermittes, qualis erit
ista tua accusatio, quæ domestici periculi metu cer-
tissimi et maximi criminis non modo suspicionem,
verum etiam mentionem ipsam pertimescat? Emptum 32
est ex S. C. frumentum ab Siculis prætore Verre,
pro quo frumento pecunia omnis soluta non est.
Grave est hoc crimen in Verrem, grave me agente,
te accusante nullum. Eras enim tu quæstor: pecu-
niam publicam tu tractabas, ex qua, etiamsi cuperet
prætor, tamen ne qua deductio fieret, magna ex parte
tua potestas erat. Hujus quoque igitur criminis te
accusante mentio nulla fiet. Silebitur toto judicio de
maximis et notissimis illius furtis et injuriis. Mihi
crede, Cæcili, non potest in accusando socios vere
defendere is, qui cum reo criminum societate conjunc-
tus est. Mancipes a civitatibus pro frumento pecu- 33
niam exegerunt. Quid? Hoc Verre prætore factum
est solum? non, sed etiam quæstore Cæcilio. Quid
igitur? daturus es huic crimini, quod et potuisti pro-
hibere ne fieret et debuisti? an totum id relinques?
Ergo id omnino Verres in judicio suo non audiet,
quod cum faciebat, quemadmodum defensurus esset,
non reperiebat. XI. Atque ego hæc, quæ in medio

posita sunt, commemoro. Sunt alia magis occulta furta, quæ ille, ut istius, credo, animos atque impetus retarderet, benignissime cum quæstore suo communi-
34 cavit. Hæc tu scis ad me esse delata: quæ si velim proferre, facile omnes intelligent vobis inter vos non modo voluntatem fuisse conjunctam, sed ne prædam quidem adhuc esse divisam. Quapropter si tibi indicium postulas dari, quod tecum una fecerit, concedo, si id lege permittitur: sin autem de accusatione dicimus; concedas oportet iis, qui nullo suo peccato impediuntur, quo minus alterius peccata demonstrare
35 possint. Ac vide, quantum interfuturum sit inter meam et tuam accusationem. Ego etiam quæ tu sine Verre commisisti, Verri crimini daturus sum, quod te non prohibuerit, cum summam ipse haberet potestatem: tu contra ne quæ ille quidem fecit objicies, ne qua ex parte conjunctus cum eo reperiare.

Quid illa? Cæcili, contemnendane tibi videntur esse, sine quibus causa sustineri præsertim tanta nullo modo potest? aliqua facultas agendi? aliqua dicendi consuetudo? aliqua in foro, judiciis, legibus
36 aut ratio aut exercitatio? Intelligo, quam scopuloso difficilique in loco verser. Nam cum omnis arrogantia odiosa est, tum illa ingenii atque eloquentiæ multo molestissima. Quamobrem nihil dico de meo ingenio: neque est, quod possim dicere; neque, si esset, dicerem. Aut enim id mihi satis est, quod est

de me opinionis, quidquid est: aut, si id parum est, ego majus id commemorando facere non possum.
XII. De te, Cæcili, jam mehercule hoc extra hanc 37
contentionem certamenque nostrum familiariter tecum loquar, tu ipse quemadmodum de te existimes, vide etiam atque etiam; et tu te collige, et qui sis et quid facere possis, considera. Putasne te posse de maximis acerbissimisque rebus, cum causam sociorum fortunasque provinciæ, jus populi Romani gravitatemque judicii legumque susceperis, tot res, tam graves, tam varias voce, memoria, consilio, ingenio
sustinere? Putasne te posse, quæ C. Verres in quæs- 38
tura, quæ in legatione, quæ in prætura, quæ Romæ quæ in Italia, quæ in Achaia, Asia Pamphyliaque peccarit, ea, quemadmodum locis temporibusque divisa sint, sic criminibus et oratione distinguere? Putasne posse, id quod in ejusmodi reo maxime necessarium est, facere, ut, quæ ille libidinose, quæ nefarie, quæ crudeliter fecerit, ea æque acerba et indigna videantur esse iis, qui audient, atque illis visa sunt, qui sen-
serunt? Magna sunt ea, quæ dico, mihi crede: noli 39
hæc contemnere. Dicenda, demonstranda, explicanda sunt omnia: causa non solum exponenda, sed etiam graviter copioseque agenda est. Perficiendum est, si quid agere aut perficere vis, ut homines te non solum audiant, verum etiam libenter studioseque audiant. In quo si te multum natura adjuvaret; si optimis

a pueritia disciplinis atque artibus studuisses et in his
elaborasses; si litteras Græcas Athenis, non Lilybæi,
Latinas Romæ, non in Sicilia didicisses: tamen esset
magnum tantam causam, tam exspectatam et dili-
gentia consequi et memoria complecti et oratione ex-
40 promere et voce ac viribus sustinere. Fortasse dices:
Quid? ergo hæc in te sunt omnia?—Utinam quidem
essent! Verumtamen ut esse possent, magno studio
mihi a pueritia est elaboratum. Quod si ego hæc
propter magnitudinem rerum ac difficultatem assequi
non potui, qui in omni vita nihil aliud egi: quam
longe tu te ab his rebus abesse arbitrare, quas non
modo antea numquam cogitasti, sed ne nunc quidem,
cum in eas ingrederis, quæ et quantæ sint suspicari
41 potes? XIII. Ego, qui, sicut omnes sciunt, in foro
judiciisque ita versa, ut ejusdem ætatis aut nemo aut
pauci plures causas defenderint; et qui omne tempus,
quod mihi ab amicorum negotiis datur, in his studiis
laboribusque consumam, quo paratior ad usum foren-
sem promptiorque esse possim: tamen, ita deos mihi
velim propitios, ut, cum illius temporis mihi venit
in mentem, quo die citato reo mihi dicendum sit,
non solum commoveor animo, sed etiam toto corpore
42 perhorresco. Jam nunc mente et cogitatione pro-
spicio, quæ tum studia hominum, qui concursus futuri
sint: quantam exspectationem magnitudo judicii sit
allatura, quantam auditorum multitudinem infamia

C. Verris concitatura, quantam denique audientiam
orationi meæ improbitas illius factura sit. Quæ quum
cogito, jam nunc timeo, quidnam pro offensione homi-
num, qui illi inimici infensique sunt, et exspectatione
omnium et magnitudine rerum dignum eloqui possim.
Tu horum nihil metuis, nihil cogitas, nihil laboras: 43
si quid ex vetere aliqua oratione, JOVEM EGO OPTI-
MUM MAXIMUM: aut VELLEM, SI FIERI POTUISSET,
JUDICES, aut aliquid ejusmodi ediscere potueris, præ-
clare te paratum in judicium venturum arbitraris?

Ac si tibi nemo responsurus esset, tamen ipsam 44
causam, ut ego arbitror, demonstrare non posses:
nunc ne illud quidem cogitas, tibi cum homine diser-
tissimo et ad dicendum paratissimo futurum esse cer-
tamen, quicum modo disserendum, modo omni ratione
pugnandum certandumque sit? Cujus ego ingenium
ita laudo, ut non pertimescam, ita probo, ut me ab eo
delectari facilius quam decipi putem posse. XIV.
Numquam ille me opprimet consilio, numquam ullo
artificio pervertet, numquam ingenio me suo labefac-
tare atque infirmare conabitur. Novi omnes hominis
petitiones rationesque dicendi; sæpe in isdem, sæpe
in contrariis causis versati sumus. Ita contra me ille
dicet, quamvis sit ingeniosus, ut nonnullum etiam
de suo ingenio judicium fieri arbitretur. Te vero, 45
Cæcili, quemadmodum sit elusurus, quam omni ratione
jactaturus, videre jam videor; quoties ille tibi potes-

tatem optionemque facturus sit, ut eligas utrum velis: factum esse necne; verum esset an falsum: utrum dixeris, id contra te futurum. Qui tibi æstus, qui error, quæ tenebræ, di immortales! erunt, homini minime malo! Quid? cum accusationis tuæ membra dividere cœperit et in digitis suis singulas partes causæ constituere? Quid? cum unum quidque transigere, expedire, absolvere? Ipse profecto metuere in-
46 cipies, ne innocenti periculum facesseris. Quid? cum commiserari, conqueri et ex illius invidia deonerare aliquid et in te trajicere cœperit, commemorare quæstoris cum prætore necessitudinem constitutam, morem majorum, sortis religionem? Poterisne ejus orationis subire invidiam? Vide modo: etiam atque etiam considera. Mihi enim videtur periculum fore, ne ille non modo verbis te obruat, sed gestu ipso ac motu corporis præstringat aciem ingenii tui, teque ab
47 institutis tuis cogitationibusque abducat. Atque hujusce rei judicium jam continuo video futurum. Si enim mihi hodie respondere ad hæc, quæ dico, potueris; si ab isto libro, quem tibi magister ludi nescio qui ex alienis orationibus compositum dedit, verbo uno discesseris; posse te et illi quoque judicio non deesse et causæ atque officio tuo satisfacere arbitrabor: sin mecum in hac prolusione nihil fueris, quem te in ipsa pugna cum acerrimo adversario fore putemus?

XV. Esto: ipse nihil est, nihil potest: at venit pa-

ratus cum subscriptoribus exercitatis et disertis. Est tamen hoc aliquid, tametsi non est satis. Omnibus enim rebus is, qui princeps in agendo est, ornatissimus et paratissimus esse debet. Verumtamen L. Appuleium esse video proximum subscriptorem, hominem non ætate, sed usu forensi atque exercitatione tironem. Deinde, ut opinor, habet Allienum, hunc tamen ab 48
subselliis: qui quid in dicendo posset, nunquam satis attendi: in clamando quidem video eum esse bene robustum atque exercitatum. In hoc spes tuæ sunt omnes: hic, si tu eris actor constitutus, totum judicium sustinebit. At ne is quidem tantum contendet in dicendo, quantum potest, sed consulet laudi et existimationi tuæ et ex eo, quod ipse potest in dicendo, aliquantum remittet, ut tu tamen aliquid esse videare. Ut in actoribus Græcis fieri videmus, sæpe illum, qui est secundarum aut tertiarum partium, cum possit aliquanto clarius dicere quam ipse primarum, multum summittere, ut ille princeps quam maxime excellat: sic faciet Allienus: tibi serviet, tibi lenocinabitur: minus aliquanto contendet quam potest. Jam hoc 49
considerate, cujusmodi accusatores in tanto judicio simus habituri, cum et ipse Allienus ex ea facultate, si quam habet, aliquantum detracturus sit et Cæcilius tum denique se aliquid futurum putet, si Allienus minus vehemens fuerit et sibi primas in dicendo partes concesserit. Quartum quem sit habiturus, non

video, nisi quem forte ex illo grege moratorum, qui subscriptionem sibi postularunt, cuicumque vos dela-
50 tionem dedissetis. Ex quibus alienissimis hominibus ita paratus venis, ut tibi hospes aliquis sit recipiendus. Quibus ego non sum tantum honorem habiturus, ut ad ea quæ dixerint, certo loco aut singulatim uni cuique respondeam: sic breviter, quoniam non consulto, sed casu in eorum mentionem incidi, quasi præteriens satisfaciam universis. XVI. Tantane vobis inopia videor esse amicorum, ut mihi non ex iis, quos mecum adduxerim, sed de populo subscriptor addatur? vobis autem tanta inopia reorum est, ut mihi causam præripere conemini potius, quam aliquos ad columnam
51 Mæniam vestri ordinis reos reperiatis? Custodem, inquit, Tullio me apponite. Quid? Mihi quam multis custodibus opus erit, si te semel ad meas capsas admisero? qui non solum ne quid enunties, sed etiam ne quid auferas, custodiendus sis. Sed de isto custode toto sic vobis brevissime respondebo: non esse hos tales viros commissuros, ut ad causam tantam a me susceptam, mihi creditam, quisquam subscriptor me invito aspirare possit. Etenim fides mea custodem repudiat, diligentia speculatorem reformidat.

52 Verum, ut ad te, Cæcili, redeam, quam multa te deficiant, vides: quam multa sint in te, quæ reus nocens in accusatore suo cupiat esse, profecto jam intelligis. Quid ad hæc dici potest? non enim quæro, quid tu

dicturus sis: video mihi non te, sed hunc librum esse responsurum, quem monitor tuus hic tenet, qui, si te recte monere volet, suadebit tibi, ut hinc discedas neque mihi verbum ullum respondeas. Quid enim dices? An id quod dictitas, injuriam tibi fecisse Verrem? Arbitror. Neque enim esset veri simile, cum omnibus Siculis faceret injurias, te illi unum eximium cui consuleret fuisse. Sed ceteri Siculi ultorem suarum in- 53
juriarum invenerunt; tu, dum tuas injurias per te, id quod non potes, persequi conaris, id agis, ut ceterorum quoque injuriæ sint impunitæ atque inultæ: et hoc te præterit, non id solum spectari solere, qui debeat, sed etiam illud, qui possit ulcisci; in quo utrumque sit, eum superiorem esse; in quo alterum, in eo non quid is velit, sed quid facere possit, quæri solere. Quod si ei potissimum censes permitti opor- 54
tere accusandi potestatem, cui maximam C. Verres injuriam fecerit: utrum tandem censes hos judices gravius ferre oportere, te ab illo esse læsum, an provinciam Siciliam esse vexatam ac perditam? Opinor, concedes, multo hoc et esse gravius et ab omnibus ferri gravius oportere. Concede igitur, ut tibi anteponatur in accusando provincia: nam provincia accusat, cum is agit, causam, quem sibi illa defensorem sui juris, ultorem injuriarum, actorem causæ totius adoptavit.

XVII. At eam tibi C. Verres fecit injuriam, quæ 55

ceterorum quoque animos posset alieno incommodo commovere. Minime. Nam id quoque ad rem pertinere arbitror, qualis injuria dicatur, quæ causa inimicitiarum proferatur. Cognoscite ex me: nam iste eam profecto, nisi plane nihil sapit, numquam proferet. Agonis quædam est Lilybætana, liberta Veneris Erycinæ, quæ mulier ante hunc quæstorem copiosa plane et locuples fuit. Ab hac præfectus Antonii quidam symphoniacos servos abducebat per injuriam, quibus se in classe uti velle dicebat. Tum illa, ut mos in Sicilia est omnium Veneriorum et eorum, qui a Venere se liberaverunt, ut præfecto illi religionem Veneris nomine objiceret, dixit et se et sua
56 Veneris esse. Ubi hoc quæstori Cæcilio, viro optimo et homini æquissimo, nuntiatum est, vocari ad se Agonidem jubet: judicium dat statim "si paret, eam se et sua Veneris esse dixisse." Judicant recuperatores id, quod necesse erat: neque enim erat cuiquam dubium, quin illa dixisset. Iste in possessionem bonorum mulieris intrat, ipsam Veneri in servitutem adjudicat: deinde bona vendit: pecuniam redigit. Ita, dum pauca mancipia Veneris nomine Agonis ac religione retinere vult, fortunas omnes libertatemque suam istius injuria perdidit. Lilybæum Verres venit postea, rem cognoscit, factum improbat, cogit quæstorem suum pecuniam, quam ex Agonidis bonis redegisset, eam mulieri omnem annumerare et reddere.

Est adhuc, id quod vos omnes admirari video, non 57
Verres, sed Q. Mucius. Quid enim facere potuit elegantius ad hominum existimationem? æquius ad levandam mulieris calamitatem? vehementius ad quæstoris libidinem coërcendam? Summe hæc omnia mihi videntur esse laudanda. Sed repente e vestigio ex homine tamquam aliquo Circæo poculo factus est Verres: redit ad se atque ad mores suos. Nam ex illa pecunia magnam partem ad se vertit: mulieri reddidit quantulum visum est.

XVIII. Hic tu, si læsum te a Verre esse dicis, 58
patiar et concedam: si injuriam tibi factam quereris, defendam et negabo. Denique de injuria, quæ tibi facta sit, neminem nostrum graviorem judicem esse oportet quam te ipsum, cui facta dicitur. Si tu cum illo postea in gratiam redisti, si domi illius aliquoties fuisti, si ille apud te postea cœnavit: utrum te perfidiosum an prævaricatorem existimari mavis? Video esse necesse alterutrum, sed ego tecum in eo non pugnabo, quo minus utrum velis eligas. Quod si 59
ne injuriæ quidem, quæ tibi ab illo facta sit, causa remanet, quid habes, quod possis dicere, quamobrem non modo mihi, sed cuiquam anteponare? nisi forte illud, quod dicturum te esse audio, quæstorem illius fuisse, quæ causa gravis esset, si certares mecum, uter nostrum illi amicior esse deberet: in contentione suscipiendarum inimicitiarum ridiculum est putare

causam necessitudinis ad inferendum periculum jus-
60 tam videri oportere. Etenim si plurimas a prætore tuo injurias accepisses, tamen eas ferendo majorem laudem quam ulciscendo mererere: cum vero nullum illius in vita rectius factum sit quam id, quod tu injuriam appellas, hi statuent hanc causam, quam ne in alio quidem probarent, in te justam ad necessitudinem violandam videri? qui si summam injuriam ab illo accepisti, tamen, quoniam quæstor ejus fuisti, non potes eum sine ulla vituperatione accusare: si vero non ulla tibi facta est injuria, sine scelere eum accusare non potes. Quare cum incertum sit de injuria, quemquam horum esse putas, qui non malit te sine vituperatione quam cum scelere discedere?

61 XIX. Ac vide, quid differat inter meam opinionem et tuam. Tu, cum omnibus rebus inferior sis, hac una in re te mihi anteferri putas oportere, quod quæstor illius fueris: ego, si superior omnibus rebus esses, hanc unam ob causam te accusatorem repudiari putarem oportere. Sic enim a majoribus nostris accepimus, prætorem quæstori suo parentis loco esse oportere: nullam neque justiorem neque graviorem causam necessitudinis posse reperiri, quam conjunctionem sortis, quam provinciæ, quam officii, quam
62 publici muneris societatem. Quamobrem si jure posses eum accusare, tamen, cum is tibi parentis numero fuisset, id pie facere non posses: cum vero

neque injuriam acceperis et prætori tuo periculum crees, fatearis necesse est te illi injustum impiumque bellum inferre conari. Etenim ista quæstura ad eam rem valet, ut elaborandum tibi in ratione reddenda sit, quamobrem eum, cui quæstor fueris, accuses: non ut ob eam ipsam causam postulandum sit, ut tibi potissimum accusatio detur. Neque fere umquam venit in contentionem de accusando, qui quæstor fuisset, quin repudiaretur. Itaque neque L. 63
Philoni in C. Servilium nominis deferendi potestas est data neque M. Aurelio Scauro in L. Flaccum neque Cn. Pompeio in T. Albucium; quorum nemo propter indignitatem repudiatus est, sed ne libido violandæ necessitudinis auctoritate judicum comprobaretur. Atque ille Cn. Pompeius ita cum C. Julio contendit, ut tu mecum. Quæstor enim Albucii fuerat, ut tu Verris. Julius hoc secum auctoritatis ad accusandum afferebat, quod, ut hoc tempore nos ab Siculis sic tum ille ab Sardis rogatus ad causam accesserat. Semper hæc causa plurimum valuit, semper hæc ratio accusandi fuit honestissima, pro sociis, pro salute provinciæ, pro exterarum nationum commodis inimicitias suscipere, ad periculum accedere, operam, studium, laborem interponere.

XX. Etenim si probabilis est eorum causa, qui in- 64
jurias suas persequi volunt, qua in re dolori suo, non rei publicæ commodis serviunt: quanto illa honestior

causa est quæ non solum probabilis videri, sed etiam
grata esse debet, nulla privatim accepta injuria socio-
rum atque amicorum populi Romani dolore atque in-
juriis commoveri? Nuper cum in P. Gabinium vir
fortissimus et innocentissimus, L. Piso, delationem no-
minis postularet et contra Q. Cæcilius peteret isque
se veteres inimicitias jam diu susceptas persequi di-
ceret, cum auctoritas et dignitas Pisonis valebat
plurimum, tum illa erat causa justissima, quod eum
65 sibi Achæi patronum adoptarant. Etenim cum lex
ipsa de pecuniis repetundis sociorum atque amicorum
populi Romani patrona sit, iniquum est non eum legis
judiciique actorem idoneum maxime putari, quem ac-
torem causæ suæ socii defensoremque fortunarum
suarum potissimum esse voluerunt. An quod ad
commemorandum est honestius, id ad probandum
non multo videri debet æquius? Utra igitur est
splendidior, utra illustrior commemoratio.—Accusavi
eum, cui quæstor fueram, quicum me sors consue-
tudoque majorum, quicum me deorum hominumque
judicium conjunxerat: an—Accusavi rogatu socio-
rum atque amicorum; delectus sum ab universa pro-
vincia, qui ejus jura fortunasque defenderem? Du-
bitare quisquam potest, quin honestius sit, eorum
causa, apud quos quæstor fueris, quam eum, cujus
66 quæstor fueris, accusare? Clarissimi viri nostræ civi-
tatis temporibus optimis hoc sibi amplissimum pul-

cherrimumque ducebant, ab hospitibus clientibusque
suis, ab exteris nationibus, quæ in amicitiam populi
Romani dicionemque essent, injurias propulsare eo-
rumque fortunas defendere. M. Catonem illum Sa-
pientem, clarissimum virum et prudentissimum, cum
multis graves inimicitias gessisse accepimus propter
Hispanorum, apud quos consul fuerat, injurias. Nu- 67
per Cn. Domitium scimus M. Silano diem dixisse
propter unius hominis Ægritomari, paterni amici atque
hospitis, injurias.

XXI. Neque enim magis animos hominum nocen-
tium res umquam ulla commovit quam hæc majo-
rum consuetudo longo intervallo repetita ac relata;
sociorum querimoniæ delatæ ad hominem non iner-
tissimum, susceptæ ab eo, qui videbatur eorum for-
tunas fide diligentiaque sua posse defendere. Hoc 68
timent homines, hoc laborant, hoc institui atque
adeo institutum referri ac renovari moleste ferunt.
Putant fore ut, si paulatim hæc consuetudo serpere
ac prodire cœperit, per homines honestissimos virosque
fortissimos, non imperitos adolescentulos aut illius-
modi quadruplatores leges judiciaque administrentur.
Cujus consuetudinis atque instituti patres majoresque 69
nostros non pœnitebat tum, cum P. Lentulus, is qui
princeps senatus fuit, accusabat M'. Aquillium sub-
scriptore C. Rutilio Rufo, aut cum P. Africanus,
homo virtute, fortuna, gloria, rebus gestis amplis-
simus, posteaquam bis consul et censor fuerat, L. Cot-

tam in judicium vocabat. Jure tum florebat populi Romani nomen: jure auctoritas hujus imperii civitatisque majestas gravis habebatur. Nemo mirabatur in Africano illo, quod in me nunc, homine parvis opibus ac facultatibus prædito, simulant sese mirari,
70 cum moleste ferunt. Quid sibi iste vult? accusatoremne se existimari, qui antea defendere consueverat, nunc præsertim, ea jam ætate, cum ædilitatem petat? Ego vero ætatis non modo meæ, sed multo etiam superioris et honoris amplissimi puto esse et accusare improbos et miseros calamitososque defendere. Et profecto aut hoc remedium est ægrotæ ac prope desperatæ rei publicæ judiciisque corruptis et contaminatis paucorum vitio ac turpitudine, homines ad legum defensionem judiciorumque auctoritatem quam honestissimos et integerrimos diligentissimosque accedere: aut si ne hoc quidem prodesse poterit, profecto nulla umquam medicina his tot in-
71 commodis reperietur. Nulla salus rei publicæ major est, quam eos qui alterum accusant non minus de laude, de honore, de fama sua, quam illos qui accusantur de capite ac fortunis suis pertimescere. Itaque semper ii diligentissime laboriosissimeque accusarunt, qui se ipsos in discrimen existimationis venire arbitrati sunt.

XXII. Quamobrem hoc statuere, judices, debetis, Q. Cæcilium, de quo nulla umquam opinio fuerit nullaque in hoc ipso judicio exspectatio futura sit, qui

neque ut ante collectam famam conservet neque uti reliqui temporis spem confirmet laborat, non nimis hanc causam severe, non nimis accurate, non nimis diligenter acturum. Habet enim nihil, quod in offensione deperdat: ut turpissime flagitiosissimeque discedat, nihil de suis veteribus ornamentis requiret.
A nobis multos obsides habet populus Romanus, quos 72
ut incolumes conservare, tueri, confirmare ac recuperare possimus, omni ratione erit dimicandum. Habet honorem, quem petimus; habet spem, quam propositam nobis habemus; habet existimationem, multo sudore, labore vigiliisque collectam: ut, si in hac causa nostrum officium ac diligentiam probaverimus, hæc, quæ dixi, retinere per populum Romanum incolumia ac salva possimus: si tantulum offensum titubatumque sit, ut ea, quæ singillatim ac diu collecta sunt, uno tempore universa perdamus. Qua- 73
propter, judices, vestrum est deligere, quem existimetis facillime posse magnitudinem causæ ac judicii sustinere fide, diligentia, consilio, auctoritate. Vos si mihi Q. Cæcilium anteposueritis, ego me dignitate superatum non arbitrabor: populus Romanus ne tam honestam, tam severam diligentemque accusationem neque vobis placuisse neque ordini vestro placere arbitretur, providete.

ORATIO IN C. VERREM.

PROŒMIUM

VEL

PRINCIPIUM PRIMÆ ACTIONIS

IN C. VERREM.

ARG. ASCONII. Victo Cæcilio et accusatione ad se delata, Cicero, quum inquisitionis tempus in Siciliam postulasset dies CX, et cum filio patrui sui Tullii totam provinciam colligendis litteris in Verrem et denuntiandis testimoniis peragrassset diebus L, quia pedestre iter ex Sicilia et propter fugitivos et propter Verris insidias devitabat, a Vibone transiit. Tum repente adveniens, cum videret id agi, ut a M. Glabrione prætore et iis judicibus, qui tunc erant, ad alium annum aliumque prætorem res tota transiret, eripereturque sibi reus patrocinio Hortensii ac Metelli, qui tunc consules (ann. 685. p. U. c.) futuri erant: (per hos enim Verres eludendi judicii fiduciam sumpserat:) hoc commentus est rationis, ut orationem longam prætermitteret, neque in criminibus declamatione cumulandis tempus absumeret, sed tantummodo citaret testes ad unum quodque crimen expositum, et eos Hortensio interrogandos daret. Qua arte ita est fatigatus Hortensius, ut nihil, contra quod diceret, inveniret, ipse

etiam Verres, desperato patrocinio, sua sponte discederet in exsilium.

Hoc igitur laborat in oratione hac tota Tullius ut ostendat, non dolo nec astutia, sed necessitate facere id, quod facit, et magis adversariorum fraudibus occurrat, quam ut ipse sit captiosus. Vult enim, ut diximus, omne hoc tempus, quod est ante Kalend. Januar., dispensare in totius causæ actionem, ne ad alium prætorem aliosque judices novis consulibus veniendum sit. Toto igitur hoc libro exhortatio judicum continetur ad vere judicandum; minæ in adversarios diriguntur omnia tentantes ad corrumpendum judicium, et expositiones Ciceronis consilii sui judicibus exhibentur, quasi inter eos tractentur communiter; ubi brevitas quoque objiciendorum criminum mira arte conficitur.

Status, quantum ad crimina causæ repetundarum pertinet, conjectura multiplex inest omnibus libris; quantum ad specialem intentionem libri hujus refertur, qualitas negotialis extra scriptum in particula juris est constituta; inducitur enim postulatio de agendi novo genere, si quidem petit permitti sibi, non uti oratione perpetua, sed breviter crimina proponere et ad singula testes dare.

Sunt autem capita orationis hæc: an talis reus, cujus damnatio prosit rei publicæ; an talia ejus consilia ad corrumpendum judicium; an talia et tam manifesta crimina ad patrocinium desperandum; an hujusmodi ab eo et ab ejus suffragatoribus et dicta et facta ad eludendam accusationem, ut novo genere sit agendum Tullio. Quarum rerum quasi per narrationem facit demonstrationem. Ex-

positio consilii sui, ut cum judicibus deliberatio, videtur inducta; in qua ostenditur, certandum cum Hortensii astutia, non utendo horis omnibus ad dicendum; ad tollendam, si fieri possit, comperendinationem, per testes crimina comprobando. Facit hoc Cicero, ut hæc res non solum compendio ac brevitate moram temporis tollat, sed etiam circa artificium dicendi breviter etiam in hac parte vim oratoris ostendat.

---

1. Quod erat optandum maxime, judices, et quod 1
unum ad invidiam vestri ordinis infamiamque judiciorum sedandam maxime pertinebat, id non humano consilio, sed prope divinitus datum atque oblatum vobis summo reipublicæ tempore videtur. Inveteravit enim jam opinio perniciosa reipublicæ vobisque periculosa, quæ non modo Romæ, sed etiam apud exteras nationes omnium sermone percrebruit, his judiciis, quæ nunc sunt, pecuniosum hominem, quamvis sit nocens, neminem posse damnari. Nunc in ipso dis- 2
crimine ordinis judiciorumque vestrorum cum sint parati, qui concionibus et legibus hanc invidiam senatus inflammare conentur, reus in judicium adductus est C. Verres, homo vita atque factis omnium jam opinione damnatus, pecuniæ magnitudine, sua spe et prædicatione absolutus. Huic ego causæ, judices, cum summa voluntate et exspectatione populi Romani actor accessi, non ut augerem invidiam

ordinis, sed ut infamiæ communi succurrerem. Adduxi enim hominem, in quo reconciliare existimationem judiciorum amissam, redire in gratiam cum populo Romano, satisfacere exteris nationibus possetis; depeculatorem ærarii, vexatorem Asiæ atque Pamphyliæ, prædonem juris, labem atque perni-
3 ciem provinciæ Siciliæ. De quo si vos vere ac religiose judicaveritis, auctoritas ea, quæ in vobis remanere debet, hærebit: sin istius ingentes divitiæ judiciorum religionem veritatemque perfregerint, ego hoc tamen assequar, ut judicium potius reipublicæ quam aut reus judicibus aut accusator reo defuisse videatur. II. Equidem, ut de me confitear, judices, cum multæ mihi a C. Verre insidiæ terra marique factæ sint, quas partim mea diligentia devitarim, partim amicorum studio officioque repulerim, numquam tamen neque tantum periculum mihi adire visus sum neque tanto opere pertimui, ut nunc in ipso judicio.
4 Neque tantum me exspectatio accusationis meæ concursusque tantæ multitudinis, quibus ego rebus vehementissime perturbor, commovet, quantum istius insidiæ nefariæ, quas uno tempore mihi, vobis, M'. Glabrioni prætori, sociis, exteris nationibus, ordini, nomini denique senatorio facere conatur: qui ita dictitat, iis esse metuendum, qui quod ipsis solis satis esset surripuissent; se tantum eripuisse, ut id multis satis esse possit: nihil esse tam sanctum, quod non

violari, nihil tam munitum, quod non expugnari pecunia possit. Quod si, quam audax est ad conandum, 5
tam esset obscurus in agendo, fortasse aliqua in re nos aliquando fefellisset. Verum hoc adhuc percommode cadit, quod cum incredibili ejus audacia singularis stultitia conjuncta est. Nam ut apertus in corripiendis pecuniis fuit, sic in spe corrumpendi judicii perspicua sua consilia conatusque omnibus fecit. Semel ait se in vita pertimuisse, tum, cum primum a me reus factus sit; quod, cum e provincia recens esset invidiaque et infamia non recenti, sed vetere ac diuturna flagraret, tum ad judicium corrumpendum tempus alienum offenderet. Itaque cum ego diem 6
inquirendi in Sicilia perexiguam postulavissem, invenit iste, qui sibi in Achaiam biduo breviorem diem postularet, non ut is idem conficeret diligentia et industria sua, quod ego meo labore et vigiliis consecutus sum. Etenim ille Achaicus inquisitor ne Brundisium quidem pervenit: ego Siciliam totam quinquaginta diebus sic obii, ut omnium populorum privatorumque litteras injuriasque cognoscerem: ut perspicuum cuivis esse posset hominem ab isto quæsitum esse, non qui reum suum adduceret, sed qui meum tempus obsideret. III. Nunc homo audacissimus atque amen- 7
tissimus hoc cogitat. Intelligit me ita paratum atque instructum in judicium venire, ut non modo in auribus vestris, sed in oculis omnium sua furta atque

flagitia defixurus sim. Videt senatores multos esse testes audaciæ suæ; videt multos equites Romanos, frequentes præterea cives atque socios, quibus ipse insignes injurias fecerit; videt etiam tot tam graves ab amicissimis civitatibus legationes cum publicis auc-
8 toritatibus convenisse. Quæ cum ita sint, usque eo de omnibus bonis male existimat, usque eo senatoria judicia perdita profligataque esse arbitratur, ut hoc palam dictitet, non sine causa se cupidum pecuniæ fuisse, quoniam in pecunia tantum præsidium experiatur esse: sese (id quod difficillimum fuerit) tempus ipsum emisse judicii sui, quo cetera facilius emere postea posset: ut, quoniam criminum vim subterfugere nullo modo poterat, procellam temporis
9 devitaret. Quod si non modo in causa, verum in aliquo honesto præsidio aut in alicujus eloquentia aut gratia spem aliquam collocasset, profecto non hæc omnia colligeret atque aucuparetur, non usque eo despiceret contemneretque ordinem senatorium, ut arbitratu ejus deligeretur ex senatu, qui reus fieret; qui, dum hic quæ opus essent compararet, causam
10 interea ante eum diceret. Quibus ego rebus quid iste speret et quo animum intendat, facile perspicio: quamobrem vero se confidat aliquid perficere posse hoc prætore et hoc consilio, intelligere non possum. Unum illud intelligo, quod populus Romanus in rejectione judicum judicavit, ea spe istum fuisse præ-

ditum, ut omnem rationem salutis in pecunia constitueret: hoc erepto præsidio ut nullam sibi rem adjumento fore arbitraretur.

IV. Etenim quod est ingenium tantum, quæ tanta facultas dicendi et copia, quæ istius vitam tot vitiis flagitiisque convictam, jam pridem omnium voluntate judicioque damnatam aliqua ex parte possit defendere? cujus ut adolescentiæ maculas ignominiasque 11
prætermittam; quæstura, primus gradus honoris, quid aliud habet in se nisi Cn. Carbonem spoliatum a quæstore suo pecunia publica, nudatum et proditum consulem, desertum exercitum, relictam provinciam, sortis necessitudinem religionemque violatam? cujus legatio exitium fuit Asiæ totius et Pamphyliæ, quibus in provinciis multas domos, plurimas urbes, omnia fana depopulatus est tum, cum in Cn. Dolabellam suum scelus illud pristinum renovavit et instauravit quæstorium; cum eum, cui legatus et pro quæstore fuisset, et in invidiam suis maleficiis adduxit et in ipsis periculis non solum deseruit, sed etiam oppugnavit ac prodidit: cujus prætura urbana ædium sacrarum 12
fuit publicorumque operum depopulatio, simul in jure dicundo bonorum possessionumque contra omnium instituta addictio et condonatio. Jam vero omnium vitiorum suorum plurima et maxima constituit monumenta et indicia in provincia Sicilia, quam iste per triennium ita vexavit ac perdidit, ut

ea restitui in antiquum statum nullo modo possit, vix autem per multos annos innocentesque prætores aliqua ex parte recreari aliquando posse videatur.
13 Hoc prætore Siculi neque suas leges neque nostra senatusconsulta neque communia jura tenuerunt: tantum quisque habet in Sicilia, quantum hominis avarissimi et libidinosissimi aut imprudentiam subterfugit aut satietati superfuit. V. Nulla res per triennium nisi ad nutum istius judicata est: nulla res tam patria cujusquam atque avita fuit, quæ non ab eo imperio istius abjudicaretur. Innumerabiles pecuniæ ex aratorum bonis novo nefarioque instituto coactæ, socii fidelissimi in hostium numero existimati, cives Romani servilem in modum cruciati et necati, homines nocentissimi propter pecunias judicio liberati, honestissimi atque integerrimi absentes rei facti, indicta causa damnati et ejecti, portus munitissimi, maximæ tutissimæque urbes piratis prædonibusque patefactæ, nautæ militesque Siculorum, socii nostri atque amici, fame necati, classes optimæ atque opportunissimæ cum magna ignominia populi Romani amis-
14 sæ et perditæ. Idem iste prætor monumenta antiquissima partim regum locupletissimorum, quæ illi ornamento urbibus esse voluerunt, partim etiam nostrorum imperatorum, quæ victores civitatibus Siculis aut dederunt aut reddiderunt, spoliavit nudavitque omnia. Neque hoc solum in statuis ornamentisque

publicis fecit, sed etiam delubra omnia, sanctissimis religionibus consecrata, depopulatus est: deum denique nullum Siculis, qui ei paulo magis affabre atque antiquo artificio factus videretur, reliquit. In stupris vero et flagitiis nefarias ejus libidines commemorare pudore deterreor; simul illorum calamitatem commemorando augere nolo, quibus liberos conjugesque suas integras ab istius petulantia conservare non licitum est. At enim hæc ita commissa sunt ab isto, ut non cognita sint ab omnibus. Hominem esse arbitror neminem, qui nomen istius audierit, quin facta quoque ejus nefaria commemorare possit, ut mihi magis timendum sit, ne multa crimina prætermittere, quam ne qua in istum fingere existimer. Neque enim mihi videtur hæc multitudo, quæ ad audiendum convenit, cognoscere ex me causam voluisse, sed ea quæ scit, mecum recognoscere.

VI. Quæ cum ita sint, iste homo amens ac perditus alia mecum ratione pugnat. Non id agit, ut alicujus eloquentiam mihi opponat; non gratia, non auctoritate cujusquam, non potentia nititur. Simulat his se rebus confidere: (sed video, quid agat; neque enim agit occultissime:) proponit inania mihi nobilitatis, hoc est, hominum arrogantium nomina, qui non tam me impediunt, quod nobiles sunt, quam adjuvant, quod noti sunt. Simulat se eorum præsidio confidere, cum interea aliud quiddam jam diu ma-

16 chinetur. Quam spem nunc habeat in manibus et
quid moliatur, breviter jam, judices, vobis exponam.
Sed prius, ut ab initio res ab eo constituta sit, quæso,
cognoscite. Ut primum e provincia rediit, redemptio
est hujus judicii facta grandi pecunia. Ea mansit in
conditione atque pacto usque ad eum finem, dum ju-
dices rejecti sunt. Posteaquam rejectio judicum facta
est, quod et in sortitione istius spem fortuna populi
Romani et in rejiciendis judicibus mea diligentia
istorum impudentiam vicerat, renuntiata est tota con-
17 dicio. Præclare se res habebat. Libelli nominum
vestrorum consiliique hujus in manibus erant om-
nium: nulla nota, nullus color, nullæ sordes vide-
bantur his sententiis allini posse, cum iste repente
ex alacri atque læto sic erat humilis atque demis-
sus, ut non modo populo Romano, sed etiam sibi ipse
condemnatus videretur. Ecce autem repente his die-
bus paucis comitiis consularibus factis, eadem illa
vetera consilia pecunia majore repetuntur, eædemque
vestræ famæ fortunisque omnium insidiæ per eosdem
homines comparantur. Quæ res primo, judices, per-
tenui nobis argumento indicioque patefacta est: post
aperto suspicionis introitu ad omnia intima istorum
consilia sine ullo errore pervenimus.

18 VII. Nam ut Hortensius consul designatus domum
reducebatur e campo cum maxima frequentia ac mul-
titudine, fit obviam casu ei multitudini C. Curio,

quem ego hominem honoris potius quam contume-
liæ, causa, nominatum volo. Etenim ea dicam, quæ
ille, si commemorari noluisset, non tanto in conventu
tam aperte palamque dixisset. Quæ tamen a me pe-
detentim cauteque dicentur, ut et amicitiæ nostræ et
dignitatis illius habita ratio esse intelligatur. Videt 19
ad ipsum fornicem Fabianum in turba Verrem: ap-
pellat hominem et ei voce maxima gratulatur; ipsi
Hortensio, qui consul erat factus, propinquis neces-
sariisque ejus qui tum aderant verbum nullum facit;
cum hoc consistit, hunc amplexatur, hunc jubet sine
cura esse. "Renuntio, inquit, tibi te hodiernis comi-
tiis esse absolutum." Quod cum tam multi homines
honestissimi audissent, statim ad me defertur: immo
vero, ut quisque me viderat, narrabat. Aliis illud
indignum, aliis ridiculum videbatur: ridiculum iis,
qui istius causam in testium fide, in criminum ratione,
in judicum potestate, non in comitiis consularibus po-
sitam arbitrabantur; indignum iis, qui altius perspi-
ciebant et hanc gratulationem ad judicium corrum-
pendum spectare videbant. Etenim sic ratiocina- 20
bantur, sic honestissimi homines inter se et mecum
loquebantur, aperte jam et perspicue nulla esse judi-
cia. Qui reus pridie jam ipse se condemnatum pu-
tabat, is, posteaquam defensor ejus consul est factus,
absolvitur. Quid igitur? quod tota Sicilia, quod
omnes Siculi, omnes negotiatores, omnes publicæ pri-

vatæque litteræ Romæ sunt, nihilne id valebit? nihil invito consule designato. Quid? judices non crimina, non testes, non existimationem populi Romani sequentur? Non: omnia in unius potestate ac moderatione vertentur. VIII. Vere loquar, judices. Vehementer me hæc res commovebat. Optimus enim quisque ita loquebatur: Iste quidem tibi eripietur, sed nos non tenebimus judicia diutius. Etenim quis poterit Verre absoluto de transferendis judiciis re-
21 cusare? Erat omnibus molestum, neque eos tam istius hominis perditi subita lætitia quam hominis amplissimi nova gratulatio commovebat. Cupiebam dissimulare me id moleste ferre: cupiebam animi dolorem vultu tegere et taciturnitate celare. Ecce autem illis ipsis diebus, cum prætores designati sortirentur et M. Metello obtigisset, ut is de pecuniis repetundis quæreret, nuntiatur mihi tantam isti gratulationem esse factam, ut is domum quoque pueros mitteret,
22 qui uxori suæ nuntiarent. Sane ne hæc mihi quidem res placebat; neque tanto opere, quid in hac sorte metuendum mihi esset, intelligebam. Unum illud ex hominibus certis, ex quibus omnia comperi, reperiebam: fiscos complures cum pecunia Siciliensi a quodam senatore ad equitem Romanum esse translatos; ex his quasi x fiscos ad senatorem illum relictos esse comitiorum meorum nomine; divisores
23 omnium tribuum noctu ad istum vocatos. Ex qui-

bus quidam, qui se omnia mea causa debere arbitra-
batur, eadem illa nocte ad me venit: demonstrat, qua
iste oratione usus esset: commemorasse istum, quam
liberaliter eos tractasset etiam antea, cum ipse præ-
turam petisset, et proximis consularibus prætoriisque
comitiis: deinde continuo esse pollicitum quantam
vellent pecuniam, si me ædilitate dejecissent. Hic
alios negasse audere, alios respondisse, non putare id
perfici posse; inventum tamen esse fortem amicum
ex eadem familia, Q. Verrem Romilia, ex optima
divisorum disciplina, patris istius discipulum atque
amicum, qui H-S quingentis milibus depositis id se
perfecturum polliceretur, et fuisse tum nonnullos, qui
se una facturos esse dicerent. Quæ cum ita essent, sane
benevolo animo me, ut magno opere caverem, præ-
monebat. IX. Sollicitabar rebus maximis uno atque 24
eo perexiguo tempore. Urgebant comitia, et in his
ipsis oppugnabar grandi pecunia: instabat judicium;
ei quoque negotio fisci Sicilienses minabantur. Agere,
quæ ad judicium pertinebant, libere comitiorum metu
deterrebar: petitioni toto animo servire non licebat.
Minari denique divisoribus ratio non erat, propterea
quod eos intelligere videbam me hoc judicio distric-
tum atque obligatum futurum. Atque hoc ipso tem- 25
pore Siculis denuntiatum esse audio primum ab Hor-
tensio, domum ad illum ut venirent: Siculos in eo
sane liberos fuisse, qui quamobrem arcesserentur cum

intelligerent, non venisse. Interea comitia nostra, quorum iste se, ut ceterorum hoc anno comitiorum, dominum esse arbitrabatur, haberi cœpta sunt. Cursare iste homo potens cum filio blando et gratioso circum tribus: paternos amicos, hoc est, divisores appellare omnes et convenire. Quod cum esset intellectum et animadversum, fecit animo libentissimo populus Romanus, ut, cujus divitiæ me de fide deducere non potuissent, ne ejusdem pecunia de honore
26 dejiceret. Posteaquam illa petitionis magna cura liberatus sum, animo cœpi multo magis vacuo ac soluto nihil aliud nisi de judicio agere et cogitare. Reperio, judices, hæc ab istis consilia inita et constituta, ut, quacumque opus esset ratione, res ita duceretur, ut apud M. Metellum prætorem causa diceretur. In eo esse hæc commoda: primum M. Metellum amicissimum: deinde Hortensium consulem non solum, sed etiam Q. Metellum, qui quam isti sit amicus, attendite: dedit enim prærogativam suæ voluntatis ejusmodi, ut isti pro prærogativis jam
27 reddidisse videatur. An me taciturum tantis de rebus existimavistis et me in tanto rei publicæ existimationisque meæ periculo cuiquam consulturum potius quam officio et dignitati meæ? Arcessit alter consul designatus Siculos: veniunt nonnulli, propterea quod L. Metellus esset prætor in Sicilia. Cum iis ita loquitur: se consulem esse; fratrem suum al-

terum Siciliam provinciam obtinere, alterum esse
quæsiturum de pecuniis repetundis; Verri ne noceri
possit, multis rationibus esse provisum. X. Quid est, 28
quæso, Metelle, judicium corrumpere, si hoc non
est? testes, præsertim Siculos, timidos homines et
afflictos, non solum auctoritate deterrere, sed etiam
consulari metu et duorum prætorum potestate? Quid
faceres pro innocente homine et propinquo, cum prop-
ter hominem perditissimum atque alienissimum de
officio ac dignitate decedis et committis, ut, quod
ille dictitat, alicui, qui te ignoret, verum esse vide-
atur? Nam hoc Verrem dicere aiebant, te non fato 29
ut ceteros ex vestra familia, sed opera sua consulem
factum. Duo igitur consules et quæsitor erunt ex
illius voluntate. Non solum effugiemus, inquit, ho-
minem in quærendo nimium diligentem, nimium ser-
vientem populi existimationi, M'. Glabrionem; ac-
cedet etiam nobis illud. Judex est M. Cæsonius,
collega nostri accusatoris, homo in rebus judicandis
spectatus et cognitus, quem minime expediat esse in
eo consilio, quod conemur aliqua ratione corrumpere,
propterea quod jam antea, cum judex in Juniano
consilio fuisset, turpissimum illud facinus non solum
graviter tulit, sed etiam in medium protulit. Hunc
judicem ex Kal. Januar. non habebimus. Q. Man- 30
lium et Q. Cornificium, duos severissimos atque inte-
gerrimos judices, quod tribuni plebis tum erunt,

judices non habebimus. P. Sulpicius, judex tristis et integer, magistratum ineat oportet Nonis Decembr. M. Crepereius ex acerrima illa equestri familia et disciplina, L. Cassius ex familia cum ad ceteras res tum ad judicandum severissima, Cn. Tremellius, homo summa religione et diligentia, tres hi homines veteres tribuni militares sunt designati; ex Kal. Januar. non judicabunt. Subsortiemur etiam in M. Metelli locum, quoniam is huic ipsi quæstioni præfuturus est. Ita secundum Kalendas Januar. et prætore et prope toto consilio commutato magnas accusatoris minas magnamque judicii exspectationem ad nostrum arbitrium

31 libidinemque eludemus. Nonæ sunt hodie Sextiles: hora octava convenire cœpistis. Hunc diem jam ne numerant quidem. Decem dies sunt ante ludos votivos, quos Cn. Pompeius facturus est: hi ludi dies quindecim auferent. Deinde continuo Romani consequentur. Ita prope XL. diebus interpositis tum denique se ad ea, quæ a nobis dicta erunt, responsuros esse arbitrantur: deinde se ducturos et dicendo et excusando facile ad ludos Victoriæ. Cum his plebeios esse conjunctos, secundum quos aut nulli aut perpauci dies ad agendum futuri sunt. Ita defessa ac refrigerata accusatione rem integram ad M. Metellum prætorem esse venturam: quem ego hominem, si ejus fidei diffisus essem, judicem non retinuissem.

32 Nunc tamen hoc animo sum, ut eo judice quam præ-

tore hanc rem transigi malim et jurato suam, quam injurato aliorum tabellas committere.

XI. Nunc ego, judices, jam vos consulo, quid mihi faciendum putetis. Id enim consilii mihi profecto taciti dabitis, quod egomet mihi necessario capiendum intelligo. Si utar ad dicendum meo legitimo tempore, mei laboris, industriæ diligentiæque capiam fructum et ex accusatione perficiam, ut nemo umquam post hominum memoriam paratior, vigilantior, compositior ad judicium venisse videatur. Sed in hac laude industriæ meæ reus ne elabatur summum periculum est. Quid est igitur, quod fieri possit? Non obscurum, opinor, neque absconditum. Fructum istum 33
laudis, qui ex perpetua oratione percipi potuit, in alia tempora reservemus: nunc hominem tabulis, testibus, privatis publicisque litteris auctoritatibusque accusemus. Res omnis mihi tecum erit, Hortensi. Dicam aperte. Si te mecum dicendo ac diluendis criminibus in hac causa contendere putarem, ego quoque in accusando atque in explicandis criminibus operam consumerem: nunc, quoniam pugnare contra me instituisti non tam ex tua natura quam ex istius tempore et causa malitiose, necesse est istiusmodi rationi aliquo consilio obsistere. Tua ratio est, ut 34
secundum binos ludos mihi respondere incipias: mea, ut ante primos ludos comperendinem. Ita fiet, ut tua ista ratio existimetur astuta, meum hoc consilium

necessarium. XII. Verum illud, quod institueram dicere, mihi rem tecum esse, hujusmodi est. Ego cum hanc causam Siculorum rogatu recepissem idque mihi amplum et præclarum existimassem, eos velle meæ fidei diligentiæque periculum facere, qui innocentiæ abstinentiæque fecissent, tum suscepto negotio majus quiddam mihi proposui, in quo meam in rem publicam voluntatem populus Romanus perspicere
35 posset. Nam illud mihi nequaquam dignum industria conatuque meo videbatur, istum a me in judicium jam omnium judicio condemnatum vocari, nisi ista tua intolerabilis potentia et ea cupiditas, qua per hosce annos in quibusdam judiciis usus es, etiam in istius hominis desperati causa interponeretur. Nunc vero, quoniam hæc te omnis dominatio regnumque judiciorum tanto opere delectat et sunt homines, quos libidinis infamiæque suæ neque pudeat neque tædeat, qui quasi de industria in odium offensionemque populi Romani irruere videantur, hoc me profiteor suscepisse magnum fortasse onus et mihi periculosum, verum tamen dignum, in quo omnes nervos ætatis
36 industriæque meæ contenderem. Quoniam totus ordo paucorum improbitate et audacia premitur et urgetur infamia judiciorum, profiteor huic generi hominum me inimicum accusatorem, odiosum, assiduum, acerbum adversarium. Hoc mihi sumo, hoc mihi deposco, quod agam in magistratu, quod agam ex eo loco, ex

quo me populus Romanus ex Kal. Januar. secum agere de re publica ac de hominibus improbis voluit: hoc munus ædilitatis meæ populo Romano amplissimum pulcherrimumque polliceor. Moneo, prædico, ante denuntio: qui aut deponere aut recipere aut accipere aut polliceri aut sequestres aut interpretes corrumpendi judicii solent esse, quique ad hanc rem aut potentiam aut impudentiam suam professi sunt, abstineant in hoc judicio manus animosque ab hoc scelere nefario. XIII. Erit tum consul Horten- 37
sius cum summo imperio et potestate, ego autem ædilis, hoc est, paulo amplius quam privatus: tamen hæc hujusmodi res est, quam me acturum esse polliceor, ita populo Romano grata atque jucunda, ut ipse consul in hac causa præ me minus etiam, si fieri possit, quam privatus esse videatur. Omnia non modo commemorabuntur, sed etiam expositis certis rebus agentur, quæ inter decem annos, posteaquam judicia ad senatum translata sunt, in rebus judicandis nefarie flagitioseque facta sunt. Cognoscet ex me 38
populus Romanus, quid sit, quamobrem, cum equester ordo judicaret annos prope quinquaginta continuos, in nullo judice [equite Romano judicante] ne tenuissima quidem suspicio acceptæ pecuniæ ob rem judicandam constituta sit; quid sit, quod judiciis ad senatorium ordinem translatis sublataque populi Romani in unumquemque vestrum potestate Q. Calidius damnatus

dixerit minoris H-S tricies prætorium hominem ho-
neste non posse damnari; quid sit, quod P. Septimio
senatore damnato, Q. Hortensio prætore, de pecuniis
repetundis lis æstimata sit eo nomine, quod ille ob
39 rem judicandam pecuniam accepisset; quod in C.
Herennio, quod in C. Popilio, senatoribus, qui ambo
peculatus damnati sunt, quod in M. Atilio, qui de
majestate damnatus est, hoc planum factum est, eos
pecuniam ob rem judicandam accepisse; quod inventi
sunt senatores, qui C. Verre prætore urbano sor-
tiente exirent in eum reum, quem incognita causa
condemnarent; quod inventus est senator, qui cum
judex esset, in eodem judicio et ab reo pecuniam
acciperet, quam judicibus divideret, et ab accusatore,
40 ut reum condemnaret. Jam vero quo modo ego
illam labem, ignominiam calamitatemque totius ordi-
nis conquerar? hoc factum esse in hac civitate, cum
senatorius ordo judicaret, ut discoloribus signis jura-
torum hominum sententiæ notarentur! Hæc omnia
me diligenter severeque acturum esse polliceor. XIV.
Quo me tandem animo fore putatis, si quid in hoc
ipso judicio intellexero simili aliqua ratione esse vio-
latum atque commissum? cum planum facere multis
testibus possim C. Verrem in Sicilia multis audien-
tibus sæpe dixisse, "se habere hominem potentem,
cujus fiducia provinciam spoliaret; neque sibi soli
pecuniam quærere, sed ita triennium illud præturæ

Siciliensis distributum habere, ut secum præclare
agidiceret, si unius anni quæstum in rem suam con-
verteret, alterum patronis et defensoribus traderet,
tertium illum uberrimum quæstuosissimumque an-
num totum judicibus reservaret." Ex quo mihi venit 41
in mentem illud dicere, quod apud M'. Glabrionem
nuper, cum in rejiciendis judicibus commemorassem,
intellexi vehementer populum Romanum commoveri:
me arbitrari fore, ut, nationes exteræ legatos ad po-
pulum Romanum mitterent, ut lex de pecuniis repe-
tundis judiciumque tolleretur; si enim judicia nulla
sint, tantum unumquemque ablaturum putant, quan-
tum sibi ac liberis suis satis esse arbitretur; nunc,
quod ejusmodi judicia sint, tantum unumquemque
auferre, quantum sibi, patronis, advocatis, prætori,
judicibus satis futurum sit: hoc profecto infinitum
esse: se avarissimi hominis cupiditati satis facere
posse, nocentissimæ victoriæ non posse. O commemo- 42
randa judicia præclaramque existimationem nostri
ordinis, cum socii populi Romani judicia de pecuniis
repetundis fieri nolunt, quæ a majoribus nostris socio-
rum causa comparata sunt! An iste umquam de se
bonam spem habuisset, nisi de vobis malam opinionem
animo imbibisset? Quo majore etiam, si fieri potest,
apud vos odio esse debet, quam est apud populum
Romanum, cum in avaritia, scelere, perjurio vos sui
similes esse arbitretur.

43 XV. Cui loco, per deos immortales! judices, consulite ac providete. Moneo prædicoque, id quod intelligo, tempus hoc vobis divinitus datum esse, ut odio, invidia, infamia, turpitudine totum ordinem liberetis. Nulla in judiciis severitas, nulla religio, nulla denique jam existimantur esse judicia. Itaque a populo Romano contemnimur, despicimur: gravi
44 diuturnaque jam flagramus infamia. Neque enim ullam aliam ob causam populus Romanus tribunitiam potestatem tanto studio requisivit, quam cum poscebat, verbo illam poscere videbatur, re vera judicia poscebat. Neque hoc Q. Catulum, hominem sapientissimum atque amplissimum, fugit, qui Cn. Pompeio, viro fortissimo et clarissimo, de tribunitia potestate referente cum esset sententiam rogatus, hoc initio est summa cum auctoritate usus: "Patres conscriptos judicia male et flagitiose tueri: quod si in rebus judicandis populi Romani existimationi satis facere voluissent, non tanto opere homines fuisse tri-
45 bunitiam potestatem desideraturos." Ipse denique Cn. Pompeius, cum primum contionem ad urbem consul designatus habuit, ubi, id quod maxime exspectari videbatur, ostendit se tribunitiam potestatem restituturum, factus est in eo strepitus et grata contionis admurmuratio. Idem in eadem contione cum dixisset populatas vexatasque esse provincias, judicia autem turpia ac flagitiosa fieri; ei rei se pro-

videre ac consulere velle: tum vero non strepitu, sed maximo clamore suam populus Romanus significavit voluntatem. XVI. Nunc autem homines in speculis 46
sunt: observant, quemadmodum sese unusquisque vestrum gerat in retinenda religione conservandisque legibus. Vident adhuc post legem tribunitiam unum senatorem, hominem vel tenuissimum esse damnatum. Quod tametsi non reprehendunt, tamen magno opere quod laudent, non habent. Nulla est enim laus ibi esse integrum, ubi nemo est, qui aut possit aut conetur corrumpere. Hoc est judicium, in quo vos 47
de reo, populus Romanus de vobis judicabit. In hoc homine statuetur, possitne senatoribus judicantibus homo nocentissimus pecuniosissimusque damnari. Deinde est ejusmodi reus, in quo homine nihil sit præter summa peccata maximamque pecuniam; ut, si liberatus sit, nulla alia suscipio nisi ea, quæ turpissima est, residere possit: non gratia, non cognatione, non aliis recte factis, non denique aliquo mediocri vitio tot tantaque ejus vitia sublevata esse videbuntur. Postremo ego causam sic agam, judices, 48
ejusmodi res, ita notas, ita testatas, ita magnas, ita manifestas proferam, ut nemo a vobis, ut istum absolvatis, per gratiam conetur contendere. Habeo autem certam viam atque rationem, qua omnes illorum conatus investigare et consequi possim. Ita res a me agetur, ut in eorum consiliis omnibus non modo

aures hominum, sed etiam oculi populi Romani inter-
49 esse videantur. Vos aliquot jam per annos conceptam huic ordini turpitudinem atque infamiam delere ac tollere potestis. Constat inter omnes post hæc constituta judicia, quibus nunc utimur, nullum hoc splendore atque hac dignitate consilium fuisse. Hic si quid erit offensum, omnes homines non jam ex eodem ordine alios magis idoneos, quod fieri non potest, sed alium omnino ordinem ad res judicandas
50 quærendum arbitrabuntur. XVII. Quapropter primum ab dis immortalibus, quod sperare mihi videor, hoc idem, judices, opto, ut in hoc judicio nemo improbus præter eum, qui jam pridem inventus est, reperiatur ; deinde si plures improbi fuerint, hoc vobis, hoc populo Romano, judices, confirmo, vitam mehercule mihi prius quam vim perseverantiamque ad illorum improbitatem persequendam defuturam.
51 Verum quod ego laboribus, periculis inimicitiisque meis tum, cum admissum erit, dedecus severe me persecuturum esse polliceor, id ne accidat, tu tua auctoritate, sapientia, diligentia, M'. Glabrio, potes providere. Suscipe causam judiciorum ; suscipe causam severitatis, integritatis, fidei religionis ; suscipe causam senatus, ut is hoc judicio probatus cum populo Romano et in laude et in gratia esse possit. Cogita, qui sis, quo loco sis, quid dare populo Romano, quid reddere majoribus tuis debeas ; fac tibi

paternæ legis Aciliæ veniat in mentem, qua lege
populus Romanus de pecuniis repetundis optimis ju-
diciis severissimisque judicibus usus est. Circumstant 52
te summæ auctoritates, quæ te oblivisci laudis domes-
ticæ non sinant, quæ te noctes diesque commoneant
fortissimum tibi patrem, sapientissimum avum, gra-
vissimum socerum fuisse. Quare si Glabrionis patris
vim et acrimoniam ceperis ad resistendum hominibus
audacissimis, si avi Scævolæ prudentiam ad prospi-
ciendas insidias, quæ tuæ atque horum famæ compa-
rantur, si soceri Scauri constantiam, ut ne quis te de
vera et certa possit sententia demovere: intelliget
populus Romanus integerrimo atque honestissimo
prætore delectoque consilio nocenti reo magnitudinem
pecuniæ plus habuisse momenti ad suspicionem cri-
minis quam ad rationem salutis.

XVIII. Mihi certum est non committere, ut in hac 53
causa prætor nobis consiliumque mutetur. Non patiar
rem in id tempus adduci, ut quos adhuc servi desig-
natorum consulum non moverunt, cum eos novo ex-
emplo universos arcesserent, eos tum lictores con-
sulum vocent: ut homines miseri, antea socii atque
amici populi Romani, nunc servi ac supplices, non
modo jus suum fortunasque omnes eorum imperio
amittant, verum etiam deplorandi juris sui potestatem
non habeant. Non sinam profecto causa a me pero- 54
rata, quadraginta diebus interpositis, tum nobis deni-

que responderi, cum accusatio nostra in oblivionem diuturnitatis adducta sit; non committam, ut tum hæc res judicetur, cum hæc frequentia totius Italiæ Roma discesserit, quæ convenit uno tempore undique comitiorum, ludorum censendique causa. Hujus judicii et laudis fructum et offensionis periculum vestrum, laborem sollicitudinemque nostram, scientiam, quid agatur, memoriamque, quid a quoque dictum
55 sit, omnium puto esse oportere. Faciam hoc non novum, sed ab iis, qui nunc principes nostræ civitatis sunt, ante factum, ut testibus utar statim: illud a me novum, judices, cognoscetis, quod ita testes constituam, ut crimen totum explicem; ubi id [interrogando,] argumentis atque oratione firmavero, tum testes ad crimen accommodem; ut nihil inter illam usitatam accusationem atque hanc novam intersit, nisi quod in illa tunc, cum omnia dicta sunt, testes dantur, hic in singulas res dabuntur, ut illis quoque eadem interrogandi facultas, argumentandi dicendique sit. Si quis erit, qui perpetuam orationem accusationemque desideret, altera actione audiet: nunc id, quod facimus, (ea ratione facimus, ut malitiæ illorum consilio nostro occurramus) necessario fieri intelliget.
56 Hæc primæ actionis erit accusatio. Dicimus C. Verrem, cum multa libidinose, multa crudelitur in cives Romanos atque socios, multa in deos hominesque nefarie fecerit, tum præterea quadringenties sester-

tium ex Sicilia contra leges abstulisse. Hoc testibus, hoc tabulis privatis publicisque auctoritatibus ita vobis planum faciemus, ut hoc statuatis, etiam si spatium ad dicendum nostro commodo vacuosque dies habuissemus, tamen oratione longa nihil opus fuisse. Dixi.

ORATIO PRO LEGE MANILIA.

M. TULLII CICERONIS

PRO

LEGE MANILIA

SEU

DE POMPEIO IMPERATORE DELIGENDO

AD POPULUM ORATIO.

NOTITIA LITTERARIA.

M. (aut M'.) Æmilio Lepido, L. Volcatio Tullo coss. (688 P.U.C.) *quum L. Lucullus, qui proconsulari imperio administrarat prope septem annos Mithridaticum bellum, a senatu revocatus Romam redisset, C. Manilius tribunus plebis legem tulit ad populum, ut Pompeio, qui tum bellum maritimum gerebat, soli totius belli administratio committeretur. Cicero autem tunc prætor creatus hanc orationem suasoriam ad populum habuit, contradicentibus Hortensio et Catulo. Horum alter non esse uni omnia committenda dixerat, alter vero in uno homine sæpe esse periclitandam fortunam negaverat, majoribus eum reipublicæ temporibus servandum esse existimans.*

ARG. Cicero primo bellum ipso genere necessarium et ideo gerendum esse docet, ne populi Rom. gloria, salus sociorum, vectigalia reipublicæ et civium bona amittantur, §§ 1—19; deinde de instantis belli magnitudine et de Luculli virtutibus explicat, § 26; tum Pompeium imperatorem deligendum esse demonstrat, ut in quo sint omnes virtutes imperatoriæ, scientia rei militaris, temperantia, fides, facilitas, ingenium, humanitas, auctoritas et felicitas, (§ 48). Denique adversariorum objectiones refutat.

1 I. Quamquam mihi semper frequens conspectus
vester multo jucundissimus, hic autem locus ad
agendum amplissimus, ad dicendum ornatissimus est
visus, Quirites, tamen hoc aditu laudis, qui semper
optimo cuique maxime patuit, non mea me voluntas,
sed meæ vitæ rationes ab ineunte ætate susceptæ
prohibuerunt. Nam quum antea per ætatem non-
dum hujus auctoritatem loci attingere auderem, sta-
tueremque nihil huc, nisi perfectum ingenio elabo-
ratum industria, afferri oportere, omne meum tempus
2 amicorum temporibus transmittendum putavi. Ita
neque hic locus vacuus umquam fuit ab iis, qui ves-
tram causam defenderent, et meus labor, in priva-
torum periculis caste integreque versatus, ex vestro
judicio fructum est amplissimum consecutus. Nam
quum, propter dilationem comitiorum, ter prætor
primus centuriis cunctis renuntiatus sum, facile in-
tellexi, Quirites, et quid de me judicaretis, et quid
aliis præscriberetis. Nunc quum et auctoritatis in
me tantum sit, quantum vos honoribus mandandis
esse voluistis, et ad agendum facultatis tantum, quan-
tum homini vigilanti ex forensi usu prope quotidiana
dicendi exercitatio potuit afferre, certe et, si quid auc-
toritatis in me est, ea apud eos utar, qui eam mihi
dederunt, et si quid etiam dicendo consequi possum,
iis ostendam potissimum, qui ei quoque rei fructum
3 suo judicio tribuendum esse duxerunt. Atque illud
in primis mihi lætandum jure esse video, quod, in
hac insolita mihi ex hoc loco ratione dicendi, causa
talis oblata est, in qua oratio deesse nemini possit.
Dicendum est enim de Cn. Pompeii singulari eximia-
que virtute. Hujus autem orationis difficilius est

exitum, quam principium invenire. Ita mihi non tam
copia, quam modus in dicendo quærendus est.

II. Atque ut inde oratio mea proficiscatur, unde 4
hæc omnis causa ducitur: bellum grave et peri-
culosum vestris vectigalibus atque sociis a duobus
potentissimis regibus infertur, Mithridate et Tigrane,
quorum alter relictus, alter lacessitus, occasionem
sibi ad occupandam Asiam oblatam esse arbitrantur.
Equitibus Romanis, honestissimis viris, afferuntur ex
Asia quotidie litteræ; (quorum magnæ res aguntur,
in vestris vectigalibus exercendis occupatæ; qui ad
me, pro necessitudine, quæ mihi est cum illo ordine,
causam reipublicæ periculaque rerum suarum de-
tulerunt:) Bithyniæ, quæ nunc vestra provincia 5
est, vicos exustos esse complures; regnum Ariobar-
zanis, quod finitimum est vestris vectigalibus, totum
esse in hostium potestate; Lucullum, magnis rebus
gestis, ab eo bello discedere; huic qui successerit,
non satis esse paratum ad tantum bellum admi-
nistrandum: unum ab omnibus sociis et civibus
ad id bellum imperatorem deposci atque expeti,
eumdem hunc unum ab hostibus metui, præterea
neminem.

Causa quæ sit, videtis; nunc, quid agendum sit, 6
considerate. Primum mihi videtur de genere belli,
deinde de magnitudine, tum de imperatore deli-
gendo esse dicendum. Genus est belli ejusmodi,
quod maxime vestros animos excitare atque inflam-
mare ad persequendi studium debeat, in quo agitur
populi Romani gloria, quæ vobis a majoribus quum
magna in rebus omnibus, tum summa in re militari
tradita est, agitur salus sociorum atque amicorum,
pro qua multa majores vestri magna et gravia bella

gesserunt, aguntur certissima populi Romani vecti-
galia et maxima, quibus amissis et pacis ornamenta
et subsidia belli requiretis, aguntur bona multorum
civium, quibus est a vobis et ipsorum et reipublicæ
7 causa consulendum. III. Et quoniam semper ap-
petentes gloriæ præter ceteras gentes atque avidi
laudis fuistis, delenda vobis est illa macula, Mithri-
datico bello superiore concepta, quæ penitus jam in-
sedit atque inveteravit in populi Romani nomine:
quod is, qui uno die, tota Asia, tot in civitatibus, uno
nuntio atque una litterarum significatione cives Ro-
manos necandos trucidandosque denotavit, non modo
adhuc pœnam nullam suo dignam scelere suscepit,
sed ab illo tempore annum jam tertium et vicesimum
regnat, et ita regnat, ut se non Ponti neque Cappa-
dociæ latebris occultare velit, sed emergere ex patrio
regno atque in vestris vectigalibus, hoc est, in Asiæ
8 luce versari. Etenim adhuc ita vestri cum illo
rege contenderunt imperatores, ut ab illo insignia
victoriæ, non victoriam reportarent. Triumphavit
L. Sulla, triumphavit L. Murena de Mithridate, duo
fortissimi viri et summi imperatores: sed ita trium-
pharunt, ut ille pulsus superatusque regnaret. Ve-
rumtamen illis imperatoribus laus est tribuenda, quod
egerunt; venia danda, quod reliquerunt: propterea
quod ab eo bello Sullam in Italiam respublica, Mu-
9 renam Sulla revocavit. IV. Mithridates autem omne
reliquum tempus non ad oblivionem veteris belli,
sed ad comparationem novi contulit; qui, postea-
quam maximas ædificasset ornassetque classes exer-
citusque permagnos, quibuscumque ex gentibus po-
tuisset, comparasset, et se Bosporanis, finitimis suis,
bellum inferre simularet, usque in Hispaniam legatos

ac litteras misit ad eos duces, quibuscum tum bellum
gerebamus, ut, quum duobus in locis disjunctissimis
maximeque diversis uno consilio a binis hostium
copiis bellum terra marique gereretur, vos ancipiti
contentione districti de imperio dimicaretis. Sed ta- 10
men alterius partis periculum, Sertorianæ atque His-
paniensis, quæ multo plus firmamenti ac roboris ha-
bebat, Cn. Pompeii divino consilio ac singulari vir-
tute depulsum est: in altera parte ita res a L. Lucul-
lo, summo viro, est administrata, ut initia illa rerum
gestarum magna atque præclara non felicitati ejus,
sed virtuti, hæc autem extrema, quæ nuper accide-
runt, non culpæ, sed fortunæ tribuenda esse videan-
tur. Sed de Lucullo dicam alio loco, et ita dicam,
Quirites, ut neque vera laus ei detracta actione nostra,
neque falsa afficta esse videatur. De vestri imperii 11
dignitate atque gloria, quoniam is est exorsus ora-
tionis meæ, videte, quem vobis animum suscipien-
dum putetis. V. Majores vestri sæpe, mercatori-
bus ac naviculariis injuriosius tractatis, bella gesse-
runt: vos, tot civium Romanorum millibus uno nun-
tio atque uno tempore necatis, quo tandem animo
esse debetis? Legati quod erant appellati superbius,
Corinthum patres vestri, totius Græciæ lumen, ex-
stinctum esse voluerunt: vos eum regem inultum esse
patiemini, qui legatum populi Romani consularem
vinculis ac verberibus atque omni supplicio excru-
ciatum necavit? Illi libertatem civium Romanorum
imminutam non tulerunt: vos vitam ereptam negli-
getis? Jus legationis verbo violatum illi persecuti
sunt: vos legatum omni supplicio interfectum re-
linquetis? Videte, ne, ut illis pulcherrimum fuit, 12
tantam vobis imperii gloriam tradere, sic vobis tur-

pissimum sit, illud, quod accepistis, tueri et conservare non posse. Quid? quod salus sociorum summum in periculum ac discrimen vocatur, quo tandem animo ferre debetis? Regno expulsus est Ariobarzanes rex, socius populi Romani atque amicus; imminent duo reges toti Asiæ, non solum vobis inimicissimi, sed etiam vestris sociis atque amicis; civitates autem omnes cuncta Asia atque Græcia vestrum auxilium exspectare propter periculi magnitudinem coguntur, imperatorem a vobis certum deposcere, quum præsertim vos alium miseritis, neque audent, neque id se facere summo sine periculo posse arbi-
13 trantur. Vident et sentiunt hoc idem, quod vos, unum virum esse, in quo summa sint omnia, et eum prope esse, (quo etiam carent ægrius:) cujus adventu ipso atque nomine, tametsi ille ad maritimum bellum venerit, tamen impetus hostium repressos esse intelligunt ac retardatos. Hi vos, quoniam libere loqui non licet, tacite rogant, ut se quoque sicut ceterarum provinciarum socios, dignos existimetis, quorum salutem tali viro commendetis: atque hoc etiam magis, quod ceteros in provinciam ejusmodi homines cum imperio mittimus, ut, etiamsi ab hoste defendant, tamen ipsorum adventus in urbes sociorum non multum ab hostili expugnatione differant. Hunc audiebant antea, nunc præsentem vident tanta temperantia, tanta mansuetudine, tanta humanitate, ut ii beatissimi esse videantur, apud quos ille diu-
14 tissime commoratur. VI. Quare, si propter socios, nulla ipsi injuria lacessiti, majores vestri cum Antiocho, cum Philippo, cum Ætolis, cum Pœnis bella gesserunt, quanto vos studio convenit, injuriis provocatos, sociorum salutem una cum imperii vestri

dignitate defendere, præsertim quum de maximis vestris vectigalibus agatur? Nam ceterarum provinciarum vectigalia, Quirites, tanta sunt, ut iis ad ipsas provincias tutandas vix contenti esse possimus; Asia vero tam opima est et fertilis, ut et ubertate agrorum et varietate fructuum et magnitudine pastionis et multitudine earum rerum quæ exportantur facile omnibus terris antecellat. Itaque hæc vobis provincia, Quirites, si et belli utilitatem et pacis dignitatem retinere vultis, non modo a calamitate, sed etiam a
metu calamitatis est defendenda. Nam ceteris in 15
rebus, quum venit calamitas, tum detrimentum accipitur: at in vectigalibus non solum adventus mali, sed etiam metus ipse affert calamitatem. Nam quum hostium copiæ non longe absunt, etiamsi irruptio facta nulla sit, tamen pecora relinquuntur, agricultura deseritur, mercatorum navigatio conquiescit. Ita neque ex portu neque ex decumis neque ex scriptura vectigal conservari potest. Quare sæpe totius anni fructus uno rumore periculi atque uno belli terrore
amittitur. Quo tandem animo esse existimatis aut 16
eos, qui vectigalia nobis pensitant, aut eos, qui exercent atque exigunt, quum duo reges cum maximis copiis prope adsint? quum una excursio equitatus perbrevi tempore totius anni vectigal auferre possit? quum publicani familias maximas, quas in salinis habent, quas in agris, quas in portubus atque custodiis, magno periculo se habere arbitrentur? Putatisne vos illis rebus frui posse, nisi eos, qui vobis fructui sunt, conservaveritis non solum (ut antea dixi) calamitate, sed etiam calamitatis formidine libera-
tos? VII. Ac ne illud quidem vobis negligendum est, 17
quod mihi ego extremum proposueram, quum essem

de belli genere dicturus, quod ad multorum bona civium Romanorum pertinet, quorum vobis pro vestra sapientia, Quirites, habenda est ratio diligenter. Nam et publicani, homines et honestissimi et ornatissimi, suas rationes et copias in illam provinciam contulerunt: quorum ipsorum per se res et fortunæ curæ vobis esse debent: etenim si vectigalia nervos esse reipublicæ semper duximus, eum certe ordinem, qui exercet illa, firmamentum ceterorum ordinum recte
18 esse dicemus: deinde ceteris ex ordinibus homines gnavi et industrii partim ipsi in Asia negotiantur, quibus vos absentibus consulere debetis, partim suas et suorum in ea provincia pecunias magnas collocatas habent. Erit igitur humanitatis vestræ, magnum eorum civium numerum calamitate prohibere; sapientiæ, videre multorum civium calamitatem a republica sejunctam esse non posse. Etenim primum illud parvi refert, vos publicanis amissis vectigalia postea victoria recuperare. Neque enim iisdem redimendi facultas erit propter calamitatem, neque
19 aliis voluntas propter timorem. Deinde, quod nos eadem Asia atque idem iste Mithridates initio belli Asiatici docuit, certe id quidem calamitate docti memoria retinere debemus. Nam tum, quum in Asia res magnas permulti amiserant, scimus Romæ, solutione impedita, fidem concidisse. Non enim possunt una in civitate multi rem ac fortunas amittere, ut non plures secum in eamdem calamitatem trahant. A quo periculo prohibete rempublicam, et mihi credite id, quod ipsi videtis: hæc fides atque hæc ratio pecuniarum, quæ Romæ, quæ in foro versatur, implicita est cum illis pecuniis Asiaticis et cohæret. Ruere illa non possunt, ut hæc non eodem labefactata motu

concidant. Quare videte, num dubitandum vobis
sit, omni studio ad id bellum incumbere, in quo glo-
ria nominis vestri, salus sociorum, vectigalia maxima,
fortunæ plurimorum civium conjunctæ cum republica
defendantur.

VIII. Quoniam de genere belli dixi, nunc de mag- 20
nitudine pauca dicam. Potest enim hoc dici: belli
genus esse ita necessarium, ut sit gerendum; non
esse ita magnum, ut sit pertimescendum. In quo
maxime laborandum est, ne forte ea vobis, quæ di-
ligentissime providenda sunt, contemnenda esse vi-
deantur. Atque, ut omnes intelligant, me L. Lucullo
tantum impertire laudis, quantum forti viro et sa-
pientissimo homini et magno imperatori debeatur:
dico, ejus adventu maximas Mithridatis copias omni-
bus rebus ornatas atque instructas fuisse urbemque
Asiæ clarissimam nobisque amicissimam Cyziceno-
rum obsessam esse ab ipso rege maxima multitudine
et oppugnatam vehementissime, quam L. Lucullus
virtute, assiduitate, consilio summis obsidionis peri-
culis liberavit: ab eodem imperatore classem mag- 21
nam et ornatam, quæ ducibus Sertorianis ad Italiam
studio inflammato raperetur, superatam esse atque
depressam: magnas hostium præterea copias multis
præliis esse deletas, patefactumque nostris legioni-
bus esse Pontum, qui ante populo Romano ex omni
aditu clausus fuisset: Sinopen atque Amisum, qui-
bus in oppidis erant domicilia regis omnibus rebus
ornata atque referta, ceterasque urbes Ponti et Cap-
padociæ permultas uno aditu atque adventu esse
captas: regem, spoliatum regno patrio atque avito,
ad alios se reges atque ad alias gentes supplicem con-
tulisse: atque hæc omnia, salvis populi Romani so-

ciis atque integris vectigalibus, esse gesta. Satis opinor hoc esse laudis, atque ita, Quirites, ut hoc vos intelligatis, a nullo istorum, qui huic obtrectant legi atque causæ, L. Lucullum similiter ex hoc loco esse
22 laudatum. IX. Requiretur fortasse nunc, quemadmodum, quum hæc ita sint, reliquum possit magnum esse bellum. Cognoscite, Quirites. Non enim hoc sine causa quæri videtur. Primum ex suo regno sic Mithridates profugit, ut ex eodem Ponto Medea illa quondam profugisse dicitur; quam prædicant in fuga fratris sui membra in iis locis, qua se parens persequeretur, dissipavisse, ut eorum collectio dispersa mærorque patrius celeritatem persequendi retardaret. Sic Mithridates fugiens, maximam vim auri atque argenti pulcherrimarumque rerum omnium, quas et a majoribus acceperat, et ipse bello superiore ex tota Asia direptas in suum regnum congesserat, in Ponto omnem reliquit. Hæc dum nostri colligunt omnia diligentius, rex ipse e manibus effugit. Ita illum in persequendi studio mæror, hos lætitia re-
23 tardavit. Hunc in illo timore et fuga Tigranes, rex Armenius, excepit, diffidentemque rebus suis confirmavit, et afflictum erexit, perditumque recreavit. Cujus in regnum posteaquam L. Lucullus cum exercitu venit, plures etiam gentes contra imperatorem nostrum concitatæ sunt. Erat enim metus injectus iis nationibus, quas numquam populus Romanus neque lacessendas bello, neque tentandas putavit. Erat etiam alia gravis atque vehemens opinio, quæ animos gentium barbararum pervaserat, fani locupletissimi et religiosissimi diripiendi causa in eas oras nostrum exercitum esse adductum. Ita nationes multæ atque magnæ novo quodam terrore ac

metu concitabantur. Noster autem exercitus, etsi
urbem ex Tigranis regno ceperat, et prœliis usus erat
secundis, tamen nimia longinquitate locorum ac de-
siderio suorum commovebatur. Hic jam plura non 24
dicam. Fuit enim illud extremum, ut ex iis lo-
cis a militibus nostris reditus magis maturus, quam
processio longior quæreretur. Mithridates autem et
suam manum jam confirmarat, et eorum, qui se ex
ejus regno collegerant, et magnis adventitiis multo-
rum regum et nationum copiis juvabatur. Hoc jam
fere sic fieri solere accepimus, ut regum afflictæ for-
tunæ facile multorum opes alliciant ad misericor-
diam, maximeque eorum, qui aut reges sunt, aut vi-
vunt in regno, quod regale iis nomen magnum et
sanctum esse videatur. Itaque tantum victus effi- 25
cere potuit, quantum incolumis numquam est ausus
optare. Nam quum se in regnum recepisset suum,
non fuit eo contentus, quod ei præter spem acci-
derat, ut illam, posteaquam pulsus erat, terram um-
quam attingeret, sed in exercitum vestrum, clarum
atque victorem, impetum fecit. Sinite hoc loco, Qui-
rites, (sicut poetæ solent, qui res Romanas scribunt,)
præterire me nostram calamitatem, quæ tanta fuit,
ut eam ad aures L. Luculli non ex prælio nuntius,
sed ex sermone rumor afferret. Hic in ipso illo 26
malo gravissimaque belli offensione L. Lucullus, qui
tamen aliqua ex parte iis incommodis mederi for-
tasse potuisset, vestro jussu coactus, quod imperii
diuturnitati modum statuendum vetere exemplo pu-
tavistis, partem militum, qui jam stipendiis confec-
tis erant, dimisit, partem Glabrioni tradidit. Multa
prætereo consulto. sed ea vos conjectura perspicite,
quantum illud bellum factum putetis, quod conjun-

gant reges potentissimi, renovent agitatæ nationes, suscipiant integræ gentes, novus imperator vester ac-
27 cipiat, vetere pulso exercitu!' X. Satis mihi multa verba fecisse videor, quare hoc bellum esset genere ipso necessarium, magnitudine periculosum: restat, ut de imperatore ad id bellum deligendo ac tantis rebus præficiendo dicendum esse videatur.

Utinam, Quirites, virorum fortium atque innocentium copiam tantam haberetis, ut hæc vobis deliberatio difficilis esset, quemnam potissimum tantis rebus ac tanto bello præficiendum putaretis! Nunc vero quum sit unus Cn. Pompeius, qui non modo eorum hominum, qui nunc sunt, gloriam, sed etiam antiquitatis memoriam virtute superarit: quæ res est, quæ cujusquam animum in hac causa dubium facere pos-
28 sit? Ego enim sic existimo, in summo imperatore quattuor has res inesse oportere, scientiam rei militaris, virtutem, auctoritatem, felicitatem. Quis igitur hoc homine scientior umquam aut fuit aut esse debuit? qui e ludo atque pueritiæ disciplina, bello maximo, atque acerrimis hostibus, ad patris exercitum atque in militiæ disciplinam profectus est; qui extrema pueritia miles in exercitu fuit summi imperatoris, ineunte adolescentia maximi ipse exercitus imperator; qui sæpius cum hoste conflixit, quam quisquam cum inimico concertavit, plura bella gessit, quam ceteri legerunt, plures provincias confecit, quam alii concupiverunt; cujus adolescentia ad scientiam rei militaris non alienis præceptis, sed suis imperiis, non offensionibus belli, sed victoriis, non stipendiis, sed triumphis est erudita. Quod denique genus belli esse potest, in quo illum non exercuérit fortuna reipublicæ? Civile, Africanum, Transalpi-

num, Hispaniense, mixtum ex civitatibus atque ex
bellicosissimis nationibus, servile, navale bellum, va-
ria et diversa genera et bellorum et hostium, non
solum gesta ab hoc uno, sed etiam confecta, nullam
rem esse declarant in usu militari positam, quæ hu-
jus viri scientiam fugere possit.

XI. Jam vero virtuti Cn. Pompeii quæ potest par 29
oratio inveniri? Quid est, quod quisquam aut dig-
num illo aut vobis novum aut cuiquam inauditum
possit afferre? Neque enim illæ sunt solæ virtutes
imperatoriæ, quæ vulgo existimantur, labor in ne-
gotio, fortitudo in periculis, industria in agendo, ce-
leritas in conficiendo, consilium in providendo: quæ
tanta sunt in hoc uno, quanta in omnibus reliquis
imperatoribus, quos aut vidimus aut audivimus, non
fuerunt. Testis est Italia, quam ille ipse victor, L. 30
Sulla, hujus virtute et subsidio confessus est libera-
tam. Testis est Sicilia, quam multis undique cinc-
tam periculis, non terrore belli, sed celeritate consilii,
explicavit. Testis est Africa, quæ magnis oppressa
hostium copiis, eorum ipsorum sanguine redunda-
vit. Testis est Gallia, per quam legionibus nostris
in Hispaniam iter Gallorum internecione patefac-
tum est. Testis est Hispania, quæ sæpissime plu-
rimos hostes ab hoc superatos prostratosque con-
spexit. Testis est iterum et sæpius Italia, quæ,
quum servili bello tætro periculosoque premeretur,
ab hoc auxilium absente expetivit: quod bellum ex-
spectatione Pompeii attenuatum atque imminutum
est, adventu sublatum ac sepultum. Testes vero 31
jam omnes oræ atque omnes exteræ gentes ac natio-
nes, denique maria omnia, quum universa, tum in
singulis omnes sinus atque portus. Quis enim toto

mari locus per hos annos aut tam firmum habuit præsidium, ut tutus esset, aut tam fuit abditus, ut lateret? Quis navigavit, qui non se aut mortis aut servitutis periculo committeret, quum aut hieme, aut referto prædonum mari navigaret? Hoc tantum bellum, tam turpe, tam vetus, tam late divisum atque dispersum, quis umquam arbitraretur aut ab omnibus imperatoribus uno anno, aut omnibus annis
32 ab uno imperatore confici posse? Quam provinciam tenuistis a prædonibus liberam per hosce annos? quod vectigal vobis tutum fuit? quem socium defendistis? cui præsidio classibus vestris fuistis? quam multas existimatis insulas esse desertas? quam multas aut metu relictas aut a prædonibus captas urbes esse sociorum? XII. Sed quid ego longinqua commemoro? Fuit hoc quondam, fuit proprium populi Romani, longe a domo bellare et propugnaculis imperii sociorum fortunas, non sua tecta defendere. Sociis ego vestris mare clausum per hosce annos dicam fuisse, quum exercitus nostri a Brundisio numquam nisi summa hieme transmiserint? Qui ad vos ab exteris nationibus venirent, captos querar, quum legati populi Romani redempti sint? Mercatoribus tutum mare non fuisse dicam, quum duodecim secures in
33 prædonum potestatem pervenerint? Cnidum aut Colophonem aut Samum, nobilissimas urbes innumerabilesque alias captas esse commemorem, quum vestros portus, atque eos portus, quibus vitam et spiritum ducitis, in prædonum fuisse potestatem sciatis? An vero ignoratis, portum Caietæ celeberrimum atque plenissimum navium, inspectante prætore, a prædonibus esse direptum? ex Miseno autem ejus ipsius liberos, qui cum prædonibus antea ibi bellum

gesserat, a prædonibus esse sublatos? Nam quid ego
Ostiense incommodum atque illam labem atque igno-
miniam reipublicæ querar, quum, prope inspectan-
tibus vobis, classis ea, cui consul populi Romani
præpositus esset, a prædonibus capta atque oppressa
est? Pro dii immortales! tantamne unius hominis in-
credibilis ac divina virtus tam brevi tempore lucem
afferre reipublicæ potuit, ut vos, qui modo ante
ostium Tiberinum classem hostium videbatis, nunc
nullam intra Oceani ostium prædonum navem esse
audiatis? Atque hæc qua celeritate gesta sint, 34
quamquam videtis, tamen a me in dicendo præter-
eunda non sunt. Quis enim umquam aut obeundi
negotii aut consequendi quæstus studio tam brevi
tempore tot loca adire, tantos cursus conficere po-
tuit, quam celeriter Cn. Pompeio duce belli impetus
navigavit? qui nondum tempestivo ad navigandum
mari Siciliam adiit, Africam exploravit, inde Sar-
diniam cum classe venit, atque hæc tria frumentaria
subsidia reipublicæ firmissimis præsidiis classibus-
que munivit. Inde quum se in Italiam recepisset, 35
duabus Hispaniis et Gallia Cisalpina præsidiis ac
navibus confirmata, missis item in oram Illyrici
maris et in Achaiam omnemque Græciam navibus,
Italiæ duo maria maximis classibus firmissimisque
præsidiis adornavit, ipse autem, ut a Brundisio pro-
fectus est, undequinquagesimo die totam ad impe-
rium populi Romani Ciliciam adjunxit: omnes, qui
ubique prædones fuerunt, partim capti interfectique
sunt, partim unius hujus se imperio ac potestati de-
diderunt. Idem Cretensibus, quum ad eum usque
in Pamphyliam legatos deprecatoresque misissent,
spem deditionis non ademit obsidesque imperavit.

Ita tantum bellum, tam diuturnum, tam longe lateque dispersum, quo bello omnes gentes ac nationes premebantur, Cn. Pompeius extrema hieme apparavit, ineunte vere suscepit, media æstate confecit.
36 XIII. Est hæc divina atque incredibilis virtus imperatoris. Quid? ceteræ, quas paullo ante commemorare cœperam, quantæ atque quam multæ sunt! Non enim solum bellandi virtus in summo atque perfecto imperatore quærenda est: sed multæ sunt artes eximiæ, hujus administræ comitesque virtutis. Ac primum quanta innocentia debent esse imperatores! quanta deinde omnibus in rebus temperantia! quanta fide! quanta facilitate! quanto ingenio! quanta humanitate! Quæ breviter, qualia sint in Cn. Pompeio, consideremus: summa enim omnia sunt, Quirites: sed ea magis ex aliorum contentione, quam ipsa per sese cognosci atque intelligi pos-
37 sunt. Quem enim imperatorem possumus ullo in numero putare, cujus in exercitu veneant centuriatus atque venierint? Quid hunc hominem magnum aut amplum de republica cogitare, qui pecuniam, ex ærario deprompta mad bellum administrandum, aut propter cupiditatem provinciæ magistratibus diviserit aut propter avaritiam Romæ in quæstu reliquerit? Vestra admurmuratio facit, Quirites, ut agnoscere videamini, qui hæc fecerint: ego autem neminem nomino: quare irasci mihi nemo poterit, nisi qui ante de se voluerit confiteri. Itaque, propter hanc avaritiam imperatorum, quantas calamitates, quocumque ventum sit, nostri exercitus ferant, quis ignorat?
38 Itinera, quæ per hosce annos in Italia per agros atque oppida civium Romanorum nostri imperatores fecerunt, recordamini: tum facilius statuetis, quid

apud exteras nationes fieri existimetis. Utrum plures
arbitramini per hosce annos militum vestrorum armis
hostium urbes, an hibernis sociorum civitates esse
deletas? Neque enim potest exercitum is continere
imperator, qui se ipsum non continet; neque severus
esse in judicando, qui alios in se severos esse judices
non vult. Hic miramur, hunc hominem tantum 39
excellere ceteris, cujus legiones sic in Asiam perve-
nerint, ut non modo manus tanti exercitus, sed ne
vestigium quidem cuiquam pacato nocuisse dicatur?
Jam vero, quemadmodum milites hibernent, quotidie
sermones ac litteræ perferuntur. Non modo, ut sump-
tum faciat in militem, nemini vis affertur, sed ne
cupienti quidem cuiquam permittitur. Hiemis enim,
non avaritiæ perfugium majores nostri in sociorum
atque amicorum tectis esse voluerunt. XIV. Age 40
vero ceteris in rebus qualis sit temperantia, conside-
rate. Unde illam tantam celeritatem et tam incredibi-
lem cursum inventum putatis? Non enim illum exi-
mia vis remigum, aut ars inaudita quædam guber-
nandi, aut venti aliqui novi tam celeriter in ultimas
terras pertulerunt, sed hæ res, quæ ceteros remorari
solent, non retardarunt: non avaritia ab instituto
cursu ad prædam aliquam devocavit, non libido ad
voluptatem, non amœnitas ad delectationem, non no-
bilitas Urbis ad cognitionem, non denique labor ipse
ad quietem: postremo signa et tabulas ceteraque or-
namenta Græcorum oppidorum, quæ ceteri tollenda
esse arbitrantur, ea sibi ille ne visenda quidem ex-
istimavit. Itaque omnes quidem nunc in his locis 41
Cn. Pompeium sicut aliquem, non ex hac urbe mis-
sum, sed de cælo delapsum intuentur: nunc denique
incipiunt credere, fuisse homines Romanos hac quon-

dam continentia; quod jam nationibus exteris incredibile ac falso memoriæ proditum videbatur. Nunc imperii vestri splendor illis gentibus lucem afferre cœpit: nunc intelligunt non sine causa majores suos tum, quum ea temperantia magistratus habebamus, servire populo Romano, quam imperare aliis maluisse. Jam vero ita faciles aditus ad eum privatorum, ita liberæ querimoniæ de aliorum injuriis esse dicuntur, ut is, qui dignitate principibus excellit, facilitate
42 par infimis esse videatur. Jam quantum consilio, quantum dicendi gravitate et copia valeat, in quo ipso inest quædam dignitas imperatoria, vos, Quirites, hoc ipso ex loco sæpe cognostis. Fidem vero ejus inter socios quantam existimari putatis, quam hostes omnium gentium sanctissimam judicarint? Humanitate jam tanta est, ut difficile dictu sit, utrum hostes magis virtutem ejus pugnantes timuerint, an mansuetudinem victi dilexerint. Et quisquam dubitabit, quin huic hoc tantum bellum transmittendum sit, qui ad omnia nostræ memoriæ bella conficienda divino quodam consilio natus esse videatur?

43 XV. Et quoniam auctoritas multum in bellis quoque administrandis atque imperio militari valet, certe nemini dubium est, quin ea re idem ille imperator plurimum possit. Vehementer autem pertinere ad bella administranda, quid hostes, quid socii de imperatoribus vestris existiment, quis ignorat, quum sciamus, homines in tantis rebus, ut aut contemnant aut metuant aut oderint aut ament, opinione non minus et fama, quam aliqua certa ratione commoveri? Quod igitur nomen unquam in orbe terrarum clarius fuit? cujus res gestæ pares? de quo homine vos, id quod maxime facit auctoritatem, tanta et tam præ-

clara judicia fecistis? An vero ullam usquam esse 44
oram tam desertam putatis, quo non illius diei fama
pervaserit, quum universus populus Romanus, referto
foro completisque omnibus templis, ex quibus hic lo-
cus conspici potest, unum sibi ad commune omnium
gentium bellum Cn. Pompeium imperatorem depo-
poscit? Itaque, ut plura non dicam neque aliorum ex-
emplis confirmem, quantum hujus auctoritas valeat
in bello, ab eodem Cn. Pompeio omnium rerum egre-
giarum exempla sumantur: qui quo die a vobis
maritimo bello præpositus est imperator, tanta re-
pente vilitas annonæ ex summa inopia et caritate
rei frumentariæ consecuta est, unius hominis spe ac
nomine, quantam vix ex summa ubertate agrorum
diuturna pax efficere potuisset. Jam, accepta in Ponto 45
calamitate ex eo prælio, de quo vos paullo ante invi-
tus admonui, quum socii pertimuissent, hostium opes
animique crevissent, satis firmum præsidium pro-
vincia non haberet, amisissetis Asiam, Quirites, nisi
id ipsum temporis divinitus Cn. Pompeium ad eas re-
giones fortuna populi Romani attulisset. Hujus ad-
ventus et Mithridatem insolita inflammatum victoria
continuit et Tigranem magnis copiis minitantem Asiæ
retardavit. Et quisquam dubitabit, quid virtute per-
fecturus sit, qui tantum auctoritate profecerit? aut
quam facile imperio atque exercitu socios et vectiga-
lia conservaturus sit, qui ipso nomine ac rumore
defenderit? XVI. Age vero, illa res quantam decla- 46
rat ejusdem hominis apud hostes populi Romani
auctoritatem, quod ex locis tam longinquis tamque
diversis tam brevi tempore omnes uni huic se dedide-
runt? quod Cretensium legati, quum in eorum insula
noster imperator exercitusque esset, ad Cn. Pompeium

in ultimas prope terras venerunt, eique se omnes Cretensium civitates dedere velle dixerunt? Quid? idem iste Mithridates nonne ad eumdem Cn. Pompeium legatum usque in Hispaniam misit? eum, quem Pompeius legatum semper judicavit, ii, quibus semper erat molestum, ad eum potissimum esse missum, speculatorem, quam legatum judicari maluerunt. Potestis igitur jam constituere, Quirites, hanc auctoritatem, multis postea rebus gestis magnisque vestris judiciis amplificatam, quantum apud illos reges, quantum apud exteras nationes valituram esse existimetis.

47 Reliquum est, ut de felicitate, quam præstare de se ipso nemo potest, meminisse et commemorare de altero possumus, sicut æquum est homini de potsetate deorum, timide et pauca dicamus. Ego enim sic existimo: Maximo, Marcello, Scipioni, Mario, et ceteris magnis imperatoribus, non solum propter virtutem, sed etiam propter fortunam, sæpius imperia mandata atque exercitus esse commissos. Fuit enim profecto quibusdam summis viris quædam ad amplitudinem et gloriam et ad res magnas bene gerendas divinitus adjuncta fortuna: de hujus autem hominis felicitate, quo de nunc agimus, hac utar moderatione dicendi, non ut in illius potestate fortunam positam esse dicam, sed ut præterita meminisse, reliqua sperare videamur, ne aut invisa diis immortalibus oratio
48 nostra aut ingrata esse videatur. Itaque non sum prædicaturus, Quirites, quantas ille res domi militiæque, terra marique, quantaque felicitate gesserit; ut ejus semper voluntatibus non modo cives assenserint, socii obtemperarint, hostes obedierint, sed etiam venti tempestatesque obsecundarint. Hoc brevissime

dicam, neminem umquam tam impudentem fuisse,
qui a diis immortalibus tot et tantas res tacitus au-
deret optare, quot et quantas dii immortales ad Cn.
Pompeium detulerunt. Quod ut illi proprium ac per-
petuum sit, Quirites, quum communis salutis atque
imperii, tum ipsius hominis causa (sicuti facitis) velle
et optare debetis.

Quare quum et bellum sit ita necessarium, ut neg- 49
ligi non possit, ita magnum, ut accuratissime sit
administrandum, et quum ei imperatorem præficere
possitis, in quo sit eximia belli scientia, singularis
virtus, clarissima auctoritas, egregia fortuna: dubi-
tabitis, Quirites, quin hoc tantum boni, quod vobis
ab diis immortalibus oblatum et datum est, in rem-
publicam conservandam atque amplificandam confe-
ratis? XVII. Quod si Romæ Cn. Pompeius priva- 50
tus esset hoc tempore, tamen ad tantum bellum is
erat deligendus atque mittendus. Nunc, quum ad ce-
teras summas utilitates hæc quoque opportunitas ad-
jungatur, ut in iis ipsis locis adsit, ut habeat exerci-
tum, ut ab iis, qui habent, accipere statim possit,
quid exspectamus? aut cur non, ducibus diis immor-
talibus, eidem, cui cetera summa cum salute reipub-
licæ commissa sunt, hoc quoque bellum regium com-
mittimus?

At enim vir clarissimus, amantissimus reipublicæ, 51
vestris beneficiis amplissimis affectus, Q. Catulus,
itemque summis ornamentis honoris, fortunæ, virtu-
tis, ingenii præditus, Q. Hortensius, ab hac ratione
dissentiunt: quorum ego auctoritatem apud vos mul-
tis locis plurimum valuisse et valere oportere con-
fiteor, sed in hac causa, tametsi cognoscitis aucto-
ritates contrarias virorum fortissimorum et clarissi-

morum, tamen, omissis auctoritatibus, ipsa re et ratione exquirere possumus veritatem: atque hoc facilius, quod ea omnia, quæ adhuc a me dicta sunt, iidem isti vera esse concedunt, et necessarium bellum esse et magnum et in uno Cn. Pompeio summa esse
52 omnia. Quid igitur ait Hortensius? Si uni omnia tribuenda sint, unum dignissimum esse Pompeium, sed ad unum tamen omnia deferri non oportere. Obsolevit jam ista oratio, re multo magis quam verbis refutata. Nam tu idem, Q. Hortensi, multa, pro tua summa copia ac singulari facultate dicendi, et in senatu contra virum fortem A. Gabinium graviter ornateque dixisti, quum is de uno imperatore contra prædones constituendo legem promulgasset, et ex hoc ipso loco permulta item contra eam legem verba
53 fecisti. Quid? tum, per deos immortales, si plus apud populum Romanum auctoritas tua, quam ipsius populi Romani salus et vera causa valuisset, hodie hanc gloriam atque hoc orbis terræ imperium teneremus? An tibi tum imperium esse hoc videbatur, quum populi Romani legati, prætores quæstoresque capiebantur? quum ex omnibus provinciis commeatu et privato et publico prohibebamur? quum ita clausa nobis erant maria omnia, ut neque privatam rem transmarinam neque publicam jam obire possemus?
54 XVIII. Quæ civitas antea umquam fuit, non dico Atheniensium, quæ satis late quondam mare tenuisse dicitur, non Karthaginiensium, qui permultum classe maritimisque rebus valuerunt, non Rhodiorum, quorum usque ad nostram memoriam disciplina navalis et gloria remansit: quæ civitas umquam antea tam tenuis, tam parva insula fuit, quæ non portus suos et agros et aliquam partem regionis atque

oræ maritimæ per se ipsa defenderet? At hercule ali-
quot annos continuos ante legem Gabiniam ille popu-
lus Romanus, cujus usque ad nostram memoriam
nomen invictum in navalibus pugnis permanserat,
magna ac multo maxima parte non modo utilitatis,
sed dignitatis atque imperii caruit: nos, quorum ma- 55
jores Antiochum regem classe Persenque superarunt
omnibusque navalibus pugnis Karthaginienses, ho-
mines in maritimis rebus exercitatissimos paratissi-
mosque, vicerunt, ii nullo in loco jam prædonibus
pares esse poteramus. Nos, qui antea non modo Ita-
liam tutam habebamus, sed omnes socios in ultimis
oris auctoritate nostri imperii salvos præstare pote-
ramus, tum, quum insula Delos, tam procul a nobis
in Ægeo mari posita, quo omnes undique cum mer-
cibus atque oneribus commeabant, referta divitiis,
parva, sine muro, nihil timebat, iidem non modo pro-
vinciis atque oris Italiæ maritimis ac portubus nos-
tris, sed etiam Appia jam via carebamus. Et his
temporibus non pudebat magistratus populi Romani
in hunc ipsum locum escendere, quum eum vobis
majores vestri exuviis nauticis et classium spoliis
ornatum reliquissent. XIX. Bono te animo tum, 56
Q. Hortensi, populus Romanus et ceteros, qui erant
in eadem sententia, dicere existimavit ea, quæ sen-
tiebatis; sed tamen in salute communi idem populus
Romanus dolori suo maluit, quam auctoritati vestræ
obtemperare. Itaque una lex, unus vir, unus annus
non modo nos illa miseria ac turpitudine liberavit,
sed etiam effecit, ut aliquando vere videremur omni-
bus gentibus ac nationibus terra marique impe-
rare. Quo mihi etiam indignius videtur, obtrectatum 57
esse adhuc, Gabinio dicam, anne Pompeio, an utri-

que? (id quod est verius:) ne legaretur A. Gabinius Cn. Pompeio expetenti ac postulanti. Utrum ille, qui postulat ad tantum bellum legatum, quem velit, idoneus non est, qui impetret, quum ceteri ad expilandos socios diripiendasque provincias, quos voluerunt, legatos eduxerint: an ipse, cujus lege salus ac dignitas populo Romano atque omnibus gentibus constituta est, expers esse debet gloriæ ejus imperatoris atque ejus exercitus, qui consilio ipsius atque peri-
58 culo est constitutus? An C. Falcidius, Q. Metellus, Q. Cælius Latiniensis, Cn. Lentulus, quos omnes honoris causa nomino, quum tribuni plebis fuissent, anno proximo legati esse potuerunt, in hoc uno Gabinio sunt tam diligentes, qui in hoc bello, quod lege Gabinia geritur, in hoc imperatore atque exercitu, quem per vos ipse constituit, etiam præcipuo jure esse deberet? De quo legando spero consules ad senatum relaturos. Qui si dubitabunt aut gravabuntur, ego me profiteor relaturum, neque me impediet cujusquam, Quirites, inimicum edictum, quo minus, fretus vobis, vestrum jus beneficiumque defendam neque præter intercessionem quidquam audiam; de qua, ut arbitror, isti ipsi, qui minantur, etiam atque etiam, quid liceat, considerabunt. Mea quidem sententia, Quirites, unus A. Gabinius belli maritimi rerumque gestarum Cn. Pompeio socius ascribitur, propterea quod alter uni illud bellum suscipiendum vestris suffragiis detulit, alter delatum susceptumque confecit.

59 XX. Reliquum est, ut de Q. Catuli auctoritate et sententia dicendum esse videatur. Qui quum ex vobis quæreret, si in uno Cn. Pompeio omnia poneretis, si quid eo factum esset, in quo spem essetis

habituri, cepit magnum suæ virtutis fructum ac dig-
nitatis, quum omnes prope una voce, "in eo ipso
vos spem habituros esse" dixistis. Etenim talis est
vir, ut nulla res tanta sit ac tam difficilis, quam ille
non et consilio regere et integritate tueri et virtute
conficere possit. Sed in hoc ipso ab eo vehementis-
sime dissentio, quod, quo minus certa est hominum ac
minus diuturna vita, hoc magis respublica, dum per
deos immortales licet, frui debet summi hominis vita
atque virtute.—"At enim ne quid novi fiat contra 60
exempla atque instituta majorum."—Non dico hoc
loco, majores nostros semper in pace consuetudini,
in bello utilitati paruisse, semper ad novos casus
temporum novorum consiliorum rationes accommo-
dasse: non dicam, duo bella maxima, Punicum et His-
paniense, ab uno imperatore esse confecta, duasque
urbes potentissimas, quæ huic imperio maxime mi-
nitabantur, Karthaginem atque Numantiam, ab eo-
dem Scipione esse deletas: non commemorabo, nuper
ita vobis patribusque vestris esse visum, ut in uno
C. Mario spes imperii poneretur, ut idem cum Jugur-
tha, idem cum Cimbris, idem cum Theutonis bellum
administraret: in ipso Cn. Pompeio, in quo novi 61
constitui nihil vult Q. Catulus, quam multa sint nova
summa Q. Catuli voluntate constituta, recordamini.
XXI. Quid enim tam novum, quam adolescentulum
privatum exercitum difficili reipublicæ tempore con-
ficere? Confecit. Huic præesse? Præfuit. Rem opti-
me ductu suo gerere? Gessit. Quid tam præter con-
suetudinem, quam homini peradolescenti, cujus ætas
a senatorio gradu longe abesset, imperium atque exer-
citum dari? Siciliam permitti atque Africam bel-
lumque in ea administrandum? Fuit in his provin-

ciis singulari innocentia, gravitate, virtute: bellum in Africa maximum confecit, victorem exercitum deportavit. Quid vero tam inauditum, quam equitem Romanum triumphare? At eam quoque rem populus Romanus non modo vidit, sed etiam omni studio vi-
62 sendam et concelebrandam putavit. Quid tam inusitatum, quam ut, quum duo consules clarissimi fortissimique essent, eques Romanus ad bellum maximum formidolosissimumque pro consule mitteretur? Missus est. Quo quidem tempore, quum esset nonnemo in senatu, qui diceret, *Non oportere mitti hominem privatum pro consule:* L. Philippus dixisse dicitur, *Non se illum sua sententia pro consule, sed pro consulibus mittere.* Tanta in eo reipublicæ bene gerendæ spes constituebatur, ut duorum consulum munus unius adolescentis virtuti committeretur. Quid tam singulare, quam ut ex senatusconsulto, legibus solutus, consul ante fieret, quam ullum alium magistratum per leges capere licuisset? quid tam incredibile, quam ut iterum eques Romanus ex senatusconsulto triumpharet? Quæ in omnibus hominibus nova post hominum memoriam constituta sunt, ea tam multa non sunt, quam hæc, quæ in hoc uno
63 homine vidimus. Atque hæc tot exempla, tanta ac tam nova, profecta sunt in eumdem hominem a Q. Catuli atque a ceterorum ejusdem dignitatis amplissimorum hominum auctoritate.

XXII. Quare videant, ne sit periniquum et non ferendum, illorum auctoritatem de Cn. Pompeii dignitate a vobis comprobatam semper esse, vestrum ab illis de eodem homine judicium populique Romani auctoritatem improbari; præsertim quum jam suo jure populus Romanus in hoc homine suam auctori-

tatem vel contra omnes, qui dissentiunt, possit defendere: propterea quod, istis reclamantibus, vos unum illum ex omnibus delegistis, quem bello prædonum præponeretis. Hoc si vos temere fecistis 64
et reipublicæ parum consuluistis, recte isti studia vestra suis consiliis regere conantur; sin autem vos plus tum in republica vidistis, vos, his repugnantibus, per vosmetipsos dignitatem huic imperio, salutem orbi terrarum attulistis: aliquando isti principes et sibi et ceteris populi Romani universi auctoritati parendum esse fateantur. Atque in hoc bello Asiatico et regio non solum militaris illa virtus, quæ est in Cn. Pompeio singularis, sed aliæ quoque virtutes animi multæ et magnæ requiruntur. Difficile est in Asia, Cilicia, Syria, regnisque interiorum nationum ita versari vestrum imperatorem, ut nihil aliud, nisi de hoste ac de laude cogitet. Deinde etiamsi qui sunt pudore ac temperantia moderatiores, tamen eos esse tales propter multitudinem cupidorum hominum nemo arbitratur. Difficile est dictu, Quirites, 65
quanto in odio simus apud exteras nationes, propter eorum, quos ad eas per hos annos cum imperio misimus, injurias ac libidines. Quod enim fanum putatis in illis terris nostris magistratibus religiosum, quam civitatem sanctam, quam domum satis clausam ac munitam fuisse? Urbes jam locupletes ac copiosæ requiruntur, quibus causa belli propter diripiendi cupiditatem inferatur. Libenter hæc coram cum 66
Q. Catulo et Q. Hortensio disputarem, summis et clarissimis viris. Noverunt enim sociorum vulnera, vident eorum calamitates, querimonias audiunt. Pro sociis vos contra hostes exercitum mittere putatis, an hostium simulatione contra socios atque amicos? Quæ

civitas est in Asia, quæ non modo imperatoris aut legati, sed unius tribuni militum animos ac spiritus capere possit? XXIII. Quare, etiamsi quem habetis, qui collatis signis exercitus regios superare posse videatur, tamen, nisi erit idem, qui se a pecuniis sociorum, qui ab eorum conjugibus ac liberis, qui ab ornamentis fanorum atque oppidorum, qui ab auro gazaque regia manus, oculos, animum cohibere possit, non erit idoneus, qui ad bellum Asiaticum re-
67 giumque mittatur. Ecquam putatis civitatem pacatam fuisse, quæ locuples sit? ecquam esse locupletem, quæ istis pacata esse videatur? Ora maritima, Quirites, Cn. Pompeium non solum propter rei militaris gloriam, sed etiam propter animi continentiam requisivit. Videbat enim prætores locupletari quotannis pecunia publica præter paucos; neque eos quidquam aliud assequi classium nomine, nisi ut, detrimentis accipiendis, majore affici turpitudine videremur. Nunc, qua cupiditate homines in provincias, quibus jacturis, quibus conditionibus proficiscantur, ignorant videlicet isti, qui ad unum deferenda esse omnia non arbitrantur? Quasi vero Cn. Pompeium non quum suis virtutibus, tum etiam alienis vitiis
68 magnum esse videamus. Quare nolite dubitare, quin huic uni credatis omnia, qui inter annos tot unus inventus sit, quem socii in urbes suas cum exercitu venisse gaudeant. Quod si auctoritatibus hanc causam, Quirites, confirmandam putatis: est vobis auctor vir bellorum omnium maximarumque rerum peritissimus, P. Servilius, cujus tantæ res gestæ terra marique exstiterunt, ut, quum de bello deliberetis, auctor vobis gravior esse nemo debeat; est C. Curio, summis vestris beneficiis, maximisque rebus gestis, summo inge-

nio et prudentia præditus; est Cn. Lentulus, in quo omnes, pro amplissimis vestris honoribus, summum consilium, summam gravitatem esse cognovistis; est C. Cassius, integritate, virtute, constantia singulari. Quare videte, ut horum auctoritatibus illorum orationi, qui dissentiunt, respondere posse videamur.

XXIV. Quæ quum ita sint, C. Manili, primum 69
istam tuam et legem et voluntatem et sententiam laudo vehementissimeque comprobo, deinde te hortor, ut auctore populo Romano maneas in sententia neve cujusquam vim aut minas pertimescas. Primum in te satis esse animi perseverantiæque arbitror; deinde, quum tantam multitudinem cum tanto studio adesse videamus, quantam nunc iterum in eodem homine præficiendo videmus: quid est, quod aut de re, aut de perficiendi facultate dubitemus? Ego autem, quidquid in me est studii, consilii, laboris, ingenii, quidquid hoc beneficio populi Romani atque hac potestate prætoria, quidquid auctoritate, fide, constantia possum, id omne ad hanc rem conficiendam tibi et populo Romano polliceor ac defero: testorque omnes 70
deos, et eos maxime, qui huic loco temploque præsident, qui omnium mentes eorum, qui ad rempublicam adeunt, maxime perspiciunt, me hoc neque rogatu facere cujusquam, neque quo Cn. Pompeii gratiam mihi per hanc causam conciliari putem, neque quo mihi ex cujusquam amplitudine aut præsidia periculis aut adjumenta honoribus quæram; propterea quod pericula facile, ut hominem præstare oportet, innocentia tecti repellemus, honores autem neque ab uno neque ex hoc loco, sed eadem nostra illa laboriosissima ratione vitæ, si vestra voluntas feret, consequemur. Quamobrem, quidquid in hac causa mihi sus- 71

ceptum est, Quirites, id ego omne me reipublicæ causa suscepisse confirmo, tantumque abest, ut aliquam bonam gratiam mihi quæsisse videar, ut multas me etiam simultates partim obscuras, partim apertas intelligam, mihi non necessarias, vobis non inutiles, suscepisse. Sed ego me, hoc honore præditum, tantis vestris beneficiis affectum, statui, Quirites, vestram voluntatem et reipublicæ dignitatem et salutem provinciarum atque sociorum meis omnibus commodis et rationibus præferre oportere.

ORATIO PRO ARCHIA.

M. TULLII CICERONIS

PRO

A. LICINIO ARCHIA POETA

ORATIO.

NOTITIA LITTERARIA.

A. Licinius Archias quum Catulo et Mario coss. (A. U. 652.) *Romam veniret, Cicero puer adhuc quadrimus eo tempore erat; postea poetæ operam dedit. Orationem habuit* A. U. 693. *M. Pupio Pisone et M. Valerio Messalla coss.*

ARG. *A. Licinius Archias* se studiis poeticis dedidit, et adprime, ut videbatur, excelluit in hoc genere litterarum. Amicitia igitur etiam viris illustribus familiariter copulatus est, ut ipse M. Tullius in orationis hujus narratione *confirmat. Interim satis longo intervallo quum esset cum L. Lucullo in Siciliam profectus, et quum ex ea provincia cum eodem L. Lucullo regre*deretur, Heracleam venit, quæ tunc erat civitas fœderata, et ascriptus est in ordinem Heracleensium civis. Tunc Silanus et Carbo coss. legem tulerunt, ut omnes, qui essent ex fœderatis populis, civitatem Romanam consequerentur: si modo illo tempore, quo lex lata esset, domicilium in Italia haberent, et intra diem sexagesimum professi apud prætorem fuissent. Quæ quum Licinio Archiæ ad obtinendum jus civitatis Romanæ argumenta deessent, quoniam neque tabulis Heracleensium probare poterat ascriptum se in ordinem civium; quippe tabularium civitatis illius exar-

serat bello sociali, nec bona sua in censum detulerat: reus factus *est* lege Papia, quæ lata fuerat ad eos coercendos, qui temere et illicite civitatem Romanam usurpassent. Fit ergo quasi conjecturalis, an ascriptus sit in ordinem Heracleensium, et an fecerit omnia, quæ is facere debuerit, qui esset e numero fœderatorum. Et deficitur quidem multis probationibus; testimonio tamen Heracleensium et vel maxime, quibus tota occupatur oratio, poeticæ facultatis et doctrinæ jucundissimæ gratia nititur. Est etiam, omissa conjectura, disceptatio per ipsam qualitatem personæ, *ut* civis Romanus debeat adoptari, etiamsi in præteritum non sit associatus.

---

1 I. Si quid est in me ingenii, judices, quod sentio quam sit exiguum, aut si qua exercitatio dicendi, in qua me non infitior mediocriter esse versatum, aut si hujusce rei ratio aliqua, ab optimarum artium studiis ac disciplina profecta, a qua ego nullum confiteor ætatis meæ tempus abhorruisse, earum rerum omnium vel in primis hic A. Licinius fructum a me repetere prope suo jure debet. Nam quoad longissime potest mens mea respicere spatium præteriti temporis et pueritiæ memoriam recordari ultimam, inde usque repetens hunc video mihi principem et ad suscipiendam et ad ingrediendam rationem horum studiorum exstitisse. Quod si hæc vox, hujus hortatu præceptisque conformata, nonnullis aliquando saluti fuit, a quo id accepimus, quo ceteris opitulari et alios servare possemus, huic profecto ipsi, quantum est situm
2 in nobis, et opem et salutem ferre debemus. Ac ne quis a nobis hoc ita dici forte miretur, quod alia quædam in hoc facultas sit ingenii, neque hæc dicendi ratio aut disciplina, ne nos quidem huic uni studio penitus umquam dediti fuimus. Etenim omnes artes,

quæ ad humanitatem pertinent, habent quoddam commune vinculum, et quasi cognatione quadam inter se continentur. II. Sed ne cui vestrum mirum esse 3
videatur, me in quæstione legitima et in judicio publico, quum res agatur apud prætorem populi Romani, lectissimum virum, et apud severissimos judices, tanto conventu hominum ac frequentia, hoc uti genere dicendi, quod non modo a consuetudine judiciorum, verum etiam a forensi sermone abhorreat, quæso a vobis, ut in hac causa mihi detis hanc veniam, accommodatam huic reo, vobis, quemadmodum spero, non molestam, ut me, pro summo poeta atque eruditissimo homine dicentem, hoc concursu hominum litteratissimorum, hac vestra humanitate, hoc denique prætore exercente judicium, patiamini de studiis humanitatis ac litterarum paullo loqui liberius, et in ejusmodi persona, quæ, propter otium ac studium, minime in judiciis periculisque tractata est, uti prope novo quodam et inusitato genere dicendi. Quod si 4
mihi a vobis tribui concedique sentiam, perficiam profecto, ut hunc A. Licinium non modo non segregandum, quum sit civis, a numero civium, verum etiam, si non esset, putetis asciscendum fuisse.

III. Nam ut primum ex pueris excessit Archias, atque ab iis artibus, quibus ætas puerilis ad humanitatem informari solet, se ad scribendi studium contulit: primum Antiochiæ (nam ibi natus est, loco nobili, celebri quondam urbe et copiosa atque eruditissimis hominibus liberalissimisque studiis affluenti,) celeriter ei antecellere omnibus ingenii gloria contigit. Post in ceteris Asiæ partibus cunctaque Græcia sic ejus adventus celebrabantur, ut famam ingenii exspectatio hominis, exspectationem ipsius adventus admiratio-

5 quo superaret. Erat Italia tunc plena Græcarum
artium ac disciplinarum, studiaque hæc et in Latio
vehementius tum colebantur, quam nunc iisdem in
oppidis, et hic Romæ, propter tranquillitatem reipub-
licæ, non negligebantur. Itaque hunc et Tarentini
et Rhegini et Neapolitani civitate ceterisque præmiis
donarunt: et omnes, qui aliquid de ingeniis poterant
judicare, cognitione atque hospitio dignum existima-
runt. Hac tanta celebritate famæ quum esset jam ab-
sentibus notus, Romam venit, Mario consule et Catulo.
Nactus est primum consules eos, quorum alter res ad
scribendum maximas, alter quum res gestas, tum
etiam studium atque aures adhibere posset. Statim
Luculli, quum prætextatus etiam tum Archias esset,
eum domum suam receperunt. Jam hoc non solum
ingenii ac litterarum, verum etiam naturæ atque
virtutis, ut domus, quæ hujus adolescentiæ prima
6 fuerit, eadem esset familiarissima senectuti. Erat
temporibus illis jucundus Q. Metello illi Numidico
et ejus Pio filio; audiebatur a M. Æmilio; vivebat
cum Q. Catulo, et patre et filio; a L. Crasso colebatur:
Lucullos vero et Drusum et Octavios et Catonem et
totam Hortensiorum domum devinctam consuetudine
quum teneret, afficiebatur summo honore, quod eum
non solum colebant, qui aliquid percipere atque au-
dire studebant, verum etiam, si qui forte simulabant.
IV. Interim satis longo intervallo, quum esset cum L.
Lucullo in Siciliam profectus, et quum ex ea provin-
cia cum eodem Lucullo decederet, venit Heracleam.
Quæ quum esset civitas æquissimo jure ac fœdere,
ascribi se in eam civitatem voluit: idque, quum ipse
per se dignus putaretur, tum auctoritate et gratia Lu-
7 culli ab Heracleensibus impetravit. Data est civitas

Silvani lege et Carbonis, SI QUI FŒDERATIS CIVITA-
TIBUS ASCRIPTI FUISSENT: SI TUM, QUUM LEX FE-
REBATUR, IN ITALIA DOMICILIUM HABUISSENT: et,
SI SEXAGINTA DIEBUS APUD PRÆTOREM ESSENT PRO-
FESSI. Quum hic domicilium Romæ multos jam an-
nos haberet, professus est apud prætorem, Q. Metel-
lum, familiarissimum suum. Si nihil aliud, nisi de 8
civitate ac lege, dicimus, nihil dico amplius: causa
dicta est. Quid enim horum infirmari, Grati, potest?
Heracleæne esse tum ascriptum negabis? Adest vir
summa auctoritate et religione et fide, L. Lucullus,
qui se non opinari, sed scire; non audivisse, sed vi-
disse; non interfuisse, sed egisse dicit. Adsunt Hera-
cleenses legati, nobilissimi homines: hujus judicii
causa cum mandatis et cum publico testimonio vene-
runt; qui hunc ascriptum Heracleensem dicunt. Hic
tu tabulas desideras Heracleensium publicas, quas
Italico bello, incenso tabulario, interisse scimus
omnes. Est ridiculum ad ea, quæ habemus, nihil di-
cere; quærere, quæ habere non possumus; et de ho-
minum memoria tacere, litterarum memoriam flagi-
tare; et, quum habeas amplissimi viri religionem,
integerrimi municipii jusjurandum fidemque, ea, quæ
depravari nullo modo possunt, repudiare; tabulas,
quas idem dicis solere corrumpi, desiderare. At 9
domicilium in Italia non habuit is, qui tot annis ante
civitatem datam sedem omnium rerum ac fortunarum
suarum Romæ collocavit? An non est professus? Im-
mo vero iis tabulis professus, quæ solæ ex illa pro-
fessione collegioque prætorum obtinent publicarum
tabularum auctoritatem. V. Nam quum Appii tabulæ
negligentius asservatæ dicerentur, Gabinii, quamdiu
incolumis fuit, levitas, post damnationem calamitas,

omnem tabularum fidem resignasset, Metellus, homo
sanctissimus modestissimusque omnium, tanta dili-
gentia fuit, ut ad L. Lentulum prætorem et ad judices
venerit et unius nominis litura se commotum esse dix-
erit. His igitur tabulis nullam lituram in nomine A.
10 Licinii videtis. Quæ quum ita sint, quid est, quod
de ejus civitate dubitetis, præsertim quum aliis quo-
que in civitatibus fuerit ascriptus? Etenim quum
mediocribus multis et aut nulla, aut humili aliqua arte
præditis gratuito civitatem in Græcia homines imper-
tiebantur, Rheginos credo aut Locrenses aut Neapo-
litanos aut Tarentinos, quod scenicis artificibus largiri
solebant, id huic, summa ingenii prædito gloria, no-
luisse! Quid? quum ceteri, non modo post civitatem
datam, sed etiam post legem Papiam, aliquo modo in
eorum municipiorum tabulas irrepserint, hic, qui ne
utitur quidem illis, in quibus est scriptus, quod sem-
11 per se Heracleensem esse voluit, rejicietur? Cen-
sus nostros requiris scilicet. Est enim obscurum,
proximis censoribus hunc cum clarissimo imperatore,
L. Lucullo, apud exercitum fuisse: superioribus, cum
eodem quæstore fuisse in Asia: primis, Julio et Crasso,
nullam populi partem esse censam. Sed, quoniam
census non jus civitatis confirmat, ac tantummodo in-
dicat, eum, qui sit census, ita se jam tum gessisse pro
cive, iis temporibus, quæ tu criminaris ne ipsius qui-
dem judicio eum in civium Romanorum jure esse ver-
satum, et testamentum sæpe fecit nostris legibus, et
adiit hereditates civium Romanorum, et in beneficiis
ad ærarium delatus est a L. Lucullo prætore et con-
sule. VI. Quære argumenta, si quæ potes; num-
quam enim hic neque suo, neque amicorum judicio
revincetur.

Quæres a nobis, Grati, cur tanto opere hoc homine 12
delectemur. Quia suppeditat nobis, ubi et animus ex hoc forensi strepitu reficiatur et aures convicio defessæ conquiescant. An tu existimas, aut suppetere nobis posse, quod quotidie dicamus, in tanta varietate rerum, nisi animos nostros doctrina excolamus, aut ferre animos tantam posse contentionem, nisi eos doctrina eadem relaxemus? Ego vero fateor, me his studiis esse deditum; ceteros pudeat, si qui ita se litteris abdiderunt, ut nihil possint ex his neque ad communem afferre fructum, neque in aspectum lucemque proferre. Me autem quid pudeat, qui tot annos ita vivo, judices, ut ab nullius umquam me tempore aut commodo aut otium meum abstraxerit aut voluptas avocarit aut denique somnus retardarit?
Quare quis tandem me reprehendat, aut quis mihi 13
jure succenseat, si, quantum ceteris ad suas res obeundas, quantum ad festos dies ludorum celebrandos, quantum ad alias voluptates, et ad ipsam requiem animi et corporis conceditur temporum; quantum alii tribuunt tempestivis conviviis, quantum denique alveolo, quantum pilæ, tantum mihi egomet ad hæc studia recolenda sumpsero? Atque hoc adeo mihi concedendum est magis, quod ex his studiis hæc quoque crescit oratio et facultas; quæ quantacumque in me est, numquam amicorum periculis defuit. Quæ si cui levior videtur, illa quidem certe, quæ summa sunt, ex quo fonte hauriam, sentio. Nam nisi mul- 14
torum præceptis multisque litteris mihi ab adolescentia suasissem, nihil esse in vita magno opere expetendum, nisi laudem atque honestatem; in ea autem persequenda omnes cruciatus corporis, omnia pericula mortis atque exsilii parvi esse ducenda: numquam

me pro salute vestra in tot ac tantas dimicationes atque in hos profligatorum hominum quotidianos impetus objecissem. Sed pleni sunt omnes libri, plenæ sapientium voces, plena exemplorum vetustas; quæ jacerent in tenebris omnia, nisi litterarum lumen accederet. Quam multas nobis imagines non solum ad intuendum, verum etiam ad imitandum, fortissimorum virorum expressas, scriptores et Græci et Latini reliquerunt! Quas ego mihi semper in administranda republica proponens, animum et mentem meam ipsa cogitatione hominum excellentium conformabam.

15 VII. Quæret quispiam: quid? illi ipsi summi viri, quorum virtutes litteris proditæ sunt, istane doctrina, quam tu effers laudibus, eruditi fuerunt? Difficile est hoc de omnibus confirmare; sed tamen est certum, quid respondeam. Ego multos homines excellenti animo ac virtute fuisse, et sine doctrina naturæ ipsius habitu prope divino per seipsos et moderatos et graves exstitisse fateor. Etiam illud adjungo, sæpius ad laudem atque virtutem naturam sine doctrina, quam sine natura valuisse doctrinam. Atque idem ego contendo, quum ad naturam eximiam atque illustrem accesserit ratio quædam conformatioque doctrinæ, tum illud nescio quid præclarum ac
16 singulare solere exsistere. Ex hoc esse hunc numero, quem patres nostri viderunt, divinum hominem, Africanum; ex hoc C. Lælium, L. Furium, moderatissimos homines et continentissimos; ex hoc fortissimum virum et illis temporibus doctissimum, M. Catonem illum senem: qui profecto, si nihil ad percipiendam colendamque virtutem litteris adjuvarentur, numquam se ad earum studium contulissent. Quod si non hic tantus fructus ostenderetur, et si ex his stu-

diis delectatio sola peteretur, tamen, ut opinor, hanc animi adversionem humanissimam ac liberalissimam judicaretis. Nam ceteræ neque temporum sunt, neque ætatum omnium neque locorum; hæc studia adolescentiam agunt, senectutem oblectant, secundas res ornant, adversis perfugium ac solatium præbent; delectant domi, non impediunt foris, pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur.

Quod si ipsi hæc neque attingere neque sensu nostro 17
gustare possemus, tamen ea mirari deberemus, etiam quum in aliis videremus. VIII. Quis nostrum tam animo agresti ac duro fuit, ut Roscii morte nuper non commoveretur? qui quum esset senex mortuus, tamen propter excellentem artem ac venustatem videbatur omnino mori non debuisse. Ergo ille corporis motu tantum amorem sibi conciliarat a nobis omnibus, nos animorum incredibiles motus celeritatemque ingeniorum negligemus? Quoties ego hunc Archiam 18
vidi, judices, (utar enim vestra benignitate, quoniam me in hoc novo genere dicendi tam diligenter attenditis,) quoties ego hunc vidi, quum litteram scripsisset nullam, magnum numerum optimorum versuum de his ipsis rebus, quæ tum agerentur, dicere ex tempore! quoties revocatum eamdem rem dicere, commutatis verbis atque sententiis! Quæ vero accurate cogitateque scripsisset, ea sic vidi probari, ut ad veterum scriptorum laudem pervenirent. Hunc ego non diligam? non admirer? non omni ratione defendendum putem? Atqui sic a summis hominibus eruditissimisque accepimus, ceterarum rerum studia et doctrina et præceptis et arte constare, poetam natura ipsa valere et mentis viribus excitari et quasi divino quodam spiritu inflari. Quare suo jure noster ille

Ennius sanctos appellat poetas, quod quasi deorum
aliquo dono atque munere commendati nobis esse
19 videantur. Sit igitur, judices, sanctum apud vos,
humanissimos homines, hoc poetæ nomen, quod nul-
la umquam barbaria violavit. Saxa et solitudines
voci respondent, bestiæ sæpe immanes cantu flectuntur
atque consistunt, nos, instituti rebus optimis, non
poetarum voce moveamur? Homerum Colophonii ci-
vem esse dicunt suum, Chii suum vindicant, Salami-
nii repetunt, Smyrnæi vero suum esse confirmant:
itaque etiam delubrum ejus in oppido dedicaverunt:
permulti alii præterea pugnant inter se atque conten-
dunt. IX. Ergo illi alienum, quia poeta fuit, post
mortem etiam expetunt, nos hunc vivum, qui et vo-
luntate et legibus noster est, repudiamus? præsertim
quum omne olim studium atque omne ingenium con-
tulerit Archias ad populi Romani gloriam laudemque
celebrandam? Nam et Cimbricas res adolescens at-
tigit, et ipsi illi C. Mario, qui durior ad hæc studia
20 videbatur, jucundus fuit. Neque enim quisquam est
tam aversus a Musis, qui non mandari versibus æ-
ternum suorum laborum facile præconium patiatur.
Themistoclem illum, summum Athenis virum, dixisse
aiunt, quum ex eo quæreretur, *quod acroama aut cu-
jus vocem libentissime audiret :—ejus, a quo sua virtus
optime prædicaretur*. Itaque ille Marius item eximie
L. Plotium dilexit, cujus ingenio putabat ea, quæ
21 gesserat, posse celebrari. Mithridaticum vero bel-
lum, magnum atque difficile et in multa varietate
terra marique versatum, totum ab hoc expressum est:
qui libri non modo L. Lucullum, fortissimum et cla-
rissimum virum, verum etiam populi Romani nomen
illustrant. Populus enim Romanus aperuit, Lucullo

imperante, Pontum, et regiis quondam opibus et ipsa natura regionis vallatum: populi Romani exercitus, eodem duce, non maxima manu innumerabiles Armeniorum copias fudit: populi Romani laus est, urbem amicissimam Cyzicenorum ejusdem consilio ex omni impetu regio ac totius belli ore ac faucibus ereptam esse atque servatam: nostra semper feretur et prædicabitur, L. Lucullo dimicante, cum interfectis ducibus depressa hostium classis, et incredibilis apud Tenedum pugna illa navalis: nostra sunt tropæa, nostra monumenta, nostri triumphi. Quare, quorum ingeniis hæc feruntur, ab iis populi Romani fama celebratur. Carus fuit Africano superiori noster Ennius: 22
itaque etiam in sepulcro Scipionum putatur is esse constitutus e marmore. At iis laudibus certe non solum ipsi, qui laudantur, sed etiam populi Romani nomen ornatur. In cælum hujus proavus Cato tollitur: magnus honos populi Romani rebus adjungitur. Omnes denique illi Maximi, Marcelli, Fulvii non sine communi omnium nostrum laude decorantur. X. Ergo illum, qui hæc fecerat, Rudinum hominem, majores nostri in civitatem receperunt, nos hunc Heracleensem, multis civitatibus expetitum, in hac autem legibus constitutum, de nostra civitate ejiciemus?

Nam si quis minorem gloriæ fructum putat ex 23
Græcis versibus percipi, quam ex Latinis, vehementer errat, propterea quod Græca leguntur in omnibus fere gentibus, Latina suis finibus, exiguis sane, continentur. Quare si res eæ, quas gessimus, orbis terræ regionibus definiuntur, cupere debemus, quo manuum nostrarum tela pervenerint, eodem gloriam famamque penetrare, quod quum ipsis populis, de quorum rebus scribitur, hæc ampla sunt, tum iis certe, qui de vita gloriæ

causa dimicant, hoc maximum et periculorum inci-
24 tamentum est et laborum. Quam multos scriptores rerum suarum magnus ille Alexander secum habuisse dicitur! Atque is tamen, quum in Sigeo ad Achillis tumulum astitisset, *O fortunate*, inquit, *adolescens, qui tuæ virtutis Homerum præconem inveneris!* Et vere. Nam, nisi Ilias illa exstitisset, idem tumulus, qui corpus ejus contexerat, nomen etiam obruisset. Quid? noster hic Magnus, qui cum virtute fortunam adæquavit, nonne Theophanem Mitylenæum, scriptorem rerum suarum, in concione militum civitate donavit? et nostri illi fortes viri, sed rustici ac milites, dulcedine quadam gloriæ commoti, quasi participes ejusdem laudis, magno illud clamore approbaverunt?
25 Itaque, credo, si civis Romanus Archias legibus non esset, ut ab aliquo imperatore civitate donaretur, perficere non potuit. Sulla, quum Hispanos et Gallos donaret, credo, hunc petentem repudiasset; quem nos in concione vidimus, quum ei libellum malus poeta de populo subjecisset, quod epigramma in eum fecisset tantummodo alternis versibus longiusculis, statim ex iis rebus, quas tunc vendebat, jussit ei præmium tribui sub ea conditione, *ne quid post ea scriberet.* Qui sedulitatem mali poetæ duxerit aliquo tamen præmio dignam, hujus ingenium et virtutem
26 in scribendo et copiam non expetisset? Quid? a Q. Metello Pio, familiarissimo suo, qui civitate multos donavit, neque per se, neque per Lucullos impetravisset? qui præsertim usque eo de suis rebus scribi cuperet, ut etiam Cordubæ natis poetis, pingue quiddam sonantibus atque peregrinum, tamen aures suas dederet. XI. Neque enim est hoc dissimulandum, quod obscurari non potest, sed præ nobis ferendum,

trahimur omnes laudis studio, et optimus quisque maxime gloria ducitur. Ipsi illi philosophi etiam illis libellis, quos de contemnenda gloria scribunt, nomen suum inscribunt: in eo ipso, in quo prædicationem nobilitatemque despiciunt, prædicari de se ac nominari volunt. Decimus quidem Brutus, 27
summus ille vir et imperator, Accii, amicissimi sui, carminibus templorum ac monumentorum aditus exornavit suorum. Jam vero ille, qui cum Ætolis, Ennio comite, bellavit, Fulvius, non dubitavit Martis manubias Musis consecrare. Quare, in qua urbe imperatores prope armati poetarum nomen et Musarum delubra coluerunt, in ea non debent togati judices a Musarum honore et a poetarum salute abhorrere.

Atque, ut id libentius faciatis, jam me vobis, 28
judices, indicabo, et de meo quodam amore gloriæ, nimis acri fortasse, verumtamen honesto, vobis confitebor. Nam, quas res nos in consulatu nostro vobiscum simul pro salute hujus urbis atque imperii et pro vita civium proque universa republica gessimus, attigit hic versibus atque inchoavit: quibus auditis, quod mihi magna res et jucunda visa est, hunc ad perficiendum hortatus sum. Nullam enim virtus aliam mercedem laborum periculorumque desiderat, præter hanc laudis et gloriæ; qua quidem detracta, judices, quid est, quod in hoc tam exiguo vitæ curriculo et tam brevi tantis nos in laboribus exerceamus? Certe, 29
si nihil animus præsentiret in posterum, et si, quibus regionibus vitæ spatium circumscriptum est, eisdem omnes cogitationes terminaret suas, nec tantis se laboribus frangeret, neque tot curis vigiliisque angeretur, neque toties de vita ipsa dimicaret. Nunc insidet quædam in optimo quoque virtus, quæ noc-

tes et dies animum gloriæ stimulis concitat, atque admonet, non cum vitæ tempore esse dimittendam commemorationem nominis nostri, sed cum omni
30 posteritate adæquandum. XII. An vero tam parvi animi videamur esse omnes, qui in republica atque in his vitæ periculis laboribusque versamur, ut, quum usque ad extremum spatium nullum tranquillum atque otiosum spiritum duxerimus, nobiscum simul moritura omnia arbitremur? An, quum statuas et imagines, non animorum simulacra, sed corporum, studiose multi summi homines reliquerint, consiliorum relinquere ac virtutum nostrarum effigiem non multo malle debemus, summis ingeniis expressam et politam? Ego vero omnia, quæ gerebam, jam tum in gerendo spargere me ac disseminare arbitrabar in orbis terræ memoriam sempiternam. Hæc vero sive a meo sensu post mortem abfutura est, sive, ut sapientissimi homines putaverunt, ad aliquam mei partem pertinebit, nunc quidem certe cogitatione quadam speque delector.

31 Quare conservate, judices, hominem pudore eo, quem amicorum videtis comprobari quum dignitate, tum etiam vetustate; ingenio autem tanto, quantum id convenit existimari, quod summorum hominum ingeniis expetitum esse videatis; causa vero ejusmodi, quæ beneficio legis, auctoritate municipii, testimonio Luculli, tabulis Metelli comprobetur. Quæ quum ita sint, petimus a vobis, judices, si qua non modo humana, verum etiam divina in tantis negotiis commendatio debet esse, ut eum, qui vos, qui vestros imperatores, qui populi Romani res gestas semper ornavit; qui etiam his recentibus nostris vestrisque domesticis periculis æternum se testimonium laudum

daturum esse profitetur; quique est eo numero, qui semper apud omnes sancti sunt habiti atque dicti, sic in vestram accipiatis fidem, ut humanitate vestra levatus potius, quam acerbitate violatus esse videatur.
Quæ de causa pro mea consuetudine breviter sim- 32
pliciterque dixi, judices, ea confido probata esse omnibus: quæ non fori neque judiciali consuetudine et de hominis ingenio et communiter de ipsius studio locutus sum, ea, judices, a vobis spero esse in bonam partem accepta, ab eo, qui judicium exercet, certo scio.

ORATIONES IN CATILINAM.

M. TULLII CICERONIS

IN

CATILINAM

ORATIONES QUATTUOR.

NOTITIA LITTERARIA.

Consularium Ciceronis orationum istæ quattuor Catilinariæ palmam merentur intelligentissimorum quorumque hominum judicio. Si quid dubitationis de earum origine relinquitur, scrupulum omnem sustulit Jacobii censura editionis Benekianæ (*in Jahnii Annall.* 1830.)

ARG. L. Sergius Catilina, genere patricius, Sullanis temporibus in cædibus proscriptorum et in rapinis versatus, postea obæratus res novas moliri cœpit et, adjunctis in societatem hominibus perditissimis, opprimendæ reipublicæ consilium iniit. Ex Africa, quam M. Lepido L. Volcatio Tullo coss. (688 U.C.) pro prætore obtinuerat, reversus a P. Clodio repetundarum reus factus est et, quamquam anno post absolutus est, tum tamen consulatus petitione prohibitus. Quare primum cum P. Autronio Pæto et P. Cornelio Sulla, qui coss. designati in a. 689 U.C. de ambitu damnati cesserant Torquato et Cottæ, et cum Cn. Pisone conspiravit extremo anno 688, consilio tamen et conatu interficiendorum consulum excidit. Jam quum anno 690, quo inter sicarios accusatus esse dicitur, iterum consulatum

petiisset, Cicero autem et C. Antonius Hybrida facti essent consules (a. *691* u.), hunc Catilinæ amicum ille per Fulviam a Q. Curio conscio de conjuratione certior factus, ne contra rempublicam sentiret, provinciæ pactione adduxit, atque furori Catilinæ crescenti omni modo obstitit. Ubi igitur iste rursus consulatum petere aggressus est, Cicero de conjuratione in senatu verba fecit (a. d. 14 et 13 Kal. Nov.) et comitiis consularibus a d. 12. Kal. Nov. in 5. Kal. Nov. dilatis effecit, ut Catilina spem abjiceret. Ac quum 12. Kal. Nov. senatus decrevisset, darent operam coss., ne quid respublica detrimenti caperet: iste extrema experiri et bellum facere constituit. Primus arma contra rempublicam movit L. Manlius (s. Mallius) Fæsulas missus. Ipse Catilina conjuratis in Læcæ (s. Leccæ) domo consilia noctu (6. et 7. Id. Nov.) aperuit. Hinc senatus consulto Q. Martius Rex et Q. Metellus Creticus, qui erant ad Urbem cum exercitu, in Apuliam, prætores Q. Pompeius Rufus Capuam, Q. Metellus Celer in agrum Picenum missi sunt, per totam autem Urbem vigiliæ habitæ. Postquam vero a. d. 7, Id. Nov. Cicero insidias effugerat Varganteii et Cornelii per caussam matutinæ salutationis cædem ipsi molientium, a. d. 6. Id. Nov. in templo Jovis senatum habuit. In quem quum Catilina venire ausus esset, *primam* in eum *orationem* dixit, eique suasit, ut Urbe exiret. Ipse vero senatores precatus, ne quid temere de se crederent, omnes autem sibi obstrepere conspicatus, minatur suum incendium patriæ ruina se restincturum, domum se e curia proripit et cum aliquot amicis in castra Manliana proficiscitur, relictis in Urbe consciis, quibus cædium et incendiorum partes erant datæ. Proximo die (a. d. 5. Id. Nov.) Cicero *secundam orationem* habuit ad populum, qua invidiam a se averteret Catilinæ sive lenius puniti sive crudelius ejecti. Catilina igitur et Manlius a. d. 12. Kal. Decembr. senatus consulto patriæ hostes sunt judicati. Interea legati Allobrogum a P.

Cornelio Lentulo Sura prætore per P. Umbrenum, equitem Romanum, sollicitati litteris ad populi sui senatum acceptis, sed Ciceroni per Q. Fabium Sangam civitatis suæ patronum re patefacta discedentes a. d. 4. aut 3. Non Decembr. tertia vigilia noctis jussu consulis a L. Valerio Flacco et C. Pomptino prætoribus in ponte Mulvio comprehensi sunt et prima luce ad Ciceronem deducti. Hic arcessitis conjurationis principibus et senatu in Concordiæ ædem convocato rem omnem certis indiciis et litteris patefecit. Itaque novem conjurationis principibus in custodiam datis senatus Ciceroni testimonium conservatæ reipublicæ et novum supplicationis genus decrevit. Quo facto Cicero iterum in concionem progressus a. d. 3. aut prid. Kal. Dec. *oratione tertia* et quæ in senatu acta essent exposuit et ad concelebrandam supplicationem sibi a senatu decretam populum cohortatus est. Denique Nonis Decembribus quum senatu de puniendis conjuratis deliberante duæ essent sententiæ, altera D. Junii Silani cos. designati supplicium suadentis, altera C. Julii Cæsaris conjuratos bonis publicatis per municipia custodiendos esse censentis: tandem sententia Silani severior Catonis auctoritate et *oratione* Ciceronis *quarta* commendata vicit. Itaque senatus consulto in hanc sententiam facto de quinque conjuratis in carcere supplicium est sumptum; Catilina autem cum plerisque sociis in prælio Pistoriensi Non. Januar. a. 692. cecidit.

ORATIO PRIMA

HABITA IN SENATU.

1 I. Quousque tandem abutere, Catilina, patientia nostra? Quamdiu etiam furor iste tuus nos eludet? Quem ad finem sese effrenata jactabit audacia? Nihilne te nocturnum præsidium Palatii, nihil Urbis vigiliæ, nihil timor populi, nihil concursus bonorum omnium, nihil hic munitissimus habendi senatus locus, nihil horum ora vultusque moverunt? Patere tua consilia non sentis? Constrictam jam omnium horum conscientia teneri conjurationem tuam non vides? Quid proxima, quid superiore nocte egeris, ubi fueris, quos convocaveris, quid consilii ceperis, quem nostrum
2 ignorare arbitraris? O tempora! o mores! senatus hæc intelligit; consul videt: hic tamen vivit. Vivit? immo vero etiam in senatum venit; fit publici consilii particeps; notat et designat oculis ad cædem unum quemque nostrum. Nos autem, viri fortes, satisfacere reipublicæ videmur, si istius furorem ac tela vitemus. Ad mortem te, Catilina, duci jussu consulis jampridem oportebat: in te conferri pestem istam, quam tu in
3 nos omnes jamdiu machinaris. An vero vir amplissimus, P. Scipio, pontifex maximus, Ti. Gracchum mediocriter labefactantem statum reipublicæ privatus interfecit: Catilinam vero orbem terræ cæde atque

incendiis vastare cupientem nos consules perferemus?
Nam illa nimis antiqua prætereo, quod C. Servilius
Ahala Sp. Mælium novis rebus studentem manu sua
occidit. Fuit, fuit ista quondam in hac republica
virtus, ut viri fortes acrioribus suppliciis civem per-
niciosum, quam acerbissimum hostem coercerent.
Habemus senatusconsultum in te, Catilina, vehemens
et grave: non deest reipublicæ consilium neque auc-
toritas hujus ordinis: nos, nos, dico aperte, consules
desumus. II. Decrevit quondam senatus, ut L. Opi- 4
mius consul videret, ne quid respublica detrimenti
caperet. Nox nulla intercessit: interfectus est propter
quasdam seditionum suspiciones C. Gracchus, claris-
simo patre, avo, majoribus: occisus est cum liberis
M. Fulvius consularis. Simili senatusconsulto C.
Mario et L. Valerio consulibus permissa est respub-
lica: num unum diem postea L. Saturninum tribunum
plebis et C. Servilium prætorem mors ac R. P. pœna
remorata est? At vero nos vicesimum jam diem pati-
mur hebescere aciem horum auctoritatis. Habemus
enim hujusmodi senatusconsultum, verumtamen in-
clusum in tabulis, tamquam gladium in vagina recon-
ditum: quo ex senatusconsulto confestim interfectum
te esse, Catilina, convenit. Vivis: et vivis non ad
deponendam, sed ad confirmandam audaciam. Cupio,
patres conscripti, me esse clementem: cupio in tantis
reipublicæ periculis me non dissolutum videri, sed jam
me ipse inertiæ nequitiæque condemno. Castra sunt 5
in Italia contra rempublicam in Etruriæ faucibus col-
locata: crescit in dies singulos hostium numerus:
eorum autem imperatorem castrorum ducemque hos-
tium intra mœnia atque adeo in senatu videmus, in-
testinam aliquam quotidie perniciem reipublicæ moli-

entem. Si te jam, Catilina, comprehendi, si interfici jussero, credo, erit verendum mihi, ne non hoc potius omnes boni serius a me, quam quisquam crudelius factum esse dicat. Verum ego hoc, quod jampridem factum esse oportuit, certa de caussa nondum adducor, ut faciam. Tum denique interficiam te, quum jam nemo tam improbus, tam perditus, tam tui similis inveniri poterit, qui id non jure factum esse fateatur.
6 Quamdiu quisquam erit, qui te defendere audeat, vives: et vives ita, ut nunc vivis, multis meis et firmis præsidiis obsessus, ne commovere te contra rempublicam possis: multorum te etiam oculi et aures non sentientem, sicut adhuc fecerunt, speculabuntur atque custodient.

III. Etenim quid est, Catilina, quod jam amplius exspectes, si neque nox tenebris obscurare cœtus nefarios, nec privata domus parietibus continere vocem conjurationis tuæ potest? si illustrantur, si erumpunt omnia? Muta jam istam mentem: mihi crede, obliviscere cædis atque incendiorum. Teneris undique: luce sunt clariora nobis tua consilia omnia, quæ etiam
7 mecum licet recognoscas. Meministine, me ante diem XII. Kalendas Novembr. dicere in senatu, certo die fore in armis, qui dies futurus esset ante diem VI. Kal. Novembris, C. Manlium, audaciæ satellitem atque administrum tuæ? Num me fefellit, Catilina, non modo res tanta, tam atrox, tam incredibilis, verum, id quod multo magis est admirandum, dies? Dixi ego idem in senatu, cædem te optimatium contulisse in ante diem V. Kalendas Novembris, tum quum multi principes civitatis Roma non tam sui conservandi, quam tuorum consiliorum reprimendorum caussa profugerunt. Num infitiari potes te illo ipso die, meis

præsidiis, mea diligentia circumclusum, commovere te
contra rempublicam non potuisse, quum tu, discessu
ceterorum, nostra tamen, qui remansissemus, cæde
contentum te esse dicebas? Quid? quum tute Præ- 8
neste Kalendis ipsis Novembribus occupaturum noc-
turno impetu esse confideres, sensistine illam coloniam
meo jussu præsidiis, custodiis vigiliisque esse muni-
tam? Nihil agis, nihil moliris, nihil cogitas, quod ego
non modo non audiam, sed etiam non videam plane-
que sentiam. IV. Recognosce tandem mecum noctem
illam superiorem: jam intelliges multo me vigilare
acrius ad salutem, quam te ad perniciem reipublicæ.
Dico te priori nocte venisse inter falcarios (non agam
obscure) in M. Læcæ domum; convenisse eodem com-
plures ejusdem amentiæ scelerisque socios. Num
negare audes? Quid taces? Convincam, si negas.
Video enim esse hic in senatu quosdam, qui tecum
una fuere. O dii immortales! ubinam gentium su- 9
mus? quam rempublicam habemus? in qua urbe vi-
vimus? Hic, hic sunt, in nostro numero, patres con-
scripti, in hoc orbis terræ sanctissimo gravissimoque
consilio, qui de meo nostrumque omnium interitu,
qui de hujus urbis atque adeo orbis terrarum exitio
cogitent. Hosce ego video consul et de republica sen-
tentiam rogo, et, quos ferro trucidari oportebat, eos
nondum voce vulnero. Fuisti igitur apud Læcam illa
nocte, Catilina: distribuisti partes Italiæ: statuisti,
quo quemque proficisci placeret: delegisti, quos Romæ
relinqueres, quos tecum educeres: descripsisti Urbis
partes ad incendia: confirmasti, te ipsum jam esse
exiturum: dixisti paullulum tibi esse etiam nunc
moræ, quod ego viverem. Reperti sunt duo equites
Romani, qui te ista cura liberarent, et sese illa ipsa

nocte paullo ante lucem me meo in lectulo interfectu-
10 ros pollicerentur. Hæc ego omnia, vixdum etiam cœtu vestro dimisso, comperi: domum meam majoribus præsidiis munivi atque firmavi: exclusi eos, quos tu mane ad me salutatum miseras, quum illi ipsi venissent, quos ego jam multis ac summis viris ad me id temporis venturos esse prædixeram.

V. Quæ quum ita sint, Catilina, perge quo cœpisti: egredere aliquando ex Urbe: patent portæ, proficiscere: nimium diu te imperatorem illa tua Manliana castra desiderant: educ tecum etiam omnes tuos; si minus, quam plurimos: purga Urbem: magno me metu liberabis, dummodo inter me atque te murus intersit. Nobiscum versari jam diutius non potes: non
11 feram, non patiar, non sinam. Magna diis immortalibus habenda est gratia atque huic ipsi Jovi Statori, antiquissimo custodi hujus urbis, quod hanc tam tætram, tam horribilem tamque infestam reipublicæ pestem toties jam effugimus. Non est sæpius in uno homine summa salus periclitanda reipublicæ. Quamdiu mihi consuli designato, Catilina, insidiatus es, non publico me præsidio, sed privata diligentia defendi. Quum proximis comitiis consularibus me consulem in campo et competitores tuos interficere voluisti, compressi tuos nefarios conatus amicorum præsidio et copiis, nullo tumultu publice concitato; denique, quotiescumque me petisti, per me tibi obstiti: quamquam videbam, perniciem meam cum magna
12 calamitate reipublicæ esse conjunctam. Nunc jam aperte rempublicam universam petis: templa deorum immortalium, tecta Urbis, vitam omnium civium, Italiam denique totam ad exitium et vastitatem vocas.

Quare, quoniam id, quod primum atque hujus im-

perii disciplinæque majorum proprium est, facere non-
dum audeo, faciam id, quod est ad severitatem lenius
et ad communem salutem utilius. Nam si te interfici
jussero, residebit in republica reliqua conjuratorum
manus. Sin tu (quod te jamdudum hortor) exieris,
exhaurietur ex Urbe tuorum comitum magna et per-
niciosa sentina reipublicæ. Quid est, Catilina? Num 13
dubitas id, me imperante, facere, quod jam tua sponte
faciebas? Exire ex Urbe jubet consul hostem. Inter-
rogas me, num in exsilium? Non jubeo: sed, si me
consulis, suadeo. VI. Quid est enim, Catilina, quod
te jam in hac urbe delectare possit? in qua nemo
est, extra istam conjurationem perditorum hominum,
qui te non metuat, nemo, qui non oderit. Quæ nota
domesticæ turpitudinis non inusta vitæ tuæ est?
[Quod privatarum rerum dedecus non hæret infamiæ?]
Quæ libido ab oculis, quod facinus a manibus um-
quam tuis, quod flagitium a toto corpore abfuit? Cui
tu adolescentulo, quem corruptelarum illecebris irre-
tisses, non aut ad audaciam ferrum, aut ad libidinem
facem prætulisti? Quid vero? Nuper, quum morte 14
superioris uxoris novis nuptiis domum vacuefecisses,
nonne etiam alio incredibili scelere hoc scelus cumu-
lasti? Quod ego prætermitto et facile patior sileri,
ne in hac civitate tanti facinoris immanitas aut exsti-
tisse aut non vindicata esse videatur. Prætermitto
ruinas fortunarum tuarum, quas omnes impendere tibi
proximis Idibus senties: ad illa venio, quæ non ad
privatam ignominiam vitiorum tuorum, non ad do-
mesticam tuam difficultatem ac turpitudinem, sed ad
summam reipublicæ atque ad omnium nostrum vitam
salutemque pertinent. Potestne tibi hæc lux, Catilina, 15
aut hujus cæli spiritus esse jucundus, quum scias,

horum esse neminem, qui nesciat, te pridie Kalendas Jan. Lepido et Tullo consulibus stetisse in comitio cum telo? manum, consulum et principum civitatis interficiendorum caussa, paravisse? sceleri ac furori tuo non mentem aliquam aut timorem tuum, sed fortunam P. R. obstitisse? Ac jam illa omitto: neque enim sunt aut obscura, aut non multa post commissa. Quoties tu me designatum, quoties consulem interficere conatus es? Quot ego tuas petitiones, ita conjectas, ut vitari non posse viderentur, parva quadam declinatione et, ut aiunt, corpore effugi. Nihil agis, nihil assequeris [, nihil moliris, quod mihi latere valeat
16 in tempore]: neque tamen conari ac velle desistis. Quoties jam tibi extorta est sica ista de manibus! quoties vero excidit casu aliquo et elapsa est! [tamen ea carere diutius non potes:] quæ quidem quibus abs te initiata sacris ac devota sit, nescio, quod eam necesse putas esse consulis in corpore defigere. VII. Nunc vero, quæ tua est ista vita! Sic enim jam tecum loquar, non ut odio permotus esse videar, quo debeo, sed ut misericordia, quæ tibi nulla debetur. Venisti paullo ante in senatum. Quis te ex hac tanta frequentia, ex tot tuis amicis ac necessariis salutavit? Si hoc post hominum memoriam contigit nemini, vocis exspectas contumeliam, quum sis gravissimo judicio taciturnitatis oppressus? Quid, quod adventu tuo ista subsellia vacuefacta sunt? quod omnes consulares, qui tibi persæpe ad cædem constituti fuerunt, simul atque assedisti, partem istam subselliorum nudam atque inanem reliquerunt? quo tandem animo hoc
17 tibi ferendum putas? Servi mehercle mei si me isto pacto metuerent, ut te metuunt omnes cives tui, domum meam relinquendam putarem: tu tibi Urbem

non arbitraris? et, si me meis civibus injuria suspectum tam graviter atque offensum viderem, carere me aspectu civium, quam infestis oculis omnium conspici mallem: tu, quum conscientia scelerum tuorum agnoscas odium omnium justum et jam tibi diu debitum, dubitas, quorum mentes sensusque vulneras, eorum aspectum præsentiamque vitare? Si te parentes timerent atque odissent tui, neque eos ulla ratione placare posses, ut opinor, ab eorum oculis aliquo concederes: nunc te patria, quæ communis est omnium nostrum parens, odit ac metuit, et jamdiu te nihil judicat nisi de parricidio suo cogitare. Hujus tu neque auctoritatem verebere, neque judicium sequere, neque vim pertimesces? Quæ tecum, Catilina, sic agit, et quo- 18
dammodo tacita loquitur: Nullum aliquot jam annis facinus exstitit, nisi per te: nullum flagitium sine te: tibi uni multorum civium neces, tibi vexatio dereptioque sociorum impunita fuit ac libera: tu non solum ad negligendas leges ac quæstiones, verum etiam ad evertendas perfringendasque valuisti. Superiora illa, quamquam ferenda non fuerunt, tamen, ut potui, tuli: nunc vero me totam esse in metu propter te unum: quidquid increpuerit, Catilinam timeri: nullum videri contra me consilium iniri posse, quod a tuo scelere abhorreat, non est ferendum. Quamobrem discede atque hunc mihi timorem eripe: si est verus, ne opprimar; sin falsus, ut tandem aliquando timere desinam.

VIII. Hæc si tecum, ut dixi, patria loquatur, nonne 19
impetrare debeat, etiamsi vim adhibere non possit? Quid? quod tu te ipse in custodiam dedisti? quid? quod, vitandæ suspicionis caussa, apud M'. Lepidu te habitare velle dixisti? a quo non receptus, e ad me venire ausus es, atque, ut domi meæ te

varum, rogasti. Quum a me quoque id responsum tulisses, me nullo modo posse iisdem parietibus tuto esse tecum, qui magno in periculo essem, quod iisdem mœnibus contineremur, ad Q. Metellum prætorem venisti. A quo repudiatus, ad sodalem tuum, virum optimum, M. Marcellum demigrasti: quem tu videlicet et ad custodiendum te diligentissimum, et ad suspicandum sagacissimum, et ad vindicandum fortissimum fore putasti. Sed quam longe videtur a carcere atque a vinculis abesse debere, qui se ipse jam dignum
20 custodia judicarit? Quæ quum ita sint, Catilina, dubitas, si emori æquo animo non potes, abire in aliquas terras, et vitam istam, multis suppliciis justis debitisque ereptam, fugæ solitudinique mandare?

Refer, inquis, ad senatum: id enim postulas et, si hic ordo placere sibi decreverit, te ire in exsilium, obtemperaturum te esse dicis. Non referam, id quod abhorret a meis moribus, et tamen faciam, ut intelligas, quid hi de te sentiant. Egredere ex Urbe, Catilina: libera rempublicam metu: in exsilium, si hanc vocem exspectas, proficiscere. Quid est, Catilina? ecquid attendis? ecquid animadvertis horum silentium? Patiuntur, tacent. Quid exspectas auctoritatem loquentium, quorum voluntatem tacitorum perspicis?
21 At si hoc idem huic adolescenti optimo, P. Sextio, si fortissimo viro, M. Marcello, dixissem; jam mihi consuli, hoc ipso in templo, jure optimo senatus vim et manus intulisset. De te autem, Catilina, quum quiescunt, probant: quum patiuntur, decernunt: quum [illegible]acent, clamant: neque hi solum, quorum tibi aucto[illegible]as est videlicet cara, vita vilissima, sed etiam illi [illegible]tes Romani, honestissimi atque optimi viri, ceteri[illegible]tissimi cives, qui circumstant senatum, quorum

tu et frequentiam videre et studia perspicere et voces
paullo ante exaudire potuisti: quorum ego vix abs te
jamdiu manus ac tela contineo: eosdem facile addu-
cam, ut te hæc, quæ jampridem vastare studes, relin-
quentem usque ad portas prosequantur.

IX. Quamquam quid loquor? Te ut ulla res fran- 22
gat? tu ut umquam te corrigas? tu ut ullam fugam
meditere? tu ut ullum exsilium cogites? Utinam tibi
istam mentem dii immortales duint! tametsi video, si
mea voce perterritus ire in exsilium animum indux-
eris, quanta tempestas invidiæ nobis, si minus in præ-
sens tempus, recenti memoria scelerum tuorum, at in
posteritatem impendeat. Sed est mihi tanti, dum-
modo ista privata sit calamitas et a reipublicæ peri-
culis sejungatur. Sed tu ut vitiis tuis commoveare,
ut legum pœnas pertimescas, ut temporibus reipub-
licæ cedas, non est postulandum. Neque enim is es,
Catilina, ut te aut pudor umquam a turpitudine, aut
metus a periculo, aut ratio a furore revocarit. Quam- 23
obrem, ut sæpe jam dixi, proficiscere: ac, si mihi
inimico, ut prædicas, tuo conflare vis invidiam, recta
perge in exsilium. Vix feram sermones hominum, si
id feceris: vix molem istius invidiæ, si in exsilium
ieris jussu consulis, sustinebo. Sin autem servire meæ
laudi et gloriæ mavis, egredere cum importuna scele-
ratorum manu: confer te ad Manlium: concita per-
ditos cives: secerne te a bonis: infer patriæ bellum;
exsulta impio latrocinio, ut a me non ejectus ad
alienos, sed invitatus ad tuos isse videaris. Quam- 2
quam quid ego te invitem, a quo jam sciam esse præ-
missos, qui tibi ad forum Aurelium præstolaren
armati? cui sciam pactam et constitutam esse
Manlio diem? a quo etiam aquilam illam arge

quam tibi ac tuis omnibus perniciosam esse confido et
funestam futuram, cui domi tuæ sacrarium scelerum
tuorum constitutum fuit, sciam esse præmissam? Tu
ut illa diutius carere possis, quam venerari, ad cædem
proficiscens, solebas? a cujus altaribus sæpe istam im-
25 piam dexteram ad necem civium transtulisti? X. Ibis
tandem aliquando, quo te jampridem tua ista cupi-
ditas effrenata ac furiosa rapiebat. Neque enim tibi
hæc res affert dolorem, sed quamdam incredibilem
voluptatem. Ad hanc te amentiam natura peperit,
voluntas exercuit, fortuna servavit. Numquam tu non
modo otium, sed ne bellum quidem, nisi nefarium
concupisti. Nactus es ex perditis atque ab omni non
modo fortuna, verum etiam spe derelictis conflatam
26 improborum manum. Hic tu qua lætitia perfruere?
quibus gaudiis exsultabis? quanta in voluptate bac-
chabere, quum in tanto numero tuorum neque audies
virum bonum quemquam, neque videbis? Ad hujus
vitæ studium meditati illi sunt, qui feruntur, labores
tui: jacere humi non modo ad obsidendum stuprum,
verum etiam ad facinus obeundum: vigilare non solum
insidiantem somno maritorum, verum etiam bonis oc-
cisorum. Habes, ubi ostentes illam præclaram tuam
patientiam famis, frigoris, inopiæ rerum omnium;
27 quibus te brevi tempore confectum esse senties. Tan-
tum profeci tum, quum te a consulatu repuli, ut exsul
potius tentare, quam consul vexare rempublicam pos-
ses, atque ut id, quod esset abs te scelerate suscep-
tum, latrocinium potius, quam bellum nominaretur.

XI. Nunc, ut a me, patres conscripti, quamdam
pe justam patriæ querimoniam detester ac depre-
percipite, quæso, diligenter, quæ dicam, et ea
s animis vestris mentibusque mandate. Etenim,

si mecum patria, quæ mihi vita mea multo est carior,
si cuncta Italia, si omnis respublica sic loquatur:
M. Tulli, quid agis? Tune eum, quem esse hostem
comperisti, quem ducem belli futurum vides, quem
exspectari imperatorem in castris hostium sentis, auc-
torem sceleris, principem conjurationis, evocatorem
servorum et civium perditorum, exire patiere, ut abs
te non emissus ex Urbe, sed immissus in Urbem esse
videatur? Nonne hunc in vincula duci, non ad mor-
tem rapi, non summo supplicio mactari imperabis?
Quid tandem te impedit? Mosne majorum? At persæpe 28
etiam privati in hac republica perniciosos cives morte
mulctarunt. An leges, quæ de civium Romanorum
supplicio rogatæ sunt? At numquam in hac urbe ii,
qui a republica defecerunt, civium jura tenuerunt.
An invidiam posteritatis times? Præclaram vero
populo Romano refers gratiam, qui te, hominem per
te cognitum, nulla commendatione majorum, tam
mature ad summum imperium per omnes honorum
gradus extulit, si propter invidiam aut alicujus peri-
culi metum salutem civium tuorum negligis. Sed, si 29
quis est invidiæ metus: num est vehementius severi-
tatis ac fortitudinis invidia, quam inertiæ ac nequitiæ
pertimescenda? An, quum bello vastabitur Italia,
vexabuntur urbes, tecta ardebunt, tum te non existi-
mas invidiæ incendio conflagraturum? XII. His ego
sanctissimis reipublicæ vocibus, et eorum hominum,
qui idem sentiunt, mentibus pauca respondebo. Ego,
si hoc optimum factu judicarem, patres conscripti,
Catilinam morte mulctari, unius usuram horæ gladia-
tori isti ad vivendum non dedissem. Etenim, si sum-
mi viri et clarissimi cives Saturnini et Gracchorum
Flacci et superiorum complurium sanguine non

se non contaminarunt, sed etiam honestarunt: certe mihi verendum non erat, ne quid, hoc parricida civium interfecto, invidiæ mihi in posteritatem redundaret. Quod si ea mihi maxime impenderet, tamen hoc animo semper fui, ut invidiam, virtute partam, glo-
30 riam, non invidiam putarem. Quamquam nonnulli sunt in hoc ordine, qui aut ea, quæ imminent, non videant, aut ea, quæ vident, dissimulent: qui spem Catilinæ mollibus sententiis aluerunt, conjurationemque nascentem non credendo corroboraverunt: quorum auctoritatem secuti multi non solum improbi, verum etiam imperiti, si in hunc animadvertissem, crudeliter et regie factum esse dicerent. Nunc intelligo, si iste, quo intendit, in Manliana castra pervenerit, neminem tam stultum fore, qui non videat conjurationem esse factam, neminem tam improbum, qui non fateatur. Hoc autem uno interfecto, intelligo hanc reipublicæ pestem paullisper reprimi, non in perpetuum comprimi posse. Quod si se ejecerit secumque suos eduxerit et eodem ceteros undique collectos naufragos aggregaverit, exstinguetur atque delebitur non modo hæc tam adulta reipublicæ pestis, verum etiam
31 stirps ac semen malorum omnium. XIII. Etenim jamdiu, patres conscripti, in his periculis conjurationis insidiisque versamur: sed, nescio quo pacto, omnium scelerum ac veteris furoris et audaciæ maturitas in nostri consulatus tempus erupit. Quod si ex tanto latrocinio iste unus tolletur; videbimur fortasse ad breve quoddam tempus cura et metu esse relevati: periculum autem residebit et erit inclusum penitus in enis atque in visceribus reipublicæ. Ut sæpe homines i morbo gravi, quum æstu febrique jactantur, si a gelidam biberint, primo relevari videntur,

deinde multo gravius vehementiusque afflictantur: sic hic morbus, qui est in republica, relevatus istius pœna, vehementius, vivis reliquis, ingravescet. Quare, 32
patres conscripti, secedant improbi, secernant se a bonis, unum in locum congregentur: muro denique, id quod sæpe jam dixi, secernantur a nobis: desinant insidiari domi suæ consuli, circumstare tribunal prætoris urbani, obsidere cum gladiis curiam, malleolos et faces ad inflammandam Urbem comparare: sit denique inscriptum in fronte unius cujusque, quid de republica sentiat. Polliceor hoc vobis, patres conscripti, tantam in nobis consulibus fore diligentiam, tantam in vobis auctoritatem, tantam in equitibus Romanis virtutem, tantam in omnibus bonis consensionem, ut Catilinæ profectione omnia patefacta, illustrata, oppressa, vindicata esse videatis.

Hisce ominibus, Catilina, cum summa reipublicæ 33
salute et cum tua peste ac pernicie, cumque eorum exitio, qui se tecum omni scelere parricidioque junxerunt, proficiscere ad impium bellum ac nefarium. Tum tu, Juppiter, qui iisdem, quibus hæc urbs, auspiciis a Romulo es constitutus; quem Statorem hujus urbis atque imperii vere nominamus: hunc et hujus socios a tuis aris ceterisque templis, a tectis Urbis ac mœnibus, a vita fortunisque civium omnium arcebis, et homines bonorum inimicos, hostes patriæ, latrones Italiæ, scelerum fœdere inter se ac nefaria societate conjunctos, æternis suppliciis vivos mortuosque mactabis.

ORATIO SECUNDA

AD QUIRITES.

---

1 I. Tandem aliquando, Quirites, L. Catilinam, fu-
rentem audacia, scelus anhelantem, pestem patriæ
nefarie molientem, vobis atque huic Urbi ferro flam-
maque minitantem, ex Urbe vel ejecimus, vel emisi-
mus, vel ipsum egredientem verbis prosecuti sumus.
Abiit, excessit, evasit, erupit: nulla jam pernicies
a monstro illo atque prodigio mœnibus ipsis intra
mœnia comparabitur. Atque hunc quidem unum hu-
jus belli domestici ducem sine controversia vicimus.
Non enim jam inter latera nostra sica illa versabitur:
non in campo, non in foro, non in curia, non denique
intra domesticos parietes pertimescemus. Loco ille
motus est, quum est ex Urbe depulsus. Palam jam
cum hoste, nullo impediente, bellum justum geremus.
Sine dubio perdidimus hominem, magnificeque vici-
mus, quum illum ex occultis insidiis in apertum latro-
2 cinium conjecimus. Quod vero non cruentum mucro-
nem, ut voluit, extulit, quod vivis nobis egressus est,
quod ei ferrum de manibus extorsimus, quod inco-
lumes cives, quod stantem Urbem reliquit; quanto
ndem illum mærore afflictum esse et profligatum
tis? Jacet ille nunc prostratus, Quirites, et se
sum atque abjectum esse sentit, et retorquet

oculos profecto sæpe ad hanc urbem, quam ex suis
faucibus ereptam esse luget: quæ quidem lætari mihi
videtur, quod tantam pestem evomuerit forasque pro-
jecerit.

II. At si quis est talis, quales esse omnes oportebat, 3
qui in hoc ipso, in quo exsultat et triumphat oratio
mea, me vehementer accuset, quod tam capitalem
hostem non comprehenderim potius, quam emiserim;
non est ista mea culpa, Quirites, sed temporum. In-
teremptum esse L. Catilinam et gravissimo supplicio
affectum jampridem oportebat, idque a me et mos
majorum et hujus imperii severitas et respublica pos-
tulabat. Sed quam multos fuisse putatis, qui, quæ
ego deferrem, non crederent? quam multos, qui prop-
ter stultitiam non putarent? quam multos, qui etiam
defenderent? quam multos, qui propter improbitatem
faverent? Ac si, sublato illo, depelli a vobis omne
periculum judicarem, jam pridem ego L. Catilinam
non modo invidiæ meæ, verum etiam vitæ periculo
sustulissem. Sed quum viderem, ne vobis quidem 4
omnibus re etiam tum probata, si illum, ut erat
meritus, morte mulctassem, fore, ut ejus socios invidia
oppressus persequi non possem, rem huc deduxi, ut
tum palam pugnare possetis, quum hostem aperte
videretis: quem quidem ego hostem, Quirites, quam
vehementer foris esse timendum putem, licet hinc
intelligatis, quod illud etiam moleste fero, quod ex
Urbe parum comitatus exierit. Utinam ille omnes
secum suas copias eduxisset! Tongilium mihi eduxit,
quem amare in prætexta [calumnia] cœperat: Publi-
cium et Munatium, quorum æs alienum, contractu
in popina, nullum reipublicæ motum afferre poter
reliquit quos viros! quanto ære alieno! quam v

5 tes! quam nobiles! III. Itaque ego illum exercitum et Gallicanis legionibus et hoc delectu, quem in agro Piceno et Gallico Q. Metellus habuit, et his copiis, quæ a nobis quotidie comparantur, magno opere contemno, collectum ex senibus desperatis, ex agresti luxuria, ex rusticis decoctoribus, ex iis, qui vadimonia deserere, quam illum exercitum, maluerunt: quibus ego non modo si aciem exercitus nostri, verum etiam si edictum prætoris ostendero, concident. Hos, quos video volitare in foro, quos stare ad curiam, quos etiam in senatum venire, qui nitent unguentis, qui fulgent purpura, mallem secum suos milites eduxisset: qui si hic permanent, mementote, non tam exercitum illum esse nobis, quam hos, qui exercitum deseruerunt, pertimescendos. Atque hoc etiam sunt timendi magis, quod, quid cogitent, me scire sentiunt,
6 neque tamen permoventur. Video, cui Apulia sit attributa, quis habeat Etruriam, quis agrum Picenum, quis Gallicum, quis sibi has urbanas insidias cædis atque incendiorum depoposcerit. Omnia superioris noctis consilia ad me delata esse sentiunt: patefeci in senatu hesterno die: Catilina ipse pertimuit, profugit: hi quid exspectant? Næ illi vehementer errant, si illam meam pristinam lenitatem perpetuam sperant futuram.

IV. Quod exspectavi, jam sum assecutus, ut vos omnes factam esse aperte conjurationem contra rempublicam videretis: nisi vero si quis est, qui Catilinæ similes cum Catilina sentire non putet. Non est jam lenitati locus: severitatem res ipsa flagitat. Unum etiam nunc concedam: exeant, proficiscantur, ne pa-ntur desiderio sui Catilinam miserum tabescere. onstrabo iter: Aurelia via profectus est: si ac-

celerare volent, ad vesperam consequentur. O fortu- 7
natam rempublicam, si quidem hanc sentinam hujus
urbis ejecerit! Uno mehercule Catilina exhausto,
relevata mihi et recreata respublica videtur. Quid
enim mali aut sceleris fingi aut cogitari potest, quod
non ille conceperit? Quis tota Italia veneficus, quis
gladiator, quis latro, quis sicarius, quis parricida, quis
testamentorum subjector, quis circumscriptor, quis
ganeo, quis nepos, quis adulter, quæ mulier infamis,
quis corruptor juventutis, quis corruptus, quis perdi-
tus inveniri potest, qui se cum Catilina non familia-
rissime vixisse fateatur? Quæ cædes per hosce annos
sine illo facta est? quod nefarium stuprum non per
illum? Jam vero quæ tanta in ullo umquam homine 8
juventutis illecebra fuit, quanta in illo? qui alios ipse
amabat turpissime, aliorum amori flagitiosissime ser-
viebat: aliis fructum libidinum, aliis mortem paren-
tum non modo impellendo, verum etiam adjuvando
pollicebatur. Nunc vero quam subito, non solum ex
Urbe verum etiam ex agris, ingentem numerum per-
ditorum hominum collegerat! Nemo non modo Romæ,
sed nec ullo in angulo totius Italiæ oppressus ære
alieno fuit, quem non ad hoc incredibile sceleris fœdus
asciverit. V. Atque ut ejus diversa studia in dissimili 9
ratione perspicere possitis; nemo est in ludo gladia-
torio paullo ad facinus audacior, qui se non intimum
Catilinæ esse fateatur; nemo in scena levior et ne-
quior, qui se non ejusdem prope sodalem fuisse com-
memoret. Atque idem tamen, stuprorum et scelerum
exercitatione assuefactus, frigore et fame et siti ac
vigiliis perferendis fortis ab istis prædicabatur, qu
industriæ subsidia atque instrumenta virtutis in
dine audaciaque consumeret. Hunc vero si c

erunt sui comites, si ex Urbe exierint desperatorum hominum flagitiosi greges, o nos beatos, o rempublicam fortunatam, o præclaram laudem consulatus mei! Non enim jam sunt mediocres hominum libidines, non humanæ ac tolerandæ audaciæ: nihil cogitant, nisi cædes, nisi incendia, nisi rapinas: patrimonia sua profuderunt; fortunas suas abligurrierunt; res eos jampridem, fides nuper deficere cœpit; eadem tamen illa, quæ erat in abundantia, libido permanet. Quod si in vino et alea comissationes solum et scorta quærerent, essent illi quidem desperandi, sed tamen essent ferendi. Hoc vero quis ferre possit, inertes homines fortissimis viris insidiari, stultissimos prudentissimis, ebriosos sobriis, dormientes vigilantibus? qui mihi accubantes in conviviis, complexi mulieres impudicas, vino languidi, conferti cibo, sertis redimiti, unguentis obliti, debilitati stupris, eructant sermoni-
11 bus suis cædem bonorum atque Urbis incendia. Quibus ego confido impendere fatum aliquod, et pœnas jamdiu improbitati, nequitiæ, sceleri, libidini debitas aut instare jam plane aut certe appropinquare. Quos si meus consulatus, quoniam sanare non potest, sustulerit, non breve nescio quod tempus, sed multa sæcula propagarit reipublicæ. Nulla est enim natio, quam pertimescamus, nullus rex, qui bellum populo Romano facere possit. Omnia sunt externa unius virtute terra marique pacata. Domesticum bellum manet: intus insidiæ sunt: intus inclusum periculum est: intus est hostis: cum luxuria nobis, cum amentia, cum scelere certandum est. Huic ego me bello, Quirites, profiteor ducem: suscipio inimicitias hominum [illegible]itorum. Quæ sanari poterunt, quacumque ratione [illegible]: quæ resecanda erunt, non patiar ad perniciem

civitatis manere. Proinde aut exeant aut quiescant,
aut, si et in Urbe et in eadem mente permanent, ea,
quæ merentur, exspectent.

VI. At etiam sunt, Quirites, qui dicant, a me in 12
exsilium ejectum esse Catilinam. Quod ego si verbo
assequi possem, istos ipsos ejicerem, qui hæc loquuntur.
Homo videlicet timidus et permodestus vocem consulis
ferre non potuit; simul atque ire in exsilium jussus
est, paruit, ivit. Hesterno die, quum domi meæ pæne
interfectus essem, senatum in ædem Jovis Statoris
vocavi, rem omnem ad patres conscriptos detuli. Quo
quum Catilina venisset, quis eum senator appellavit?
quis salutavit? quis denique ita aspexit ut perditum
civem, ac non potius ut importunissimum hostem?
Quin etiam principes ejus ordinis partem illam sub-
selliorum, ad quam ille accesserat, nudam atque ina-
nem reliquerunt. Hic ego vehemens ille consul, qui 13
verbo cives in exsilium ejicio, quæsivi a Catilina, in
nocturno conventu apud M. Læcam fuisset, necne.
Quum ille homo audacissimus conscientia convictus
primo reticuisset, patefeci cetera: quid ea nocte egis-
set, ubi fuisset, quid in proximam constituisset, quem-
admodum esset ei ratio totius belli descripta, edocui.
Quum hæsitaret, quum teneretur, quæsivi, quid du-
bitaret eo proficisci, quo jampridem pararat: quum
arma, quum secures, quum fasces, quum tubas, quum
signa militaria, quum aquilam illam argenteam, cui
ille etiam sacrarium scelerum domi suæ fecerat, scirem
esse præmissam. In exsilium ejiciebam, quem jam 14
ingressum esse in bellum videbam? Etenim, credo,
Manlius iste centurio, qui in agro Fæsulano castra
posuit, bellum populo Romano suo nomine indix
et illa castra nunc non Catilinam ducem exspec

et ille ejectus in exsilium se Massiliam, ut aiunt, non in hæc castra conferet.

VII. O conditionem miseram non modo administrandæ verum etiam conservandæ reipublicæ! Nunc, si L. Catilina consiliis laboribus periculis meis circumclusus ac debilitatus subito pertimuerit, sententiam mutaverit, deseruerit suos, consilium belli faciundi abjecerit, ex hoc cursu sceleris et belli iter ad fugam atque in exsilium converterit, non ille a me spoliatus armis audaciæ, non obstupefactus ac perterritus mea diligentia, non de spe conatuque depulsus, sed indemnatus, innocens in exsilium ejectus a consule vi et minis esse dicetur, et erunt, qui illum, si hoc fecerit, non improbum, sed miserum, me non diligentissimum consulem, sed crudelissimum tyrannum exis-
15 timari velint! Est mihi tanti, Quirites, hujus invidiæ
falsæ atque iniquæ tempestatem subire, dummodo a
vobis hujus horribilis belli ac nefarii periculum depel-
latur. Dicatur sane ejectus esse a me, dummodo eat
in exsilium. Sed, mihi credite, non est iturus. Num-
quam ego a diis immortalibus optabo, Quirites, invidiæ
meæ levandæ caussa, ut L. Catilinam ducere exercitum
hostium atque in armis volitare audiatis, sed triduo
tamen audietis: multoque magis illud timeo, ne mihi
sit invidiosum aliquando, quod illum emiserim, potius
quam quod ejecerim. Sed quum sint homines, qui
illum, quum profectus sit, ejectum esse dicant, iidem,
16 si interfectus esset, quid dicerent? Quamquam isti,
qui Catilinam Massiliam ire dictitant, non tam hoc
queruntur quam verentur. Nemo est istorum tam
misericors, qui illum non ad Manlium, quam ad Mas-
silienses ire malit: ille autem, si mehercules hoc, quod
numquam ante cogitasset, tamen latrocinantem

se interfici mallet, quam exsulem vivere. Nunc vero,
quum ei nihil adhuc præter ipsius voluntatem cogita-
tionemque acciderit, nisi quod vivis nobis Roma pro-
fectus est, optemus potius, ut eat in exsilium, quam
queramur.

VIII. Sed cur tamdiu de uno hoste loquimur, et de 17
eo hoste, qui jam fatetur se esse hostem, et quem,
quia, quod semper volui, murus interest, non timeo;
de his, qui dissimulant, qui Romæ remanent, qui no-
biscum sunt, nihil dicimus? Quos quidem ego, si ullo
modo fieri possit, non tam ulcisci studeo, quam sanare,
et ipsos placare reipublicæ; neque id quare fieri non
possit, si me audire volunt, intelligo. Exponam enim
vobis, Quirites, ex quibus generibus hominum istæ
copiæ comparentur; deinde singulis medicinam con-
silii atque orationis meæ, si quam potero, afferam.
Unum genus est eorum, qui magno in ære alieno 18
majores etiam possessiones habent, quarum amore
adducti dissolvi nullo modo possunt. Horum homi-
num species est honestissima; sunt enim locupletes:
voluntas vero et caussa impudentissima. Tu agris, tu
ædificiis, tu argento, tu familia, tu rebus omnibus
ornatus et copiosus sis, et dubites de possessione de-
trahere, acquirere ad fidem? Quid enim exspectas?
Bellum? Quid? Ergo in vastatione omnium tuas
possessiones sacrosanctas futuras putas? An tabulas
novas? Errant, qui istas a Catilina exspectant. Meo
beneficio tabulæ novæ proferentur, verum auctionariæ.
Neque enim isti, qui possessiones habent, alia ratione
ulla salvi esse possunt. Quod si maturius facere volu-
issent, neque (id quod stultissimum est) certare cum
usuris fructibus prædiorum, et locupletioribus his
melioribus civibus uteremur. Sed hosce homines

nime puto pertimescendos, quod aut deduci de sententia possunt, aut, si permanebunt, magis mihi videntur vota facturi contra rempublicam, quam arma laturi.
19 IX. Alterum genus est eorum, qui, quamquam premuntur ære alieno, dominationem tamen exspectant, rerum potiri volunt, honores, quos quieta republica desperant, perturbata consequi se posse arbitrantur. Quibus hoc præcipiendum videtur, unum scilicet et idem, quod ceteris omnibus, ut desperent, se id, quod conantur, consequi posse. Primum omnium me ipsum vigilare, adesse, providere reipublicæ. Deinde magnos animos esse in bonis viris, magnam concordiam, maximam multitudinem, magnas præterea copias militum; deos denique immortales huic invicto populo, clarissimo imperio, pulcherrimæ urbi contra tantam vim sceleris præsentes auxilium esse laturos. Quod si jam sint id, quod cum summo furore cupiunt, adepti, num illi in cinere Urbis et sanguine civium, quæ mente conscelerata ac nefaria concupierunt, consules se ac dictatores, aut etiam reges sperant futuros? Non vident id se cupere, quod si adepti sint, fugitivo
20 alicui aut gladiatori concedi sit necesse? Tertium genus est ætate jam affectum, sed tamen exercitatione robustum; quo ex genere est ipse Manlius, cui nunc Catilina succedit. Hi sunt homines ex iis coloniis, quas [Fæsulis] Sulla constituit: quas ego universas civium esse optimorum et fortissimorum virorum sentio; sed tamen hi sunt coloni, qui se in insperatis repentinisque pecuniis sumptuosius insolentiusque jactarunt. Hi dum ædificant tamquam beati, dum prædiis, lecticis, familiis magnis, conviviis apparatis de-ectantur, in tantum æs alienum inciderunt, ut, si i esse velint, Sulla sit his ab inferis excitandus:

qui etiam nonnullos agrestes, homines tenues atque egentes, in eamdem illam spem rapinarum veterum impulerunt. Quos ego utrosque, Quirites, in eodem genere prædatorum direptorumque pono. Sed eos hoc moneo: desinant furere ac proscriptiones et dictaturas cogitare. Tantus enim illorum temporum dolor inustus est civitati, ut jam ista non modo homines, sed ne
pecudes quidem mihi passuræ esse videantur. X. Quar- 21
tum genus est sane varium et mixtum et turbulentum: qui jam pridem premuntur, qui numquam emergunt; qui partim inertia, partim male gerendo negotio, partim etiam sumptibus in vetere ære alieno vacillant; qui vadimoniis, judiciis, proscriptionibus bonorum defatigati, permulti et ex Urbe et ex agris se in illa castra conferre dicuntur. Hosce ego non tam milites acres quam infitiatores lentos esse arbitror. Qui homines primum, si stare non possunt, corruant: sed ita, ut non modo civitas, sed ne vicini quidem proximi sentiant. Nam illud non intelligo, quamobrem, si vivere honeste non possunt, perire turpiter velint; aut cur minore dolore perituros se cum multis, quam si
soli pereant, arbitrentur. Quintum genus est parrici- 22
darum, sicariorum, denique omnium facinorosorum: quos ego a Catilina non revoco. Nam neque divelli ab eo possunt, et pereant sane in latrocinio, quoniam sunt ita multi, ut eos carcer capere non possit. Postremum autem genus est, non solum numero, verum etiam genere ipso atque vita, quod proprium est Catilinæ, de ejus delectu, immo vero de complexu ejus ac sinu, quos pexo capillo, nitidos, aut imberbes, aut bene barbatos videtis, manicatis ac talaribus tunicis, velis amictos, non togis; quorum omnis industria

vitæ et vigilandi labor in antelucanis cœnis expro-
23 mitur. In his gregibus omnes aleatores, omnes adul-
teri, omnes impuri impudicique versantur. Hi pueri
tam lepidi ac delicati non solum amare et amari neque
psallere et saltare, sed etiam sicas vibrare et spargere
venena didicerunt: qui nisi exeunt, nisi pereunt,
etiamsi Catilina perierit, scitote hoc in republica se-
minarium Catilinarium futurum. Verumtamen quid
sibi isti miseri volunt? Num suas secum mulierculas
sunt in castra ducturi? Quemadmodum autem illis
carere poterunt, his præsertim jam noctibus? Quo
autem pacto illi Apenninum atque illas pruinas ac
nives perferent? Nisi idcirco se facilius hiemem
toleraturos putant, quod nudi in conviviis saltare
didicerunt.
24 XI. O bellum magno opere pertimescendum, quum
hanc sit habiturus Catilina scortorum cohortem præ-
toriam! Instruite nunc, Quirites, contra has tam
præclaras Catilinæ copias vestra præsidia vestrosque
exercitus. Et primum, gladiatori illi confecto et saucio
consules imperatoresque vestros opponite. Deinde con-
tra illam naufragorum ejectam ac debilitatam manum
florem totius Italiæ ac robur educite. Jam vero urbes
coloniarum ac municipiorum respondebunt Catilinæ
tumulis silvestribus. Neque vero ceteras copias, orna-
menta, præsidia vestra cum illius latronis inopia at-
25 que egestate conferre debeo. Sed si omissis his rebus
omnibus, quibus nos suppeditamus, eget ille, senatu,
equitibus Romanis, populo, Urbe, ærario, vectigalibus,
cuncta Italia, provinciis omnibus, exteris nationibus:
si his rebus omissis, ipsas caussas, quæ inter se con-
fligunt, contendere velimus; ex eo ipso, quam valde

illi jaceant, intelligere possumus. Ex hâc enim parte pudor pugnat, illinc petulantia; hinc pudicitia, illinc stuprum; hinc fides, illinc fraudatio; hinc pietas, illinc scelus; hinc constantia, illinc furor; hinc honestas, illinc turpitudo; hinc continentia, illinc libido; denique æquitas, temperantia, fortitudo, prudentia, virtutes omnes certant cum iniquitate, cum luxuria, cum ignavia, cum temeritate, cum vitiis omnibus; postremo copia cum egestate, bona ratio cum perdita, mens sana cum amentia, bona denique spes cum omnium rerum desperatione confligit. In hujusmodi certamine ac prælio nonne, etiamsi hominum studia deficiant, dii ipsi immortales cogent, ab his præclarissimis virtutibus tot et tanta vitia superari? XII. Quæ 26
quum ita sint, Quirites, vos, quemadmodum jam antea, vestra tecta custodiis vigiliisque defendite: mihi, ut Urbi sine vestro motu ac sine ullo tumultu satis esset præsidii, consultum ac provisum est. Coloni omnes municipesque vestri, certiores a me facti de hac nocturna excursione Catilinæ, facile urbes suas finesque defendent: gladiatores, quam sibi ille maximam manum et certissimam fore putavit, quamquam meliore animo sunt, quam pars patriciorum, potestate tamen nostra continebuntur. Q. Metellus, quem ego prospiciens hoc in agrum Gallicanum Picenumque præmisi, aut opprimet hominem, aut omnes ejus motus conatusque prohibebit. Reliquis autem de rebus constituendis, maturandis, agendis jam ad senatum referemus, quem vocari videtis.

Nunc illos, qui in Urbe remanserunt, atque adeo 27
qui contra Urbis salutem omniumque vestrum in Urbe a Catilina relicti sunt, quamquam sunt hostes,

tamen, quia nati sunt cives, monitos eos etiam atque etiam volo. Mea lenitas adhuc si cui solutior visa est, hoc exspectavit, ut id, quod latebat, erumperet: quod reliquum est, jam non possum oblivisci, meam hanc esse patriam, me horum esse consulem, mihi aut cum his vivendum aut pro his esse moriendum. Nullus est portæ custos, nullus insidiator viæ: si qui exire volunt, consulere sibi possunt; qui vero in Urbe se commoverit, cujus ego non modo factum, sed inceptum ullum conatumve contra patriam deprehendero, sentiet in hac urbe esse consules vigilantes, esse egregios magistratus, esse fortem senatum, esse arma, esse carcerem, quem vindicem nefariorum ac manifestorum scelerum majores nostri esse voluerunt.

28 XIII. Atque hæc omnia sic agentur, Quirites, ut res maximæ minimo motu, pericula summa nullo tumultu, bellum intestinum ac domesticum post hominum memoriam crudelissimum ac maximum, me uno togato duce et imperatore, sedetur: quod ego sic administrabo, Quirites, ut, si ullo modo fieri poterit, ne improbus quidem quisquam in hac urbe pœnam sui sceleris sufferat. Sed si vis manifestæ audaciæ, si impendens patriæ periculum me necessario de hac animi lenitate deduxerit, illud profecto perficiam, quod in tanto et tam insidioso bello vix optandum videtur, ut neque bonus quisquam intereat, paucorumque pœna
29 vos jam omnes salvi esse possitis. Quæ quidem ego neque mea prudentia, neque humanis consiliis fretus polliceor vobis, Quirites, sed multis, et non dubiis deorum immortalium significationibus, quibus ego ducibus in hanc spem sententiamque sum ingressus; qui jam non procul, ut quondam solebant, ab externo

hoste atque longinquo, sed hic præsentes suo numine atque auxilio sua templa atque Urbis tecta defendunt: quos vos, Quirites, precari venerari atque implorare debetis, ut, quam urbem pulcherrimam florentissimam potentissimamque esse voluerunt, hanc, omnibus hostium copiis terra marique superatis, a perditissimorum civium nefario scelere defendant.

ORATIO TERTIA

AD QUIRITES.

---

1 I. Rempublicam, Quirites, vitamque omnium vestrum, bona, fortunas, conjuges liberosque vestros, atque hoc domicilium clarissimi imperii, fortunatissimam pulcherrimamque urbem hodierno die deorum immortalium summo erga vos amore, laboribus, consiliis, periculisque meis ex flamma atque ferro ac pæne ex faucibus fati ereptam et vobis conservatam ac restitutam
2 videtis. Et, si non minus nobis jucundi atque illustres sunt ii dies, quibus conservamur, quam illi, quibus nascimur; quod salutis certa lætitia est, nascendi incerta conditio, et quod sine sensu nascimur, cum voluptate servamur: profecto, quoniam illum, qui hanc urbem condidit, ad deos immortales benevolentia famaque sustulimus, esse apud vos posterosque vestros in honore debebit is, qui eamdem hanc urbem conditam amplificatamque servavit. Nam toti Urbi, templis, delubris, tectis ac mœnibus subjectos prope jam ignes circumdatosque restinximus, iidemque gladios in rempublicam destrictos retudimus mucronesque eo-
3 rum a jugulis vestris dejecimus. Quæ quoniam in senatu illustrata, patefacta, comperta sunt per me, vobis jam exponam breviter, Quirites; ut, et quanta et quam manifesta et qua ratione investigata et com-

prehensa sint, vos, qui ignoratis et expectatis scire
possitis.

Principio, ut Catilina paucis ante diebus erupit ex
Urbe, quum sceleris sui socios, hujusce nefarii belli
acerrimos duces, Romæ reliquisset, semper vigilavi
et providi, Quirites, quemadmodum in tantis et tam
absconditis insidiis salvi esse possemus. II. Nam
tum, quum ex Urbe Catilinam ejiciebam, (non enim
jam vereor hujus verbi invidiam, quum illa magis sit
timenda, quod vivus exierit,) sed tum, quum illum
exterminari volebam, aut reliquam conjuratorum ma-
num simul exituram, aut eos, qui restitissent, infirmos
sine illo ac debiles fore putabam. Atque ego, ut 4
vidi, quos maximo furore et scelere esse inflammatos
sciebam, eos nobiscum esse et Romæ remansisse, in
eo omnes dies noctesque consumpsi, ut, quid agerent,
quid molirentur, sentirem ac viderem; ut, quoniam
auribus vestris propter incredibilem magnitudinem
sceleris minorem fidem faceret oratio mea, rem ita
comprehenderem, ut tum demum animis saluti vestræ
provideretis, quum oculis maleficium ipsum videretis.
Itaque ut comperi, legatos Allobrogum, belli Transal-
pini et tumultus Gallici excitandi caussa, a P. Lentulo
esse sollicitatos, eosque in Galliam ad suos cives,
eodemque itinere cum litteris mandatisque ad Catili-
nam esse missos, comitemque iis adjunctum T. Vul-
turcium, atque huic datas esse ad Catilinam litteras,
facultatem mihi oblatam putavi, ut, quod erat diffi-
cillimum, quodque ego semper optabam a diis immor-
talibus, tota res non solum a me sed etiam a senatu
et a vobis manifesto deprehenderetur. Itaque hes- 5
terno die L. Flaccum et C. Pomptinum, prætores
fortissimos atque amantissimos reipublicæ viros, ad

me vocavi, rem omnem exposui, quid fieri placeret, ostendi. Illi autem, qui omnia de republica præclara atque egregia sentirent, sine recusatione ac sine ulla mora negotium susceperunt, et quum advesperasceret occulte ad pontem Mulvium pervenerunt, atque ibi in proximis villis ita bipartito fuerunt ut Tiberis inter eos et pons interesset. Eodem autem et ipsi sine cujusquam suspicione multos fortes viros eduxerunt, et ego ex præfectura Reatina complures delectos adolescentes, quorum opera in republica as-
6 sidue utor, præsidio cum gladiis miseram. Interim tertia fere vigilia exacta, quum jam pontem Mulvium magno comitatu legati Allobrogum ingredi inciperent unaque Vulturcius, fit in eos impetus; educuntur et ab illis gladii et a nostris. Res erat prætoribus nota solis, ignorabatur a ceteris. III. Tum interventu Pomptini atque Flacci pugna, quæ erat commissa, sedatur. Litteræ, quæcumque erant in eo comitatu, integris signis, prætoribus traduntur: ipsi comprehensi ad me, quum jam dilucesceret, deducuntur. Atque horum omnium scelerum improbissimum machinatorem, Cimbrum Gabinium, statim ad me, nihildum suspicantem, vocavi. Deinde item arcessitur P. Statilius et post eum C. Cethegus. Tardissime autem Lentulus venit, credo quod litteris dandis præter
7 consuetudinem proxima nocte vigilarat. Quum vero summis ac clarissimis hujus civitatis viris, qui, audita re, frequentes ad me mane convenerant, litteras a me prius aperiri quam ad senatum deferri placeret, ne, si nihil esset inventum, temere a me tantus tumultus injectus civitati videretur, negavi me esse facturum, ut de periculo publico non ad consilium publicum rem integram deferrem. Etenim, Quirites, si ea, quæ

erant ad me delata, reperta non essent, tamen ego non
arbitrabar in tantis reipublicæ periculis mihi esse
nimiam diligentiam pertimescendam. Senatum fre-
quentem celeriter, ut vidistis, coegi. Atque interea 8
statim, admonitu Allobrogum, C. Sulpicium præto-
rem, fortem virum, misi, qui ex ædibus Cethegi, si
quid telorum esset, efferret: ex quibus ille maximum
sicarum numerum et gladiorum extulit. IV. Intro-
duxi Vulturcium sine Gallis, fidem ei publicam jussu
senatus dedi, hortatus sum, ut ea, quæ sciret, sine
metu indicaret. Tum ille, quum vix se ex magno
timore recreasset, dixit a P. Lentulo se habere ad
Catilinam mandata et litteras, ut servorum præsidio
uteretur et ad Urbem quam primum cum exercitu
accederet: id autem eo consilio, ut, quum Urbem
omnibus ex partibus, quemadmodum descriptum dis-
tributumque erat, incendissent, cædemque infinitam
civium fecissent, præsto esset ille, qui et fugientes
exciperet, et se cum his urbanis ducibus conjungeret.
Introducti autem Galli jusjurandum sibi et litteras a 9
Lentulo, Cethego, Statilio ad suam gentem datas esse
dixerunt, atque ita sibi ab his et a L. Cassio esse
præscriptum, ut equitatum in Italiam quam primum
mitterent; pedestres sibi copias non defuturas: Len-
tulum autem sibi confirmasse ex fatis Sibyllinis haru-
spicumque responsis, se esse tertium illum Cornelium,
ad quem regnum hujus urbis atque imperium perve-
nire esset necesse; Cinnam ante se et Sullam fuisse:
eumdemque dixisse, fatalem hunc esse annum ad in-
teritum hujus urbis atque imperii, qui esset decimus
annus post virginum absolutionem, post Capitolii
autem incensionem vicesimus. Hanc autem Cethego 10
cum ceteris controversiam fuisse dixerunt, quod Len-

tulo et aliis cædem Saturnalibus fieri atque Urbem incendi placeret, Cethego nimium id longum videri.
V. Ac ne longum sit, Quirites, tabellas proferri jussimus, quæ a quoque dicebantur datæ. Primum ostendimus Cethego signum: cognovit. Nos linum incidimus: legimus. Erat scriptum ipsius manu Allobrogum senatui et populo, sese, quæ eorum legatis confirmasset, esse facturum: orare, ut item illi facerent, quæ sibi legati eorum recepissent. Tum Cethegus, qui paullo ante aliquid tamen de gladiis ac sicis, quæ apud ipsum erant deprehensæ, respondisset dixissetque, se semper bonorum ferramentorum studiosum fuisse, recitatis litteris debilitatus atque abjectus, conscientiâ convictus, repente conticuit. Introductus est Statilius: cognovit et signum et manum suam. Recitatæ sunt tabellæ in eamdem fere sententiam: confessus est. Tum ostendi tabellas Lentulo, et quæsivi, cognosceretne signum. Annuit. Est vero, inquam, signum notum, imago avi tui, clarissimi viri, qui amavit unice patriam et cives suos; quæ quidem te a
11 tanto scelere etiam muta revocare debuit. Leguntur eadem ratione ad senatum Allobrogum populumque litteræ. Si quid de his rebus dicere vellet, feci potestatem. Atque ille primo quidem negavit: post autem aliquanto, toto jam indicio exposito atque edito, surrexit; quæsivit a Gallis, quid sibi esset cum iis, quamobrem domum suam venissent; itemque a Vulturcio. Qui quum illi breviter constanterque respondissent, per quem ad eum, quotiesque venissent, quæsissentque ab eo, nihilne secum esset de fatis Sibyllinis locutus, tum ille subito, scelere demens, quanta conscientiæ vis esset, ostendit. Nam, quum id posset infitiari, repente præter opinionem omnium confessus

est: ita eum non modo ingenium illud et dicendi exercitatio, qua semper valuit, sed etiam, propter vim sceleris manifesti atque deprehensi, impudentia, qua superabat omnes, improbitasque defecit. Vulturcius 12
vero subito proferri litteras atque aperiri jussit, quas sibi a Lentulo ad Catilinam datas esse dicebat. Atque ibi vehementissime perturbatus Lentulus tamen et signum suum et manum cognovit. Erant autem scriptæ sine nomine, sed ita: *Qui sim, ex eo, quem ad te misi, cognosces. Cura, ut vir sis, et quem in locum sis progressus cogita, et vide, quid jam tibi sit necesse. Cura, ut omnium tibi auxilia adjungas, etiam infimorum.* Gabinius deinde introductus, quum primo impudenter respondere cœpisset, ad extremum nihil ex iis, quæ Galli insimulabant, negavit. Ac mihi 13
quidem, Quirites, quum illa certissima sunt visa argumenta atque indicia sceleris, tabellæ, signa, manus, denique unius cujusque confessio, tum multo illa certiora, color, oculi, vultus, taciturnitas. Sic enim obstupuerant, sic terram intuebantur, sic furtim nonnumquam inter se aspiciebant, ut non jam ab aliis indicari, sed indicare se ipsi viderentur.

VI. Indiciis expositis atque editis, Quirites, senatum consului, de summa republica quid fieri placeret. Dictæ sunt a principibus acerrimæ ac fortissimæ sententiæ, quas senatus sine ulla varietate est consecutus. Et quoniam nondum est perscriptum senatus consultum, ex memoria vobis, Quirites, quid senatus censuerit, exponam. Primum mihi gratiæ verbis am- 14
plissimis aguntur, quod virtute consilio providentia mea respublica periculis sit maximis liberata: deinde L. Flaccus et C. Pomptinus prætores, quod eorum opera forti fidelique usus essem, merito ac jure lau-

dantur: atque etiam viro forti, collegæ meo, laus impertitur, quod eos, qui hujus conjurationis participes fuissent, a suis et reipublicæ consiliis removisset. Atque ita censuerunt, ut P. Lentulus, quum se prætura abdicasset, tum in custodiam traderetur: itemque uti C. Cethegus, L. Statilius, P. Gabinius, qui omnes præsentes erant, in custodiam traderentur: atque idem hoc decretum est in L. Cassium, qui sibi procurationem incendendæ Urbis depoposcerat; in M. Cæparium, cui ad sollicitandos pastores Apuliam esse attributam, erat indicatum; in P. Furium, qui est ex his colonis, quos Fæsulas L. Sulla deduxit; in Q. Manlium Chilonem, qui una cum hoc Furio semper erat in hac Allobrogum sollicitatione versatus; in P. Umbrenum, libertinum hominem, a quo primum Gallos ad Gabinium perductos esse constabat. Atque ea lenitate senatus usus est, Quirites, ut ex tanta conjuratione tantaque vi ac multitudine domesticorum hostium, novem hominum perditissimorum pœna republica conservata, reliquorum mentes sanari posse arbitraretur. Atque etiam supplicatio diis immortalibus pro singulari eorum merito meo nomine decreta est, Quirites: quod mihi primum post hanc urbem conditam togato contigit: et his decreta verbis est, QUOD URBEM INCENDIIS, CÆDE CIVES, ITALIAM BELLO LIBERASSEM. Quæ supplicatio si cum ceteris conferatur, Quirites, hoc intersit, quod ceteræ bene gesta, hæc una conservata republica constituta est. Atque illud, quod faciendum primum fuit, factum atque transactum est. Nam P. Lentulus, quamquam, patefactis indiciis, confessionibus suis, judicio senatus, non modo prætoris jus, verum etiam civis amiserat, tamen magistratu se abdicavit: ut, quæ religio C. Mario,

clarissimo viro, non fuerat, quo minus C. Glauciam, de quo nihil nominatim erat decretum, prætorem occideret, ea nos religione in privato P. Lentulo puniendo liberaremur.

VII. Nunc, quoniam, Quirites, sceleratissimi peri- 16
culosissimique belli nefarios duces captos jam et comprehensos tenetis, existimare debetis, omnes Catilinæ copias, omnes spes atque opes, his depulsis Urbis periculis, concidisse. Quem quidem ego quum ex Urbe pellebam, hoc providebam animo, Quirites, remoto Catilina, non mihi esse P. Lentuli somnum, nec L. Cassii adipem, nec Cethegi furiosam temeritatem pertimescendam. Ille erat unus timendus ex his omnibus; sed tamdiu, dum mœnibus Urbis continebatur. Omnia norat, omnium aditus tenebat: appellare, tentare, sollicitare poterat, audebat: erat ei consilium ad facinus aptum: consilio autem neque lingua neque manus deerat. Jam ad certas res conficiendas certos homines delectos ac descriptos habebat. Neque vero, quum aliquid mandaverat, confectum putabat: nihil erat, quod non ipse obiret, occurreret, vigilaret, laboraret: frigus, sitim, famem ferre poterat. Hunc ego 17
hominem tam acrem, tam paratum, tam audacem, tam callidum, tam in scelere vigilantem, tam in perditis rebus diligentem nisi ex domesticis insidiis in castrense latrocinium compulissem, (dicam id, quod sentio, Quirites,) non facile hanc tantam molem mali a cervicibus vestris depulissem. Non ille nobis Saturnalia constituisset, neque tanto ante exitii et fati diem reipublicæ denuntiavisset, neque commisisset, ut signum, ut litteræ suæ, testes denique manifesti sceleris deprehenderentur. Quæ nunc, illo absente, sic gesta sunt, ut nullum in privata domo furtum um-

quam sit tam palam inventum, quam hæc tanta in republica conjuratio manifesto inventa atque deprehensa est. Quod si Catilina in Urbe ad hanc diem remansisset, quamquam, quoad fuit, omnibus ejus consiliis occurri atque obstiti, tamen, ut levissime dicam, dimicandum nobis cum illo fuisset, neque nos umquam, dum ille in Urbe hostis fuisset, tantis periculis rempublicam tanta pace, tanto otio, tanto silentio liberassemus.

18 VIII. Quamquam hæc omnia, Quirites, ita sunt a me administrata, ut deorum immortalium nutu atque consilio et gesta et provisa esse videantur. Idque quum conjectura consequi possumus, quod vix videtur humani consilii tantarum rerum gubernatio esse potuisse, tum vero ita præsentes his temporibus opem et auxilium nobis tulerunt, ut eos pæne oculis videre possemus. Nam, ut illa omittam, visas nocturno tempore ab occidente faces ardoremque cæli, ut fulminum jactus, ut terræ motus ceteraque, quæ tam multa, nobis consulibus, facta sunt, ut hæc, quæ nunc fiunt, canere dii immortales viderentur; hoc certe, Quirites, quod sum dicturus, neque prætermittendum, neque
19 relinquendum est. Nam profecto memoria tenetis, Cotta et Torquato consulibus complures in Capitolio res de cælo esse percussas: quum et simulacra deorum immortalium depulsa sunt, et statuæ veterum hominum dejectæ, et legum æra liquefacta, tactus est etiam ille, qui hanc urbem condidit, Romulus; quem inauratum in Capitolio parvum atque lactentem, uberibus lupinis inhiantem, fuisse meministis. Quo quidem tempore quum haruspices ex tota Etruria convenissent, cædes atque incendia et legum interitum et bellum civile ac domesticum et totius Urbis

atque imperii occasum appropinquare dixerunt, nisi
dii immortales, omni ratione placati, suo numine
prope fata ipsa flexissent. Itaque illorum responsis 20
tunc et ludi decem per dies facti sunt, neque res ulla,
quæ ad placandum deos pertineret, prætermissa est,
iidemque jusserunt, simulacrum Jovis facere majus
et in excelso collocare et contra atque ante fuerat,
ad orientem convertere: ac se sperare dixerunt, si
illud signum, quod videtis, solis ortum et forum curiamque conspiceret, fore, ut ea consilia, quæ clam essent
inita contra salutem Urbis atque imperii, illustrarentur, ut a senatu populoque Romano perspici possent. Atque illud ita collocandum consules illi locaverunt. Sed tanta fuit operis tarditas, ut neque a
superioribus consulibus, neque a nobis ante hodiernum
diem collocaretur. IX. Hic quis potest esse, Quirites, 21
tam aversus a vero, tam præceps, tam mente captus,
qui neget hæc omnia, quæ videmus, præcipueque hanc
urbem deorum immortalium nutu ac potestate administrari? Etenim quum esset ita responsum, cædes
incendia interitumque reipublicæ comparari, et ea a
perditis civibus, quæ tum propter magnitudinem scelerum nonnullis incredibilia videbantur, ea non modo
cogitata a nefariis civibus, verum etiam suscepta esse
sensistis. Illud vero nonne ita præsens est, ut nutu
Jovis Optimi Maximi factum esse videatur, ut, quum
hodierno die mane per forum meo jussu et conjurati
et eorum indices in ædem Concordiæ ducerentur, eo
ipso tempore signum statueretur? quo collocato atque
ad vos senatumque converso, omnia et senatus et vos,
quæ erant contra salutem omnium cogitata, illustrata
et patefacta vidistis. Quo etiam majore sunt isti odio 22
supplicioque digni, qui non solum vestris domiciliis

atque tectis, sed etiam deorum templis atque delubris sunt funestos ac nefarios ignes inferre conati. Quibus ego si me restitisse dicam, nimium mihi sumam et non sim ferendus. Ille, ille Juppiter restitit: ille Capitolium, ille hæc templa, ille hanc urbem, ille vos omnes salvos esse voluit. Diis ego immortalibus ducibus hanc mentem, Quirites, voluntatemque suscepi atque ad hæc tanta indicia perveni. Jam vero illa Allobrogum sollicitatio, sic a P. Lentulo ceterisque domesticis hostibus, tanta res tam dementer credita et ignotis et barbaris, commissæque litteræ numquam essent profecto, nisi a diis immortalibus huic tantæ audaciæ consilium esset ereptum. Quid vero? ut homines Galli ex civitate male pacata, quæ gens una restat, quæ populo Romano bellum facere et posse et non nolle videatur, spem imperii et rerum amplissimarum ultro sibi a patriciis hominibus oblatam negligerent, vestramque salutem suis opibus anteponerent, id non divinitus factum esse putatis? præsertim qui nos non pugnando, sed tacendo superare potuerunt?

23 X. Quamobrem, Quirites, quoniam ad omnia pulvinaria supplicatio decreta est, celebratote illos dies cum conjugibus ac liberis vestris. Nam multi sæpe honores diis immortalibus justi habiti sunt ac debiti, sed profecto justiores numquam. Erepti enim estis ex crudelissimo ac miserrimo interitu, et erepti sine cæde, sine sanguine, sine exercitu, sine dimicatione: togati me uno togato duce et imperatore vicistis.

24 Etenim recordamini, Quirites, omnes civiles dissensiones, neque solum eas, quas audistis, sed et has, quas vosmetipsi meministis atque vidistis. L. Sulla P. Sulpicium oppressit; ex Urbe ejecit C. Marium, custodem hujus urbis; multosque fortes viros partim

ejecit ex civitate, partim interemit. Cn. Octavius consul armis ex Urbe collegam suum expulit; omnis hic locus acervis corporum et civium sanguine redundavit. Superavit postea Cinna cum Mario. Tum vero, clarissimis viris interfectis, lumina civitatis exstincta sunt. Ultus est hujus victoriæ crudelitatem postea Sulla: ne dici quidem opus est, quanta diminutione civium et quanta calamitate reipublicæ. Dissensit M. Lepidus a clarissimo et fortissimo viro Q. Catulo: attulit non tam ipsius interitus reipublicæ luctum, quam ceterorum. Atque illæ dissensiones 25
erant hujusmodi, Quirites, quæ non ad delendam, sed ad commutandam rempublicam pertinerent. Non illi nullam esse rempublicam, sed in ea, quæ esset, se esse principes, neque hanc urbem conflagrare, sed se in hac urbe florere voluerunt. Atque illæ tamen omnes dissensiones, quarum nulla exitium reipublicæ quæsivit, ejusmodi fuerunt, ut non reconciliatione concordiæ, sed internecione civium dijudicatæ sint. In hoc autem uno post hominum memoriam maximo crudelissimoque bello, quale bellum nulla umquam barbaria cum sua gente gessit, quo in bello lex hæc fuit a Lentulo, Catilina, Cassio, Cethego constituta, ut omnes, qui salva Urbe salvi esse possent, in hostium numero ducerentur, ita me gessi, Quirites, ut omnes salvi conservaremini: et, quum hostes vestri tantum civium superfuturum putassent, quantum infinitæ cædi restitisset, tantum autem Urbis, quantum flamma obire non potuisset, et Urbem et cives integros incolumesque servavi.

XI. Quibus pro tantis rebus, Quirites, nullum ego 26
a vobis præmium virtutis, nullum insigne honoris, nullum monumentum laudis postulo, præterquam

hujus diei memoriam sempiternam. In animis ego vestris omnes triumphos meos, omnia ornamenta honoris, monumenta gloriæ, laudis insignia condi et collocari volo. Nihil me mutum potest delectare, nihil tacitum, nihil denique ejusmodi, quod etiam minus digni assequi possint. Memoria vestra, Quirites, nostræ res alentur, sermonibus crescent, litterarum monumentis inveterascent et corroborabuntur: eamdemque diem intelligo, quam spero æternam fore, et ad salutem Urbis et ad memoriam consulatus mei propagatam: unoque tempore in hac republica duos cives exstitisse, quorum alter fines vestri imperii non terræ sed cæli regionibus terminaret, alter ejusdem imperii
27 domicilium sedemque servaret. XII. Sed quoniam earum rerum, quas ego gessi, non eadem est fortuna atque conditio, quæ illorum, qui externa bella gesserunt; quod mihi cum his vivendum est, quos vici ac subegi, isti hostes aut interfectos aut oppressos reliquerunt; vestrum est, Quirites, si ceteris sua facta prosunt, mihi mea ne quando obsint, providere. Mentes enim hominum audacissimorum sceleratæ ac nefariæ ne vobis nocere possent, ego providi; ne mihi noceant, vestrum est providere. Quamquam, Quirites, mihi quidem ipsi nihil jam ab istis noceri potest. Magnum enim est in bonis præsidium, quod mihi in perpetuum comparatum est; magna in republica dignitas, quæ me semper tacita defendet; magna vis est conscientiæ, quam qui negligent, quum me violare
28 volent, se ipsi indicabunt. Est etiam in nobis is animus, Quirites, ut non modo nullius audaciæ cedamus, sed etiam omnes improbos ultro semper lacessamus. Quod si omnis impetus domesticorum hostium, depulsus a vobis, se in me unum converterit, vobis erit

providendum, Quirites, qua conditione posthac eos esse
velitis, qui se pro salute vestra obtulerint invidiæ
periculisque omnibus. Mihi quidem ipsi quid est,
quod jam ad vitæ fructum possit acquiri, præsertim
quum neque in honore vestro, neque in gloria virtutis
quidquam videam altius, quo quidem mihi libeat as-
cendere? Illud perficiam profecto, Quirites, ut ea 29
quæ gessi in consulatu, privatus tuear atque ornem:
ut, si qua est invidia in conservanda republica sus-
cepta, lædat invidos, mihi valeat ad gloriam. Deni-
que ita me in republica tractabo, ut meminerim sem-
per, quæ gesserim, curemque, ut ea virtute, non casu
gesta esse videantur. Vos, Quirites, quoniam jam
nox est, veneramini illum Jovem, custodem hujus
urbis ac vestrum, atque in vestra tecta discedite et ea,
quamquam jam periculum est depulsum, tamen æque
ac priori nocte custodiis vigiliisque defendite. Id ne
vobis diutius faciendum sit, atque ut in perpetua pace
esse possitis, providebo, Quirites.

ORATIO QUARTA

HABITA IN SENATU.

---

1 I. VIDEO, patres conscripti, in me omnium vestrum ora atque oculos esse conversos. Video, vos non solum de vestro ac reipublicæ, verum etiam, si id depulsum sit, de meo periculo esse sollicitos. Est mihi jucunda in malis et grata in dolore vestra erga me voluntas: sed eam, per deos immortales! quæso, deponite, atque obliti salutis meæ de vobis ac de liberis vestris cogitate. Mihi quidem si hæc conditio consulatus data est, ut omnes acerbitates omnes dolores cruciatusque perferrem: feram non solum fortiter, sed etiam libenter, dummodo meis laboribus vobis
2 populoque Romano dignitas salusque pariatur. Ego sum ille consul, patres conscripti, cui non forum, in quo omnis æquitas continetur, non campus, consularibus auspiciis consecratus, non curia, summum auxilium omnium gentium, non domus, commune perfugium, non lectus, ad quietem datus, non denique hæc sedes honoris, sella curulis, umquam vacua mortis periculo atque insidiis fuit. Ego multa tacui, multa pertuli, multa concessi, multa meo quodam dolore in vestro timore sanavi. Nunc, si hunc exitum consulatus mei dii immortales esse voluerunt, ut vos, patres conscripti, populumque Romanum ex cæde miserrima,

conjuges liberosque vestros virginesque Vestales ex acerbissimâ vexatione, templa atque delubra, hanc pulcherrimam patriam omnium nostrum ex fœdissima flamma, totam Italiam ex bello et vastitate eriperem; quæcumque mihi uni proponetur fortuna, subeatur. Etenim, si P. Lentulus suum nomen, inductus a vatibus, fatale ad perniciem reipublicæ fore putavit, cur ego non læter, meum consulatum ad salutem reipublicæ prope fatalem exstitisse? II. Quare, patres 3
conscripti, consulite vobis, prospicite patriæ, conservate vos, conjuges liberos fortunasque vestras, populi Romani nomen salutemque defendite, mihi parcere ac de me cogitare desinite. Nam primum debeo sperare, omnes deos, qui huic urbi præsident, pro eo mihi ac mereor, relaturos gratiam esse. Deinde, si quid obtigerit, æquo animo paratoque moriar. Neque enim turpis mors forti viro potest accidere, neque immatura consulari, nec misera sapienti. Nec tamen ego sum ille ferreus, qui fratris carissimi atque amantissimi præsentis mærore non movear horumque omnium lacrimis, a quibus me circumsessum videtis: neque meam mentem non domum sæpe revocat exanimata uxor, abjecta metu filia, et parvulus filius, quem mihi videtur amplecti respublica tamquam obsidem consulatus mei, neque ille, qui, exspectans hujus exitum diei, adstat in conspectu meo gener. Moveor his rebus omnibus, sed in eam partem, ut salvi sint vobiscum omnes, etiamsi vis aliqua me oppresserit, potius quam et illi et nos una reipublicæ peste pereamus. Quare, patres conscripti, incumbite ad 4
reipublicæ salutem, circumspicite omnes procellas, quæ impendent, nisi providetis. Non Ti. Gracchus, qui iterum tribunus plebis fieri voluit, non C. Grac-

chus, qui agrarios concitare conatus est, non L. Satur-
ninus, qui C. Memmium occidit, in discrimen aliquod
atque in vestræ severitatis judicium adducitur: tenen-
tur ii, qui ad Urbis incendium, ad vestram omnium
cædem, ad Catilinam accipiendum Romæ restiterunt:
tenentur litteræ, signa, manus, denique unius cujus-
que confessio: sollicitantur Allobroges: servitia ex-
citantur: Catilina arcessitur: id est initum consi-
lium, ut, interfectis omnibus, nemo ne ad deplorandum
quidem populi Romani nomen atque ad lamentandam
5 tanti imperii calamitatem relinquatur. III. Hæc om-
nia indices detulerunt, rei confessi sunt, vos multis
jam judiciis judicastis: primum, quod mihi gratias
egistis singularibus verbis, et mea virtute atque dili-
gentia perditorum hominum patefactam esse conjura-
tionem decrevistis: deinde, quod P. Lentulum, ut se
abdicaret prætura, coegistis: tum, quod eum et ceteros,
de quibus judicastis, in custodiam dandos censuistis:
maximeque, quod meo nomine supplicationem decre-
vistis, qui honos togato habitus ante me est nemini:
postremo hesterno die præmia legatis Allobrogum
Titoque Vulturcio dedistis amplissima. Quæ sunt
omnia ejusmodi, ut ii, qui in custodiam nominatim
dati sunt, sine ulla dubitatione a vobis damnati esse
videantur.

6 Sed ego institui referre ad vos, patres conscripti,
tamquam integrum, et de facto, quid judicetis, et de
pœna, quid censeatis: illa prædicam, quæ sunt con-
sulis. Ego magnum in republica versari furorem et
nova quædam misceri et concitari mala jampridem
videbam: sed hanc tantam, tam exitiosam haberi con-
jurationem a civibus, numquam putavi. Nunc, quid-
quid est, quocumque vestræ mentes inclinant atque

sententiæ, statuendum vobis ante noctem est. Quantum facinus ad vos delatum sit, videtis. Huic si paucos putatis affines esse, vehementer erratis. Latius opinione disseminatum est hoc malum: manavit non solum per Italiam, verum etiam transcendit Alpes et obscure serpens multas jam provincias occupavit. Id opprimi sustentando ac prolatando nullo pacto potest: quacumque ratione placet, celeriter vobis vindicandum est. IV. Video duas adhuc esse sententias: 7
unam D. Silani, qui censet eos, qui hæc delere conati sunt, morte esse mulctandos: alteram C. Cæsaris, qui mortis pœnam removet, ceterorum suppliciorum omnes acerbitates amplectitur. Uterque et pro sua dignitate et pro rerum magnitudine in summa severitate versatur. Alter eos, qui nos omnes, qui populum Romanum vita privare conati sunt, qui delere imperium, qui populi Romani nomen exstinguere, punctum temporis frui vita et hoc communi spiritu non putat oportere, atque hoc genus pœnæ sæpe in improbos cives in hac republica esse usurpatum recordatur. Alter intelligit mortem a diis immortalibus non esse supplicii caussa constitutam, sed aut necessitatem naturæ aut laborum ac miseriarum quietem esse. Itaque eam sapientes numquam inviti, fortes etiam sæpe libenter oppetiverunt. Vincula vero, et ea sempiterna, certe ad singularem pœnam nefarii sceleris inventa sunt: municipiis dispertiri jubet. Habere videtur ista res iniquitatem, si imperare velis, difficultatem, si rogare. Decernatur tamen, si placet. Ego enim sus- 8
cipiam, et, ut spero, reperiam, qui id, quod salutis omnium caussa statueritis, non putent esse suæ dignitatis recusare. Adjungit gravem pœnam municipibus, si quis eorum vincula ruperit: horribiles custodias

circumdat et digna scelere hominum perditorum sancit, ne quis eorum pœnam, quos condemnat, aut per senatum aut per populum levare possit: eripit etiam spem, quæ sola hominem in miseriis consolari solet: bona præterea publicari jubet: vitam solam relinquit nefariis hominibus: quam si eripuisset, multos uno dolore dolores animi atque corporis et omnes scelerum pœnas ademisset. Itaque ut aliqua in vita formido improbis esset posita, apud inferos ejusmodi quædam illi antiqui supplicia impiis constituta esse voluerunt: quod videlicet intelligebant, his remotis, non esse mortem ipsam pertimescendam.

9 V. Nunc, patres conscripti, ego mea video quid intersit. Si eritis secuti sententiam C. Cæsaris, quoniam hanc is in republica viam, quæ popularis habetur, secutus est, fortasse minus erunt, hoc auctore et cognitore hujusce sententiæ, mihi populares impetus pertimescendi; sin illam alteram, nescio, an amplius mihi negotii contrahatur. Sed tamen meorum periculorum rationes utilitas reipublicæ vincat. Habemus enim a C. Cæsare, sicut ipsius dignitas et majorum ejus amplitudo postulabat, sententiam tamquam obsidem perpetuæ in rempublicam voluntatis. Intellectum est, quid intersit inter levitatem concionatorum et animum vere popularem saluti populi con-
10 sulentem. Video de istis, qui se populares haberi volunt, abesse non neminem, ne de capite videlicet civium Romanorum sententiam ferat. Is et nudiustertius in custodiam cives Romanos dedit et supplicationem mihi decrevit et indices hesterno die maximis præmiis affecit. Jam hoc nemini dubium est, qui reo custodiam quæsitori gratulationem indici præmium decrevit, quid de tota re et caussa judicarit. At vero

C. Cæsar intelligit, legem Semproniam esse de civibus Romanis constitutam; qui autem reipublicæ sit hostis, eum civem esse nullo modo posse; denique ipsum latorem legis Semproniæ jussu populi pœnas reipublicæ dependisse. Idem ipsum Lentulum, largitorem et prodigum, non putat, quum de pernicie populi Romani et exitio hujus urbis tam acerbe tamque crudeliter cogitarit, appellari posse popularem. Itaque homo mitissimus atque lenissimus non dubitat P. Lentulum æternis tenebris vinculisque mandare, et sancit in posterum, ne quis hujus supplicio levando se jactare et in pernicie populi Romani posthac popularis esse possit: adjungit etiam publicationem bonorum, ut omnes animi cruciatus et corporis etiam egestas ac mendicitas consequatur.

VI. Quamobrem sive hoc statueritis, dederitis 11
mihi comitem ad concionem populo carum atque jucundum; sive Silani sententiam sequi malueritis, facile me atque vos a crudelitatis vituperatione defendetis; atque obtinebo, eam multo leniorem fuisse. Quamquam, patres conscripti, quæ potest esse in tanti sceleris immanitate punienda crudelitas? Ego enim de meo sensu judico. Nam ita mihi salva republica vobiscum perfrui liceat, ut ego, quod in hac caussa vehementior sum, non atrocitate animi moveor, (quis enim est me mitior?) sed singulari quadam humanitate et misericordia. Videor enim mihi hanc urbem videre, lucem orbis terrarum atque arcem omnium gentium, subito uno incendio concidentem: cerno animo sepultam patriam, miseros atque insepultos acervos civium: versatur mihi ante oculos aspectus
Cethegi et furor in vestra cæde bacchantis. Quum 12
vero mihi proposui regnantem Lentulum, sicut ipse

se ex fatis sperasse confessus est, purpuratum esse huic Gabinium, cum exercitu venisse Catilinam, tum lamentationem matrumfamilias, tum fugam virginum atque puerorum, ac vexationem virginum Vestalium perhorresco: et, quia mihi vehementer hæc videntur misera atque miseranda, idcirco in eos, qui ea perficere voluerunt, me severum vehementemque præbeo. Etenim quæro, si quis paterfamilias, liberis suis a servo interfectis, uxore occisa, incensa domo, supplicium de servis non quam acerbissimum sumpserit, utrum is clemens ac misericors, an inhumanissimus et crudelissimus esse videatur? Mihi vero importunus ac ferreus, qui non dolore ac cruciatu nocentis suum dolorem cruciatumque lenierit. Sic nos in his hominibus, qui nos, qui conjuges, qui liberos nostros trucidare voluerunt, qui singulas unius cujusque nostrum domos et hoc universum reipublicæ domicilium delere conati sunt, qui id egerunt, ut gentem Allobrogum in vestigiis hujus urbis atque in cinere deflagrati imperii collocarent, si vehementissimi fuerimus, misericordes habebimur; sin remissiores esse voluerimus, summæ nobis crudelitatis in patriæ civiumque pernicie fama subeunda est.
13 Nisi vero cuipiam L. Cæsar, vir fortissimus et amantissimus reipublicæ, crudelior nudiustertius visus est, quum sororis suæ, feminæ lectissimæ, virum præsentem et audientem vita privandum esse dixit, quum avum jussu consulis interfectum filiumque ejus impuberem, legatum a patre missum, in carcere necatum esse dixit. Quorum quod simile factum? quod initum delendæ reipublicæ consilium? Largitionis voluntas tum in republica versata est et partium quædam contentio. Atque illo tempore hujus avus Lentuli, clarissimus vir, armatus Gracchum est

persecutus: ille etiam grave tum vulnus accepit, ne
quid de summa republica minueretur, hic ad ever-
tenda fundamenta reipublicæ Gallos arcessit, servitia
concitat, Catilinam vocat, attribuit nos trucidandos
Cethego, ceteros cives interficiendos Gabinio, Urbem
inflammandam Cassio, totam Italiam vastandam diri-
piendamque Catilinæ. Veremini, censeo, ne in hoc
scelere tam immani ac nefando nimis aliquid severe
statuisse videamini; quum multo magis sit verendum,
ne remissione pœnæ crudeles in patriam, quam ne
severitate animadversionis nimis vehementes in acer-
bissimos hostes fuisse videamur.

VII. Sed ea quæ exaudio, patres conscripti, dis- 14
simulare non possum. Jaciuntur enim voces, quæ
perveniunt ad aures meas, eorum, qui vereri videntur,
ut habeam satis præsidii ad ea, quæ vos statueritis
hodierno die, transigunda. Omnia et provisa et parata
et constituta sunt, patres conscripti, quum mea summa
cura atque diligentia, tum multo etiam majore populi
Romani ad summum imperium retinendum et ad com-
munes fortunas conservandas voluntate. Omnes ad-
sunt omnium ordinum homines, omnium denique æta-
tum: plenum est forum, plena templa circa forum,
pleni omnes aditus hujus loci ac templi. Caussa est
enim post Urbem conditam hæc inventa sola, in qua
omnes sentirent unum atque idem, præter eos, qui,
quum sibi viderent esse pereundum, cum omnibus
potius quam soli perire voluerunt. Hosce ego ho- 15
mines excipio et secerno libenter: neque enim in
improborum civium sed in acerbissimorum hostium
numero habendos puto. Ceteri vero, dii immortales!
qua frequentia, quo studio, qua virtute ad communem
dignitatem salutemque consentiunt! Quid ego hic

equites Romanos commemorem? qui vobis ita sum-
mam ordinis consiliique concedunt, ut vobiscum de
amore reipublicæ certent: quos, ex multorum anno-
rum dissensione ad hujus ordinis societatem concor-
diamque revocatos, hodiernus dies vobiscum atque
hæc caussa conjungit: quam conjunctionem si in
consulatu confirmatam meo perpetuam in republica
tenuerimus, confirmo vobis, nullam posthac malum
civile ac domesticum ad ullam reipublicæ partem esse
venturum. Pari studio defendendæ reipublicæ con-
venisse video tribunos ærarios, fortissimos viros; scri-
bas item universos; quos quum casu hic dies ad æra-
rium frequentasset, video ab exspectatione sortis ad
16 communem salutem esse conversos. Omnis ingenu-
orum adest multitudo etiam tenuissimorum. Quis
est enim, cui non hæc templa, aspectus Urbis, possessio
libertatis, lux denique hæc ipsa et hoc commune
patriæ solum quum sit carum tum vero dulce atque
jucundum? VIII. Operæ pretium est, patres con-
scripti, libertinorum hominum studia cognoscere; qui,
virtute sua fortunam civitatis consecuti, hanc vere
suam patriam esse judicant; quam quidam hic nati,
et summo nati loco, non patriam suam, sed urbem
hostium esse judicaverunt. Sed quid ego hujusce
ordinis homines commemorem, quos privatæ fortunæ,
quos communis respublica, quos denique libertas ea,
quæ dulcissima est, ad salutem patriæ defendendam
excitavit? Servus est nemo, qui modo tolerabili con-
ditione sit servitutis, qui non audaciam civium per-
horrescat; qui non hæc stare cupiat; qui non, quan-
tum audet et quantum potest, tantum conferat ad
17 communem salutem voluntatis. Quare si quem ves-
trum forte commovet hoc, quod auditum est, lenonem

quemdam Lentuli concursare circum tabernas, pretio sperare sollicitari posse animos egentium atque imperitorum; est id quidem cœptum atque tentatum, sed nulli sunt inventi tam aut fortuna miseri aut voluntate perditi, qui non ipsum illum sellæ atque operis et quæstus quotidiani locum, qui non cubile ac lectulum suum, qui denique non cursum hunc otiosum vitæ suæ salvum esse velint. Multo vero maxima pars eorum, qui in tabernis sunt, immo vero (id enim potius est dicendum) genus hoc universum amantissimum est otii. Etenim omne eorum instrumentum, omnis opera ac quæstus frequentia civium sustentatur, alitur otio: quorum si quæstus occlusis tabernis minui solet, quid tandem incensis futurum est?

Quæ quum ita sint, patres conscripti, vobis populi 18
Romani præsidia non desunt: vos ne populo Romano deesse videamini, providete. IX. Habetis consulem, ex plurimis periculis et insidiis atque ex media morte non ad vitam suam sed ad salutem vestram reservatum: omnes ordines ad conservandam rempublicam mente, voluntate, studio, virtute, voce consentiunt: obsessa facibus et telis impiæ conjurationis vobis supplex manus tendit patria communis: vobis se, vobis vitam omnium civium, vobis arcem et Capitolium, vobis aras Penatium, vobis illum ignem Vestæ perpetuum ac sempiternum, vobis omnia templa deorum atque delubra, vobis muros atque Urbis tecta commendat. Præterea de vestra vita, de conjugum vestrarum ac liberorum anima, de fortunis omnium, de sedibus, de focis vestris hodierno die vobis judicandum
est. Habetis ducem memorem vestri oblitum sui: 19
quæ non semper facultas datur: habetis omnes ordines, omnes homines, universum populum Romanum,

id quod in civili caussa hodiernō die primum videmus,
unum atque idem sentientem. Cogitate, quantis labo-
ribus fundatum imperium, quanta virtute stabilitam
libertatem, quanta deorum benignitate auctas exagge-
ratasque fortunas una nox pæne delerit. Id ne um-
quam posthac non modo confici, sed ne cogitari qui-
dem possit a civibus, hodierno die providendum est.
Atque hæc non, ut vos, qui mihi studio pæne præ-
curritis, excitarem, locutus sum: sed ut mea vox,
quæ debet esse in republica princeps, officio functa
consulari videretur.

20 X. Nunc antequam, P. C., ad sententiam redeo, de
me pauca dicam. Ego, quanta manus est conjurato-
rum, quam videtis esse permagnam, tantam me inimi-
corum multitudinem suscepisse video: sed eam esse
judico turpem et infirmam, contemptam et abjectam.
Quod si aliquando alicujus furore et scelere concitata,
manus ista plus valuerit, quam vestra ac reipublicæ
dignitas, me tamen meorum factorum atque consili-
orum numquam, patres conscripti, pœnitebit. Etenim
mors, quam illi mihi fortasse minitantur, omnibus est
parata: vitæ tantam laudem, quanta vos me vestris
decretis honestastis, nemo est assecutus. Ceteris enim
semper bene gestæ, mihi uni conservatæ reipublicæ
21 gratulationem decrevistis. Sit Scipio clarus ille, cujus
consilio atque virtute Hannibal in Africam redire at-
que ex Italia decedere coactus est: ornetur alter
eximia laude Africanus, qui duas urbes huic imperio
infestissimas, Karthaginem Numantiamque, delevit:
habeatur vir egregius L. Paullus ille, cujus currum
rex potentissimus quondam et nobilissimus Perses
honestavit: sit in æterna gloria Marius, qui bis Ita-
liam obsidione et metu servitutis liberavit: antepo-

natur omnibus Pompeius, cujus res gestæ atque virtutes iisdem, quibus solis cursus, regionibus ac terminis continentur:—erit profecto inter horum laudes aliquid loci nostræ gloriæ, nisi forte majus est patefacere nobis provincias, quo exire possimus, quam curare, ut etiam illi, qui absunt, habeant, quo victores revertantur. Quamquam est uno loco conditio melior 22
externæ victoriæ, quam domesticæ, quod hostes alienigenæ aut oppressi serviunt, aut recepti beneficio se obligatos putant: qui autem ex numero civium, dementia aliqua depravati, hostes patriæ semel esse cœperunt, eos, quum a pernicie reipublicæ repuleris, nec vi coercere nec beneficio placare possis. Quare mihi cum perditis civibus æternum bellum susceptum esse video: quod ego vestro bonorumque omnium auxilio, memoriaque tantorum periculorum, quæ non modo in hoc populo, qui servatus est, sed etiam in omnium gentium sermonibus ac mentibus semper hærebit, a me atque a meis facile propulsari posse confido: neque ulla profecto tanta vis reperietur, quæ conjunctionem vestram equitumque Romanorum et tantam conspirationem bonorum omnium perfringere et labefactare possit.

XI. Quæ quum ita sint, patres conscripti, pro im- 23
perio, pro exercitu, pro provincia, quam neglexi, pro triumpho ceterisque laudis insignibus, quæ sunt a me propter Urbis vestræque salutis custodiam repudiata, pro clientelis hospitiisque provincialibus, quæ tamen urbanis opibus non minore labore tueor, quam comparo: pro his igitur omnibus rebus, pro meis in vos singularibus studiis proque hac, quam conspicitis, ad conservandam rempublicam diligentia nihil aliud a vobis, nisi hujus temporis totiusque mei consulatus me-

moriam postulo: quæ dum erit vestris mentibus infixa, firmissimo me muro septum esse arbitrabor. Quod si meam spem vis improborum fefellerit atque superaverit, commendo vobis parvum meum filium; cui profecto satis erit præsidii non solum ad salutem, verum etiam ad dignitatem, si ejus, qui hæc omnia suo solius periculo conservavit, illum esse filium
24 memineritis. Quapropter de summa salute vestra populique Romani, patres conscripti, de vestis conjugibus ac liberis, de aris ac focis, de fanis ac templis, de totius Urbis tectis ac sedibus, de imperio, de libertate, de salute Italiæ deque universa republica decernite diligenter, ut instituistis, ac fortiter. Habetis enim eum consulem, qui et parere vestris decretis non dubitet, et ea, quæ statueritis, quoad vivet, defendere et per se ipsum præstare possit.

ORATIO PRO PLANCIO.

N

M. TULLII CICERONIS

PRO

CN. PLANCIO

ORATIO.

I. Quum propter egregiam et singularem Cn. 1
Plancii, judices, in mea salute custodienda fidem tam multos et bonos viros ejus honori viderem esse fautores, capiebam animo non mediocrem voluptatem, quod, cujus officium mihi saluti fuisset, ei meorum temporum memoriam suffragari videbam. Quum autem audirem, meos partim inimicos, partim invidos huic accusationi esse fautores, eamdemque rem adversariam esse in judicio Cn. Plancio, quæ in petitione fuisset adjutrix: dolebam, judices, et acerbe ferebam, si hujus salus ob eam ipsam caussam esset infestior, quod is meam salutem atque vitam sua benevolentia, præsidio custodiaque texisset. Nunc autem vester, 2
judices, conspectus et consessus iste reficit et recreat mentem meam, quum intueor et contemplor unum quemque vestrum. Video enim hoc in numero neminem cui mea salus non cara fuerit, cujus non exstet in me summum meritum, cui non sim obstrictus memoria beneficii sempiterna. Itaque non extimesco, ne Cn. Plancio custodia meæ salutis apud eos obsit, qui me ipsi maxime salvum videre voluerunt: sæpi-

usque, judices, mihi venit in mentem, admirandum
esse, M. Laterensem, hominem studiosissimum et dig-
nitatis et salutis meæ, reum sibi hunc potissimum
delegisse, quam metuendum, ne vobis id ille magna
3 ratione fecisse videatur. Quamquam mihi non
sumo tantum, judices, neque arrogo, ut Cn. Plancium
suis erga me meritis impunitatem consecuturum pu-
tem. Nisi ejus integerrimam vitam, modestissimos
mores, summam fidem, continentiam, pietatem, inno-
centiam ostendero, nihil de pœna recusabo. Sin om-
nia præstitero quæ sunt a bonis viris exspectanda,
petam a vobis, judices, ut, cujus misericordia salus
mea custodita sit, ei vos vestram misericordiam, me
deprecante, tribuatis. Equidem ad reliquos labores,
quos in hac caussa majores suscipio quam in ceteris,
etiam hanc molestiam assumo, quod mihi non solum
pro Cn. Plancio dicendum est, cujus ego salutem non
secus ac meam tueri debeo, sed etiam pro me ipso, de
quo accusatores plura pæne quam de re reoque dixe-
4 runt. II. Quamquam, judices, si quid est in me
ipso ita reprehensum ut id ab hoc sejunctum sit, non
me id magno opere conturbat: non enim timeo, ne,
quia perraro grati homines reperiantur, idcirco, quum
me nimium gratum illi esse dicant, id mihi crimino-
sum esse possit. Quæ vero ita sunt agitata ab illis,
ut aut merita Cn. Plancii erga me minora esse dice-
rent quam a me ipso prædicarentur; aut, si essent
summa, negarent ea tamen ita magni ut ego putarem
ponderis apud vos esse debere: hæc mihi sunt trac-
tanda, judices, et modice, ne quid ipse offendam, et
tum denique, quum respondero criminibus, ne non

tam innocentia reus sua, quam recordatione meorum temporum defensus esse videatur.

Sed mihi in caussa facili atque explicata perdif- 5
ficilis, judices, et lubrica defensionis ratio proponitur. Nam, si tantummodo mihi necesse esset contra Laterensem dicere, tamen id ipsum esset in tanto usu nostro tantaque amicitia molestum. Vetus est enim lex illa justæ veræque amicitiæ, quæ mihi cum illo jam diu est, ut idem amici semper velint: neque est ullum certius amicitiæ vinculum quam consensus et societas consiliorum et voluntatum. Mihi autem non id est in hac re molestissimum, contra illum dicere, sed multo illud magis, quod in ea caussa contra dicendum est in qua quædam hominum ipsorum videtur facienda esse contentio. Quærit enim Laterensis, at- 6
que hoc uno maxime urget, qua se virtute, qua laude Plancius, qua dignitate superarit. Ita, si cedo illius ornamentis, quæ multa et magna sunt, non solum hujus dignitatis jactura facienda est, sed etiam largitionis recipienda suspicio est: sin hunc *illi* antepono, contumeliosa habenda est oratio, et dicendum est id quod ille me flagitat, Laterensem a Plancio dignitate esse superatum. Ita aut amicissimi hominis existimatio offendenda est, si illam accusationis conditionem sequar, aut optime de me meriti salus deserenda est.

III. Sed ego, Laterensis, cæcum me et præcipitem ferri confitear in caussa, si te aut a Plancio, aut ab ullo, dignitate potuisse superari dixero. Itaque discedam ab ea contentione ad quam tu me vocas, et veniam ad illam ad quam me caussa ipsa deducit. Quid? 7

tu dignitatis judicem putas esse populum? Fortasse
nonnumquam est. Utinam vero semper esset! Sed
est perraro; et si quando est, in iis magistratibus
est mandandis quibus salutem suam committi putat:
his levioribus comitiis diligentia et gratia petitorum
honos paritur, non iis ornamentis quæ esse in te vi-
demus. Nam, quod ad populum pertinet, semper
dignitatis iniquus judex est qui aut invidet aut favet.
Quamquam nihil potes in te, Laterensis, constituere
quod sit proprium laudis tuæ, quin id tibi sit com-
8 mune cum Plancio. Sed hoc totum agetur alio loco:
nunc tantum disputo de jure populi, qui et potest et
solet nonnumquam dignos præterire: nec, si a populo
præteritus est quem non oportuit, a judicibus con-
demnandus est qui præteritus non est. Nam si ita
esset, quod patres apud majores nostros tenere non
potuerunt, ut reprehensores essent comitiorum, id ha-
berent judices; vel quod multo etiam minus esset
ferendum. Tum enim magistratum non gerebat is
qui ceperat, si patres auctores non erant facti: nunc
postulatur a vobis, ut ejus exsilio qui creatus sit ju-
dicium populi Romani reprehendatis. Itaque quam-
quam qua nolui janua sum ingressus in caussam,
sperare videor, tantum abfuturam esse orationem
meam a minima suspicione offensionis tuæ, te ut po-
tius objurgem, quod iniquum in discrimen adducas
dignitatem tuam, quam ut ego eam ulla contumelia
9 coner attingere. IV. Tu continentiam, tu industriam,
tu animum in rempublicam, tu virtutem, tu innocen-
tiam, tu fidem, tu labores tuos, quod ædilis non sis
factus, fractos esse et abjectos et repudiatos putas?

Vide tandem, Laterensis, quantum ego a te dissen-
tiam. Si, medius fidius, decem soli essent in civitate
viri boni, sapientes, justi, graves, qui te indignum
ædilitate judicavissent, gravius de te judicatum pu-
tarem, quam est hoc, quod tu metuis ne a populo
judicatum esse videatur. Non enim comitiis judicat
semper populus, sed movetur plerumque gratia; cedit
precibus; facit eos, a quibus est maxime ambitus:
denique, si judicat, non delectu aliquo aut sapientia
ducitur ad judicandum, sed impetu nonnumquam et
quadam etiam temeritate. Non est enim consilium
in vulgo, non ratio, non discrimen, non diligentia:
semperque sapientes ea, quæ populus fecisset, fe-
renda, non semper laudanda duxerunt. Quare quum
te ædilem fieri oportuisse dicis, populi culpam, non
competitoris accusas. Ut fueris dignior quam Plan- 10
cius—de quo ipso ita tecum contendam paullo post,
ut conservem dignitatem tuam—sed, ut fueris dignior,
non competitor, a quo es victus, sed populus, a quo es
præteritus, in culpa est. In quo primum illud debes
putare, comitiis, præsertim ædiliciis, studium esse
populi, non judicium; eblandita illa, non enucleata
esse suffragia; eos qui suffragium ferant, quid cui-
que ipsi debeant, considerare sæpius quam quid
cuique a republica videatur deberi. Sin autem mavis
esse judicium, non tibi id rescindendum est, sed fe-
rendum. Male judicavit populus.—At judicavit.— 11
Non debuit. — At potuit. — Non fero. — At multi
clarissimi et sapientissimi cives tulerunt. Est enim
hæc conditio liberorum populorum, præcipueque hu-
jus principis populi et omnium gentium domini ac

victoris, posse suffragiis vel dare vel detrahere quod velit cuique: nostrum est autem, nostrum, qui in hac tempestate populi jactamur ac fluctibus, ferre modice populi voluntates, allicere alienas, retinere partas, placare turbatas: honores si magni non putemus, non servire populo: sin eos expetamus, non defatigari supplicando.

12 V. Venio jam ad ipsius populi partes, ut illius contra te oratione potius quam mea disputem. Qui si tecum congrediatur, et si una voce loqui possit, hæc dicat: Ego tibi, Laterensis, Plancium non anteposui; sed, quum essetis æque boni viri, meum beneficium ad eum potius detuli qui a me contenderat, quam ad eum qui mihi non nimis submisse supplicarat. Respondebis, credo, te, splendore et vetustate familiæ fretum, non valde ambiendum putasse. At vero te ille ad sua instituta suorumque majorum exempla revocabit; semper se dicet rogari voluisse, semper sibi supplicari: M. Seium, qui ne equestrem quidem splendorem incolumem a calamitate judicii retinere potuisset, homini nobilissimo, innocentissimo, eloquentissimo, M. Pisoni, prætulisse: præposuisse se Q. Catulo, summa in familia nato, sapientissimo et sanctissimo viro, non dico C. Serranum, stultissimum hominem, (fuit enim tamen nobilis,) non C. Fimbriam, novum hominem, (fuit enim et animi satis magni et consilii,) sed Cn. Manlium, non solum ignobilem, verum sine virtute, sine ingenio, vita etiam contempta

13 ac sordida. Desiderarunt te, inquit, oculi mei, quum tu esses Cyrenis. Me enim quam socios tua frui virtute malebam; et quo plus intererat, eo plus

aberas a me: certe te non videbam. Deinde sitien-
tem me virtutis tuæ deseruisti ac dereliquisti. Cœ-
peras enim petere tribunatum plebis temporibus iis
quæ istam eloquentiam et virtutem requirebant: quam
petitionem quum reliquisses, si hoc judicasti, tanta in
tempestate te gubernare non posse, de virtute tua
dubitavi: si nolle, de voluntate. Sin, quod magis
intelligo, temporibus te aliis reservasti: ego quoque,
inquiet populus Romanus, ad ea te tempora revocavi,
ad quæ tu te ipse servaras. Pete igitur eum ma-
gistratum, in quo mihi magnæ utilitati esse possis:
ædiles quicumque erunt, iidem mihi sunt ludi parati:
tribuni plebis permagni interest qui sint. Quare aut
redde mihi quod ostenderas: aut, si, quod mea minus
interest, id te magis forte delectat, reddam tibi istam
ædilitatem, etiam negligenter petenti. Sed amplis-
simos honores ut pro dignitate tua consequare, con-
discas, censeo, mihi paullo diligentius supplicare.

VI. Hæc populi oratio est; mea vero, Laterensis, 14
hæc: Quare victus sis, non debere judicem quærere,
modo ne largitione sis victus. Nam si, quotiescum-
que præteritus erit is qui non debuerit præteriri,
toties oportebit eum qui factus erit condemnari,
nihil jam est quod populo supplicetur, nihil quod
diribitio, nihil quod supplicatio magistratuum, renun-
tiatio suffragiorum exspectetur; simul ut qui sint
professi videro, dicam: hic familia consulari est, ille 15
prætoria: reliquos video esse equestri loco: sunt
omnes sine macula, sunt æque boni viri atque integri:
sed servari necesse est gradus: cedat consulari generi
prætorium, nec contendat cum prætorio equester locus.

Sublata sunt studia, exstinctæ suffragationes, nullæ contentiones, nulla libertas populi in mandandis magistratibus, nulla exspectatio suffragiorum: nihil, ut plerumque evenit, præter opinionem accidet: nulla erit posthac varietas comitiorum. Sin hoc persæpe accidit, ut et factos aliquos et non factos esse miremur: si campus, atque illæ undæ comitiorum, ut mare profundum et immensum, sic effervescunt quodam quasi æstu, ut ad alios accedant, ab aliis autem recedant, tanto nos impetu studiorum et motu temeritatis modum aliquem et consilium et rationem
16 requiremus? Quare noli me ad contentionem vestram vocare, Laterensis. Etenim si populo grata est tabella, quæ frontes aperit hominum, mentes tegit, datque eam libertatem, ut quod velint faciant, promittant autem quod rogentur: cur tu id in judicio exprimis, quod non fit in campo? Hic quam ille dignior, perquam grave est dictu. Quomodo igitur est æquius? Sic credo: quod agitur, quod satis est judici: hic factus est. Cur iste potius, quam ego? Vel nescio, vel non dico, vel denique, quod mihi gravissimum esset sic dicere, sed impune tamen deberem dicere: Non recte. Nam quid assequerere si illa extrema defensione uterer, populum quod voluisset fecisse, non quod debuisset?

17 VII. Quid, si populi quoque factum defendo, Laterensis, et doceo, Cn. Plancium non obrepsisse ad honorem, sed eo venisse cursu, qui semper patuerit hominibus ortis hoc nostro equestri loco? possumne eripere orationi tuæ contentionem vestram, quæ tractari sine contumelia non potest, et te ad caussam

aliquando crimenque deducere? Si, quod equitis Romani filius est, inferior esse debuit: omnes tecum equitum Romanorum filii petiverunt. Nihil dico amplius: hoc tamen miror, cur tu huic potissimum irascare, qui longissime a te abfuit. Equidem, si quando, ut fit, jactor in turba, non illum accuso qui est in summa sacra via, quum ego ad Fabium fornicem impellor: sed eum qui in me ipsum incurrit atque incidit. Tu neque Q. Pedio, forti viro, succenses, neque huic A. Plotio, ornatissimo homini, familiari meo: et ab eo qui hos dimovit potius quam ab iis qui in te ipsum incubuerunt te depulsum putas. Sed tamen hæc tibi est prima cum Plancio 18
generis vestri familiæque contentio, qua abs te vincitur. Cur enim non confitear quod necesse est? Sed non hic magis quam ego a meis competitoribus, et alias et in consulatus petitione, vincebar. Sed vide ne hæc ipsa quæ despicis huic suffragata sint: sic enim conferamus. Est tuum nomen utraque familia consulare. Num dubitas igitur quin omnes qui favent nobilitati, qui id putant esse pulcherrimum, qui imaginibus, qui nominibus vestris ducuntur, te ædilem fecerint? Equidem non dubito. Sed si parum multi sunt qui nobilitatem ament, num ista est nostra culpa? Etenim ad caput et ad fontem utriusque generis veniamus. VIII. Tu es ex municipio 19
antiquissimo Tusculano, ex quo plurimæ familiæ sunt consulares, (in quibus est etiam Juventia,) tot quot e reliquis municipiis omnibus non sunt. Hic est e præfectura Atinati, non tam prisca, non tam honorata, non tam suburbana. Quantum interesse vis ad ra-

tionem petendi? Primum utrum magis favere putas
Atinates, an Tusculanos suis? Alteri, (scire enim hoc
propter vicinitatem facile possum,) quum hujus orna-
tissimi atque optimi viri, Cn. Saturnini, patrem ædilem,
quum prætorem viderunt, quod primus ille non modo
in eam familiam, sed etiam in præfecturam illam
sellam curulem attulisset, mirandum in modum læ-
tati sunt: alteros (credo, quia refertum est munici-
pium consularibus; nam malevolos non esse certo
scio,) numquam intellexi vehementius municipum suo-
20 rum honore lætari. Habemus hoc nos: habent nostra
municipia. Quid ego de me, de fratre meo loquar?
quorum honoribus agri, prope dicam, ipsi montesque
faverunt. Num quando vides Tusculanum aliquem
de M. Catone illo, in omni virtute principe, num
de Ti. Coruncanio, municipe suo, num de tot Fulviis
gloriari? Verbum nemo facit. At in quemcumque
Arpinatem incideris, etiamsi nolis, erit tamen tibi for-
tasse etiam de nobis aliquid, aliquid certe de C. Mario
audiendum. Primum igitur hic habuit studia suorum
ardentia: tu tanta quanta in hominibus jam saturatis
21 honoribus esse potuerunt. Deinde tui municipes sunt
illi quidem splendidissimi homines: sed tamen pauci, si
quidem cum Atinatibus conferantur. Hujus præfectura
plena virorum fortissimorum, sic ut nulla tota Italia fre-
quentior dici possit. Quam quidem nunc multitudinem
videtis, judices, in squalore et luctu supplicem vobis.
Hi tot equites Romani, tot tribuni ærarii (nam plebem
a judicio dimisimus, quæ cuncta comitiis adfuit,) quid
roboris, quid dignitatis hujus petitioni attulerunt?
Non enim tribum Terentinam, de qua dicam alio loco,

sed dignitatem, sed oculorum conjectum, sed solidam et robustam et assiduam frequentiam præbuerunt.

IX. Jam nostra municipia conjunctione etiam vi- 22
cinitatis vehementer moventur. Omnia quæ dico de Plancio, dico expertus in nobis. Sumus enim finitimi Atinatibus. Laudanda est vel etiam amanda vicinitas retinens veterem illum officii morem, non infuscata malevolentia, non assueta mendaciis, non fucata, non fallax, non erudita artificio simulationis vel suburbano vel etiam urbano. Nemo Arpinas non Plancio studuit, nemo Soranus, nemo Casinas, nemo Aquinas. Totus ille tractus celeberrimus, Venafranus, Allifanus, tota denique nostra illa aspera, et montuosa, et fidelis, et simplex, et fautrix suorum regio, se hujus honore ornari, se augeri dignitate, arbitrabatur: iisdemque nunc a municipiis adsunt equites Romani publice et cum legationis testimonio: nec minore nunc sunt sollicitudine, quam tum erant studio. Etenim est gravius spoliari fortunis quam
non augeri dignitate. Ergo ut alia in te erant illus- 23
triora, Laterensis, quæ tibi majores tui reliquerant: sic te Plancius hoc non solum municipii, verum etiam vicinitatis genere vincebat. Nisi forte te Labicana aut Gabina aut Bovillana vicinitas adjuvabat: quibus e municipiis vix jam qui carnem Latinis petant reperiuntur. Adjungam, si vis, id quod tu etiam huic obesse putas, patrem publicanum: qui ordo quanto adjumento sit in honore, quis nescit? Flos enim equitum Romanorum, ornamentum civitatis, firmamentum reipublicæ publicanorum ordine continetur.
Quis est igitur, qui neget, ejus ordinis studium fuisse 24

in honore Plancii singulare? neque injuria; vel quod
erat pater is qui est princeps jam diu publicanorum,
vel quod is ab sociis unice diligebatur, vel quod dili-
gentissime rogabat, vel quod pro filio supplicabat, vel
quia hujus ipsius in illum ordinem summa officia quæ-
sturæ tribunatusque constabant: vel quod illi in hoc
ornando ordinem se ornare et consulere liberis suis
arbitrabantur. X. Aliquid præterea, (timide dico, sed
tamen dicendum est:) non enim opibus, non invi-
diosa gratia, non potentia vix ferenda, sed comme-
moratione beneficii, sed misericordia, sed precibus
aliquid attulimus etiam nos. Appellavi populum
tributim, submisi me et supplicavi: ultro meher-
cule se mihi etiam offerentes, ultro pollicentes ro-
25 gavi. Valuit caussa rogandi, non gratia. Nec, si vir
amplissimus cui nihil est quod roganti concedi non
jure possit, de aliquo, ut dicis, non impetravit, ego
sum arrogans, quod me valuisse dico. Nam ut omit-
tam illud, quod ego pro eo laborabam qui valebat ipse
per sese, rogatio ipsa semper est gratiosissima quæ
est officio necessitudinis conjuncta maxime. Neque
enim ego sic rogabam, ut petere viderer quia fami-
liaris esset meus, quia vicinus, quia hujus parente
semper plurimum essem usus: sed ut quasi parenti
et custodi meo. Non potentia mea, sed caussa roga-
tionis fuit gratiosa. Nemo mea restitutione lætatus
est, nemo injuria doluit, cui non hujus in me miseri-
26 cordia grata fuerit. Etenim si ante reditum meum
Cn. Plancio se vulgo viri boni, quum hic tribunatum
peteret, ultro offerebant, cui nomen meum absentis
honori fuisset, ei meas præsentis preces non putas

profuisse? An Minturnenses coloni, quod C. Marium e civili ferro atque ex impiis manibus eripuerunt; quod tecto receperunt, quod fessum inedia fluctibusque recrearunt, quod viaticum congesserunt, quod navigium dederunt, quod eum linquentem terram eam quam servaverat, votis, ominibus, lacrimis prosecuti sunt, æterna in laude versantur: Plancio, quod me vel vi pulsum, vel ratione cedentem receperit, juverit, custodierit, his et senatui populoque Romano, ut haberent quem reducerent, conservarit, honori hanc fidem, misericordiam, virtutem fuisse miraris?

XI. Vitia mehercule Cn. Plancii res eæ, de qui- 27
bus dixi, tegere potuerunt: ne tu, in ea vita de qua jam dicam, tot et tanta adjumenta huic honori fuisse mirere. Hic est enim, qui adolescentulus, cum A. Torquato profectus in Africam, sic ab illo gravissimo et sanctissimo atque omni laude et honore dignissimo viro dilectus est, ut et contubernii necessitudo et adolescentuli modestissimi pudor postulabat. Quod, si adesset, non minus ille declararet, quam hic illius frater patruelis et socer T. Torquatus, illi omni virtute et laude par; qui est quidem cum illo maximis vinculis et propinquitatis et affinitatis conjunctus, sed ita magni amoris, ut illæ necessitudinis caussæ leves esse videantur. Fuit in Creta postea contubernalis Saturnini, propinqui sui, miles hujus Q. Metelli. Cui quum fuerit probatissimus hodieque sit, omnibus esse se probatum debet sperare. In ea provincia legatus fuit C. Sacerdos: qua virtute, qua constantia vir! L. Flaccus: qui homo! qui civis! Qualem hunc putent, assiduitate testimonioque declarant. In Mace- 28

donia tribunus militum fuit; in eadem provincia postea quæstor. Primum Macedonia sic eum diligit, ut indicant hi principes civitatum suarum; qui quum missi sint ob aliam caussam, tamen, hujus repentino periculo commoti, huic assident, pro hoc laborant; huic si præsto fuerint, gratius se civitatibus suis facturos putant, quam si legationem suam et mandata confecerint. L. vero Appuleius hunc tanti facit, ut morem illum majorum, qui præscribit in parentum loco quæstoribus suis prætores esse oportere, officiis benevolentiaque superarit. Tribunus plebis fuit, non fortasse tam vehemens quam isti quos tu jure laudas, sed certe talis, quales si omnes semper fuissent, numquam desideratus vehemens esset tribunus.

29 XII. Omitto illa, quæ si minus in scena sunt, at certe, quum sunt prolata, laudantur: ut vivat cum suis, primum cum parente, (nam meo judicio pietas fundamentum est omnium virtutum,) quem veretur ut deum, (neque enim multo secus est parens liberis,) amat vero ut sodalem, ut fratrem, ut æqualem. Quid dicam cum patruo? cum affinibus? cum propinquis? cum hoc C. Saturnino, ornatissimo viro? cujus quantam honoris hujus cupiditatem fuisse creditis, quum videtis luctus societatem? Quid de me dicam, qui mihi in hujus periculo reus esse videor? quid de his tot viris talibus, quos videtis veste mutata? Atqui hæc sunt indicia solida, judices, et expressa; hæc signa probitatis, non fucata forensi specie, sed domesticis inusta notis veritatis. Facilis est illa occursatio et blanditia popularis: aspicitur, non attrectatur; procul apparet, non excutitur, non in manus sumitur.

Omnibus igitur rebus ornatum hominem, tam exter- 30
nis, quam domesticis; nonnullis rebus inferiorem
quam te, generis et nominis dico; superiorem aliis,
municipum, vicinorum, societatum studio, temporum
meorum memoria; parem virtute, integritate, mo-
destia, ædilem factum esse miraris?

Hunc tu vitæ splendorem maculis aspergis istis?
Jacis adulteria, quæ nemo non modo nomine, sed ne
suspicione quidem possit agnoscere. Bimaritum ap-
pellas, ut verba etiam fingas, non solum crimina.
Ductum esse ab eo in provinciam aliquem dicis libi-
dinis caussa: quod non crimen est, sed impunitum in
maledicto mendacium. Raptam esse mimulam: quod
dicitur Atinæ factum a juventute, vetere quodam in
scenicos jure maximeque oppidano. O adolescentiam 31
traductam eleganter! cui quidem quum quod licuerit
objiciatur, tamen id ipsum falsum reperiatur. Emis-
sus aliquis e carcere: et quidem emissus per impru-
dentiam, emissus, ut cognostis, necessarii hominis
optimique adolescentis rogatu; idem postea præman-
datis requisitus. Atque hæc, nec ulla alia, sunt con-
jecta maledicta in ejus vitam de cujus vos pudore,
religione, integritate dubitetis. XIII. Pater vero, in-
quit, etiam obesse filio debet. O vocem duram atque
indignam tua probitate, Laterensis! Pater ut in judi-
cio capitis, pater ut in dimicatione fortunarum, pater
ut apud tales viros obesse filio debeat? qui si esset
turpissimus, si sordidissimus, tamen ipso nomine pa-
trio valeret apud clementes judices et misericordes;
valeret, inquam, communi sensu omnium, et dulcis-
sima commendatione naturæ. Sed quum sit Cn. Plan- 32

cius is eques Romanus, ea primum vetustate equestris nominis, ut pater, ut avus, ut majores ejus omnes equites Romani fuerint, summum in præfectura florentissima gradum tenuerint et dignitatis et gratiæ; deinde ut ipse in legionibus P. Crassi imperatoris, inter ornatissimos homines, equites Romanos, summo splendore fuerit; ut postea princeps inter suos, plurimarum rerum sanctissimus et justissimus judex, maximarum societatum auctor, plurimarum magister, si non modo in eo nihil umquam reprehensum, sed laudata sunt omnia: tamen is oberit honestissimo filio pater, qui vel minus honestum et alienum tueri vel
33 auctoritate sua vel gratia possit?—Asperius, inquit, locutus est aliquid aliquando.—Immo fortasse liberius. At id ipsum, inquit, non est ferendum.—Ergo hi ferendi sunt, qui queruntur libertatem equitis Romani se ferre non posse? Ubinam ille mos? ubi illa æquitas juris? ubi illa antiqua libertas, quæ, malis oppressa civilibus, extollere jam caput et aliquando recreata se erigere debebat? Equitum ego Romanorum etiam in homines nobilissimos maledicta, publicanorum in Q. Scævolam, virum omnibus ingenio, justitia, integritate præstantem, aspere et ferociter et libere dicta commemorem? XIV. Consuli P. Nasicæ præco Granius medio in foro, quum ille, edicto justitio, domum decedens rogasset Granium, quid tristis esset: an, quod rejectæ auctiones essent?—immo vero, inquit, quod legationes.—Idem tribuno plebis, potentissimo homini, M. Druso, sed multa in republica molienti, quum ille eum salutasset, ut fit, dixissetque, Quid agis, Grani? respondit, Immo

vero, tu Druse, quid agis? Ille L. Crassi, ille M. Antonii voluntatem asperioribus facetiis sæpe perstrinxit impune. Nunc usque eo oppressa vestra arrogantia civitas est, ut, quæ fuit olim præconi in ridendo, nunc equiti Romano in plorando non sit concessa libertas.
Quæ enim umquam Plancii vox fuit contumeliæ potius 34
quam doloris? quid est autem umquam questus, nisi quum a sociis et a se injuriam propulsaret? Quum senatus impediretur quo minus, id quod hostibus semper erat tributum, responsum equitibus Romanis redderetur, omnibus illa injuria dolori publicanis fuit, sed eum ipsum dolorem hic tulit paullo apertius. Communis ille sensus in aliis fortasse latuit: hic, quod cum ceteris animo sentiebat, id magis quam ceteri et vultu promptum habuit et lingua.

Quamquam, judices, (agnosco enim ex me,) per- 35
multa in Plancium, quæ ab eo numquam dicta sunt, conferuntur. Ego quia dico aliquid aliquando, non studio adductus, sed aut contentione dicendi aut lacessitus, et quia, ut fit in multis, exit aliquando aliquid, si non perfacetum, attamen fortasse non rusticum, quod quisque dixit, me id dixisse dicunt. Ego autem, si quid est quod mihi scitum esse videatur, et homine ingenuo dignum atque docto, non aspernor; stomachor vero, quum aliorum non me digna in me conferuntur. Nam quod primus scivit legem de publicanis, tum quum vir amplissimus consul id illi ordini per populum dedit, quod per senatum, si licuisset, dedisset: si in eo crimen est, quia suffragium tulit, quis non tulit publicanus? si, quia primus scivit, utrum id sortis esse vis, an ejus, qui illam legem fere-

bat? Si sortis, nullum crimen est in casu; si consulis, splendor etiam Plancii, hunc a summo viro principem ordinis esse judicatum.

36 XV. Sed aliquando veniamus ad caussam: in qua tu nomine legis Liciniæ, quæ est de sodalitiis, omnes ambitus leges complexus es. Neque enim quidquam aliud in hac lege nisi editicios judices es secutus: quod genus judiciorum si est æquum ulla in re nisi in hac tribuaria, non intelligo quamobrem senatus hoc uno in genere tribus edi voluerit ab accusatore, neque eamdem editionem transtulerit in ceteras caussas, de ipso denique ambitu rejectionem fieri voluerit judicum alternorum, quumque nullum genus acerbitatis prætermitteret, hoc tamen unum præ-
37 tereundum putarit. Quid? hujusce rei obscura caussa est? an et agitata tum quum ista in senatu res agebatur, et disputata hesterno die copiosissime a Q. Hortensio? cui tum est senatus assensus. Hoc igitur sensimus: cujuscumque tribus largitor esset per hanc consensionem, quæ magis honeste quam vere sodalitas nominaretur,—quam quisque tribum turpi largitione corrumperet, eum maxime iis hominibus qui ejus tribus essent esse notum. Ita putavit senatus, quum reo tribus ederentur eæ quas is largitione devinctas haberet, eosdem fore testes et judices. Acerbum omnino genus judicii: sed tamen, si vel sua vel ea quæ maxime esset cuique conjuncta tribus ederetur, vix
38 recusandum. XVI. Tu autem, Laterensis, quas tribus edidisti? Terentinam, credo. Fuit certe id æquum, et certe exspectatum est, et fuit dignum constantia tua. Cujus tu tribus venditorem et corruptorem et

sequestrem Plancium fuisse clamitas, eam tribum profecto, severissimorum præsertim hominum et gravissimorum, edere debuisti. At Voltiniam: libet enim tibi nescio quid etiam de illa tribu criminari. Hanc igitur ipsam cur non edidisti? Quid Plancio cum Lemonia? quid cum Ufentina? quid cum Crustumina? Nam Mæciam, non quæ judicaret, sed quæ rejiceretur, esse voluisti. Dubitatis igitur, judices, quin vos 39
M. Laterensis suo judicio non ad sententiam legis, sed ad suam spem aliquam de civitate delegerit? dubitatis quin eas tribus, in quibus magnas necessitudines habet Plancius, quum ille non ediderit, judicarit officiis ab hoc observatas, non largitione corruptas? Quid enim potest dicere, cur ista editio non summam habeat acerbitatem, remota ratione illa quam in decernendo secuti sumus?
Tu deligas ex omni populo aut amicos tuos, aut inimicos 40
meos aut denique eos, quos inexorabiles, quos inhumanos, quos crudeles existimes? Tu, me ignaro, nec opinante, inscio, notes et tuos et tuorum necessarios, iniquos vel meos vel etiam defensorum meorum? eodemque adjungas quos natura putes asperos atque omnibus iniquos? deinde effundas repente, ut ante consessum meorum judicum videam quam potuerim qui essent futuri suspicari? apud eosque me, ne quinque quidem rejectis, quod in proximo reo de consilii sententia constitutum est, cogas caussam de fortunis omnibus dicere? Non 41
enim, si aut Plancius ita vixit ut offenderet sciens neminem, aut tu ita errasti ut eos ederes imprudens, ut nos, invito te, tamen ad judices, non ad carnifices veniremus, idcirco ista editio per se non acerba est.
XVII. An vero nuper clarissimi cives nomen editi judicis non tulerunt, quum ex CXXV judicibus, prin-

cipibus equestris ordinis, quinque et LXX reus rejice-
ret, L referret, omniaque potius permiscuerunt quam
ei legi conditionique parerent; nos neque ex delectis
judicibus, sed ex omni populo, neque editos ad rejici-
endum, sed ab accusatore constitutos judices ita fere-
42 mus, ut neminem rejiciamus? Neque ego nunc legis
iniquitatem queror, sed factum tuum a sententia legis
* doceo discrepare: et illud acerbum judicium, si, quem-
admodum senatus censuit populusque jussit, ita fecis-
ses, ut in hunc et suam et ab hoc observatas tribus
ederes, non modo non quererer, sed hunc, iis judici-
bus editis qui testes iidem esse possent, absolutum
putarem: neque nunc multo secus existimo. Quum
enim has tribus edidisti, ignotis te judicibus uti malle
quam notis judicavisti. Fugisti sententiam legis;
æquitatem omnem rejecisti; in tenebris quam in luce
43 caussam versari maluisti. Voltinia tribus ab hoc cor-
rupta: Terentinam habuerat venalem. Quid diceret
apud Voltinienses, aut apud tribules suos judices?
immo vero tu quid diceres? quem judicem ex illis aut
tacitum testem haberes, aut vero etiam excitares?
Etenim, si reus tribum ederet, Voltiniam fortasse
Plancius propter necessitudinem ac vicinitatem, suam
vero certe edidisset: et, si quæsitor edendus fuisset,
quem tandem potius, quam hunc C. Alfium, quem
habet, cui notissimus esse debet, vicinum, tribulem,
gravissimum hominem justissimumque, edidisset? cujus
quidem æquitas et ea voluntas erga Cn. Plancii salu-
tem, quam ille sine ulla cupiditatis suspicione præ se
fert, facile declarat non fuisse fugiendum tribulem
huic judicem, cui quæsitorem tribulem exoptandum
fuisse videatis.

XVIII. Neque ego nunc consilium reprehendo 44 tuum, quod non eas tribus quibus hic maxime notus erat edideris: sed a te doceo consilium non servatum senatus. Etenim quis te tum audiret illorum, aut quid diceres? Sequestremne Plancium? respuerent aures, nemo agnosceret, repudiarent. An gratiosum? illi libenter audirent: nos non timide confiteremur. Noli enim putare, Laterensis, legibus istis, quas senatus de ambitu sancire voluerit, id esse actum, ut suffragatio, ut observantia, ut gratia tolleretur. Semper fuerunt boni viri, qui apud tribules suos gratiosi esse vellent. Neque vero tam durus in plebem noster ordo 45 fuit, ut eam coli nostra modica liberalitate noluerit: neque hoc liberis nostris interdicendum est, ne observent tribules suos, ne diligant, ne conficere necessariis suis suam tribum possint, ne par ab iis munus in sua petitione respectent: hæc enim plena sunt officii, plena observantiæ, plena etiam antiquitatis. Isto in genere et fuimus ipsi, quum ambitionis nostræ tempora postulabant, et clarissimos viros esse vidimus, et hodie esse videmus quam plurimos gratiosos. Decuriatio tribulium, descriptio populi, suffragia largitione devincta, severitatem senatus, et bonorum omnium vim ac dolorem excitarunt. Hæc doce, hæc profer, huc incumbe, Laterensis, decuriasse Plancium, conscripsisse, sequestrem fuisse, pronuntiasse, divisisse: tum mirabor te iis armis uti quæ tibi lex dabat noluisse. Tribulibus enim judicibus, non modo severitatem illorum, si ista vera sunt, sed ne vultus quidem ferre possemus. Hanc tu rationem quum fugeris, quum- 46 que eos judices habere nolueris quorum in hujus

delicto quum scientia certissima, tum dolor gravissimus esse debuerit: quid apud hos dices, qui abs taciti requirunt, cur hoc sibi oneris imposueris, cur se potissimum delegeris, cur denique se divinare malueris quam eos qui scirent judicare? XIX. Ego Plancium, Laterensis, et ipsum gratiosum esse dico, et habuisse in petitione multos cupidos sui gratiosos: quos tu si sodales vocas, officiosam amicitiam nomine inquinas criminoso; sin, quia gratiosi sint, accusandos putas, noli mirari te id quod tua dignitas postularit, repudiandis gratiosorum amicitiis, non esse assecutum.
47 Nam ut ego doceo gratiosum esse in sua tribu Plancium, quod multis benigne fecerit, pro multis spoponderit, in operas plurimos patris auctoritate et gratia miserit, quod denique omnibus officiis per se, per patrem, per majores suos totam Atinatem præfecturam comprehenderit: sic tu doce sequestrem fuisse, largitum esse, conscripsisse, tribules decuriavisse. Quod si non potes, noli tollere ex ordine nostro liberalitatem, noli maleficium putare esse gratiam, noli observantiam sancire pœna.

Itaque hæsitantem te in hoc sodalitiorum tribuario crimine ad communem ambitus caussam contulisti, in qua desinamus aliquando, si videtur, vulgari et pervagata declamatione contendere. Sic enim te-
48 cum ago. Quam tibi commodum est unam tribum delige: tu doce, id quod debes, per quem sequestrem, quo divisore corrupta sit: ego, si id facere non potueris, quod, ut opinio mea fert, ne incipies quidem, per quem tulerit docebo. Estne hæc vera contentio? placetne sic agi? Num possum magis pedem conferre

(ut aiunt) aut propius accedere? Quid taces? quid
dissimulas? quid tergiversaris? Etiam atque etiam
insto atque urgeo, insector, posco, atque adeo flagito
crimen; quamcumque tribum, inquam, delegeris, quam
tulerit Plancius, tu ostendito, si poteris, vitium: ego
qua ratione tulerit docebo: nec erit hæc alia ratio
Plancio ac tibi, Laterensis. Nam ut, quas tribus tu
tulisti, si jam ex te requiram, possis quorum studio
tuleris explicare; sic ego hoc contendo, me tibi ipsi
adversario, cujuscumque tribus rationem poposceris,
redditurum.

XX. Sed cur ego sic ago? quasi non comitiis jam 49
superioribus sit Plancius designatus ædilis: quæ comi-
tia primum habere cœpit consul quum omnibus in
rebus summa auctoritate, tum harum ipsarum legum
ambitus auctor; deinde habere cœpit subito, præter
opinionem omnium, ut ne si cogitasset quidem quis-
piam largiri, daretur spatium comparandi. Vocatæ
tribus, latum suffragium, descriptæ, renuntiatæ: longe
plurimum valuit Plancius: nulla largitionis nec fuit,
nec esse potuit suspicio. An tandem una centuria
prærogativa tantum habet auctoritatis, ut nemo um-
quam prior eam tulerit quin renuntiatus sit, aut his
ipsis comitiis consularibus, aut certe in illum annum;
ædilem tu Plancium factum miraris, in quo non exigua
pars populi, sed universus populus voluntatem suam
declararit? cujus in honore non unius tribus pars, sed
comitia tota comitiis fuerint prærogativa? Quo qui- 50
dem tempore si id, Laterensis, facere voluisses, aut si
gravitatis esse putasses tuæ, quod multi nobiles sæpe
fecerunt, ut, quum minus valuissent suffragiis quam

putassent, postea, prolatis comitiis, prosternerent se, et populo Romano fracto animo atque humili supplicarent, non dubito quin omnis ad te conversura se fuerit multitudo. Numquam enim fere nobilitas, integra præsertim atque innocens, a populo Romano supplex repudiata est. Sed, si tibi gravitas tua et magnitudo animi pluris fuit, sicut esse debuit, quam ædilitas: noli, quum habeas id quod malueris, desiderare id quod minoris putaris. Equidem primum ut honore dignus essem maxime semper laboravi: secundo ut existimarer; tertium mihi fuit illud, quod plerisque primum est, ipse honos, qui iis denique debet esse jucundus, quorum dignitati populus Romanus testimonium, non beneficium ambitioni dedit.

51 XXI. Quæris etiam, Laterensis, quid imaginibus tuis, quid ornatissimo atque optimo viro, patri tuo, respondeas mortuo. Noli ista meditari: atque illud cave potius, ne tua ista querela dolorque nimius ab illis sapientissimis viris reprehendatur. Vidit enim pater tuus Appium Claudium, nobilissimum hominem, vivo patre suo, potentissimo et clarissimo cive, C. Claudio, ædilem non esse factum, et eumdem sine repulsa factum esse consulem: vidit hominem sibi maxime conjunctum, egregium virum, L. Volcatium, vidit M. Pisonem, in ista ædilitate offensiuncula accepta, summos a populo Romano esse honores adeptos. Avus vero tuus et P. Nasicæ tibi ædiliciam prædicaret repulsam, quo cive neminem ego statuo in hac republica fortiorem: et C. Marii, qui duabus ædilitatis acceptis repulsis septies consul est factus: et L. Cæsaris, Cn. Octavii, M. Tullii, quos omnes scimus

ædilitate præteritos, consules esse factos. Sed quid 52
ego ædilicias repulsas colligo? quæ sæpe ejusmodi habitæ sunt, ut iis qui præteriti essent benigne a populo factum videretur. Tribunus militum L. Philippus, summa nobilitate et eloquentia, quæstor C. Cœlius, clarissimus ac fortissimus adolescens, tribuni plebis P. Rutilius Rufus, C. Fimbria, C. Cassius, Cn. Orestes facti non sunt: quos tamen omnes consules factos scimus esse. Quæ tibi ultro pater et majores tui non consolandi tui gratia dicent, neque vero quo te liberent aliqua culpa, quam tu vereris ne a te suscepta videatur; sed ut te ad istum cursum tenendum quem a prima ætate suscepisti cohortentur. Nihil est enim, mihi crede, Laterensis, de te detractum: detractum dico? si mehercule vere, quod accidit, interpretari velis, est aliquid etiam de virtute significatum tua. XXII. Noli enim existimare, non magnum quemdam motum fuisse illius petitionis tuæ, de qua, ne aliquid jurares, destitisti. Denuntiasti, homo adolescens, quid de summa republica sentires; fortius tu quidem quam nonnulli defuncti honoribus, sed apertius quam vel ambitionis vel ætatis tuæ ratio postulabat. Quamobrem in dissentiente populo noli 53
putare nullos fuisse quorum animos tuus ille fortis animus offenderet: qui te incautum fortasse nunc tuo loco demovere potuerunt, providentem autem et præcaventem numquam certe movebunt.

An te illa argumenta duxerunt? Dubitabitis, inquit, quin coitio facta sit, quum tribus plerasque cum Plotio tulerit Plancius? An una fieri potuerunt, si una tribus non tulissent?—At nonnullas punctis pæne

totidem.—Quippe, quum jam facti prope superioribus comitiis declaratique venissent: quamquam ne id quidem suspicionem coitionis habuerit. Neque enim umquam majores nostri sortitionem constituissent ædiliciam, nisi viderent accidere posse ut competitores
54 pares suffragiis essent. Et ais prioribus comitiis Aniensem a Plotio Pedio, Terentinam a Plancio tibi esse concessam: nunc ab utroque eas avulsas, ne in angustum venirent. Quam convenit, nondum cognita populi voluntate, hos, quos jam tum conjunctos fuisse dicis, jacturam suarum tribuum, quo vos adjuvaremini, fecisse; eosdem, quum jam essent experti quid valerent, restrictos et tenaces fuisse? Etenim verebantur, credo, angustias, quasi res in contentionem aut in discrimen aliquod posset venire. Sed tamen tu A. Plotium, virum ornatissimum, in idem crimen vocandum judicas? an dicis eum te arripuisse a quo non sis rogatus? Nam quod questus es plures te testes habere de Voltinia quam quot in ea tribu puncta tuleris, indicas aut eos testes te adducere, qui quia nummos acceperint te præterierint, aut te ne gratuita quidem eorum suffragia tulisse.

55 XXIII. Illud vero crimen de nummis, quos in circo Flaminio deprehensos esse dixisti, caluit re recenti, nunc in caussa refrixit. Neque enim qui illi nummi fuerint, nec quæ tribus, nec qui divisor, ostendis. Atque is quidem eductus ad consules, qui tum in crimen vocabatur, se inique a tuis jactatum graviter querebatur. Qui si erat divisor, præsertim ejus quem tu habebas reum, cur abs te reus non est factus? cur non ejus damnatione aliquid ad hoc judicium præ-

judicii comparasti? Sed neque tu habes hæc, neque eis confidis. Alia te ratio, alia cogitatio ad spem hujus opprimendi excitavit. Magnæ sunt in te opes; late patet gratia; multi amici, multi cupidi tui, multi fautores laudis tuæ; multi huic invident; multis etiam pater, optimus vir, nimium retinens equestris juris et libertatis videtur; multi etiam communes inimici reorum omnium; qui ita semper testimonium de ambitu dicunt, quasi aut moveant animos judicum suis testimoniis, aut gratum populo Romano sit, aut ab eo facilius ob eam caussam dignitatem quam volunt consequantur. Quibuscum me, judices, pugnantem 56
meo more pristino non videbitis: non quo mihi fas sit quidquam defugere quod salus Plancii postulet, sed quia neque necesse est me id persequi voce quod vos mente videatis; et quod ita de me meriti sunt illi ipsi, quos ego testes video paratos, ut eorum reprehensionem vos vestræ prudentiæ assumere, meæ modestiæ remittere debeatis. Illud unum vos magno opere oro atque obsecro, judices, quum hujus quem defendo, tum communis periculi caussa, ne fictis auditionibus, ne disseminato dispersoque sermoni fortunas innocentium subjiciendas putetis. Multi amici accusatoris, 57
nonnulli etiam nostri iniqui, multi communes obtrectatores atque omnium invidi multa finxerunt. Nihil est autem tam volucre quam maledictum; nihil facilius emittitur, nihil citius excipitur, nihil latius dissipatur. Neque ego, si fontem maledicti reperietis, ut negligatis aut dissimuletis umquam postulabo. Sed, si quid sine capite manabit, aut si quid erit ejusmodi ut non exstet auctor; qui audierit aut ita negligens vobis esse vide-

bitur ut unde audierit oblitus sit, aut ita levem habebit auctorem ut memoria dignum non putarit, hujus illa vox vulgaris, AUDIVI, ne quid reo innocenti noceat oramus.

58 XXIV. Sed venio jam ad L. Cassium, familiarem meum, cujus ex oratione ne illum quidem Juventium tecum expostulavi, quem ille omni et virtute et humanitate ornatus adolescens primum de plebe ædilem curulem factum esse dixit. In quo, Cassi, si tibi ita respondeam, nescisse id populum Romanum, neque fuisse qui id nobis narraret, præsertim mortuo Longino, non, ut opinor, admirere, quum ego ipse non abhorrens a studio antiquitatis me hic id ex te primum audisse confitear. Et, quoniam tua fuit perelegans ac persubtilis oratio, digna equitis Romani vel studio vel pudore, quoniamque sic ab his es auditus, ut magnus honos et ingenio et humanitati tuæ tribueretur, respondebo ad ea quæ dixisti, quæ pleraque de ipso me fuerunt; in quibus ipsi aculei, si quos habuisti in me reprehendendo, tamen mihi non ingrati acciderunt.

59 Quæsisti, utrum mihi putarem, equitis Romani filio, faciliorem fuisse ad adipiscendos honores viam, an futuram esse filio meo, qui esset familia consulari. Ego vero, quamquam illi omnia malo quam mihi; tamen illi honorum aditus numquam faciliores optavi quam mihi fuerunt: quin etiam, ne forte ille sibi me potius peperisse jam honores quam iter demonstrasse adipiscendorum putet, hæc illi soleo præcipere, (quamquam ad præcepta ætas non est gravis,) quæ ille a Jove ortus suis præcepit filiis:

Vigilandum est semper: multæ insidiæ sunt bonis.

Nosti cetera, nonne?

> Id quod multi invideant,—

quæ scripsit gravis ille et ingeniosus poeta, scripsit non ut illos regios pueros, qui jam nusquam erant, sed ut nos et nostros liberos ad laborem et laudem excitaret. Quæris, quid potuerit amplius assequi 60
Plancius, si Cn. Scipionis fuisset filius. Magis ædilis fieri non potuisset; sed hoc præstaret, quod ei minus invideretur. Etenim honorum gradus summis hominibus et infimis sunt pares, *gloriæ* dispares.

XXV. Quis nostrum se dicit M'. Curio, quis C. Fabricio, quis C. Duillio parem? quis Atilio Calatino? quis Cn. et P. Scipionibus? quis Africano, Marcello, Maximo? Tamen eosdem sumus honorum gradus, quos illi, assecuti. Etenim in virtute multi sunt ascensus, ut is maxime gloria excellat, qui virtute plurimum præstet. Honorum populi finis est consulatus, quem magistratum jam octingenti fere consecuti sunt. Horum, si diligenter quæres, vix decimam partem reperias gloria dignam. Sed nemo umquam sic egit, ut tu: Cur iste *fit* consul? quid potuit amplius, si L. Brutus esset, qui civitatem dominatu regio liberavit? Honore nihil amplius, laude multum. Sic igitur Plancius nihilo minus quæstor est factus et tribunus plebis et ædilis, quam si esset summo loco natus: sed hæc pari loco orti sunt innumerabiles alii consecuti. Profers triumphos T. Didii et C. Marii; et quæris, quid 61
simile in Plancio. Quasi vero isti, quos commemoras, propterea magistratus ceperint, quod triumpharant, et non quia commissi sunt iis magistratus, in quibus re

bene gesta triumpharent. Rogas, quæ castra viderit, qui et miles in Creta, Metello hoc imperatore, et tribunus in Macedonia militum fuerit, et quæstor tantum ex re militari detraxerit temporis, quantum in me
62 custodiendum transferre maluerit. Quæris, num disertus. Immo, id quod secundum est, ne sibi quidem videtur. Num jurisconsultus? Quasi quisquam sit qui sibi hunc falsum de jure respondisse dicat. Omnes enim istiusmodi artes in iis reprehenduntur qui quum professi fuerint satisfacere non possunt: non in iis qui se abfuisse ab istis studiis confitentur. Virtus, probitas, integritas in candidato, non linguæ volubilitas, non ars, non scientia requiri solet. Ut nos in mancipiis parandis, quamvis frugi hominem si pro fabro aut pro tectore emimus, ferre moleste solemus, si eas artes quas in emendo secuti sumus forte nesciverit: sin autem emimus quem villicum imponeremus, quem pecori præficeremus, nihil in eo nisi frugalitatem, laborem, vigilantiam esse curamus; sic populus Romanus deligit magistratus, quasi reipublicæ villicos; in quibus si qua præterea est ars, facile patitur; sin minus, virtute eorum et innocentia contentus est. Quotus enim quisque disertus, quotus quisque juris peritus est, ut eos numeres qui volunt esse? Quod si præterea honore dignus nemo, quidnam tot optimis et ornatissimis civibus est futurum?

63 XXVI. Jubes Plancium de vitiis Laterensis dicere. Nihil potest, nisi eum nimis in se iracundum putabis fuisse. Idem effers Laterensem laudibus. Facile patior id te agere multis verbis quod ad judicium non pertineat, et id te accusantem tamdiu dicere quod

ego defensor sine periculo possim confiteri. Atqui
non modo confiteor summa in Laterense ornamenta
esse, sed te etiam reprehendo quod ea non enumeres,
alia quædam inania et levia conquiras. Præneste
fecisse ludos. Quid? alii quæstores non fecerunt?
Cyrenis liberalem in publicanos, justum in socios fuisse.
Quis negat? sed ita multa Romæ geruntur, ut vix ea
quæ fiunt in provinciis audiantur. Non vereor ne 64
mihi aliquid, judices, videar arrogasse, si de quæstura
mea dixero; quamvis enim illa floruerit, tamen eum
me postea fuisse in maximis imperiis arbitror, ut
non ita mihi multum gloriæ sit ex quæsturæ laude
repetendum; sed tamen non vereor ne quis audeat
dicere ullius in Sicilia quæsturam aut gratiorem aut
clariorem fuisse. Vere mehercule hoc dicam: sic
tum existimabam, nihil homines aliud Romæ nisi de
quæstura mea loqui. Frumenti in summa caritate
maximum numerum miseram: negotiatoribus comis,
mercatoribus justus, municipibus liberalis, sociis ab-
stinens, omnibus eram visus in omni officio diligen-
tissimus. Excogitati quidam erant a Siculis honores
in me inauditi. Itaque hac spe decedebam, ut mihi 65
populum Romanum ultro omnia delaturum putarem.
At ego, quum casu diebus iis itineris faciendi caussa,
decedens e provincia, Puteolos forte venissem, quum
plurimi et lautissimi solent esse in iis locis, concidi
pæne, judices, quum ex me quidam quæsisset, quo
die Roma exissem, et num quidnam esset novi. Cui
cum respondissem, me e provincia decedere: Etiam
mehercule, inquit, ut opinor, ex Africa. XXVII.
Huic ego jam stomachans fastidiose, Immo ex Sicilia,

inquam. Tum quidam, quasi qui omnia sciret, Quid? tu nescis, inquit, hunc Syracusis quæstorem fuisse? Quid multa? destiti stomachari, et me unum ex iis
66 feci qui ad aquas venissent. Sed ea res, judices, haud scio an plus mihi profuerit quam si mihi tum essent omnes congratulati. Nam posteaquam sensi populum Romanum aures hebetiores, oculos acres atque acutos habere: destiti quid de me audituri essent homines cogitare: feci ut postea quotidie me præsentem viderent: habitavi in *oculis*: pressi forum, neminem a congressu meo neque janitor meus neque somnus absterruit. Ecquid ego dicam de occupatis meis temporibus, cui fuerit ne otium quidem umquam otiosum? Nam quas tu commemoras, Cassi, legere te solere orationes quum otiosus sis, has ego scripsi ludis et feriis, ne omnino umquam essem otiosus. Etenim M. Catonis illud, quod in principio scripsit Originum suarum, semper magnificum et præclarum putavi, CLARORUM VIRORUM ATQUE MAGNORUM NON MINUS OTII QUAM NEGOTII RATIONEM EXSTARE OPORTERE. Ita, si quam habeo laudem, quæ quanta sit nescio, parta Romæ est, quæsita in foro: meaque privata consilia publici quoque casus comprobaverunt, ut etiam summa respublica mihi domi fuerit gerenda,
67 et Urbs in Urbe servanda. Eadem igitur, Cassi, via munita Laterensi est, idem virtutis cursus ad gloriam: hoc facilior fortasse, quod ego huc a me ortus et per me nixus ascendi, istius egregia virtus adjuvabitur commendatione majorum. Sed, ut redeam ad Plancium, numquam ex Urbe abfuit, nisi sorte, lege, necessitate. Non valuit rebus iisdem, quibus fortasse

nonnulli: at valuit assiduitate, valuit observandis amicis, valuit liberalitate: fuit in oculis: petivit: ea est usus ratione vitæ, qua, minima invidia, novi homines plurimi eosdem honores consecuti sunt.

XXVIII. Nam quod ais, Cassi, non plus me Plan- 68
cio debere, quam bonis omnibus, quod iis æque mea salus cara fuerit, ego me debere bonis omnibus fateor. Sed etiam hi, quibus ego debeo, boni viri et cives, ædiliciis comitiis aliquid se meo nomine debere Plancio dicebant. Verum fac me multis debere, et in iis Plancio: utrum igitur me conturbare oportet, an ceteris, quum cujusque dies venerit, hoc nomen, quod urget, nunc quum petitur, dissolvere? Quamquam dissimilis est pecuniæ debitio et gratiæ. Nam qui pecuniam dissolvit, statim non habet id quod reddidit: qui autem debet, æs retinet alienum: gratiam autem et qui refert habet, et qui habet, in eo ipso quod habet refert. Neque ego nunc Plancio desinam debere, si hoc solvero: nec minus ei redderem voluntate ipsa, si hoc molestiæ non accidisset. Quæris 69
a me, Cassi, quid pro fratre meo, qui mihi est carissimus, quid pro meis liberis, quibus nihil potest mihi esse jucundius, amplius quam pro Plancio facio, facere possim: nec vides istorum ipsorum caritate ad hujus salutem defendendam maxime stimulari me atque excitari. Nam neque illis hujus salute, a quo meam sciunt esse defensam, quidquam est optatius, et ego ipse numquam illos aspicio quin, quum per hunc me his conservatum esse meminerim, hujusce meriti in me recorder. Opimium damnatum esse commemoras, servatorem ipsum reipublicæ: Calidium

adjungis, cujus lege Q. Metellus in civitatem sit restitutus; reprehendis meas pro Plancio preces, quod nec Opimius suo nomine liberatus sit, nec Q. Metelli Calidius. XXIX. De Calidio tibi tantum respondeo quod ipse vidi: Q. Metellum Pium consulem, prætoriis comitiis, petente Q. Calidio, populo Romano supplicasse, quum quidem non dubitaret, et consul et homo nobilissimus, patronum illum esse suum et
70 familiæ suæ nobilissimæ dicere. Quo loco quæro ex te, num id in judicio Calidii putes, quod ego in Plancii facio, aut Metellum Pium, si Romæ esse potuisset, aut patrem ejus, si vixisset, non fuisse facturum. Nam Opimii quidem calamitas utinam ex hominum memoria posset evelli! Vulnus illud reipublicæ, dedecus hujus imperii, turpitudo populi Romani, non judicium putandum est. Quam enim illi judices, si judices, et non parricidæ patriæ nominandi sunt, graviorem potuerunt reipublicæ infligere securim, quam, quum illum e civitate ejecerunt, qui prætor finitimo,
71 consul domestico bello rempublicam liberarat? At enim nimis ego magnum beneficium Plancii facio, et, ut ais, id verbis exaggero: quasi vero me tuo arbitratu et non meo gratum esse oporteat. Quod istius tantum meritum, inquit? An quia te non jugulavit? Immo vero, quia jugulari passus non est. Quo quidem tu loco, Cassi, etiam purgasti inimicos meos, meæque vitæ nullas ab illis insidias fuisse dixisti. Posuit hoc idem Laterensis. Quamobrem de isto paullo post plura dicam: de te tantum requiro, utrum putes odium in me mediocre inimicorum fuisse.—Quod fuit ullorum umquam barbarorum tam immane ac tam cru-

dele in hostem?—An fuisse in iis aliquem aut famæ
metum, aut pœnæ, quorum vidisti toto illo anno ferrum
in foro, flammam in delubris, vim in tota Urbe versari?
Nisi forte existimas eos idcirco vitæ meæ pepercisse,
quod de reditu meo non timerent. Et quemquam
putas fuisse tam excordem, qui, vivis his, stante Urbe
et curia, rediturum me, si viverem, non putaret?
Quamobrem non debes is homo et is civis prædicare
vitam meam, quæ fidelitate amicorum conservata sit,
inimicorum modestia non esse appetitam.

XXX. Respondebo tibi nunc, Laterensis, minus 72
fortasse vehementer quam abs te sum provocatus,
sed profecto nec considerate minus nec minus amice.
Nam primum illud fuit asperius, me quæ de Plancio
dicerem mentiri et temporis caussa fingere. Scilicet
homo sapiens excogitavi quamobrem viderer maximis
beneficii vinculis obstrictus, quum liber essem et so-
lutus. Quid enim? mihi ad defendendum Plancium
parum multæ, parum justæ necessitudines erant fami-
liaritatis, vicinitatis, patris amicitiæ? Quæ si non
essent, vererer, credo, ne turpiter facerem, si hoc
splendore et hac dignitate hominem defenderem. Fin-
genda fuit mihi videlicet caussa peracuta, ut ei quem
mihi debere oporteret ego me omnia debere dicerem.
At id etiam gregarii milites faciunt inviti, ut coronam
dent civicam, et se ab aliquo servatos esse fateantur:
non quo turpe sit protectum in acie ex hostium
manibus eripi, (nam id accidere nisi forti viro et pug-
nanti cominus non potest,) sed onus beneficii reformi-
dant, quod permagnum est alieno debere idem quod
parenti. Ego, quum ceteri vera beneficia, etiam mi- 73

nora, dissimulent, ne obligati esse videantur, eo me beneficio obstrictum esse ementior, cui ne referri quidem gratia posse videatur? An hoc tu, Laterensis, ignoras? qui, quum mihi esses amicissimus, quum vel periculum vitæ tuæ mecum sociare voluisses, quum me in illo tristi et acerbo luctu atque discessu non lacrimis solum tuis, sed animo, corpore, copiis prosecutus esses, quum meos liberos et uxorem, me absente, tuis opibus auxilioque defendisses, sic mecum semper egisti, te mihi remittere atque concedere, ut omne studium meum in Cn. Plancii honore consumerem, quod ejus in me meritum tibi etiam ipsi gra-
74 tum esse dicebas. Nihil autem me novi, nihil temporis caussa dicere, nonne etiam illa testis est oratio, quæ est a me prima habita in senatu? in qua quum perpaucis nominatim egissem gratias, quod omnes enumerari nullo modo possent, scelus autem esset quemquam præteriri, statuissemque eos solum nominare qui caussæ nostræ duces et quasi signiferi fuissent, in his Plancio gratias egi. Recitetur oratio, quæ propter rei magnitudinem dicta de scripto est: in qua ego homo astutus ei me dedebam cui nihil magno opere deberem, et hujus tanti officii servitutem astringebam testimonio sempiterno. Nolo cetera quæ a me mandata sunt litteris recitare: prætermitto, ne aut proferre videar ad tempus, aut eo genere uti litterarum, quod meis studiis aptius quam consuetudini judiciorum esse videatur.

75 XXXI. Atque etiam clamitas, Laterensis: *Quousque ista dicis? Nihil in Cispio profecisti. Obsoletæ jam sunt preces tuæ.* De Cispio mihine tu objicies,

quem ego de me bene meritum quia te teste cognoveram, te eodem auctore defendi? et ei dices *Quousque*, quem negas quod pro Cispio contenderit impetrare potuisse? Nam istius verbi, *Quousque*, hæc poterat esse invidia: Datus est tibi ille: condonatus ille: non facis finem: ferre non possumus. Ei quidem, qui pro uno laborarit, id ipsum non obtinuerit, dici *Quousque* irridentis magis est quam reprehendentis. Nisi forte ego unus ita me gessi in judiciis, ita et cum his et inter hos vixi, is in caussis patronus, is in republica civis et sum et semper fui, solus ut a te constituar qui nihil a judicibus debeam umquam impetrare. Et mihi lacrimulam Cispiani judicii objectas: 76
sic enim dixisti: *Vidi ego tuam lacrimulam.* Vide quam me verbi tui pœniteat. Non modo lacrimulam, sed multas lacrimas, et fletum cum singultu videre potuisti. An ego, qui meorum lacrimis me absente commotus simultates quas mecum habebat deposuisset, meæque salutis non modo non oppugnator, (ut inimici mei putarant) sed etiam defensor fuisset, hujus in periculo non dolorem meum significarem? Tu 77
autem, Laterensis, qui tum lacrimas meas gratas esse dicebas, nunc easdem vis invidiosas videri.

XXXII. Negas tribunatum Plancii quidquam attulisse adjumenti dignitati meæ: atque hoc loco (quod verissime facere potes) L. Racilii, fortissimi et constantissimi viri, divina in me merita commemoras. Cui quidem ego, sicuti Plancio, numquam dissimulavi me plurimum debere, semperque præ me feram. Nullas enim sibi ille neque contentiones, neque inimicitias, neque vitæ dimicationes nec pro republica, nec

pro me defugiendas putavit. Atque utinam, quam ego sum in illum gratus, tam licuisset per hominum vim et injuriam P. R. ei gratiam referre! Sed, si non eadem contendit in tribunatu Plancius, existimare debes non huic voluntatem defuisse, sed me, quum tantum jam Plancio deberem, Racilii beneficiis fuisse
78 contentum. An vero putas judices idcirco minus mea caussa facturos, quod me esse gratum crimineris? an, quum populus Romanus illo senatusconsulto, quod in monumento Marii factum est, quo mea salus omnibus est gentibus commendata, uni Cn. Plancio gratias egerit, (unus enim fuit de magistratibus aut pro magistratibus defensor salutis meæ,) cui senatus pro me gratias agendas putavit, ei ego a me referendam gratiam non putem? Atqui, hæc quum vides, quo me tandem animo in te putas esse, Laterensis? ullum esse tantum periculum, tantum laborem, tantam contentionem, quam ego non modo pro salute tua, sed etiam pro dignitate defugerim? Quo quidem etiam magis sum, non dicam miser, (nam hoc quidem abhorret a virtute verbum,) sed certe exercitus, non quia multis debeo, (leve enim est onus beneficii gratia,) sed quia sæpe concurrunt propter aliquorum de me meritorum inter ipsos contentiones, ut eodem tempore in omnes
79 verear ne vix possim gratus videri. Sed ego hoc meis ponderibus examinabo non solum quid cuique debeam, sed etiam quid cujusque intersit, et quid a me cujusque tempus poscat. XXXIII. Agitur studium tuum, vel etiam, si vis, existimatio, laus ædilitatis: at Cn. Plancii salus, patria, fortunæ. Salvum tu me esse cupisti: hic fecit etiam ut esse possem.

Distineor tamen et divellor dolore, et in caussa dispari offendi te a me doleo: sed, medius fidius, multo citius meam salutem pro te abjecero quam Cn. Plancii salutem tradidero contentioni tuæ. Etenim, judices, 80
quum omnibus me virtutibus affectum esse cupio, tum nihil est, quod malim, quam me et gratum esse et videri. Hæc est enim una virtus non solum maxima, sed etiam mater virtutum omnium reliquarum. Quid est pietas, nisi voluntas grata in parentes? qui sunt boni cives, qui belli, qui domi de patria bene merentes, nisi qui patriæ beneficia meminerunt? qui sancti, qui religionum colentes, nisi qui meritam diis immortalibus gratiam justis honoribus et memori mente persolvunt? Quæ potest esse jucunditas vitæ, sublatis amicitiis? quæ porro amicitia potest esse inter ingratos? Quis 81
est nostrum liberaliter educatus, cui non educatores, cui non magistri sui atque doctores, cui non locus ille mutus ipse, ubi altus aut doctus est, cum grata recordatione in mente versetur? Cujus opes tantæ esse possunt, aut umquam fuerunt, quæ sine multorum amicorum officiis stare possint? quæ certe, sublata memoria et gratia, nullæ exstare possunt. Equidem nil tam proprium hominis existimo quam non modo beneficio, sed etiam benevolentiæ significatione alligari: nihil porro tam inhumanum, tam immane, tam ferum, quam committere ut beneficio non dicam indignus, sed victus esse videare. Quæ quum ita sint, jam suc- 82
cumbam, Laterensis, isti tuo crimini; in eo ipso, in quo nihil potest esse nimium, quoniam ita tu vis, nimium me gratum esse concedam: petamque a vobis, judices, ut eum beneficio complectamini, quem qui

reprehendit, in eo reprehendit quod gratum præter modum dicat esse. Neque enim ad negligendam meam gratiam debet valere quod dixit idem, vos nec nocentes nec litigiosos esse, quo minus me apud vos valere oporteret. Quasi vero in amicitia mea non hæc præsidia (si quæ forte sunt in me) parata semper amicis esse maluerim quam necessaria. Etenim ego de me tantum audeo dicere amicitiam meam voluptati pluribus quam præsidio fuisse; meque vehementer vitæ meæ pœniteret, si in mea familiaritate locus esset nemini nisi litigioso aut nocenti.

83 XXXIV. Sed hoc nescio quomodo frequenter in me congessisti, saneque in eo creber fuisti, te idcirco in ludos caussam conjicere noluisse, ne ego mea consuetudine aliquid de thensis misericordiæ caussa dicerem, quod in aliis ædilibus ante fecissem. Nonnihil egisti hoc loco: nam mihi eripuisti ornamentum orationis meæ. Deridebor si mentionem thensarum fecero, quum tu id prædixeris: sine thensis autem quid potero dicere? Hic etiam addidisti, me idcirco mea lege exsilio ambitum sanxisse, ut miserabiliores epilogos possem dicere. Non vobis videor cum aliquo declamatore, non cum laboris et fori discipulo disputare?
84 Rhodi enim, inquit, ego non fui: me vult fuisse: sed fui, inquit, Nicææ (putabam in Vaccæis dicturum) bis in Bithynia. Si locus habet reprehensionis ansam aliquam, nescio cur severiorem Nicæam putes quam Rhodum: si spectanda caussa est, et tu in Bithynia summa cum dignitate fuisti, et ego Rhodi non minore. Nam quod in eo me reprehendisti, quod nimium multos defenderim utinam et tu qui potes, et ceteri

qui defugiunt, vellent me labore hoc levare! Sed fit vestra diligentia, qui in caussis ponderandis omnes fere repudiatis, ut ad nos pleræque confluant, qui miseris et laborantibus nihil negare possumus. Ad- 85
monuisti etiam, quod in Creta fuisses, dictum aliquod in petitionem tuam dici potuisse: me id perdidisse. Uter igitur nostrum est cupidior dicti? egone, qui quod dici potuit non dixerim: an tu, qui etiam ipse in te dixeris? Te aiebas de tuis rebus gestis nullas litteras misisse, quod mihi meæ, quas ad aliquem misissem, obfuissent. Quas ego mihi obfuisse non intelligo, reipublicæ video prodesse potuisse.

XXXV. Sed sunt hæc leviora: illa vero gravia 86
atque magna, quod meum discessum, quem sæpe defleras, nunc quasi reprehendere et subaccusare voluisti. Dixisti enim non auxilium mihi, sed me auxilio defuisse. Ego vero fateor me quod viderim mihi auxilium non deesse, idcirco me illi auxilio pepercisse. Qui enim status, quod discrimen, quæ fuerit in republica tempestas illa, quis nescit? Tribunicius me terror, an consularis furor movit? decertare mihi ferro magnum fuit cum reliquiis eorum quos ego florentes atque integros sine ferro viceram? Consules post hominum memoriam tæterrimi atque turpissimi, sicut et illa principia et hi recentes rerum exitus declararunt, quorum alter exercitum perdidit, alter vendidit, emptis provinciis, a senatu, a republica, a bonis omnibus defecerant: qui exercitibus, qui armis, qui opibus plurimum poterant, quum quid sentirent nesciretur, furialis illa vox, nefariis stupris religiosis altaribus effeminata, secum et illos et consules facere

acerbissime personabat. Egentes in locupletes, perditi
87 in bonos, servi in dominos armabantur. At erat mecum senatus; et quidem veste mutata, quod pro me uno post hominum memoriam publico consilio susceptum est. Sed recordare qui tum fuerint consulum nomine hostes; qui soli in hac urbe senatum senatui parere non siverint, edictoque suo non luctum patribus conscriptis, sed luctus indicia ademerint. At erat mecum cunctus equester ordo; quem quidem in concionibus saltator ille Catilinæ consul proscriptionis denuntiatione terrebat. At tota Italia convenerat; cui quidem belli intestini et vastitatis metus inferebatur.

XXXVI. Hisce ego auxiliis studentibus atque incitatis uti me, Laterensis, potuisse confiteor; sed erat non jure, non legibus, non disceptando decertandum: nam profecto, præsertim tam bona in caussa, numquam, quo ceteri sæpe abundarunt, id mihi ipsi auxilium meum defuisset: armis fuit, armis, inquam, fuit dimicandum, quibus a servis atque a servorum ducibus cædem fieri senatus et bonorum reipublicæ exitiosum
88 fuisset. Vinci autem improbos a bonis fateor fuisse præclarum, si finem tum vincendi viderem: quem profecto non videbam. Ubi enim præsto fuisset mihi aut tam fortis consul quam L. Opimius? quam C. Marius? quam L. Flaccus? quibus ducibus improbos cives respublica vicit armatis; aut, si minus fortes, attamen tam justi quam P. Mucius, qui arma, quæ privatus P. Scipio sumpserat, ea, Ti. Graccho interempto, jure optimo sumpta esse defendit? Esset igitur pugnandum cum consulibus. Nihil dico am-

plius, nisi illud: victoriæ nostræ graves adversarios paratos, interitus nullos esse ultores videbam. Hisce 89
ego auxiliis salutis meæ si idcirco defui quia nolui dimicare: fatebor, id quod vis, non mihi auxilium, sed me auxilio defuisse. Sin autem, quo majora studia in me bonorum fuerunt, hoc iis magis consulendum et parcendum putavi, tu id in me reprehendis, quod Q. Metello laudi datum est hodieque est et semper erit maximæ gloriæ? quem, ut potes ex multis audire qui tum affuerunt, constat invitissimis viris bonis cessisse, nec fuisse dubium quin contentione et armis superior posset esse. Ergo ille quum suum, non quum senatus factum defenderet, quum perseverantiam sententiæ suæ, non salutem reipublicæ retinuisset, tamen, quod illud voluntarium vulnus accepit, justissimos omnium Metellorum et clarissimos triumphos gloria et laude superavit, quod et illos ipsos improbissimos cives interfici noluit, et ne quis bonus interiret in eadem cæde providit: ego, tantis periculis propositis, quum, si victus essem, interitus reipublicæ, si vicissem, infinita dimicatio pararetur, committerem ut idem perditor reipublicæ nominarer, qui servator fuissem?

XXXVII. Mortem me timuisse dicis.—Ego vero ne 90
immortalitatem quidem contra rempublicam accipiendam putarem, nedum emori cum pernicie reipublicæ vellem. Nam qui pro republica vitam dediderunt, (licet me desipere dicatis,) numquam mehercule eos mortem potius quam immortalitatem assequutos putavi. Ego vero si tum illorum impiorum ferro ac manu concidissem, in perpetuum respublica civile præsidium salutis suæ perdidisset. Quin etiam, si me

vis aliqua morbi aut natura ipsa consumpsisset, tamen auxilia posteritatis essent imminuta, quod peremptum esset mea morte id exemplum, qualis futurus in me retinendo fuisset senatus populusque Romanus. An, si umquam in me vitæ cupiditas fuisset, ego mense Decembri mei consulatus omnium parricidarum tela commossem? quæ, si viginti quiessem dies, in aliorum vigiliam consulum recidissent. Quamobrem si vitæ cupiditas contra rempublicam est turpis, certe multo mortis cupiditas mea turpior fuisset cum pernicie civitatis.

91 Nam quod te in republica liberum esse gloriatus es, id ego et fateor et lætor, et tibi etiam in hoc gratulor: quod me autem negasti, in eo neque te neque quemquam diutius patiar errare. XXXVIII. Nam si quis idcirco aliquid te libertate mea deminutum putat, quod non ab omnibus eisdem, a quibus antea solitus sum dissentire, dissentiam, primum, si bene de me meritis gratum me præbeo, non desino incurrere in crimen hominis nimium memoris nimiumque grati; sin autem sine ullo reipublicæ detrimento respicio etiam aliquando salutem quum meam tum meorum, certe non modo non sum reprehendendus, sed etiam, si ruere vellem,
92 boni viri me ut id ne facerem rogarent. Res vero ipsa publica, si loqui posset, ageret mecum ut, quoniam sibi servissem semper, numquam mihi, fructus autem ex sese non, ut oportuisset, lætos et uberes, sed magna acerbitate permixtos tulissem, ut jam mihi servirem, consulerem meis; se non modo satis habere a me, sed etiam vereri ne parum mihi pro eo quod
93 tum a me haberet reddidisset. Quid, si horum ego

nihil cogito, et idem sum in republica, qui fui semper, tamenne libertatem requires meam? quam tu ponis in eo, si semper cum iis quibuscum aliquando contendimus depugnemus. Quod est longe secus. Stare enim omnes debemus tamquam in orbe aliquo reipublicæ, qui quoniam versatur, eam deligere partem ad quam nos illius utilitas salusque converterit. XXXIX. Ego autem Cn. Pompeium—non dico auctorem, ducem, defensorem salutis meæ, (nam hæc privatim fortasse officiorum memoriam quærunt et gratiam,) sed hoc dico, quod ad salutem reipublicæ pertinet—ego eum non tuear quem omnes in republica principem esse concedunt? Ego C. Cæsaris laudibus desim, quas primum populi Romani, nunc etiam senatus, cui me semper addixi, plurimis atque amplissimis judiciis videam esse celebratas? Tum hercule me confitear non judicium aliquod habuisse de reipublicæ utilitate, sed hominibus amicum aut inimicum fuisse. An, quum 94
videam navem secundis ventis cursum tenentem suum, si non eum petat portum quem ego aliquando probavi, sed alium non minus tutum atque tranquillum, cum tempestate pugnem periculose potius quam illi, salute præsertim proposita, obtemperem et paream? Ego vero hæc didici, hæc vidi, hæc scripta legi; hæc de sapientissimis et clarissimis viris, et in hac republica, et in aliis civitatibus, monumenta nobis litteræ prodiderunt, non semper easdem sententias ab iisdem, sed quascumque reipublicæ status, inclinatio temporum, ratio concordiæ postularet, esse defensas. Quod ego et facio, Laterensis, et semper faciam, libertatemque, quam tu in me requiris, quam ego neque dimisi um-

quam neque dimittam, non in pertinacia, sed in quadam moderatione positam putabo.

95 XL. Nunc venio ad illud extremum quod dixisti, dum Plancii in me meritum verbis extollerem, me arcem facere ex cloaca lapidemque e sepulcro venerari pro deo: neque enim mihi insidiarum periculum ullum neque mortis fuisse. Cujus ego temporis rationem explicabo brevi, neque invitus. Nihil enim ex meis est temporibus quod minus pervagatum, quodque minus aut mea commemoratione celebratum sit, aut hominibus auditum atque notum. Ego enim, Laterensis, ex illo incendio legum, juris, senatus, bonorum omnium cedens, quum mea domus ardore suo deflagrationem Urbi atque Italiæ toti minaretur nisi quievissem, Siciliam petivi animo, quæ et ipsa erat mihi sicut domus una conjuncta, et obtinebatur a C. Virgilio, quocum me uno vel maxime quum vetustas, tum amicitia, tum mei fratris collegia, tum respublica sociarat.

96 Vide nunc caliginem temporum illorum. Quum ipsa pæne insula mihi sese obviam ferre vellet, prætor ille, ejusdem tribuni plebis concionibus propter eamdem reipublicæ caussam sæpe vexatus, nihil amplius dico nisi me in Siciliam venire noluit. Quid dicam? C. Virgilio, tali civi et viro, benevolentiam in me, memoriam communium temporum, pietatem, humanitatem, fidem defuisse? Nihil, judices, est eorum; sed quam tempestatem nos vobiscum non tulissemus, metuit ut eam ipse posset opibus suis sustinere. Tum, consilio repente mutato, iter a Vibone Brundisium terra petere contendi: nam maritimos cursus præcludebat hiemis magnitudo.

XLI. Quum omnia illa municipia, quæ sunt a Vi- 97
bone Brundisium, in fide mea, judices, essent, iter
mihi tutum, multis minitantibus, magno cum suo metu
præstiterunt. Brundisium veni, vel potius ad mœnia
accessi. Urbem unam mihi amicissimam declinavi,
quæ se vel potius exscindi quam e suo complexu ut
eriperer facile pateretur. In hortos me M. Lænii
Flacci contuli: cui quum omnis metus, publicatio bo-
norum, exsilium, mors proponeretur, hæc perpeti, si
acciderent, maluit, quam custodiam mei capitis dimit-
tere. Hujus ego et parentis ejus, prudentissimi atque
optimi senis, et fratris, et utriusque filiorum manibus
in navi tuta ac fideli collocatus, eorumque preces et
vota de meo reditu exaudiens, Dyrrhachium, quod erat
in fide mea, petere contendi. Quo quum venissem, 98
cognovi, id quod audieram, refertam esse Græciam
sceleratissimorum hominum ac nefariorum, quorum im-
pium ferrum ignesque pestiferos meus ille consulatus
e manibus extorserat: qui antequam de meo adventu
audire potuissent, quum tamen abessent aliquot dierum
viam, in Macedoniam ad Planciumque perrexi. Hic
vero simulatque me mare transisse cognovit,—audi,
audi, atque attende, Laterensis, ut scias quid ego
Plancio debeam, confiteareque aliquando, me quod
faciam et grate et pie facere; huic, quæ pro salute
mea fecerit, si minus profutura sint, obesse certe non
oportere:—nam, simulac me Dyrrhachium attigisse
audivit, statim ad me, lictoribus dimissis, insignibus
abjectis, veste mutata, profectus est. O acerbam mihi, 99
judices, memoriam temporis illius et loci, quum hic in
me incidit, quum complexus est, conspersitque lacri-

mis, nec loqui præ mærore potuit! O rem quum auditu crudelem, tum visu nefariam! o reliquos omnes dies noctesque eas, quibus iste, a me non recedens, Thessalonicam me in quæstoriumque perduxit! Hic ego nunc de prætore Macedoniæ nihil dicam amplius nisi eum et civem optimum semper et mihi amicum fuisse, sed eadem timuisse quæ ceteros; Cn. Plancium fuisse unum, non qui minus timeret, sed, si acciderent ea quæ timerentur, mecum ea subire et perpeti
100 vellet. Qui, quum ad me L. Tubero, meus necessarius, qui fratri meo legatus fuisset, decedens ex Asia venisset, easque insidias, quas mihi paratas ab exsulibus conjuratis audierat, ad me animo amicissimo detulisset, in Asiam me ire (propter ejus provinciæ mecum et cum meo fratre necessitudinem) comparantem non est passus: vi me, vi me, inquam, Plancius et complexu suo retinuit, multosque menses a capite meo non discessit, abjecta quæstoria persona, comitisque sumpta.

101 XLII. O excubias tuas, Cn. Planci, miseras! o flebiles vigilias! o noctes acerbas! o custodiam etiam mei capitis infelicem! si quidem ego tibi vivus non prosum, qui fortasse mortuus profuissem. Memini enim, memini, neque umquam obliviscar noctis illius, quum tibi vigilanti, assidenti, mærenti vana quædam miser atque inania, falsa spe inductus, pollicebar: me, si essem in patriam restitutus, præsentem tibi gratiam relaturum; sin autem vitam mihi fors ademisset aut vis aliqua major reditum peremisset, hos, hos (quos enim ego tum alios animo intuebar?) omnia tibi illorum laborum præmia pro me persoluturos. Quid me as-

pectas? quid mea promissa repetis? quid meam fidem imploras? Nihil tibi ego tum de meis opibus pollicebar, sed de horum erga me benevolentia promittebam: hos pro me lugere, hos gemere, hos decertare pro meo capite, vel vitæ periculo velle videbam: de horum desiderio, luctu, querelis quotidie aliquid tecum simul audiebam: nunc timeo ne nihil tibi præter lacrimas queam reddere, quas tu in meis acerbitatibus
plurimas effudisti. Quid enim possum aliud nisi mæ- 102
rere? nisi flere? nisi te cum mea salute complecti? Salutem tibi iidem dare possunt, qui mihi reddiderunt. Te tamen, exsurge quæso, retinebo et complectar: nec me solum deprecatorem fortunarum tuarum, sed comitem sociumque profitebor: atque, ut spero, nemo erit tam crudeli animo tamque inhumano, nec tam immemor, non dicam meorum in bonos meritorum, sed bonorum in me, qui a me mei servatorem capitis divellat ac distrahat. Non ego meis ornatum beneficiis a vobis deprecor, judices, sed custodem salutis meæ: non opibus contendo, non auctoritate, non gratia, sed precibus, sed lacrimis, sed misericordia: mecumque vos simul hic miserrimus et optimus obtestatur parens, et pro
uno filio duo patres deprecamur. Nolite, judices, 103
per vos fortunas vestras, per liberos vestros, inimicis meis, his præsertim quos ego pro vestra salute suscepi, dare lætitiam, gloriantibus vos jam oblitos mei salutis ejus a quo mea salus conservata est hostes exstitisse. Nolite animum meum debilitare quum luctu, tum etiam metu commutatæ vestræ voluntatis erga me: sinite me, quod vobis fretus huic sæpe pro-
misi, id a vobis ei persolvere. Teque, C. Flavi, oro et 104

obtestor, qui meorum consiliorum in consulatu socius, periculorum particeps, rerum quas gessi adjutor fuisti, meque non modo salvum semper, sed etiam ornatum florentemque esse voluisti, ut mihi per hos conserves eum per quem me tibi et his conservatum vides. Plura ne dicam tuæ me etiam lacrimæ impediunt vestræque, judices, non solum meæ: quibus ego, magno in metu meo, subito inducor in spem, vos eosdem in hoc conservando futuros, qui fueritis in me, quoniam istis vestris lacrimis de illis recordor, quas pro me sæpe et multum profudistis.

ORATIO PRO MILONE.

M TULLII CICERONIS
PRO
T. ANNIO MILONE
ORATIO.

I. Etsi vereor, judices, ne turpe sit, pro fortissimo 1
viro dicere incipientem timere, minimeque deceat,
quum T. Annius ipse magis de reipublicæ salute,
quam de sua perturbetur, me ad ejus caussam parem
animi magnitudinem afferre non posse: tamen hæc
novi judicii nova forma terret oculos, qui, quocumque
inciderunt, veterem consuetudinem fori et pristinum
morem judiciorum requirunt. Non enim corona con- 2
sessus vester cinctus est, ut solebat; non usitata fre-
quentia stipati sumus; non illa præsidia, quæ pro
templis omnibus cernitis, etsi contra vim collocata
sunt, non afferunt tamen oratori aliquid, ut in foro
et in judicio, quamquam præsidiis salutaribus et ne-
cessariis septi sumus, tamen ne non timere quidem
sine aliquo timore possimus. Quæ si opposita Miloni
putarem, cederem tempori, judices, nec inter tantam
vim armorum existimarem esse oratori locum. Sed
me recreat et reficit Cn. Pompeii, sapientissimi et jus-
tissimi viri, consilium; qui profecto nec justitiæ suæ
putaret esse, quem reum sententiis judicum tradi-
disset, eumdem telis militum dedere, nec sapientiæ,
temeritatem concitatæ multitudinis auctoritate pub-
lica armare. Quamobrem illa arma, centuriones, co- 3

hortes non periculum nobis, sed præsidium denun-
tiant; neque solum, ut quieto, sed etiam ut magno
animo simus, hortantur; neque auxilium modo de-
fensioni meæ, verum etiam silentium pollicentur.
Reliqua vero multitudo, quæ quidem est civium, tota
nostra est: neque eorum quisquam, quos undique in-
tuentes, unde aliqua pars fori aspici potest, et hujus
exitum judicii exspectantes videtis, non quum virtuti
Milonis favet, tum de se, de liberis suis, de patria, de
fortunis hodierno die decertari putat. *II.* Unum genus
est adversum infestumque nobis eorum, quos P. Clodii
furor rapinis et incendiis et omnibus exitiis publicis
pavit; qui hesterna etiam concione incitati sunt, ut
vobis voce præirent, quid judicaretis. Quorum cla-
mor, si qui forte fuerit, admonere vos debebit, ut eum
civem retineatis, qui semper genus illud hominum
clamoresque maximos præ vestra salute neglexit.
4 Quamobrem adeste animis, judices, et timorem, si
quem habetis, deponite. Nam si umquam de bonis
et fortibus viris, si umquam de bene meritis civibus
potestas vobis judicandi fuit, si denique umquam
locus amplissimorum ordinum delectis viris datus est,
ubi sua studia erga fortes et bonos cives, quæ vultu
et verbis sæpe significassent, re et sententiis declara-
rent; hoc profecto tempore eam potestatem omnem
vos habetis, ut statuatis, utrum nos, qui semper ves-
træ auctoritati dediti fuimus, semper miseri lugea-
mus, an diu vexati a perditissimis civibus aliquando
per vos ac per vestram fidem virtutem sapientiamque
5 recreemur. Quid enim nobis duobus, judices, labo-
riosius, quid magis sollicitum, magis exercitum, dici
aut fingi potest, qui spe amplissimorum præmiorum
ad rempublicam adducti metu crudelissimorum exiti-

orum carere non possumus? Equidem ceteras tempestates et procellas in illis dumtaxat fluctibus concionum semper putavi Miloni esse subeundas, quod semper pro bonis contra improbos senserat; in judicio vero et in eo consilio, in quo ex cunctis ordinibus amplissimi viri judicarent, numquam existimávi spem ullam esse habituros Milonis inimicos ad ejus non salutem modo exstinguendam, sed etiam gloriam per tales viros infringendam. Quamquam in hac caussa, 6
judices, T. Annii tribunatu rebusque omnibus pro salute reipublicæ gestis ad hujus criminis defensionem non abutemur. Nisi oculis videritis insidias Milonis a Clodio factas, nec deprecaturi sumus, ut crimen hoc nobis multa propter præclara in rempublicam merita condonetis, nec postulaturi, ut, si mors P. Clodii salus vestra fuerit, idcirco eam virtuti Milonis potius, quam populi Romani felicitati assignetis. Sed si illius insidiæ clariores hac luce fuerint, tum denique obsecrabo obtestaborque vos, judices, si cetera amisimus, hoc saltem nobis ut relinquatur, ab inimicorum audacia telisque vitam ut impune liceat defendere.

III. Sed antequam ad eam orationem venio, quæ 7
est propria vestræ quæstionis, videntur ea esse refutanda, quæ et in senatu ab inimicis sæpe jactata sunt et in concione sæpe ab improbis et paullo ante ab accusatoribus: ut omni errore sublato rem plane, quæ venit in judicium, videre possitis. Negant intueri lucem esse fas ei, qui a se hominem occisum esse fateatur. In qua tandem urbe hoc homines stultissimi disputant? nempe in ea, quæ primum judicium de capite vidit M. Horatii, fortissimi viri: qui, nondum libera civitate, tamen populi Romani comitiis

liberatus est, quum sua manu sororem esse interfec-
8 tam fateretur. An est quisquam, qui hoc ignoret,
quum de homine occiso quæratur, aut negari solere
omnino esse factum aut recte ac jure factum esse de-
fendi? Nisi vero existimatis, dementem P. Africanum
fuisse, qui, quum a C. Carbone tribuno plebis in con-
cione seditiose interrogaretur, quid de Ti. Gracchi
morte sentiret, responderit, jure cæsum videri. Neque
enim posset aut Ahala ille Servilius, aut P. Nasica,
aut L. Opimius, aut C. Marius, aut me consule senatus
non nefarius haberi, si sceleratos cives interfici nefas
esset. Itaque hoc, judices, non sine caussa etiam fictis
fabulis doctissimi homines memoriæ prodiderunt, eum,
qui patris ulciscendi caussa matrem necavisset, varia-
tis hominum sententiis, non solum divina sed etiam
9 sapientissimæ deæ sententia liberatum. Quod si duo-
decim tabulæ nocturnum furem quoquo modo, diur-
num autem, si se telo defenderet, interfici impune
voluerunt, quis est, qui, quoquo modo quis interfectus
sit, puniendum putet, quum videat aliquando gladium
nobis ad hominem occidendum ab ipsis porrigi legibus?
IV. Atqui si tempus est ullum jure hominis necandi,
quæ multa sunt; certe illud est non modo justum,
verum etiam necessarium, quum vi vis illata defendi-
tur. Pudicitiam quum eriperet militi tribunus mili-
taris in exercitu C. Marii, propinquus ejus imperatoris,
interfectus ab eo est, cui vim afferebat. Facere enim
probus adolescens periculose, quam perpeti turpiter
maluit. Atque hunc ille vir summus scelere solutum
10 periculo liberavit. Insidiatori vero et latroni quæ
potest inferri injusta nex? Quid comitatus nostri,
quid gladii volunt? quos habere certe non liceret, si
uti illis nullo pacto liceret. Est igitur hæc, judices,

non scripta, sed nata lex: quam non didicimus, accepimus, legimus, verum ex natura ipsa arripuimus, hausimus, expressimus, ad quam non docti sed facti, non instituti sed imbuti sumus, ut si vita nostra in aliquas insidias, si in vim et in tela aut latronum aut inimicorum incidisset, omnis honesta ratio esset expediendæ salutis. Silent enim leges inter arma nec se exspectari jubent, quum ei, qui exspectare velit, ante injusta pœna luenda sit, quam justa repetenda. Etsi 11
persapienter et quodam modo tacite dat ipsa lex potestatem defendendi, quæ non modo hominem occidi, sed esse cum telo hominis occidendi caussa vetat, ut quum caussa, non telum quæreretur, qui se defendendi caussa telo esset usus, non hominis occidendi caussa habuisse telum judicaretur. Quapropter hoc maneat in caussa, judices; non enim dubito, quin probaturus sim vobis defensionem meam, si id memineritis, quod oblivisci non potestis, insidiatorem jure interfici posse.

V. Sequitur illud, quod a Milonis inimicis sæpissime 12
dicitur, cædem, in qua P. Clodius occisus est, senatum judicasse contra rempublicam esse factam. Illam vero senatus non sententiis suis solum, sed etiam studiis comprobavit. Quoties enim est illa caussa a nobis acta in senatu! quibus assensionibus universi ordinis! quam nec tacitis nec occultis! Quando enim frequentissimo senatu quattuor aut summum quinque sunt inventi, qui Milonis caussam non probarent? Declarant hujus ambusti tribuni plebis illæ intermortuæ conciones, quibus quotidie meam potentiam invidiose criminabatur, quum diceret senatum, non quod sentiret, sed quod ego vellem, decernere. Quæ quidem si potentia est appellanda potius, quam aut propter magna in rempublicam merita mediocris in bonis

caussis auctoritas, aut propter hos officiosos labores meos nonnulla apud bonos gratia, appelletur ita sane, dummodo ea nos utamur pro salute bonorum contra
13 amentiam perditorum. Hanc vero quæstionem, etsi non est iniqua, numquam tamen senatus constituendam putavit. Erant enim leges, erant quæstiones vel de cæde vel de vi, nec tantum mærorem ac luctum senatui mors P. Clodii afferebat, ut nova quæstio constitueretur. Cujus enim de illo incesto stupro judicium decernendi senatui potestas esset erepta, de ejus interitu quis potest credere senatum judicium novum constituendum putasse? Cur igitur incendium curiæ, oppugnationem ædium M. Lepidi, cædem hanc ipsam contra rempublicam senatus factam esse decrevit? Quia nulla vis umquam est in libera civitate suscepta
14 inter cives non contra rempublicam. Non enim est illa defensio contra vim umquam optanda, sed nonnumquam est necessaria. Nisi vero aut ille dies, in quo Ti. Gracchus est cæsus, aut ille, quo Caius, aut quo arma Saturnini, etiamsi e republica, oppressa sunt, rempublicam tamen non vulnerarunt. VI. Itaque ego ipse decrevi, quum cædem in Appia factam esse constaret, non eum, qui se defendisset, contra rempublicam fecisse; sed quum inesset in re vis et insidiæ, crimen judicio reservavi, rem notavi. Quod si per furiosum illum tribunum senatui, quod sentiebat, perficere licuisset, novam quæstionem nunc nullam haberemus. Decernebat enim, ut veteribus legibus tantummodo extra ordinem quæreretur. Divisa sententia est postulante nescio quo. Nihil enim necesse est omnium me flagitia proferre. Sic reliqua auctoritas senatus empta intercessione sublata est.

15 At enim Cn. Pompeius rogatione sua et de re et de

caussa judicavit. Tulit enim de cæde, quæ in Appia via facta esset, in qua P. Clodius occisus esset.—Quid ergo tulit? Nempe ut quæreretur. Quid porro quærendum est? Factumne sit? At constat. A quo? At patet. Vidit igitur, etiam in confessione facti juris tamen defensionem suscipi posse. Quod nisi vidisset posse absolvi eum, qui fateretur, quum videret nos fateri, neque quæri umquam jussisset nec vobis tam salutarem hanc in judicando litteram, quam illam tristem dedisset. Mihi vero Cn. Pompeius non modo nihil gravius contra Milonem judicasse, sed etiam statuisse videtur, quid vos in judicando spectare oporteret. Nam qui non pœnam confessioni sed defensionem dedit, is caussam interitus quærendam
non interitum putavit. Jam illud dicet ipse profecto, 16
quod sua sponte fecit, Publione Clodio tribuendum putarit, an tempori. VII. Domi suæ nobilissimus vir, senatus propugnator atque illis quidem temporibus pæne patronus, avunculus hujus judicis nostri, fortissimi viri, M. Catonis, tribunus plebis M. Drusus occisus est. Nihil de ejus morte populus consultus, nulla quæstio decreta a senatu est. Quantum luctum in hac urbe fuisse a nostris patribus accepimus, quum P. Africano, domi suæ quiescenti, illa nocturna vis esset illata! Quis tum non gemuit? quis non arsit dolore? Quem immortalem, si fieri posset, omnes esse cuperent, ejus ne necessariam quidem exspectatam esse mortem! Num igitur ulla quæstio de Africani
morte lata est? Certe nulla. Quid ita? Quia non 17
alio facinore clari homines, alio obscuri necantur. Intersit inter vitæ dignitatem summorum atque infimorum: mors quidem illata per scelus iisdem et poenis teneatur et legibus. Nisi forte magis erit parricida,

si quis consularem patrem, quam si quis humilem necaverit: aut eo mors atrocior erit P. Clodii, quod is in monumentis majorum suorum sit interfectus. Hoc enim ab istis sæpe dicitur: proinde quasi Appius ille Cæcus viam munierit, non qua populus uteretur, sed
18 ubi impune sui posteri latrocinarentur! Itaque in eadem ista Appia via quum ornatissimum equitem Romanum P. Clodius M. Papirium occidisset, non fuit illud facinus puniendum: homo enim nobilis in suis monumentis equitem Romanum occiderat: nunc ejusdem Appiæ nomen quantas tragœdias excitat! Quæ cruentata antea cæde honesti atque innocentis viri silebatur, eadem nunc crebro usurpatur, posteaquam latronis et parricidæ sanguine imbuta est. Sed quid ego illa commemoro? Comprehensus est in templo Castoris servus P. Clodii, quem ille ad Cn. Pompeium interficiendum collocarat. Extorta est confitenti sica de manibus; caruit foro postea Cn. Pompeius, caruit senatu, caruit publico, janua se ac parietibus, non jure
19 legum judiciorumque texit. Num quæ rogatio lata, num quæ nova quæstio decreta est? Atqui si res, si vir, si tempus ullum dignum fuit, certe hæc in illa caussa summa omnia fuerunt. Insidiator erat in foro collocatus atque in vestibulo ipso senatus; ei viro autem mors parabatur, cujus in vita nitebatur salus civitatis; eo porro reipublicæ tempore, quo, si unus ille occidisset, non hæc solum civitas, sed gentes omnes concidissent. Nisi vero, quia perfecta res non est, non fuit punienda; proinde quasi exitus rerum, non hominum consilia legibus vindicentur. Minus dolendum fuit, re non perfecta, sed puniendum certe nihilo
20 minus. Quoties ego ipse, judices, ex P. Clodii telis et ex cruentis ejus manibus effugi! Ex quibus si me

non vel mea vel reipublicæ fortuna servasset, quis tan-
dem de interitu meo quæstionem tulisset? VIII. Sed
stulti sumus, qui Drusum, qui Africanum, Pompeium,
nosmetipsos cum P. Clodio conferre audeamus. Tole-
rabilia fuerunt illa, P. Clodii mortem æquo animo nemo
ferre potest; luget senatus, mæret equester ordo, tota
civitas confecta senio est, squalent municipia, afflictan-
tur coloniæ, agri denique ipsi tam beneficum, tam sa-
lutarem, tam mansuetum civem desiderant. Non fuit 21
ea caussa, judices, profecto non fuit, cur sibi censeret
Pompeius quæstionem ferendam, sed homo sapiens et
alta quadam et divina mente præditus multa vidit:
fuisse sibi illum inimicum, familiarem Milonem: in
communi omnium lætitia, si etiam ipse gauderet,
timuit, ne videretur infirmior fides reconciliatæ gra-
tiæ. Multa etiam alia vidit, sed illud maxime, quam-
vis atrociter ipse tulisset, vos tamen fortiter judica-
turos. Itaque delegit e florentissimis ordinibus ipsa
lumina, neque vero, quod nonnulli dictitant, secrevit
in judicibus legendis amicos meos. Neque enim hoc
cogitavit vir justissimus, neque in bonis viris legendis
id assequi potuisset, etiamsi cupisset. Non enim mea
gratia familiaritatibus continetur, quæ late patere non
possunt propterea, quod consuetudines victus non pos-
sunt esse cum multis. Sed si quid possumus, ex eo
possumus, quod respublica nos conjunxit cum bonis.
Ex quibus ille quum optimos viros legeret, idque
maxime ad fidem suam pertinere arbitraretur, non
potuit legere non studiosos mei. Quod vero te, L. 22
Domiti, huic quæstioni præesse maxime voluit, nihil
quæsivit aliud, nisi justitiam gravitatem humanitatem
fidem. Tulit, ut consularem necesse esset: credo, quod
principum munus esse ducebat, resistere et levitati

multitudinis et perditorum temeritati. Ex consula-
ribus te creavit potissimum: dederas enim, quam
contemneres populares insanias, jam ab adolescentia
23 documenta maxima. IX. Quamobrem, judices, ut ali-
quando ad caussam crimenque veniamus, si neque
omnis confessio facti est inusitata, neque de caussa
nostra quidquam aliter, ac nos vellemus, a senatu
judicatum est, et lator ipse legis, quum esset contro-
versia nulla facti, juris tamen disceptationem esse
voluit, et ei lecti judices, isque præpositus quæstioni,
qui hæc juste sapienterque disceptet: reliquum est,
judices, ut nihil jam aliud quærere debeatis, nisi, uter
utri insidias fecerit. Quod quo facilius argumentis
perspicere possitis, rem gestam vobis dum breviter
expono, quæso diligenter attendite.
24 P. Clodius quum statuisset omni scelere in prætura
vexare rempublicam videretque ita tracta esse comitia
anno superiore, ut non multos menses præturam ge-
rere posset,—qui non honoris gradum spectaret, ut
ceteri, sed et L. Paullum collegam effugere vellet,
singulari virtute civem, et annum integrum ad di-
lacerandam rempublicam quæreret,—subito reliquit
annum suum seseque in annum proximum tratulit,
non, ut fit, religione aliqua, sed ut haberet, quod ipse
dicebat, ad præturam gerendam, hoc est ad everten-
25 dam rempublicam, plenum annum atque integrum.
Occurrebat ei mancam ac debilem præturam suam
futuram consule Milone; eum porro summo consensu
populi Romani consulem fieri videbat. Contulit se ad
ejus competitores, sed ita, totam ut petitionem ipse
solus, etiam invitis illis, gubernaret; tota ut comitia
suis, ut dictitabat, humeris sustineret. Convocabat
tribus; se interponebat; Collinam novam delectu

perditissimorum civium conscribebat. Quanto ille
plura miscebat, tanto hic magis in dies convalescebat.
Ubi vidit homo ad omne facinus paratissimus fortissi-
mum virum inimicissimum suum certissimum con-
sulem, idque intellexit non solum sermonibus sed
etiam suffragiis populi Romani sæpe esse declaratum,
palam agere cœpit et aperte dicere occidendum Mi-
lonem. Servos agrestes et barbaros, quibus silvas 26
publicas depopulatus erat Etruriamque vexarat, ex
Apennino deduxerat, quos videbatis. Res erat mi-
nime obscura. Etenim palam dictitabat consulatum
Miloni eripi non posse, vitam posse. Significavit hoc
sæpe in senatu, dixit in concione. Quin etiam Fa-
vonio, fortissimo viro, quærenti ex eo, qua spe fure-
ret Milone vivo, respondit triduo illum aut summum
quatriduo periturum. Quam vocem ejus ad hunc
M. Catonem statim Favonius detulit. X. Interim 27
quum sciret Clodius, (neque enim erat difficile scire,)
iter sollenne legitimum necessarium ante diem XIII.
Kalendas Febr. Miloni esse Lanuvium ad flaminem
prodendum, quod erat dictator Lanuvii Milo, Roma
subito ipse profectus pridie est, ut ante suum fundum,
quod re intellectum est, Miloni insidias collocaret.
Atque ita profectus est, ut concionem turbulentam, in
qua ejus furor desideratus est, quæ illo ipso die habita
est, relinqueret; quam, nisi obire facinoris locum tem-
pusque voluisset, numquam reliquisset. Milo autem 28
quum in senatu fuisset eo die, quoad senatus dimis-
sus est, domum venit, calceos et vestimenta mutavit,
paullisper, dum se uxor (ut fit) comparat, commoratus
est, deinde, profectus id temporis, quum jam Clodius,
siquidem eo die Romam venturus erat, redire potuisset.
Obviam fit ei Clodius, expeditus, in equo, nulla rheda,

nullis impedimentis, nullis Græcis comitibus, ut solebat, sine uxore, quod numquam fere; quum hic insidiator, qui iter illud ad cædem faciendam apparasset, cum uxore veheretur in rheda, pænulatus, magno impedimento ac muliebri et delicato ancillarum puero-
29 rumque comitatu. Fit obviam Clodio ante fundum ejus, hora fere undecima aut non multo secus. Statim complures cum telis in hunc faciunt de loco superiore impetum: adversi rhedarium occidunt. Quum autem hic de rheda, rejecta pænula, desiluisset seque acri animo defenderet, illi, qui erant cum Clodio, gladiis eductis, partim recurrere ad rhedam, ut a tergo Milonem adorirentur, partim, quod hunc jam interfectum putarent, cædere incipiunt ejus servos, qui post erant; ex quibus, qui animo fideli in dominum et præsenti fuerunt, partim occisi sunt, partim, quum ad rhedam pugnari viderent, domino succurrere prohiberentur, Milonem occisum et ex ipso Clodio audirent et revera putarent, fecerunt id servi Milonis, (dicam enim non derivandi criminis caussa, sed ut factum est,) neque imperante neque sciente neque præsente domino, quod
30 suos quisque servos in tali re facere voluisset. XI. Hæc, sicut exposui, ita gesta sunt, judices; insidiator superatus est, vi victa vis, vel potius oppressa virtute audacia est. Nihil dico, quid respublica consecuta sit, nihil, quid vos, nihil, quid omnes boni, nihil sane, quod prosit Miloni, qui hoc fato natus est, ut ne se quidem servare potuerit, quin una rempublicam vosque servaret. Si id jure fieri non potuit, nihil habeo, quod defendam. Sin hoc et ratio doctis, et necessitas barbaris, et mos gentibus, et feris natura ipsa præscripsit, ut omnem semper vim, quacumque ope possent, a corpore, a capite, a vita sua propulsarent, non potestis hoc

facinus improbum judicare, quin simul judicetis omnibus, qui in latrones inciderint, aut illorum telis aut vestris sententiis esse pereundum. Quod si ita putas- 31
set, certe optabilius Miloni fuit dare jugulum P. Clodio, non semel ab illo neque tum primum petitum, quam jugulari a vobis, quia se illi non jugulandum tradidisset. Sin hoc nemo vestrum ita sentit, non illud jam in judicium venit, occisusne sit, quod fatemur, sed jure an injuria, quod multis in caussis jam sæpe quæsitum est. Insidias factas esse constat, et id est, quod senatus contra rempublicam factum judicavit: ab utro factæ sint, incertum est. De hoc igitur latum est ut quæreretur. Ita et senatus rem non hominem notavit, et Pompeius de jure non de facto quæstionem tulit. XII. Numquid igitur aliud in judicium venit, nisi uter utri insidias fecerit? Profecto nihil: Si hic illi, ut ne impune sit, si ille huic, ut scelere solvamur.

Quonam igitur pacto probari potest, insidias Miloni 32
fecisse Clodium? Satis est in illa quidem tam audaci tam nefaria bellua, docere magnam ei caussam, magnam spem in Milonis morte propositam, magnas utilitates fuisse. Itaque illud Cassianum, CUI BONO FUERIT, in his personis valeat. Etsi boni nullo emolumento impelluntur in fraudem, improbi sæpe parvo. Atqui, Milone interfecto, Clodius hoc assequebatur, non modo ut prætor esset, non eo consule, quo sceleris facere nihil posset, sed etiam, ut iis consulibus prætor esset, quibus si non adjuvantibus, at conniventibus certe, speraret posse se eludere in illis suis cogitatis furoribus: cujus illi conatus, ut ipse ratiocinabatur, nec, si possent, reprimere cuperent, quum tantum beneficium ei se debere arbitrarentur, et, si vellent, fortasse vix possent frangere hominis sceleratissimi corroboratam jam ve-

33 tustate audaciam. An vero, judices, vos soli ignoratis? vos hospites in hac urbe versamini? vestræ peregrinantur aures, neque in hoc pervagato civitatis sermone versantur, quas ille leges, (si leges nominandæ sunt, ac non faces urbis et pestes reipublicæ,) fuerit impositurus nobis omnibus atque inusturus? Exhibe, exhibe, quæso, Sexte Clodi, exhibe librarium illud legum vestrarum, quod te aiunt eripuisse e domo, et ex mediis armis turbaque nocturna tamquam *Palladium* sustulisse, ut præclarum videlicet munus atque instrumentum tribunatus ad aliquem, si nactus esses, qui tuo arbitrio tribunatum gereret, deferre posses. Atque per [omnes tribus divisis libertinis servos ille omnes, qui in libertate morarentur, lege nova additurus erat, ut ipsi cum ingenuis æqualiter suffragia ferrent]. An hujus ille legis, quam Clodius a se inventam gloriatur, mentionem facere ausus esset vivo Milone, non dicam consule? De nostrum enim omnium—non audeo totum dicere. Videte, quid ea vitii lex habitura fuerit, cujus periculosa etiam reprehensio est. Et aspexit me illis quidem oculis, quibus tum solebat, quum omnibus omnia minabatur. Movet me quippe lumen curiæ! XIII. Quid? tu me iratum, Sexte, putas tibi, cujus tu inimicissimum multo crudelius etiam punitus es, quam erat humanitatis meæ postulare? Tu P. Clodii cruentum cadaver ejecisti domo, tu in publicum abjecisti, tu spoliatum imaginibus exsequiis pompa laudatione, infelicissimis lignis semiustulatum, nocturnis canibus dilaniandum reliquisti. Quare etsi nefarie fecisti, tamen quoniam in meo inimico crudelitatem exprompsisti tuam—laudare non possum,
34 irasci certe non debeo. [*Demonstravi, judices, quantum Clodii inter**] fuerit occidi Milonem; convertite

animos nunc vicissim ad Milonem. Quid Milonis intererat interfici Clodium? Quid erat, cur Milo, non dicam admitteret, sed optaret? Obstabat in spe consulatus Miloni Clodius. At eo repugnante, immo vero, eò fiebat magis, nec me suffragatore meliore utebatur quam Clodio. Valebat apud vos, judices, Milonis erga me remque publicam meritorum memoria, valebant preces et lacrimæ nostræ, quibus ego tum vos mirifice moveri sentiebam, sed plus multo valebat periculorum impendentium timor. Quis enim erat civium, qui sibi solutam P. Clodii præturam sine maximo rerum novarum metu proponeret? Solutam autem fore videbatis, nisi esset is consul, qui eam auderet possetque constringere. Eum Milonem unum esse quum sentiret universus populus Romanus, quis dubitaret suffragio suo se metu, periculo rempublicam liberare? At nunc, P. Clodio remoto, usitatis jam rebus enitendum est Miloni, ut tueatur dignitatem suam. Singularis illa huic uni concessa gloria, quæ quotidie augebatur frangendis furoribus Clodianis, jam Clodii morte cecidit. Vos adepti estis, ne quem civem metueretis: hic exercitationem virtutis, suffragationem consulatus, fontem perennem gloriæ suæ perdidit. Itaque Milonis consulatus, qui, vivo Clodio, labefactari non poterat, mortuo denique tentari cœptus est. Non modo igitur nihil prodest, sed obest etiam P. Clodii mors Miloni. At valuit odium, fecit iratus, 35
fecit inimicus, fuit ultor injuriæ, punitor doloris sui.— Quid? si hæc non dico majora fuerunt in Clodio quàm in Milone, sed in illo maxima, nulla in hoc, quid vultis amplius? Quid enim odisset Clodium Milo, segetem ac materiam suæ gloriæ, præter hoc civile odium, quo omnes improbos odimus? Ille, erat, ut odisset primùm

defensorem salutis meæ, deinde vexatorem furoris,
domitorem armorum suorum, postremo etiam accusa-
torem suum. Reus enim Milonis lege Plotia fuit Clo-
dius, quoad vixit. Quo tandem animo hoc tyrannum
illum tulisse creditis? quantum odium illius, et in
homine justo quam etiam justum fuisse?
36 XIV. Reliquum est ut jam illum natura ipsius
consuetudoque defendat, hunc autem hæc eadem co-
arguant. Nihil per vim umquam Clodius, omnia per
vim Milo! Quid ergo, judices? quum, mærentibus
vobis, Urbe cessi, judiciumne timui, non servos, non
arma, non vim? Quæ fuisset igitur justa caussa re-
stituendi mei, nisi fuisset injusta ejiciendi? Diem
mihi, credo, dixerat, mulctam irrogarat, actionem per-
duellionis intenderat, et mihi videlicet in caussa aut
mala aut mea, non et præclarissima et vestra, judicium
timendum fuit. Servorum et egentium civium et fa-
cinorosorum armis meos cives meis consiliis pericu-
37 lisque servatos pro me objici nolui. Vidi enim, vidi
hunc ipsum Q. Hortensium, lumen et ornamentum
reipublicæ, pæne interfici servorum manu, quum mihi
adesset: qua in turba C. Vibienus senator, vir optimus,
cum hoc quum esset una, ita est mulctatus, ut vitam
amiserit. Itaque quando illius postea sica illa, quam
a Catilina acceperat, conquievit? Hæc intentata nobis
est, huic ego vos objici pro me non sum passus, hæc
insidiata Pompeio est, hæc istam Appiam, monumen-
tum sui nominis, nece Papirii cruentavit, hæc, hæc
eadem, longo intervallo, conversa rursus in me, nuper
38 quidem, ut scitis, me ad regiam pæne confecit. Quid
simile Milonis? cujus vis omnis hæc semper fuit, ne
P. Clodius, quum in judicium detrahi non posset, vi
oppressam civitatem teneret. Quem si interficere volu-

isset, quoties et quantæ occasiones, quam præclaræ fuerunt! Potuitne, quum domum ac deos penates suos illo oppugnante defenderet, jure se ulcisci? potuitne, cive egregio et viro fortissimo, P. Sextio, collega suo, vulnerato? potuitne, Q. Fabricio, viro optimo, quum de reditu meo legem ferret, pulso, crudelissima in foro cæde facta? potuitne, L. Cæcilii, justissimi fortissimique prætoris, oppugnata domo? potuitne illo die, quum est lata lex de me? quum totius Italiæ concursus, quem mea salus concitarat, facti illius gloriam libens agnovisset, ut, etiamsi id Milo fecisset, cuncta civitas eam laudem pro sua vindicaret? XV. At quod erat 39
tempus? Clarissimus et fortissimus consul inimicus Clodio P. Lentulus, ultor sceleris illius, propugnator senatus, defensor vestræ voluntatis, patronus illius publici consensus, restitutor salutis meæ, septem prætores, octo tribuni plebis, illius adversarii, defensores mei, Cn. Pompeius auctor et dux mei reditus, illius hostis, cujus sententiam senatus omnis de salute mea gravissimam et ornatissimam secutus est, qui populum Romanum cohortatus est, qui, quum de me decretum Capuæ fecit, ipse cunctæ Italiæ cupienti, et ejus fidem imploranti, signum dedit, ut ad me restituendum Romam concurrerent: omnia tum denique in illum odia civium ardebant desiderio mei, quem qui tum interemisset, non de impunitate ejus sed de præmiis cogitaretur. Tamen se Milo continuit, et P. Clodium in 40
judicium bis, ad vim numquam vocavit. Quid? privato Milone et reo ad populum, accusante P. Clodio, quum in Cn. Pompeium pro Milone dicentem impetus factus est, quæ tum non modo occasio sed etiam caussa illius opprimendi fuit? Nuper vero quum M. Antonius summam spem salutis bonis omnibus attu-

lisset, gravissimamque adolescens nobilissimus reipublicæ partem fortissime suscepisset, atque illam belluam, judicii laqueos declinantem, jam irretitam teneret, qui locus, quod tempus illud, dii immortales, fuit! Quum se ille fugiens in scalarum tenebras abdidisset, magnum Miloni fuit conficere illam pestem nulla sua invidia, M. vero Antonii maxima gloria?
41 Quid? comitiis in campo quoties potestas fuit? quum ille vi in septa irrupisset, gladios destringendos lapides jaciendos curavisset, deinde subito vultu Milonis perterritus fugeret ad Tiberim, vos et omnes boni vota faceretis, ut Miloni uti virtute sua liberet?

XVI. Quem igitur cum omnium gratia noluit, hunc voluit cum aliquorum querela? quem jure, quem loco, quem tempore, quem impune non est ausus, hunc injuria, iniquo loco, alieno tempore, periculo capitis, non
42 dubitavit occidere? Præsertim, judices, quum honoris amplissimi contentio et dies comitiorum subesset, quo quidem tempore (scio enim quam timida sit ambitio, quantaque et quam sollicita cupiditas consulatus,) omnia non modo, quæ reprehendi palam, sed etiam quæ obscure cogitari possunt, timemus, rumorem fabulam fictam falsam perhorrescimus, ora omnium atque oculos intuemur. Nihil est enim tam molle tam tenerum tam aut fragile aut flexibile, quam voluntas erga nos sensusque civium, qui non modo improbitati irascuntur candidatorum, sed etiam in
43 recte factis sæpe fastidiunt. Hunc diem igitur campi speratum atque exoptatum sibi proponens Milo, cruentis manibus, scelus et facinus præ se ferens et confitens ad illa augusta centuriarum auspicia veniebat? Quam hoc non credibile in hoc! quam idem in Clodio non dubitandum, quin se ille interfecto Milone

regnaturum putaret! Quid? quod caput est audaciæ,
judices, quis ignorat, maximam illecebram esse peccandi
impunitatis spem? In utro igitur hæc fuit? In Mi-
lone? qui etiam nunc reus est facti aut præclari aut
certe necessarii. An in Clodio? qui ita judicia pœ-
namque contempserat, ut eum nihil delectaret, quod
aut per naturam fas esset aut per leges liceret.

Sed quid ego argumentor? quid plura disputo? 44
Te, Q. Petilli, appello, optimum et fortissimum civem,
te, M. Cato, testor, quos mihi divina quædam sors
dedit judices. Vos ex M. Favonio audistis Clodium
sibi dixisse, et audistis vivo Clodio, periturum Milonem
triduo. Post diem tertium gesta res est, quam dixerat.
Quum ille non dubitaret aperire, quid cogitaret, vos
potestis dubitare, quid fecerit? XVII. Quemad- 45
modum igitur eum dies non fefellit? Dixi equidem
modo. Dictatoris Lanuvini stata sacrificia nosse ne-
gotii nihil erat. Vidit necesse esse Miloni proficisci
Lanuvium illo ipso, quo profectus est, die. Itaque
antevertit. At quo die? quo, ut ante dixi, insanissi-
ma concio ab ipsius mercenario tribuno plebis est
concitata: quem diem ille, quam concionem, quos
clamores, nisi ad cogitatum facinus approperaret,
numquam reliquisset. Ergo illi ne caussa quidem
itineris, etiam caussa manendi: Miloni manendi nulla
facultas, exeundi non caussa solum sed etiam necessi-
tas fuit. Quid? si, ut ille scivit Milonem fore eo die
in via, sic Clodium Milo ne suspicari quidem potuit?
Primum quæro, qui scire potuerit? quod vos idem in 46
Clodio quærere non potestis. Ut enim neminem alium
nisi T. Patinam, familiarissimum suum, rogasset, scire
potuit illo ipso die Lanuvii a dictatore Milone prodi
flaminem necesse esse. Sed erant permulti alii, ex

quibus id facillime scire posset: [omnes scilicet Lanuvini.] Milo de Clodii reditu unde quæsivit? Quæsierit sane. Videte, quid vobis largiar. Servum etiam, ut Arrius meus amicus dixit, corruperit. Legite testimonia testium vestrorum. Dixit C. Cassinius, cognomento Scola, Interamnas, familiarissimus et idem comes P. Clodii, cujus jam pridem testimonio Clodius eadem hora Interamnæ fuerat et Romæ, P. Clodium illo die in Albano mansurum fuisse, sed subito ei esse nuntiatum, Cyrum architectum esse mortuum, itaque Romam repente constituisse proficisci. Dixit hoc
47 comes item P. Clodii, C. Clodius. XVIII. Videte, judices, quantæ res his testimoniis sint confectæ. Primum certe liberatur Milo non eo consilio profectus esse, ut insidiaretur in via Clodio: quippe, si ille obvius ei futurus omnino non erat. Deinde (non enim video, cur non meum quoque agam negotium), scitis, judices, fuisse, qui in hac rogatione suadenda dicerent, Milonis manu cædem esse factam, consilio vero majoris alicujus. Me videlicet latronem ac sicarium abjecti homines et perditi describebant. Jacent suis testibus ii, qui Clodium negant eo die Romam, nisi de Cyro audisset, fuisse rediturum. Respiravi, liberatus sum, non vereor, ne, quod ne suspicari quidem potuerim,
48 videar id cogitasse. Nunc persequar cetera. Nam occurrit illud: igitur ne Clodius quidem de insidiis cogitavit, quoniam fuit in Albano mansurus;—siquidem exiturus ad cædem e villa non fuisset. Video enim illum, qui dicitur de Cyri morte nuntiasse, non id nuntiasse, sed Milonem appropinquare. Nam quid de Cyro nuntiaret, quem Clodius Roma proficiscens reliquerat morientem? Una fui, testamentum simul obsignavi cum Clodio: testamentum autem palam

fecerat, et illum heredem et me scripserat. Quem
pridie hora tertia animam efflantem reliquisset, eum
mortuum postridie hora decima denique ei nuntia-
batur? XIX. Age, sit ita factum: quæ caussa, cur 49
Romam properaret, cur in noctem se conjiceret? Quid
afferebat festinationis, quod heres erat? Primum erat
nihil, cur properato opus esset: deinde, si quid esset,
quid tandem erat, quod ea nocte consequi posset,
amitteret autem, si postridie mane Romam venisset?
Atque, ut illi nocturnus ad Urbem adventus vitandus
potius, quam expetendus fuit, sic *Miloni*, quum in-
sidiator esset, si illum ad Urbem noctu accessurum
sciebat, subsidendum atque exspectandum fuit. Noctu, 50
insidioso et pleno latronum in loco occidisset. Nemo
ei neganti non credidisset, quem esse omnes salvum
etiam confitentem volunt. Sustinuisset hoc crimen
primùm ipse ille latronum occultator et receptator
locus, dum neque muta solitudo indicasset, neque cæca
nox ostendisset Milonem, deinde ibi multi ab illo vio-
lati spoliati, bonis expulsi, multi hæc etiam timentes
in suspicionem caderent, tota denique rea citaretur
Etruria. Atque illo die certe Aricia rediens devertit 51
Clodius ad se in Albanum. Quod ut sciret Milo illum
Ariciæ fuisse, suspicari tamen debuit eum, etiamsi
Romam illo die reverti vellet, ad villam suam, quæ
viam tangeret, deversurum. Cur neque ante occurrit,
ne ille in villa resideret, nec eo in loco subsedit, quo
ille noctu venturus esset?

Video adhuc constare omnia, judices: Miloni etiam utile fuisse Clodium vivere, illi ad ea, quæ concupierat, optatissimum interitum Milonis; odium fuisse illius in hunc acerbissimum, in illum hujus nullum; consuetudinem illius perpetuam in vi inferenda, hujus

52 tantum in repellenda; mortem ab illo denuntiatam Miloni et prædicatam palam, nihil umquam auditum ex *Milone*; profectionis hujus diem illi notum, reditum illius huic ignotum fuisse; hujus iter necessarium, illius etiam potius alienum; hunc præ se tulisse, se illo die Roma exiturum, illum eo die se dissimulasse rediturum; hunc nullius rei mutasse consilium, illum caussam mutandi consilii finxisse; huic, si insidiaretur, noctem prope Urbem exspectandam, illi, etiamsi hunc non timeret, tamen accessum ad Urbem nocturnum fuisse metuendum.

53 XX. Videamus nunc id, quod caput est, locus ad insidias ille ipse, ubi congressi sunt, utri tandem fuerit aptior. Id vero, judices, etiam dubitandum et diutius cogitandum est? Ante fundum Clodii, quo in fundo, propter insanas illas substructiones, facile mille hominum versabantur valentium, edito adversarii atque excelso loco superiorem se fore putabat Milo, et ob eam rem eum locum ad pugnam potissimum elegerat? an in eo loco est potius exspectatus ab eo, qui ipsius loci spe facere impetum cogitarat? Res loquitur ipsa,
54 judices, quæ semper valet plurimum. Si hæc non gesta audiretis sed picta videretis, tamen appareret, uter esset insidiator, uter nihil cogitaret mali, quum alter veheretur in rheda pænulatus, una sederet uxor. Quid horum non impeditissimum? vestitus, an vehiculum, an comes? quid minus promptum ad pugnam, quum pænula irretitus, rheda impeditus, uxore pæne constrictus esset? Videte nunc illum, primùm egredientem e villa, subito; cur? vesperi; quid necesse est? tarde; qui convenit, id præsertim temporis? Devertit in villam Pompeii; Pompeium ut videret? Sciebat in Alsiensi esse. Villam ut perspiceret?

Millies in ea fuerat. Quid ergo erat moræ et tergiver-
sationis ? Dum hic veniret, locum relinquere noluit.
XXI. Age nunc, iter expediti latronis cum Milo- 55
nis impedimentis comparate. Semper ille antea cum
uxore, tum sine ea: numquam non in rheda, tum in
equo. Comites Græculi, quocumque ibat, etiam quum
in castra Etrusca properabat ; tum nugarum in comi-
tatu nihil. Milo, qui numquam, tum casu pueros
symphoniacos uxoris ducebat et ancillarum greges.
Ille, qui semper secum scorta, semper exoletos, semper
lupas duceret, tum neminem, nisi ut virum a viro
lectum esse diceres. Cur igitur victus est ? quia non
semper viator a latrone, nonnumquam etiam latro a
viatore occiditur: quia, quamquam paratus in impa-
ratos Clodius, tamen mulier inciderat in viros. Nec 56
vero sic erat umquam non paratus Milo contra illum,
ut non satis fere esset paratus. Semper ille, et quan-
tum interesset P. Clodii se perire, et quanto illi odio
esset et quantum ille auderet, cogitabat. Quamobrem
vitam suam, quam maximis præmiis propositam et
pœne addictam sciebat, numquam in periculum sine
præsidio et sine custodia projiciebat. Adde casus,
adde incertos exitus pugnarum Martemque commu-
nem, qui sæpe spoliantem jam et exsultantem ever-
tit et perculit ab abjecto. Adde inscitiam pransi
poti oscitantis ducis, qui, quum a tergo hostem inter-
clusum reliquisset, nihil de ejus extremis comitibus
cogitavit: in quos incensos ira vitamque domini des-
perantes quum incidisset, hæsit in iis pœnis, quas ab eo
servi fideles pro domini vita expetiverunt. Cur igitur 57
eos manu misit ? Metuebat scilicet, ne indicarent, ne
dolorem perferre non possent, ne tormentis cogerentur,
occisum esse a servis Milonis in Appia via P. Clodium

confiteri. Quid opus est tortore? quid quæris? Occideritne? occidit. Jure an injuria, nihil ad tortorem. Facti enim in eculeo quæstio est, juris in judicio. XXII. Quod igitur in caussa quærendum est, id agamus hic: quod tormentis invenire vis, id fatemur. Manu vero cur miserit, si id potius quæris, quam cur parum amplis affecerit præmiis, nescis inimici factum repre-
58 hendere. Dixit enim hic idem, qui omnia semper constanter et fortiter, M. Cato, dixitque in turbulenta concione, quæ tamen hujus auctoritate placata est, non libertate solum, sed etiam omnibus præmiis dignissimos fuisse, qui domini caput defendissent. Quod enim præmium satis magnum est tam benevolis, tam bonis, tam fidelibus servis, propter quos vivit? Etsi id quidem non tanti est, quam quod propter eosdem non sanguine et vulneribus suis crudelissimi inimici mentem oculosque satiavit. Quos nisi manu misisset, tormentis etiam dedendi fuissent conservatores domini, ultores sceleris, defensores necis. Hic vero nihil habet in his malis, quod minus moleste ferat, quam, etiamsi quid ipsi accidat, esse tamen illis meritum
59 præmium persolutum.—Sed quæstiones urgent Milonem, quæ sunt habitæ nunc in atrio Libertatis.—Quibusnam de servis? rogas? de P. Clodii. Quis eos postulavit? Appius. Quis produxit? Appius. Unde? ab Appio. Dii boni! quid potest agi severius? De servis nulla quæstio est in dominum, nisi de incestu, ut fuit in Clodium. Proxime deos accessit Clodius, propius quam tum, quum ad ipsos penetrarat, cujus de morte tamquam de cærimoniis violatis quæritur. Sed tamen majores nostri in dominum de servo quæri noluerunt, non quia non posset verum inveniri, sed quia videbatur indignum esse et domini morte ipsa tristius.

In reum de servis accusatoris quum quæritur, verum
inveniri potest? Age vero, quæ erat aut qualis quæ- 60
stio? Heus tu Rufio, verbi caussa, cave, sis, mentiaris.
Clodius insidias fecit Miloni? Fecit. Certa crux.—
Nullas fecit. Sperata libertas. Quid hac quæstione certius?
Subito abrepti in quæstionem tamen separantur
a ceteris, et in arcas conjiciuntur, ne quis cum iis colloqui
possit. Hi centum dies penes accusatorem quum
fuissent, ab eo ipso accusatore producti sunt. Quid hac
quæstione dici potest integrius? quid incorruptius?

XXIII. Quod si nondum satis cernitis, quum res 61
ipsa tot tam claris argumentis signisque luceat, pura
mente atque integra Milonem, nullo scelere imbutum,
nullo metu perterritum, nulla conscientia exanimatum,
Romam revertisse: recordamini, per deos immortales!
quæ fuerit celeritas reditus ejus, qui ingressus
in forum ardente curia, quæ magnitudo animi,
qui vultus, quæ oratio. Neque vero se populo solum,
sed etiam senatui commisit, neque senatui modo,
sed etiam publicis præsidiis et armis; neque his tantum,
verum etiam ejus potestati, cui senatus totam
rempublicam, omnem Italiæ pubem, cuncta populi
Romani arma commiserat: cui numquam se hic profecto
tradidisset, nisi caussæ suæ confideret, præsertim
omnia audienti, magna metuenti, multi suspicanti,
nonnulla credenti. Magna vis est conscientiæ, judices,
et magna in utramque partem, ut neque timeant, qui
nihil commiserint, et pœnam semper ante oculos versari
putent, qui peccarint. Neque vero sine ratione certa 62
caussa Milonis semper a senatu probata est. Videbant
enim sapientissimi homines facti rationem, præsentiam
animi, defensionis constantiam. An vero obliti
estis, judices, recenti illo nuntio necis Clodianæ, non

modo inimicorum Milonis sermones et opiniones, sed nonnullorum etiam imperitorum? Negabant eum
63 Romam esse rediturum. Sive enim illud animo irato ac percito fecisset, ut incensus odio trucidaret inimicum, arbitrabantur eum tanti mortem P. Clodii putasse, ut æquo animo patria careret, quum sanguine inimici explesset odium suum: sive etiam illius morte patriam liberare voluisset, non dubitaturum fortem virum, quin, quum suo periculo salutem reipublicæ attulisset, cederet æquo animo legibus, secum auferret gloriam sempiternam, nobis hæc fruenda relinqueret, quæ ipse servasset. Multi etiam Catilinam atque illa portenta loquebantur; 'erumpet, occupabit aliquem locum, bellum patriæ faciet.' Miseros interdum cives, optime de republica meritos! in quibus homines non modo res præclarissimas obliviscuntur, sed etiam nefa-
64 rias suspicantur. Ergo illa falsa fuerunt: quæ certe vera exstitissent, si Milo admisisset aliquid, quod non posset honeste vereque defendere.

XXIV. Quid? quæ postea sunt in eum congesta, quæ quemvis etiam mediocrium delictorum conscientia perculissent, ut sustinuit! Dii immortales! sustinuit? immo vero ut contempsit ac pro nihilo putavit, quæ neque maximo animo nocens, neque innocens, nisi fortissimus vir, negligere potuisset! Scutorum gladiorum ferramentorum pilorumque etiam multitudo deprehendi posse indicabatur. Nullum in Urbe vicum, nullum angiportum esse dicebant, in quo Miloni non esset conducta domus; arma in villam Ocriculanam devecta Tiberi; domum in clivo Capitolino scutis refertam; plena omnia malleolorum ad Urbis incendia comparatorum. Hæc non delata solum, sed pœne credita, nec ante repudiata sunt, quam

quæsita. Laudabam equidem incredibilem diligen- 65
tiam Cn. Pompeii: sed dicam, ut sentio, judices.
Nimis multa audire coguntur, neque aliter facere
possunt ii, quibus tota commissa est respublica. Quin
etiam audiendus fuerit popa Licinius nescio qui de
circo: servos Milonis, apud se ebrios factos, sibi con-
fessos esse, se de interficiendo Cn. Pompeio conju-
rasse, deinde postea se gladio percussum esse ab uno
de illis, ne indicaret. Pompeio in hortos nuntiavit;
arcessor in primis; de amicorum sententia rem defert
ad senatum. Non poteram in illius mei patriæque
custodis tanta suspicione non metu exanimari, sed
mirabar tamen credi popæ, confessionem servorum
audiri, vulnus in latere, quod acu punctum videretur,
pro ictu gladiatoris probari. Verum tamen, ut intel- 66
ligo, cavebat magis Pompeius quam timebat, non ea
solum quæ timenda erant, sed omnia, ne vos aliquid
timeretis. Oppugnata domus C. Cæsaris, clarissimi
et fortissimi viri, per multas noctis horas nuntiaba-
tur. Nemo audierat tam celebri loco, nemo senserat:
tamen audiebatur. Non poteram Cn. Pompeium, præ-
stantissima virtute virum, timidum suspicari; dili-
gentiam, tota republica suscepta, nimiam nullam pu-
tabam. Frequentissimo senatu nuper in Capitolio
senator inventus est, qui Milonem cum telo esse dice-
ret. Nudavit se in sanctissimo templo, quoniam vita
talis et civis et viri fidem non faciebat, ut, eo tacente,
res ipsa loqueretur. XXV. Omnia falsa atque insi- 67
diose ficta comperta sunt. Cum tamen, si metuitur
etiam nunc Milo, non hoc jam Clodianum crimen
timemus, sed tuas, Cn. Pompei, (te enim jam appello
ea voce, ut me audire possis,) tuas, tuas, inquam, sus-
piciones perhorrescimus. Si Milonem times, si hunc

de tua vita nefarie aut nunc cogitare aut molitum aliquando aliquid putas, si Italiæ delectus, ut nonnulli conquisitores tui dictitarunt, si hæc arma, si Capitolinæ cohortes, si excubiæ, si vigiliæ, si delecta juventus, quæ tuum corpus domumque custodit, contra Milonis impetum armata est, atque illa omnia in hunc unum instituta parata intenta sunt, magna in hoc certe vis et incredibilis animus, et non unius viri vires atque opes judicantur, si quidem in hunc unum et præstantissimus dux electus et tota respublica ar-
68 mata est. Sed quis non intelligit omnes tibi reipublicæ partes ægras et labantes, ut eas his armis sanares et confirmares, esse commissas? Quod si Miloni locus datus esset, probasset profecto tibi ipsi neminem umquam hominem homini cariorem fuisse quam te sibi; nullum se umquam periculum pro tua dignitate fugisse; cum illa ipsa tæterrima peste sæpissime pro tua gloria contendisse; tribunatum suum ad salutem meam, quæ tibi carissima fuisset, consiliis tuis gubernatum; se a te postea defensum in periculo capitis, adjutum in petitione præturæ; duos se habere semper amicissimos sperasse, te tuo beneficio, me suo. Quæ si non probaret, si tibi ita penitus inhæsisset ista suspicio, nullo ut evelli modo posset, si denique Italia a delectu, Urbs ab armis sine Milonis clade numquam esset conquietura, næ iste haud dubitans cessisset patria, is, qui ita natus est et ita consuevit; te, Magne,
69 tamen antestaretur, quod nunc etiam facit. XXVI. Vide, quam sit varia vitæ commutabilisque ratio, quam vaga volubilisque fortuna, quantæ infidelitates in amicitiis, quam ad tempus aptæ simulationes, quantæ in periculis fugæ proximorum, quantæ timiditates. Erit, erit illud profecto tempus, et illucescet aliquando

ille dies, quum tu salutaribus, ut spero, rebus tuis, sed
fortasse motu aliquo communium temporum, (qui
quam crebro accidat, experti scire debemus,) et ami-
cissimi benevolentiam, et gravissimi hominis fidem,
et unius post homines natos fortissimi viri magnitu-
dinem animi desideres. Quamquam quis hoc credat 70
Cn. Pompeium, juris publici, moris majorum, rei de-
nique publicæ peritissimum, quum senatus ei commi-
serit, ut videret, NE QUID RESPUBLICA DETRIMENTI
CAPERET (quo uno versiculo satis armati semper con-
sules fuerunt, etiam nullis armis datis), hunc exercitu,
hunc delectu dato, judicium exspectaturum fuisse in
ejus consiliis vindicandis, qui vi judicia ipsa tolleret?
Satis judicatum est a Pompeio, satis, falso ista con-
ferri in Milonem: qui legem tulit, qua, ut ego sentio,
Milonem absolvi a vobis oporteret, ut omnes confiten-
tur, liceret. Quod vero in illo loco, atque illis publi- 71
corum præsidiorum copiis circumfusus sedet, satis
declarat, se non terrorem inferre vobis, (quid enim
illo minus dignum, quam cogere, ut vos eum condem-
netis, in quem animadvertere ipse et more majorum
et suo jure posset?) sed præsidio esse, ut intelligatis
contra hesternam concionem illam licere vobis, quod
sentiatis, libere judicare.

XXVII. Nec vero me, judices, Clodianum crimen 72
movet: nec tam sum demens tamque vestri sensus
ignarus atque expers, ut nesciam quid de morte
Clodii sentiatis. De qua, si jam nollem ita diluere
crimen, ut dilui, tamen impune Miloni palam clamare
atque mentiri gloriose liceret: 'occidi, occidi, non Sp.
Mælium, qui annona levanda jacturisque rei fami-
liaris quia nimis amplecti plebem putabatur, in sus-
picionem incidit regni appetendi, non Ti. Gracchum,

qui collegæ magistratum per seditionem abrogavit, quorum interfectores impleverunt orbem terrarum nominis sui gloria, sed eum, (auderet enim dicere, quum patriam periculo suo liberasset,) cujus nefandum adulterium in pulvinaribus sanctissimis nobilissimæ fe-
73 minæ comprehenderunt; eum, cujus supplicio senatus sollennes religiones expiandas sæpe censuit; eum, quem cum sorore germana nefarium stuprum fecisse L. Lucullus juratus se quæstionibus habitis dixit comperisse; eum, qui civem, quem senatus, quem populus Romanus, quem omnes gentes Urbis ac vitæ civium conservatorem judicarant, servorum armis exterminavit; eum, qui regna dedit ademit, orbem terrarum, quibuscum voluit, partitus est; eum, qui, plurimis cædibus in foro factis, singulari virtute et gloria civem domum vi et armis compulit; eum, cui nihil umquam nefas fuit nec in facinore nec in libidine; eum, qui ædem Nympharum incendit, ut memoriam publicam recensionis tabulis publicis impressam ex-
74 stingueret; eum denique, cui jam nulla lex erat, nullum civile jus, nulli possessionum termini, qui non calumnia litium, non injustis vindiciis ac sacramentis alienos fundos, sed castris exercitu signis inferendis petebat; qui non solum Etruscos, (eos enim penitus contempserat,) sed hunc P. Varium, virum fortissimum atque optimum civem, judicem nostrum, pellere possessionibus armis castrisque conatus est; qui cum architectis et decempedis villas multorum hortosque peragrabat; qui Janiculo et Alpibus spem possessionum terminarat suarum; qui, quum ab equite Romano splendido et forti viro M. Pacconio non impetrasset, ut insulam in lacu Prelio venderet, repente lintribus in eam insulam materiem calcem cæmenta

atque arma convexit, dominoque trans ripam inspec-
tante non dubitavit ædificium exstruere in alieno;
qui huic T. Furfanio, cui viro! dii immortales! (quid 75
enim ego de muliercula Scantia, quid de adolescente
Aponio dicam? quorum utrique mortem est mini-
tatus, nisi sibi hortorum possessione cessisset;) sed
ausus est Furfanio dicere, si sibi pecuniam, quantam
poposcerat, non dedisset, mortuum se in domum ejus
illaturum, qua invidia huic esset tali viro conflagran-
dum; qui Appium fratrem, hominem mihi conjunc-
tum fidissima gratia, absentem de possessione fundi
dejecit; qui parietem sic per vestibulum sororis insti-
tuit ducere, sic agere fundamenta, ut sororem non
modo vestibulo privaret sed omni aditu et limine.'

XXVIII. Quamquam hæc quidem jam tolerabilia 76
videbantur, etsi æqualiter in rempublicam in privatos,
in longinquos in propinquos, in alienos in suos irrue-
bat; sed nescio quomodo jam usu obduruerat et percal-
luerat civitatis incredibilis patientia. Quæ vero ade-
rant jam et impendebant, quonam modo ea aut de-
pellere potuissetis aut ferre? Imperium ille si nactus
esset,—omitto socios exteras nationes reges tetrarchas:
vota enim faceretis, ut in eos se potius immitteret
quam in vestras possessiones vestra tecta vestras pe-
cunias: pecunias dico? a liberis, a liberis, medius fi-
dius, et a conjugibus vestris numquam ille effrenatas
suas libidines cohibuisset. Fingi hæc putatis, quæ
patent? hæc, quæ nota sunt omnibus? quæ tenen-
tur? servorum exercitus illum in Urbe conscripturum
fuisse, per quos totam rempublicam resque privatas
omnium possideret? Quamobrem si cruentum gla- 77
dium tenens clamaret T. Annius: 'Adeste, quæso, at-
que audite cives: P. Clodium interfeci, ejus furores,

quos nullis jam legibus nullis judiciis frenare poteramus, hoc ferro et hac dextera a cervicibus vestris repuli, per me ut unum, jus æquitas leges libertas pudor pudicitia in civitate manerent;' esset vero timendum, quonam modo id ferret civitas! Nunc enim quis est, qui non probet, qui non laudet, qui non unum post hominum memoriam T. Annium plurimùm reipublicæ profuisse, maxima lætitia populum Romanum cunctam Italiam nationes omnes affecisse et dicat et sentiat? Nequeo vetera illa populi Romani gaudia quanta fuerint judicare. Multas tamen jam summorum imperatorum clarissimas victorias ætas nostra vidit, quarum nulla neque tam diuturnam attulit læ-
78 titiam nec tantam. Mandate hoc memoriæ, judices. Spero multa vos liberosque vestros in republica bona esse visuros; in his singulis ita semper existimabitis, vivo P. Clodio nihil eorum vos visuros fuisse. In spem maximam et, quemadmodum confido, verissimam adducti sumus hunc ipsum annum, hoc ipso summo viro consule, compressa hominum licentia, cupiditatibus fractis, legibus et judiciis constitutis, salutarem civitati fore. Numquis est igitur tam demens, qui hoc, P. Clodio vivo, contingere potuisse arbitretur? Quid? ea, quæ tenetis, privata atque vestra, dominante homine furioso quod jus perpetuæ possessionis habere potuissent?

XXIX. Non timeo, judices, ne odio inimicitiarum mearum inflammatus, libentius hæc in illum evomere videar quam verius. Etenim etsi præcipuum esse debebat tamen ita communis erat omnium ille hostis, ut in communi odio pæne æqualiter versaretur odium meum. Non potest dici satis, ne cogitari quidem,
79 quantum in illo sceleris, quantum exitii fuerit. Quin

sic attendite, judices. Nempe hæc est quæstio de
interitu P. Clodii. Fingite animis; (liberæ enim sunt
cogitationes nostræ et, quæ volunt, sic intuentur, ut
ea cernimus, quæ videmus;) fingite igitur cogitatione
imaginem hujus conditionis meæ: si possim efficere,
ut Milonem absolvatis, sed ita, si P. Clodius revix-
erit;—Quid vultu extimuistis? quonam modo ille vos
vivus afficeret, quos mortuus inani cogitatione per-
cussit? Quid? si ipse Cn. Pompeius, qui ea virtute
ac fortuna est, ut ea potuerit semper, quæ nemo præter
illum; si is, inquam, potuisset aut quæstionem de
morte P. Clodii ferre, aut ipsum ab inferis excitare,
utrum putatis potius facturum fuisse? Etiamsi prop-
ter amicitiam vellet illum ab inferis revocare, propter
rempublicam non fecisset. Ejus igitur mortis sedetis
ultores, cujus vitam si putetis per vos restitui posse,
nolitis; et de ejus nece lata quæstio est, qui si eadem
lege reviviscere posset, lata lex numquam esset. Hujus
ergo interfector qui esset, in confitendo ab iisne pœnam
timeret, quos liberavisset? Græci homines deorum 80
honores tribuunt iis viris, qui tyrannos necaverunt.
Quæ ego vidi Athenis! quæ aliis in urbibus Græciæ!
quas res divinas talibus institutas viris! quos cantus!
quæ carmina! Prope ad immortalitatis et religionem
et memoriam consecrantur. Vos tanti conservatorem
populi, tanti sceleris ultorem non modo honoribus
nullis afficietis, sed etiam ad supplicium rapi patie-
mini? Confiteretur, confiteretur, inquam, si fecisset,
et magno animo et libente se fecisse libertatis omnium
caussa: quod ei certe non confitendum modo, verum
etiam prædicandum. XXX. Etenim, si id non negat, 81
ex quo nihil petit, nisi ut ignoscatur, dubitaret id
fateri, ex quo etiam præmia laudis essent petenda?

Nisi vero gratius putat esse vobis sui se capitis quam vestri defensorem fuisse: quum præsertim in ea confessione, si grati esse velletis, honores assequeretur amplissimos. Si factum vobis non probaretur, (quamquam qui poterat salus sua cuiquam non probari?) sed tamen si minus fortissimi viri virtus civibus grata cecidisset, magno animo constantique cederet ex ingrata civitate. Nam quid esset ingratius, quam lætari ceteros lugere eum solum, propter quem ceteri læta-
82 rentur? Quamquam hoc animo semper fuimus omnes in patriæ proditoribus opprimendis, ut, quoniam nostra futura esset gloria, periculum quoque et invidiam nostram putaremus. Nam quæ mihi ipsi tribuenda laus esset, quum tantum in consulatu meo pro vobis ac liberis vestris ausus essem, si id, quod conabar, sine maximis dimicationibus meis me esse ausurum arbitrarer? Quæ mulier sceleratum ac perniciosum civem occidere non auderet, si periculum non timeret? Propositâ invidiâ, morte, pœnâ, qui nihilo segnius rempublicam defendit, is vir vere putandus est. Populi grati est, præmiis afficere bene meritos de republica cives; viri fortis, ne suppliciis quidem mo-
83 veri, ut fortiter fecisse pœniteat. Quamobrem uteretur eadem confessione T. Annius, qua Ahala, qua Nasica, qua Opimius, qua Marius, qua nosmet ipsi; et, si grata respublica esset, lætaretur, si ingrata, tamen in gravi fortuna conscientia sua niteretur.

Sed hujus beneficii gratiam, judices, fortuna populi Romani et vestra felicitas et dii immortales sibi deberi putant. Nec vero quisquam aliter arbitrari potest, nisi qui nullam vim esse ducit numenve divinum, quem neque imperii nostri magnitudo, neque sol ille, nec cæli signorumque motus, nec vicissitudines rerum

atque ordines movent, neque, id quod maximum est,
majorum nostrorum sapientia, qui sacra, qui cæri-
monias, qui auspicia et ipsi sanctissime coluerunt, et
nobis, suis posteris, prodiderunt. XXXI. Est, est 84
profecto illa vis, neque in his corporibus, atque in hac
imbecillitate nostra inest quiddam, quod vigeat et
sentiat, et non inest in hoc tanto naturæ tam præclaro
motu. Nisi forte idcirco esse non putant, quia non
apparet, nec cernitur: proinde quasi nostram ipsam
mentem, qua sapimus, qua providemus, qua hæc ipsa
agimus ac dicimus, videre, aut plane qualis aut ubi
sit sentire possimus. Ea vis igitur ipsa, quæ sæpe
incredibiles huic urbi felicitates atque opes attulit,
illam perniciem exstinxit ac sustulit, cui primum
mentem injecit, ut vi irritare ferroque lacessere fortis-
simum virum auderet, vinceretur que ab eo, quem si
vicisset, habiturus esset impunitatem et licentiam
sempiternam. Non est humano consilio, ne mediocri 85
quidem, judices, deorum immortalium cura res illa
perfecta. Religiones mehercule ipsæ, quæ illam bel-
luam cadere viderunt, commovisse se videntur, et jus
in illo suum retinuisse. Vos enim jam, Albani tu-
muli atque luci, vos, inquam, imploro atque obtestor,
vosque, Albanorum obrutæ aræ, sacrorum populi Ro-
mani sociæ et æquales, quas ille præceps amentia,
cæsis prostratisque sanctissimis lucis, substructionum
insanis molibus oppresserat, vestræ tum aræ, vestræ
religiones viguerunt, vestra vis valuit, quam ille omni
scelere polluerat; tuque ex tuo edito monte, Latia-
ris sancte Juppiter, cujus ille lacus nemora finesque
sæpe omni nefario stupro et scelere macularat, ali-
quando ad eum puniendum oculos aperuisti: vobis
illæ, vobis vestro in conspectu seræ sed justæ tamen

86 et debitæ pœnæ solutæ sunt. Nisi forte hoc etiam casu factum esse dicemus, ut ante ipsum sacrarium Bonæ Deæ, quod est in fundo T. Sextii Galli, in primis honesti et ornati adolescentis, ante ipsam, inquam, Bonam Deam quum prælium commisisset, primum illud vulnus acceperit, quo tæterrimam mortem obiret, ut non absolutus judicio illo nefario videretur, sed ad hanc insignem pœnam reservatus. XXXII. Nec vero non eadem ira deorum hanc ejus satellitibus injecit amentiam, ut sine imaginibus sine cantu atque ludis sine exsequiis sine lamentis sine laudationibus sine funere, oblitus cruore et luto, spoliatus illius supremi diei celebritate, cui concedere etiam inimici solent, ambureretur abjectus. Non fuisse credo fas clarissimorum virorum formas illi tæterrimo parricidæ aliquid decoris afferre, neque ullo in loco potius mortem ejus lacerari, quam in quo vita esset damnata.

87 Dura mihi, medius fidius, jam fortuna populi Romani et crudelis videbatur, quæ tot annos illum in hanc rempublicam insultare videret et pateretur. Polluerat stupro sanctissimas religiones, senatus gravissima decreta perfregerat, pecunia se palam a judicibus redemerat, vexarat in tribunatu senatum, omnium ordinum consensu pro salute reipublicæ gesta resciderat, me patria expulerat, bona diripuerat, domum incenderat, liberos conjugem meam vexaverat, Cn. Pompeio nefarium bellum indixerat, magistratuum privatorumque cædes fecerat, domum mei fratris incenderat, vastarat Etruriam, multos sedibus ac fortunis ejecerat, instabat urgebat, capere ejus amentiam civitas Italia provinciæ regna non poterant, incidebantur jam domi leges, quæ nos nostris servis addicerent, nihil

erat cujusquam, quod quidem ille adamasset, quod
non hoc anno suum fore putaret. Obstabat ejus cogi- 88
tationibus nemo præter Milonem. Ipsum illum, qui
poterat obstare, novo reditu in gratiam quasi devinc-
tum arbitrabatur, Cæsaris potentiam suam esse dice-
bat, bonorum animos etiam in meo casu contempserat,
Milo unus urgebat. XXXIII. Hic dii immortales, ut
supra dixi, mentem dederunt illi perdito ac furioso,
ut huic faceret insidias. Aliter perire pestis illa non
potuit; numquam illum respublica suo jure esset
ulta. Senatus, credo, prætorem eum circumscrip-
sisset: ne quum solebat quidem id facere in privato
eodem hoc, aliquid profecerat. An consules in præ- 89
tore coercendo fortes fuissent? Primum, Milone
occiso habuisset suos consules. Deinde, quis in eo
prætore consul fortis esset, per quem tribunum vir-
tutem consularem crudelissime vexatam esse memi-
nisset? Oppressisset omnia, possideret, teneret lege
nova, quæ est inventa apud eum cum reliquis legibus
Clodianis, servos nostros libertos suos fecisset. Po-
stremo, nisi eum dii immortales in eam mentem im-
pulissent, ut homo effeminatus fortissimum virum
conaretur occidere, hodie rempublicam nullam habe-
retis. An ille prætor, ille vero consul, si modo hæc 90
templa atque ipsa mœnia stare eo vivo tamdiu, et
consulatum ejus exspectare potuissent, ille denique
vivus mali nihil fecisset, qui mortuus uno ex suis
satellitibus Sex. Clodio duce curiam incenderit? Quo
quid miserius, quid acerbius, quid luctuosius vidi-
mus? Templum sanctitatis amplitudinis mentis con-
silii publici, caput Urbis, aram sociorum, portum om-
nium gentium, sedem ab universo populo Romano
concessam uni ordini, inflammari exscindi funestari?

neque id fieri a multitudine imperita, quamquam esset miserum id ipsum, sed ab uno? Qui quum tantum ausus sit ustor pro mortuo, quid signifer pro vivo non esset ausus? In curiam potissimum abjecit, ut
91 eam mortuus incenderet, quam vivus everterat. Et sunt, qui de via Appia querantur, taceant de curia? et qui ab eo spirante forum putent potuisse defendi, cujus non restiterit cadaveri curia? Excitate, excitate eum, si potestis, ab inferis. Frangetis impetum vivi, cujus vix sustinetis furias insepulti? Nisi vero sustinuistis eos, qui cum facibus ad curiam cucurrerunt, cum falcibus ad Castoris, cum gladiis toto foro volitarunt. Cædi vidistis populum Romanum, concionem gladiis disturbari, quum audiretur silentio M. Cælius, tribunus plebis, vir et in republica fortissimus et in suscepta caussa firmissimus, et bonorum voluntati et auctoritati senatus deditus, et in hac Milonis sive invidia sive fortuna singulari divina et incredibili fide.

92 XXXIV. Sed jam satis multa de caussa: extra caussam etiam nimis fortasse multa. Quid restat, nisi ut orem obtesterque vos, judices, ut eam misericordiam tribuatis fortissimo viro, quam ipse non implorat, ego, etiam repugnante hoc, et imploro et exposco? Nolite, si in nostro omnium fletu nullam lacrimam aspexistis Milonis, si vultum semper eumdem, si vocem, si orationem stabilem ac non mutatam videtis, hoc minus ei parcere! Haud scio an multo etiam sit adjuvandus magis. Etenim si in gladiatoriis pugnis et in infimi generis hominum conditione atque fortuna timidos et supplices et, ut vivere liceat, obsecrantes etiam odisse solemus, fortes et animosos et se acriter ipsos morti offerentes servari cupimus,

eorumque nos magis miseret, qui nostram misericordiam non requirunt, quam qui illam efflagitant; quanto hoc magis in fortissimis civibus facere debemus? Me quidem, judices, exanimant et interimunt 93
hæ voces Milonis, quas audio assidue, et quibus intersum quotidie. Valeant, valeant, inquit, cives mei, valeant, sint incolumes, sint florentes, sint beati, stet hæc urbs præclara mihique patria carissima quoquo modo merita de me erit. Tranquilla republica cives mei (quoniam mihi cum illis non licet) sine me ipsi, sed per me tamen perfruantur. Ego cedam atque abibo. Si mihi republica bona frui non licuerit, at carebo mala; et quam primam tetigero bene moratam et liberam civitatem, in ea conquiescam. O 94
frustra, inquit, mihi suscepti labores! o cogitationes inanes meæ! Ego quum tribunus plebis, republica oppressa, me senatui dedissem, quem exstinctum acceperam, equitibus Romanis, quorum vires erant debiles, bonis viris, qui omnem auctoritatem Clodianis armis abjecerant; mihi umquam bonorum præsidium defuturum putarem? Ego, quum te (mecum enim sæpissime loquitur) patriæ reddidissem, mihi futurum in patria non putarem locum? Ubi nunc senatus est, quem secuti sumus? ubi equites Romani illi, illi, inquit, tui? ubi studia municipiorum? ubi Italiæ voces? ubi denique tua, M. Tulli, quæ plurimis fuit auxilio, vox et defensio? Mihine ea soli, qui pro te toties morti me obtuli, nihil potest opitulari?

XXXV. Nec vero hæc, judices, ut ego nunc, flens, 95
sed hoc eodem loquitur vultu, quo videtis. Negat enim se, negat ingratis civibus fecisse, quæ fecerit; timidis et omnia circumspicientibus pericula, non negat. Plebem et infimam multitudinem, quæ P.

Clodio duce fortunis vestris imminebat, eam, quo tutior esset vita vestra, suam se fecisse commemorat; ut non modo virtute flecteret, sed etiam tribus suis patrimoniis deliniret, nec timet, ne, quum plebem muneribus placarit, vos non conciliarit meritis in rempublicam singularibus. Senatus erga se benevolentiam temporibus his ipsis sæpe esse perspectam, vestras vero et vestrorum ordinum occursationes, studia, sermones, quemcumque cursum fortuna dederit, secum
96 se ablaturum esse dicit. Meminit etiam sibi vocem præconis modo defuisse, quam minime desiderarit, populi vero cunctis suffragiis, quod unum cupierit, se consulem declaratum. Nunc denique, si hæc arma contra se sint futura, sibi facinoris suspicionem non facti crimen obstare. Addit hæc, quæ certe vera sunt, fortes et sapientes viros non tam præmia sequi solere recte factorum, quam ipsa recte facta, se nihil in vita nisi præclarissime fecisse, siquidem nihil sit præstabilius viro quam periculis patriam liberare; beatos esse, quibus ea res honori fuerit a suis civibus,
97 nec tamen eos miseros, qui beneficio cives suos vicerint: sed tamen ex omnibus præmiis virtutis, si esset habenda ratio præmiorum, amplissimum esse præmium gloriam; esse hanc unam, quæ brevitatem vitæ posteritatis memoria consolaretur, quæ efficeret, ut absentes adessemus, mortui viveremus; hanc denique esse, cujus gradibus etiam homines in cælum vide-
98 rentur ascendere. De me, inquit, semper populus Romanus, semper omnes gentes loquentur, nulla umquam obmutescet vetustas. Quin hoc tempore ipso, quum omnes a meis inimicis faces meæ invidiæ subjiciantur, tamen omni in hominum cœtu gratiis agendis et gratulationibus habendis et omni sermone cele-

bramur. Omitto Etruriæ festos et actos et institutos dies: centesima lux est hæc ab interitu P. Clodii et, opinor, altera: quâ fines imperii populi Romani sunt, eâ non solum fama jam de illo, sed etiam lætitia peragravit. Quamobrem, ubi corpus hoc sit, non, inquit, laboro, quoniam omnibus in terris et jam versatur et semper habitabit nominis mei gloria.

XXXVI. Hæc tu mecum sæpe his absentibus, sed 99
iisdem audientibus hæc ego tecum, Milo. Te quidem, quum isto animo es, satis laudare non possum, sed, quo est ista magis divina virtus, eo majore a te dolore divellor. Nec vero, si mihi eriperis, reliqua est illa saltem ad consolandum querela, ut his irasci possim, a quibus tantum vulnus accepero. Non enim inimici mei te mihi eripient sed amicissimi; non male aliquando de me meriti sed semper optime. Nullum umquam, judices, mihi tantum dolorem inuretis, (etsi quis potest esse tantus ?) sed ne hunc quidem ipsum ut obliviscar, quanti me semper feceritis. Quæ si vos cepit oblivio, aut si in me aliquid offendistis, cur non id meo capite potius luitur, quam Milonis? præclare enim vixero, si quid mihi acciderit prius, quam hoc tantum mali videro. Nunc me una consolatio sus- 100
tentat, quod tibi, T. Anni, nullum a me amoris, nullum studii, nullum pietatis officium defuit. Ego inimicitias potentium pro te appetivi: ego meum sæpe corpus et vitam objeci armis inimicorum tuorum: ego me plurimis pro te supplicem objeci: bona fortunas meas ac liberorum meorum in communionem tuorum temporum contuli: hoc denique ipso die, si qua vis est parata, si qua dimicatio capitis futura, deposco. Quid jam restat ? quid habeo ? quid faciam pro tuis in me meritis, nisi ut eam fortunam, quæ-

cumque erit tua, ducam meam? Non recuso, non
abnuo: vosque obsecro, judices, ut vestra beneficia,
quæ in me contulistis, aut in hujus salute augeatis
aut in ejusdem exitio occasura esse videatis.
101 XXXVII. His lacrimis non movetur Milo.—Est
quodam incredibili robore animi,—exsilium ibi esse
putat, ubi virtuti non sit locus, mortem naturæ finem
esse, non pœnam. Sit hic ea mente, qua natus est.
Quid vos, judices? quo tandem animo eritis? Me-
moriam Milonis retinebitis, ipsum ejicetis? et erit
dignior locus in terris ullus, qui hanc virtutem ex-
cipiat, quam hic, qui procreavit? Vos, vos appello,
fortissimi viri, qui multum pro republica sanguinem
effudistis, vos in viri et in civis invicti periculo ap-
pello, centuriones, vosque milites, vobis non modo
inspectantibus, sed etiam armatis et huic judicio
præsidentibus, hæc tanta virtus ex hac urbe expel-
102 letur exterminabitur projicietur? O me miserum, o
me infelicem! revocare tu me in patriam, Milo, po-
tuisti per hos, ego te in patria per eosdem retinere
non potero? Quid respondebo liberis meis, qui te
parentem alterum putant? quid tibi, Quinte frater,
qui nunc abes, consorti mecum temporum illorum?
Me non potuisse Milonis salutem tueri per eosdem,
per quos nostram ille servasset? At in qua caussa
non potuisse? quæ est grata gentibus. A quibus
non potuisse? ab iis, qui maxime P. Clodii morte
103 acquierunt. Quo deprecante? me. Quodnam ego
concepi tantum scelus, aut quod in me tantum facinus
admisi, judices, quum illa indicia communis exitii
indagavi patefeci protuli exstinxi? Omnes in me
meosque redundat ex fonte illo dolores. Quid me
reducem esse voluistis? An, ut inspectante me ex-

pellerentur ii, per quos essem restitutus? Nolite, obsecro vos, acerbiorem mihi pati reditum esse, quam fuerit ille ipse discessus. Nam qui possum putare me restitutum esse, si distrahar ab iis, per quos restitutus sum?

XXXVIII. Utinam dii immortales fecissent, (pace tua, patria, dixerim; metuo enim, ne scelerate dicam in te, quod pro Milone dicam pie:)—utinam P. Clodius non modo viveret, sed etiam prætor consul dictator esset potius, quam hoc spectaculum viderem!
O dii immortales! fortem et a vobis, judices, conser- 104
vandum virum! Minime, minime, inquit. Immo vero pœnas ille debitas luerit, nos subeamus, si ita necesse est, non debitas. Hiccine vir, patriæ natus, usquam nisi in patria morietur, aut, si forte, pro patria? Hujus vos animi monumenta retinebitis, corporis in Italia nullum sepulcrum esse patiemini? hunc sua quisquam sententia ex hac urbe expellet, quem omnes urbes expulsum a vobis ad se vocabunt?
O terram illam beatam, quæ hunc virum exceperit, 105
hanc ingratam, si ejecerit, miseram, si amiserit! Sed finis sit: neque enim præ lacrimis jam loqui possum, et hic se lacrimis defendi vetat. Vos oro obtestorque, judices, ut in sententiis ferendis, quod sentiatis, id audeatis. Vestram virtutem justitiam, fidem, mihi credite, is maxime probabit, qui in judicibus legendis optimum et sapientissimum et fortissimum quemque legit.

ORATIONES PHILIPPICÆ, I., II.

M. TULLII CICERONIS
IN M. ANTONIUM
ORATIONUM PHILIPPICARUM LIBRI XIV.

LIBER PRIMUS.

I. Ante quam de republica, patres conscripti, di- 1
cam ea, quæ dicenda hoc tempore arbitror, exponam
vobis breviter consilium et profectionis et reversionis
meæ. Ego cum sperarem aliquando ad vestrum con-
silium auctoritatemque rempublicam esse revocatam,
manendum mihi statuebam quasi in vigilia quadam
consulari ac senatoria. Nec vero usquam discedebam
nec a republica dejiciebam oculos ex eo die, quo in
ædem Telluris convocati sumus. In quo templo,
quantum in me fuit, jeci fundamenta pacis Athenien-
siumque renovavi vetus exemplum; Græcum etiam
verbum usurpavi, quo tum in sedandis discordiis usa
erat civitas illa, atque omnem memoriam discordiarum
oblivione sempiterna delendam censui. Præclara 2
tum oratio M. Antonii, egregia etiam voluntas; pax
denique per eum et per liberos ejus cum præstantis-
simis civibus confirmata est. Atque his principiis
reliqua consentiebant. Ad deliberationes eas, quas
habebat domi de republica, principes civitatis adhi-

bebat; ad hunc ordinem res optimas deferebat; nihil tum, nisi quod erat notum omnibus, in C. Cæsaris commentariis reperiebatur, summa constantia ad ea
3 quæ quæsita erant, respondebat. Num qui exsules restituti? Unum aiebat, præterea neminem. Num immunitates datæ? Nullæ, respondebat. Assentiri etiam nos Ser. Sulpicio, clarissimo viro, voluit, ne qua tabula post Idus Martias ullius decreti Cæsaris aut beneficii figeretur. Multa prætereo eaque præclara; ad singulare enim M. Antonii factum festinat oratio. Dictaturam, quæ jam vim regiæ potestatis obsederat, funditus ex republica sustulit, de qua ne sententias quidem diximus; scriptum senatus consultum, quod fieri vellet, attulit, quo recitato auctoritatem ejus summo studio secuti sumus eique amplissimis verbis
4 per senatus consultum gratias egimus. II. Lux quædam videbatur oblata, non modo regno, quod pertuleramus, sed etiam regni timore sublato; magnumque pignus ab eo reipublicæ datum, se liberam civitatem esse velle, cum dictatoris nomen, quod sæpe justum fuisset, propter perpetuæ dictaturæ recentem memoriam funditus ex republica sustulisset.
5 Liberatus periculo cædis paucis post diebus senatus; uncus impactus est fugitivo illi, qui in Marii nomen invaserat. Atque hæc omnia communiter cum collega: alia porro propria P. Dolabellæ, quæ, nisi collega afuisset, credo iis futura fuisse communia. Nam cum serperet in urbem infinitum malum idque manaret in dies latius, idemque bustum in foro facerent, qui illam insepultam sepulturam effecerant, et quotidie magis magisque perditi homines cum sui similibus

servis tectis ac templis urbis minitarentur, talis animadversio fuit Dolabellæ cum in audaces sceleratosque servos, tum in impuros et nefarios liberos, talisque eversio illius exsecratæ columnæ, ut mihi mirum videatur tam valde reliquum tempus ab illo uno die
dissensisse. Ecce enim Kalendis Juniis, quibus ut 6
adessemus edixerant, mutata omnia: nihil per senatum, multa et magna per populum, et absente populo et invito. Consules designati negabant se audere in senatum venire; patriæ liberatores urbe carebant ea, cujus a cervicibus jugum servile dejecerant, quos tamen ipsi consules in contionibus et in omni sermone laudabant; veterani qui appellabantur, quibus hic ordo diligentissime caverat, non ad conservationem earum rerum, quas habebant, sed ad spem novarum prædarum incitabantur. Quæ cum audire mallem quam videre, haberemque jus legationis liberum, ea mente discessi, ut adessem Kalendis Januariis, quod initium senatus cogendi fore videbatur.

III. Exposui, patres conscripti, profectionis con- 7
silium: nunc reversionis, quæ plus admirationis habet, breviter exponam. Cum Brundisium iterque illud, quod tritum in Græciam est, non sine causa vitavissem, Kalendis Sextilibus veni Syracusas, quod ab ea urbe transmissio in Græciam laudabatur: quæ tamen urbs mihi conjunctissima plus una me nocte cupiens retinere non potuit. Veritus sum ne meus repentinus ad meos necessarios adventus suspicionis aliquid afferret, si essem commoratus. Cum autem me ex Sicilia ad Leucopetram, quod est promunturium agri Regini, venti detulissent, ab eo loco conscendi ut

transmitterem; nec ita multum provectus rejectus
austro sum in eum ipsum locum, unde conscenderam.
8 Cumque intempesta nox esset mansissemque in villa
P. Valerii, comitis et familiaris mei, postridieque
apud eundem ventum exspectans manerem, muni-
cipes Regini complures ad me venerunt, ex iis quidam
Roma recentes: a quibus primum accipio M. Antonii
contionem, quæ mihi ita placuit, ut eā lecta de re-
versione primum cœperim cogitare. Nec ita multo
post edictum Bruti affertur et Cassii, quod quidem
mihi, fortasse quod eos plus etiam reipublicæ quam
familiaritatis gratia diligo, plenum æquitatis vide-
batur. Addebant præterea—fit enim plerumque ut ii,
qui boni quid volunt afferre, affingant aliquid, quo
faciant id quod nuntiant lætius—rem conventuram;
Kalendis Sextilibus senatum frequentem fore; An-
tonium repudiatis malis suasoribus, remissis provin-
ciis Galliis, ad auctoritatem senatus esse rediturum.
9 IV. Tum vero tanta sum cupiditate incensus ad re-
ditum, ut mihi nulli neque remi neque venti satis
facerent, non quo me ad tempus occursurum non
putarem, sed ne tardius quam cuperem reipublicæ
gratularer. Atque ego celeriter Veliam devectus
Brutum vidi: quanto meo dolore, non dico. Turpe
mihi ipsi videbatur in eam urbem me audere reverti,
ex qua Brutus cederet, et ibi velle tuto esse, ubi ille
non posset. Neque vero illum similiter atque ipse
eram commotum esse vidi: erectus enim maximi ac
pulcherrimi facti sui conscientia nihil de suo casu
10 multa de vestro querebatur. Exque eo primum
cognovi quæ Kalendis Sextilibus in senatu fuisset

L. Pisonis oratio: qui quamquam parum erat—id enim ipsum a Bruto audieram—a quibus debuerat adjutus, tamen et Bruti testimonio—quo quid potest esse gravius?—et omnium prædicatione, quos postea vidi, magnam mihi videbatur gloriam consecutus. Hunc igitur ut sequerer properavi, quem præsentes non sunt secuti, non ut proficerem aliquid—nec enim sperabam id nec præstare poteram,—sed ut, si quid mihi humanitus accidisset—multa autem impendere videntur præter naturam etiam præterque fatum,—hujus tamen diei vocem testem reipublicæ relinquerem meæ perpetuæ erga se voluntatis.

Quoniam utriusque consilii causam, patres con- 11
scripti, probatam vobis esse confido, prius quam de republica dicere incipio, pauca querar de hesterna M. Antonii injuria: cui sum amicus, idque me non nullo ejus officio debere esse præ me semper tuli. V. Quid tandem erat causæ cur in senatum hesterno die tam acerbe cogerer? Solusne aberam? an non sæpe minus frequentes fuistis? an ea res agebatur, ut etiam ægrotos deferri oporteret? Hannibal, credo, erat ad portas, aut de Pyrrhi pace agebatur, ad quam causam etiam Appium illum, et cæcum et senem, delatum esse memoriæ proditum est. De supplica- 12
tionibus referebatur, quo in genere senatores deesse non solent. Coguntur enim non pignoribus, sed eorum, de quorum honore agitur, gratia; quod idem fit, cum de triumpho refertur. Ita sine cura consules sunt, ut pæne liberum sit senatori non adesse. Qui cum mihi mos notus esset cumque e via languerem et mihimet displicerem, misi pro amicitia qui hoc ei

diceret. At ille vobis audientibus cum fabris se domum meam venturum esse dixit. Nimis iracunde hoc quidem et valde intemperanter. Cujus enim maleficii tanta ista pœna est, ut dicere in hoc ordine auderet se publicis operis disturbaturum publice ex senatus sententia ædificatam domum? Quis autem umquam tanto damno senatorem coëgit? aut quid est ultra pignus aut multam? Quod si scisset quam sententiam dicturus essem, remisisset aliquid profecto
13 de severitate cogendi. VI. An me censetis, patres conscripti, quod vos inviti secuti estis, decreturum fuisse, ut parentalia cum supplicationibus miscerentur? ut inexpiabiles religiones in rempublicam inducerentur? ut decernerentur supplicationes mortuo? Nihil dico cui. Fuerit ille Brutus, qui et ipse dominatu regio rempublicam liberavit et ad similem virtutem et simile factum stirpem jam prope in quingentesimum annum propagavit: adduci tamen non possem, ut quemquam mortuum conjungerem cum immortalium religione, ut, cujus sepulchrum usquam exstet ubi parentetur, ei publice supplicetur. Ego vero eam sententiam dixissem, ut me adversus populum Romanum, si qui accidisset gravior reipublicæ casus, si bellum, si morbus, si fames, facile possem defendere; quæ partim jam sunt, partim timeo ne impendeant. Sed hoc ignoscant di immortales velim et populo Romano, qui id non probat, et huic ordini,
14 qui decrevit invitus. Quid? de reliquis reipublicæ malis licetne dicere? Mihi vero licet et semper licebit dignitatem tueri, mortem contemnere. Potestas modo veniendi in hunc locum sit: dicendi

periculum non recuso. Atque utinam, patres conscripti, Kalendis Sextilibus adesse potuissem! non quo profici potuerit aliquid, sed ne unus modo consularis, quod tum accidit, dignus illo honore, dignus republica inveniretur. Qua quidem ex re magnum accipio dolorem, homines amplissimis populi Romani beneficiis usos L. Pisonem ducem optimæ sententiæ non secutos. Idcircone nos populus Romanus consules fecit, ut in altissimo gradu dignitatis locati rempublicam pro nihilo haberemus? Non modo voce nemo L. Pisoni consularis, sed ne vultu quidem assensus est. Quæ malum! est ista voluntaria ser- 15
vitus? Fuerit quædam necessaria: neque ego hoc ab omnibus iis desidero, qui sententiam consulari loco dicunt. Alia causa est eorum, quorum silentio ignosco, alia eorum, quorum vocem requiro. Quos quidem doleo in suspicionem populo Romano venire non modo metus, quod ipsum esset turpe, sed alium alia de causa deesse dignitati suæ. VII. Quare primum maximas gratias et ago et habeo Pisoni, qui non quid efficere posset in republica cogitavit, sed quid facere ipse deberet: deinde a vobis, patres conscripti, peto ut, etiam si sequi minus audebitis orationem atque auctoritatem meam, benigne me tamen, ut adhuc fecistis, audiatis.

Primum igitur acta Cæsaris servanda censeo, non 16
quo probem—quis enim id quidem potest?—sed quia rationem habendam maxime arbitror pacis atque otii. Vellem adesset M. Antonius, modo sine advocatis—sed, ut opinor, licet ei minus valere, quod mihi heri per illum non licuit:—doceret me vel potius vos,

patres conscripti, quem ad modum ipse Cæsaris acta
defenderet. An in commentariolis et chirographis et
libellis se uno auctore prolatis, ne prolatis quidem, sed
tantum modo dictis, acta Cæsaris firma erunt: quæ
ille in æs incidit, in quo populi jussa perpetuasque
17 leges esse voluit, pro nihilo habebuntur? Equidem
existimo nihil tam esse in actis Cæsaris quam leges
Cæsaris. An, si cui quid ille promisit, id erit fixum,
quod idem non facere potuit? ut multis multa pro-
missa non fecit: quæ tamen multo plura illo mortuo
reperta sunt, quam a vivo beneficia per omnes annos
tributa et data. Sed ea non muto, non moveo;
summo studio illius præclara acta defendo. Pecunia
utinam ad Opis maneret! cruenta illa quidem, sed
his temporibus, quoniam iis, quorum est, non redditur,
necessaria. Quamquam ea quoque sit effusa, si ita
18 in actis fuit. Ecquid est quod tam proprie dici
possit actum ejus, qui togatus in republica cum po-
testate imperioque versatus sit, quam lex? Quære
acta Gracchi; leges Semproniæ proferentur: quære
Sullæ; Corneliæ. Quid? Pompei tertius consulatus
in quibus actis constitit? nempe in legibus. De
Cæsare ipso si quæreres, quidnam egisset in urbe
et in toga, leges multas responderet se et præclaras
tulisse, chirographa vero aut mutaret aut non daret,
aut, si dedisset, non istas res in actis suis duceret.
Sed hæc ipsa concedo, quibusdam etiam in rebus
coniveo: in maximis vero rebus, id est legibus, acta
19 Cæsaris dissolvi ferendum non puto. VIII. Quæ lex
melior, utilior, optima etiam republica sæpius flagi-
tata, quam ne prætoriæ provinciæ plus quam annum

neve plus quam biennium consulares obtinerentur? Hac lege sublata videnturne vobis posse Cæsaris acta servari? Quid? lege, quæ promulgata est de tertia decuria nonne omnes judiciariæ leges Cæsaris dissolvuntur? Et vos acta Cæsaris defenditis, qui leges ejus evertitis? nisi forte, si quid memoriæ causa rettulit in libellum, id numerabitur in actis et, quamvis iniquum et inutile sit, defendetur: quod ad populum centuriatis comitiis tulit, id in actis Cæ-
saris non habebitur. At quæ ista tertia decuria?— 20
Centurionum, inquit.—Quid? isti ordini judicatus lege Julia, etiam ante Pompeia, Aurelia non patebat? —Census præfiniebatur, inquit.—Non centurioni quidem solum, sed equiti etiam Romano: itaque viri fortissimi atque honestissimi, qui ordines duxerunt, res et judicant et judicaverunt.—Non quæro, inquit, istos: quicumque ordinem duxit judicet.—At si ferretis, quicumque equo meruisset, quod est lautius, nemini probaretis; in judice enim spectari et fortuna debet et dignitas.—Non quæro, inquit, ista: addo etiam judices manipulares ex legione Alaudarum; aliter enim nostri negant posse se salvos esse.—O contumeliosum honorem iis, quos ad judicandum nec opinantes vocatis! hic enim est legis index, ut ii res in tertia decuria judicent, qui libere judicare non audeant. In quo quantus error est, di immortales! eorum, qui istam legem excogitaverunt! Ut enim quisque sordidissimus videbitur, ita libentissime severitate judicandi sordes suas eluet laborabitque ut honestis decuriis potius dignus videatur quam in
turpem jure conjectus. IX. Altera promulgata lex 21

est, ut et de vi et majestatis damnati ad populum provocent, si velint. Hæc utrum tandem lex est an legum omnium dissolutio? Quis est enim hodie, cujus intersit istam legem manere? Nemo reus est legibus illis, nemo, quem futurum putemus: armis enim gesta numquam profecto in judicium vocabuntur. At res popularis. Utinam quidem aliquid velletis esse populare! omnes enim jam cives de reipublicæ salute una et mente et voce consentiunt. Quæ est igitur ista cupiditas legis ejus ferendæ, quæ turpitudinem summam habeat, gratiam nullam? Quid enim turpius quam qui majestatem populi Romani minuerit per vim, eum damnatum judicio ad eam ipsam vim reverti, propter quam sit jure damna-
22 tus? Sed quid plura de lege disputo? quasi vero id agatur ut quisquam provocet: id agitur, id fertur, ne quis omnino umquam istis legibus reus fiat. Quis enim aut accusator tam amens reperietur, qui reo condemnato objicere se multitudini conductæ velit, aut judex, qui reum damnare audeat, ut ipse ad operas mercennarias statim protrahatur? Non igitur provocatio ista lege datur, sed duæ maxime salutares leges questionesque tolluntur. Quid est aliud hortari adolescentes, ut turbulenti, ut seditiosi, ut perniciosi cives velint esse? Quam autem ad pestem furor tribunicius impelli non poterit his duabus quæstionibus
23 de vi et majestatis sublatis? Quid, quod obrogatur legibus Cæsaris, quæ jubent ei, qui de vi, itemque ei, qui majestatis damnatus sit, aqua et igni interdici? quibus cum provocatio datur, nonne acta Cæsaris rescinduntur? Quæ quidem ego, patres conscripti, qui illa

numquam probavi, tamen ita conservanda concordiæ causa arbitratus sum, ut non modo, quas vivus leges Cæsar tulisset, infirmandas hoc tempore non putarem, sed ne illas quidem, quas post mortem Cæsaris prolatas esse et fixas videtis. X. De exsilio reducti 24
a mortuo, civitas data non solum singulis, sed nationibus et provinciis universis a mortuo, immunitatibus infinitis sublata vectigalia a mortuo. Ergo hæc uno, verum optimo auctore domo prolata defendimus: eas leges, quas ipse nobis inspectantibus recitavit, pronuntiavit, tulit, quibus latis gloriabatur, eisque legibus rempublicam contineri putabat, de provinciis, de judiciis, eas, inquam, Cæsaris leges nos, qui defendimus acta Cæsaris, evertendas putamus? Ac de 25
his tamen legibus, quæ promulgatæ sunt, saltem queri possumus: de iis, quæ jam latæ dicuntur, ne id quidem licuit; illæ enim sine ulla promulgatione latæ sunt ante quam scriptæ. Quæro autem, quid sit cur aut ego aut quisquam vestrum, patres conscripti, bonis tribunis plebi leges malas metuat. Paratos habemus qui intercedant, paratos qui rempublicam religione defendant; vacui metu esse debemus.—Quas tu mihi, inquit, intercessiones? quas religiones?—Eas scilicet, quibus reipublicæ salus continetur.—Negligimus ista et nimis antiqua ac stulta ducimus: forum sæpietur, omnes claudentur aditus, armati in præsidiis multis locis collocabuntur.—Quid 26
tum? Quod ita erit gestum, id lex erit? et in æs incidi jubebitis, credo, illa legitima: "*consules populum jure rogaverunt*"—hocine a majoribus accepimus jus rogandi?—"*populusque jure scivit.*" Qui popu-

lus? isne, qui exclusus est? Quo jure? an eo, quod vi et armis omne sublatum est? Atque hæc dico de futuris; quod est amicorum ante dicere ea, quæ vitari possint: quæ si facta non erunt, refelletur oratio mea. Loquor de legibus promulgatis, de quibus est integrum vobis: demonstro vitia; tollite! denuntio vim, arma; removete!

27 XI. Irasci quidem vos mihi, Dolabella, pro republica dicenti non oportebit. Quamquam te quidem id facturum non arbitror—novi facilitatem tuam:—collegam tuum aiunt in hac sua fortuna, quæ bona ipsi videtur—mihi, ne gravius quippiam dicam, avorum et avunculi sui consulatum si imitaretur, fortunatior videretur:—sed eum iracundum audio esse factum. Video autem quam sit odiosum habere eundem iratum et armatum, cùm tanta præsertim gladiorum sit impunitas: sed proponam jus, ut opinor, æquum, quod M. Antonium non arbitror repudiaturum. Ego, si quid in vitam ejus aut in mores cum contumelia dixero, quo minus mihi inimicissimus sit, non recusabo: sin consuetudinem meam tenuero, id est, si libere quæ sentiam de republica dixero, primum deprecor ne irascàtur, deinde, si hoc non impetro, peto ut sic irascatur ut civi. Armis utatur, si ita necesse est, ut dicit, sui defendendi causa: iis, qui pro republica quæ ipsis visa erunt dixerint, ista arma ne noceant. Quid hac postulatione dici potest æquius?

28 Quod si, ut mihi a quibusdam ejus familiaribus dictum est, omnis eum quæ habetur contra voluntatem ejus oratio graviter offendit, etiam si nulla inest contumelia, feremus amici naturam. Sed îdem illi ita

mecum loquuntur: "non idem tibi, adversario Cæsaris, licebit, quod Pisoni socero," et simul admonent quiddam, quod cavebimus: "nec erit justior in senatum non veniendi morbi causa quam mortis."
XII. Sed per deos immortales!—te enim intuens, 29
Dolabella, [qui es mihi carissimus,] non possum utriusque vestrum errorem reticere:—credo enim vos, nobiles homines, magna quædam spectantes, non pecuniam, ut quidam nimis creduli suspicantur, quæ semper ab amplissimo quoque clarissimoque contempta est, non opes violentas et populo Romano minime ferendam potentiam, sed caritatem civium et gloriam concupivisse. Est autem gloria laus recte factorum magnorumque in rempublicam meritorum, quæ cum optimi cujusque, tum etiam multitudinis testimonio comprobatur. Dicerem, Dolabella, qui 30
recte factorum fructus esset, nisi te præter ceteros paulisper esse expertum viderem. Quem potes recordari in vita illuxisse tibi diem lætiorem quam cum expiato foro, dissipato concursu impiorum, principibus sceleris pœna affectis, te domum recepisti? Cujus ordinis, cujus generis, cujus denique fortunæ studia tum laudi et gratulationi tuæ se non obtulerunt? Quin mihi etiam, quo auctore te in his rebus uti arbitrabantur, et gratias boni viri agebant et tuo nomine gratulabantur. Recordare, quæso, Dolabella, consensum illum theatri, cum omnes earum rerum obliti, propter quas fuerant tibi offensi, significarent se beneficio novo memoriam veteris doloris abjecisse.
Hanc tu, P. Dolabella,—magno loquor cum dolore— 31
hanc tu, inquam, potuisti æquo animo tantam digni-

tatem deponere? XIII. Tu autem, M. Antoni,—absentem enim appello—unum illum diem, quo in æde Telluris senatus fuit, non omnibus his mensibus, quibus te quidam multum a me dissentientes beatum putant, anteponis? Quæ fuit oratio de concordia! quanto metu veterum malorum, quanta sollicitudine civitas tum a te liberata est, cum collegam tuum depositis inimicitiis, oblitus auspiciorum a te ipso augure populi Romani nuntiatorum illo primum die collegam tibi esse voluisti, tuus parvus filius in Capi-
32 tolium a te missus pacis obses fuit. Quo senatus die lætior? quo populus Romanus? qui quidem nulla in contione umquam frequentior fuit. Tum denique liberati per viros fortissimos videbamur, quia, ut illi voluerant, libertatem pax consequebatur. Proximo, altero, tertio, denique reliquis consecutis diebus non intermittebas quasi donum aliquod quotidie afferre reipublicæ, maximum autem illud, quod dictaturæ nomen sustulisti. Hæc inusta est a te, a te, inquam, mortuo Cæsari nota ad ignominiam sempiternam. Ut enim propter unius M. Manlii scelus decreto gentis Manliæ neminem patricium Manlium Marcum vocari licet, sic tu propter unius dictatoris odium nomen
33 dictatoris funditus sustulisti. Num te, cum hæc pro salute reipublicæ tanta gessisses, fortunæ tuæ, num amplitudinis, num claritatis [num gloriæ] pænitebat? Unde igitur subito tanta ista mutatio? Non possum adduci ut suspicer te pecunia captum: licet quod cuique libet loquatur, credere non est necesse; nihil enim umquam in te sordidum, nihil humile cognovi. Quamquam solent domestici depravare non numquam,

sed novi firmitatem tuam. Atque utinam ut culpam,
sic etiam suspicionem vitare potuisses! XIV. Illud
magis vereor, ne ignorans verum iter gloriæ glorio-
sum putes plus te unum posse quam omnes et metui
a civibus tuis. Quod si ita putas, totam ignoras viam
gloriæ. Carum esse civem, bene de republica mereri,
laudari, coli, diligi gloriosum est: metui vero et in
odio esse invidiosum, detestabile, imbecillum, cadu-
cum. Quod videmus etiam in fabula illi ipsi, qui 34
"*oderint, dum metuant*" dixerit, perniciosum fuisse.
Utinam, M. Antoni, avum tuum meminisses! de quo
tamen audisti multa ex me eaque sæpissime. Putasne
illum immortalitatem mereri voluisse, ut propter ar-
morum habendorum licentiam metueretur? Illa erat
vita, illa secunda fortuna, libertate esse parem ceteris,
principem dignitate. Itaque, ut omittam res avi tui
prosperas, acerbissimum ejus supremum diem malim
quam L. Cinnæ dominatum, a quo ille crudelissime
est interfectus.

Sed quid oratione te flectam? Si enim exitus 35
C. Cæsaris efficere non potest ut malis carus esse
quam metui, nihil cujusquam proficiet nec valebit
oratio. Quem qui beatum fuisse putant, miseri ipsi
sunt. Beatus est nemo, qui ea lege vivit, ut non
modo impune, sed etiam cum summa interfec-
toris gloria interfici possit. Quare flecte te, quæso,
et majores tuos respice atque ita guberna rempubli-
cam ut natum esse te cives tui gaudeant; sine quo
nec beatus nec clarus nec tutus quisquam esse omnino
potest. XV. Populi quidem Romani judicia multa 36
ambo habetis, quibus vos non satis moveri permoleste

fero. Quid enim gladiatoribus clamores innumerabilium civium? quid populi versus? quid Pompei statuæ plausus infiniti? quid duobus tribunis pl., qui vobis adversantur? parumne hæc significant incredibiliter consentientem populi Romani universi voluntatem? Quid? Apollinarium ludorum plausus vel testimonia potius et judicia populi Romani parum magna vobis videbantur? O beatos illos, qui, cum adesse ipsis propter vim armorum non licebat, aderant tamen et in medullis populi Romani ac visceribus hærebant! nisi forte Attio tum plaudi et sexagesimo post anno palmam dari, non Bruto putabatis, qui ludis suis ita caruit, ut in illo apparatissimo spectaculo studium populus Romanus tribueret absenti, desiderium liberatoris sui perpetuo plausu et clamore leniret.

37 Equidem is sum qui istos plausus, cum popularibus civibus tribuerentur, semper contempserim; idemque cum a summis, mediis, infimis, cum denique ab universis hoc idem fit cumque ii, qui ante sequi populi consensum solebant, fugiunt, non plausum illum, sed judicium puto. Sin hæc leviora vobis videntur, quæ sunt gravissima, num etiam hoc contemnitis, quod sensistis, tam caram populo Romano vitam A. Hirtii fuisse? Satis erat enim probatum illum esse populo Romano, ut est, jucundum amicis, in quo vincit omnes, carum suis, quibus est ipse carissimus: tantam tamen sollicitudinem bonorum, tantum timorem in quo meminimus? certe in nullo.

38 Quid igitur? hoc vos, per deos immortales! quale sit non interpretamini? Quid? eos de vestra vita

cogitare non censetis, quibus eorum, quos sperant reipublicæ consulturos, vita tam cara sit? Cepi fructum, patres conscripti, reversionis meæ, quoniam et ea dixi, ut quicumque casus consecutus esset, exstaret constantiæ meæ testimonium, et sum a vobis benigne ac diligenter auditus. Quæ potestas si mihi sæpius sine meo vestroque periculo fiet, utar: si minus, quantum potero, non tam mihi me quam reipublicæ reservabo. Mihi fere satis est quod vixi vel ad ætatem vel ad gloriam: huc si quid accesserit, non tam mihi quam vobis reique publicæ accesserit.

LIBER SECUNDUS.

1 I. Quonam meo fato, patres conscripti, fieri dicam, ut nemo his annis viginti reipublicæ fuerit hostis, qui non bellum eodem tempore mihi quoque indixerit? Nec vero necesse est quemquam a me nominari: vobiscum ipsi recordamini. Mihi pœnarum illi plus quam optarem dederunt: te miror, Antoni, quorum facta imitere, eorum exitus non perhorrescere. Atque hoc in aliis minus mirabar. Nemo enim illorum inimicus mihi fuit voluntarius: omnes a me reipublicæ causa lacessiti. Tu ne verbo quidem violatus, ut audacior quam Catilina, furiosior quam Clodius viderere, ultro me maledictis lacessisti tuamque a me alienationem commendationem tibi ad impios cives

2 fore putavisti. Quid putem? contemptumne me? Non video nec in vita nec in gratia nec in rebus gestis nec in hac mea mediocritate ingenii, quid despicere possit Antonius. An in senatu facillime de me detrahi posse credidit? qui ordo clarissimis civibus bene gestæ reipublicæ testimonium multis, mihi uni conservatæ dedit. An decertare mecum voluit contentione dicendi? Hoc quidem est beneficium. Quid enim plenius, quid uberius quam mihi et pro me et contra Antonium dicere? Illud profecto: non existimavit sui similibus probari posse, se esse hostem pa-

3 triæ, nisi mihi esset inimicus. Cui prius quam de ceteris rebus respondeo, de amicitia, quam a me vio-

latam esse criminatus est, quod ego gravissimum crimen judico, pauca dicam.

II. Contra rem suam me nescio quando venisse
questus est. An ego non venirem contra alienum pro
familiari et necessario? non venirem contra gratiam
non virtutis spe, sed ætatis flore collectam? non ve-
nirem contra injuriam, quam iste intercessoris iniquis-
simi beneficio obtinuit, non jure prætorio? Sed hoc
idcirco commemoratum a te puto, uti te infimo ordini
commendares, cum omnes te recordarentur libertini
generum et liberos tuos nepotes Q. Fadii, libertini
hominis, fuisse. At enim te in disciplinam meam
tradideras—nam ita dixisti;—domum meam venti-
taras. Ne tu, si id fecisses, melius famæ, melius pu-
dicitiæ tuæ consuluisses. Sed neque fecisti nec, si
cuperes, tibi id per C. Curionem facere licuisset.
Auguratus petitionem mihi te concessisse dixisti. 4
O incredibilem audaciam! o impudentiam prædican-
dam! Quo enim tempore me augurem a toto col-
legio expetitum Cn. Pompeius et Q. Hortensius no-
minaverunt—nec enim licebat a pluribus nominari,—
tu nec solvendo eras nec te ullo modo nisi eversa re-
publica fore incolumem putabas. Poteras autem eo
tempore auguratum petere, cum in Italia C. Curio non
esset? aut tum, cum es factus, unam tribum sine
Curione ferre potuisses? cujus etiam familiares de vi
condemnati sunt, quod tui nimis studiosi fuissent.
III. At beneficio sum tuo usus. Quo? quamquam 5
illud ipsum, quod commemoras, semper præ me tuli.
Malui me tibi debere confiteri quam cuiquam minus
prudenti non satis gratus videri. Sed quo beneficio?

quod me Brundisii non occideris? Quem ipse victor, qui tibi, ut tute gloriari solebas, detulerat ex latronibus suis principatum, salvum esse voluisset, in Italiam ire jussisset, eum tu occideres? Fac potuisse. Quod est aliud, patres conscripti, beneficium latronum, nisi ut commemorare possint iis se dedisse vitam, quibus non ademerint? Quod si esset beneficium, numquam qui illum interfecerunt, a quo erant conservati, quos tu clarissimos viros soles appellare, tantam essent gloriam consecuti. Quale autem beneficium est, quod te abstinueris nefario scelere? Qua in re non tam jucundum mihi videri debuit non interfectum me a te, quam
6 miserum te id impune facere potuisse. Sed sit beneficium, quando quidem majus accipi a latrone nullum potuit: in quo potes me dicere ingratum? an de interitu reipublicæ queri non debui, ne in te ingratus viderer? At in illa querella, misera quidem et luctuosa, sed mihi pro hoc gradu, in quo me senatus populusque Romanus collocavit, necessaria, quid est dictum a me cum contumelia? quid non moderate? quid non amice? Quod quidem cujus temperantiæ fuit, de M. Antonio querentem abstinere maledictis, præsertim cum tu reliquias reipublicæ dissipavisses, cum domi tuæ turpissimo mercatu omnia essent venalia, cum leges eas, quæ numquam promulgatæ essent, et de te et a te latas confiterere, cum auspicia augur, intercessionem consul sustulisses, cum esses fœdissime stipatus armatis, cum omnes impuritates impudica in domo quotidie susciperes vino lustrisque
7 confectus. At ego, tamquam mihi cum M. Crasso contentio esset, quocum multæ et tam magnæ fue-

runt, non cum uno gladiatore nequissimo, de repub-
lica graviter querens de homine nihil dixi. Itaque
hodie perficiam ut intelligat, quantum a me bene-
ficium tum acceperit. IV. At etiam litteras, quas me
sibi misisse diceret, recitavit homo et humanitatis
expers et vitæ communis ignarus. Quis enim um-
quam, qui paulum modo bonorum consuetudinem
nosset, litteras ad se ab amico missas offensione aliqua
interposita in medium protulit palamque recitavit?
Quid est aliud tollere ex vita vitæ societatem, tollere
amicorum colloquia absentium? Quam multa joca
solent esse in epistolis, quæ prolata si sint, inepta
videantur! quam multa seria, neque tamen ullo modo
divulganda! Sit hoc inhumanitatis: stultitiam in- 8
credibilem videte. Quid habes quod mihi opponas,
homo diserte, ut Tironi et Mustelæ jam esse videris?
qui cum hoc ipso tempore stent cum gladiis in con-
spectu senatus, ego quoque te disertum putabo, si
ostenderis, quo modo sis eos inter sicarios defensurus:
—sed quid opponas tandem, si negem me umquam ad
te istas litteras misisse? Quo me teste convincas?
an chirographo? in quo habes scientiam quæstuosam.
Qui possis? sunt enim librarii manu. Jam invideo
magistro tuo, qui te tanta mercede, quantam jam
proferam, nihil sapere doceat. Quid enim est minus 9
non dico oratoris, sed hominis, quam id objicere ad-
versario, quod ille si verbo negarit, longius progredi
non possit qui objecerit? At ego non nego, teque in
isto ipso convinco non inhumanitatis solum, sed etiam
amentiæ. Quod enim verbum in istis litteris est non
plenum humanitatis, officii, benevolentiæ? Omne

autem crimen tuum est, quod de te in his litteris non male existimem, quod scribam tamquam ad civem, tamquam ad bonum virum, non tamquam ad sceleratum et latronem. At ego tuas litteras, etsi jure poteram a te lacessitus, tamen non proferam: quibus petis ut tibi per me liceat quendam de exsilio reducere, adjurasque id te invito me non esse facturum: idque a me impetrasti. Quid enim me interponerem audaciæ tuæ, quam neque auctoritas hujus ordinis neque existimatio populi Romani neque leges ullæ
10 possent coërcere? Verum tamen quid erat quod me rogares, si erat is, de quo rogabas, Cæsaris lege reductus? Sed videlicet meam gratiam voluit esse, in quo ne ipsius quidem ulla esse poterat lege lata.

V. Sed cum mihi, patres conscripti, et pro me aliquid et in M. Antonium multa dicenda sint, alterum peto a vobis ut me pro me dicentem benigne, alterum ipse efficiam ut, contra illum cum dicam, attente audiatis. Simul illud oro: si meam cum in omni vita, tum in dicendo moderationem modestiamque cognostis, ne me hodie, cum isti, ut provocavit, respondero, oblitum esse putetis mei. Non tractabo ut consulem: ne ille quidem me ut consularem. Etsi ille nullo modo consul, vel quod ita vivit vel quod ita rempublicam gerit vel quod ita factus est: ego
11 sine ulla controversia consularis. Ut igitur intelligeretis, qualem ipse se consulem profiteretur, objecit mihi consulatum meum. Qui consulatus verbo meus, patres conscripti, re vester fuit. Quid enim ego constitui, quid gessi, quid egi nisi ex hujus ordinis consilio, auctoritate, sententia? Hæc tu homo sapiens,

non solum eloquens, apud eos, quorum consilio sa-
pientiaque gesta sunt, ausus es vituperare? Quis
autem meum consulatum præter te Publiumque Clo-
dium, qui vituperaret, inventus est? Cujus quidem
tibi fatum, sicut C. Curioni, manet, quoniam id domi
tuæ est, quod fuit illorum utrique fatale. Non placet 12
M. Antonio consulatus meus. At placuit P. Servilio,
ut eum primum nominem ex illius temporis consu-
laribus, qui proxime est mortuus; placuit Q. Catulo,
cujus semper in hac republica vivet auctoritas; pla-
cuit duobus Lucullis, M. Crasso, Q. Hortensio, C.
Curioni, C. Pisoni, M'. Glabrioni, M'. Lepido, L. Vol-
catio, C. Figulo, D. Silano, L. Murenæ, qui tum erant
consules designati; placuit idem quod consularibus
M. Catoni, qui cum multa vita excedens providit, tum
quod te consulem non vidit. Maxime vero consulatum
meum Cn. Pompeius probavit, qui, ut me primum de-
cedens ex Syria vidit, complexus et gratulans meo
beneficio patriam se visurum esse dixit. Sed quid
singulos commemoro? Frequentissimo senatui sic
placuit, ut esset nemo, qui mihi non ut parenti gratias
ageret, qui mihi non vitam suam, fortunas, liberos,
rempublicam referret acceptam. VI. Sed quoniam 13
illis, quos nominavi, tot et talibus viris respublica
orbata est, veniamus ad vivos, qui duo de consularium
numero reliqui sunt. L. Cotta, vir summo ingenio
summaque prudentia, rebus iis gestis, quas tu repre-
hendis, supplicationem decrevit verbis amplissimis,
eique illi ipsi, quos modo nominavi, consulares sena-
tusque cunctus assensus est, qui honos post conditam
hanc urbem habitus est togato ante me nemini.

14 L. Cæsar, avunculus tuus, qua oratione, qua con-
stantia, qua gravitate sententiam dixit in sororis suæ
virum, vitricum tuum! Hunc tu cum auctorem et
præceptorem omnium consiliorum totiusque vitæ de-
buisses habere, vitrici te similem quam avunculi ma-
luisti. Hujus ego alienus consiliis consul usus sum:
tu, sororis filius, ecquid ad eum umquam de repub-
lica rettulisti? At ad quos refert? di immortales!
Ad eos scilicet, quorum nobis etiam dies natales au-
15 diendi sunt. Hodie non descendit Antonius. Cur?
dat nataliciam in hortis. Cui? neminem nominabo:
putate tum Phormioni alicui, tum Gnathoni, tum
etiam Ballioni. O fœditatem hominis flagitiosam!
o impudentiam, nequitiam, libidinem non ferendam!
Tu cum principem senatorem, civem singularem, tam
propinquum habeas, ad eum de republica nihil re-
feras, referas ad eos, qui suam rem nullam habent,
tuam exhauriunt? VII. Tuus videlicet salutaris con-
sulatus, perniciosus meus. Adeone pudorem cum pu-
dicitia perdidisti, ut hoc in eo templo dicere ausus sis,
in quo ego senatum illum, qui quondam florens orbi
terrarum præsidebat, consulebam, tu homines perdi-
16 tissimos cum gladiis collocavisti? At etiam ausus es
—quid autem est quod tu non audeas?—clivum Capi-
tolinum dicere me consule plenum servorum armato-
rum fuisse. Ut illa, credo, nefaria senatus consulta
fierent, vim afferebam senatui. O miser, sive illa tibi
nota non sunt—nihil enim boni nosti—sive sunt, qui
apud tales viros tam impudenter loquare! Quis enim
eques Romanus, quis præter te adolescens nobilis, quis
ullius ordinis, qui se civem esse meminisset, cum se-

natus in hoc templo esset, in clivo Capitolino non
fuit? quis nomen non dedit? quamquam nec scribæ
sufficere nec tabulæ nomina illorum capere potuerunt.
Etenim cum homines nefarii de patriæ parricidio con- 17
fiterentur, consciorum indiciis, sua manu, voce pæne
litterarum coacti, se urbem inflammare, cives truci-
dare, vastare Italiam, delere rempublicam consensisse,
quis esset qui ad salutem communem defendendam
non excitaretur? præsertim cum senatus populusque
Romanus haberet ducem, qualis si qui nunc esset, tibi
idem quod illis accidit contigisset. Ad sepulturam
corpus vitrici sui negat a me datum. Hoc vero ne
Publius quidem Clodius dixit umquam: quem, quia
jure ei inimicus fui, doleo a te omnibus vitiis esse
superatum. Qui autem tibi venit in mentem redi- 18
gere in memoriam nostram, te domi P. Lentuli esse
educatum? An verebare ne non putaremus natura
te potuisse tam improbum evadere, nisi accessisset
etiam disciplina? VIII. Tam autem eras excors, ut
tota in oratione tua tecum ipse pugnares, non modo
non cohærentia inter se diceres, sed maxime dijuncta
atque contraria, ut non tanta mecum, quanta tibi
tecum esset contentio. Vitricum tuum fuisse in
tanto scelere fatebare, pœna affectum querebare. Ita
quod proprie meum est, laudasti, quod totum est se-
natus, reprehendisti: nam comprehensio sontium mea,
animadversio senatus fuit. Homo disertus non intel-
ligit eum, quem contra dicit, laudari a se, eos, apud
quos dicit, vituperari. Jam illud cujus est, non dico 19
audaciæ—cupit enim se audacem,—sed, quod minime
vult, stultitiæ, qua vincit omnes, clivi Capitolini men-

tionem facere, cum inter subsellia nostra versentur armati? cum in hac cella Concordiæ, di immortales! in qua me consule salutares sententiæ dictæ sunt, quibus ad hanc diem viximus, cum gladiis homines collocati stent? Accusa senatum, accusa equestrem ordinem, qui tum cum senatu copulatus fuit, accusa omnes ordines, omnes cives, dum confiteare hunc ordinem hoc ipso tempore ab Ityræis circumsederi. Hæc tu non propter audaciam dicis tam impudenter, sed quia tantam rerum repugnantiam non vides. Nihil profecto sapis. Quid est enim dementius quam, cum reipublicæ perniciosa arma ipse ceperis, objicere
20 alteri salutaria? At etiam quodam loco facetus esse voluisti. Quam id te, di boni, non decebat! In quo est tua culpa non nulla; aliquid enim salis a mima uxore trahere potuisti. *Cedant arma togæ.* Quid? tum nonne cesserunt? At postea tuis armis cessit toga. Quæramus igitur, utrum melius fuerit, libertati populi Romani sceleratorum arma an libertatem nostram armis tuis cedere. Nec vero tibi de versibus plura respondebo: tantum dicam breviter, te neque illos neque ullas omnino litteras nosse, me nec reipublicæ nec amicis umquam defuisse, et tamen omni genere *monimentorum* meorum perfecisse ut meæ vigiliæ meæque litteræ et juventuti utilitatis et nomini Romano laudis aliquid afferrent. Sed hæc non hujus temporis: majora videamus.

21 IX. P. Clodium meo consilio interfectum esse dixisti. Quidnam homines putarent, si tum occisus esset, cum tu illum in foro spectante populo Romano gladio insecutus es negotiumque transegisses, nisi se

ille in scalas tabernæ librariæ conjecisset iisque oppilatis impetum tuum compressisset? Quod quidem ego favisse me tibi fateor, suasisse ne tu quidem dicis. At Miloni ne favere quidem potui; prius enim rem transegit quam quisquam eum facturum id suspicaretur. At ego suasi. Scilicet is animus erat Milonis, ut prodesse reipublicæ sine suasore non posset! At lætatus sum. Quid ergo? in tanta lætitia cunctæ civitatis me unum tristem esse oportebat? Quam- 22
quam de morte Clodii fuit quæstio—non satis prudenter illa quidem constituta; quid enim attinebat nova lege quæri de eo, qui hominem occidisset, cum esset legibus quæstio constituta? quæsitum est tamen: —quod igitur, cum res agebatur, nemo in me dixit, id tot annis post tu es inventus qui diceres?

Quod vero dicere ausus es idque multis verbis, opera 23
mea Pompeium a Cæsaris amicitia esse dijunctum ob eamque causam culpa mea bellum civile esse natum, in eo non tu quidem tota re, sed, quod maximum est, temporibus errasti. X. Ego M. Bibulo, præstantissimo cive, consule nihil prætermisi, quantum facere enitique potui, quin Pompeium a Cæsaris conjunctione avocarem. In quo Cæsar felicior fuit; ipse enim Pompeium a mea familiaritate dijunxit. Postea vero quam se totum Pompeius Cæsari tradidit, quid ego illum ab eo distrahere conarer? Stulti erat sperare, suadere impudentis. Duo tamen tempora inciderunt, 24
quibus aliquid contra Cæsarem Pompeio suaserim. Ea velim reprehendas, si potes: unum, ne quinquennii imperium Cæsari prorogaret, alterum, ne pateretur ferri ut absentis ejus ratio haberetur. Quorum

si utrumvis persuasissem, in has miserias numquam incidissemus. Atque idem ego, cum jam opes omnes et suas et populi Romani Pompeius ad Cæsarem detulisset seroque ea sentire cœpisset, quæ ego multo ante provideram, inferrique patriæ bellum viderem nefarium, pacis, concordiæ, compositionis auctor esse non destiti, meaque illa vox est nota multis: "Utinam, Pompei, cum Cæsare societatem aut numquam coisses aut numquam diremisses! fuit alterum gravitatis, alterum prudentiæ tuæ." Hæc mea, M. Antoni, semper et de Pompeio et de republica consilia fuerunt: quæ si valuissent, respublica staret, tu tuis flagitiis, egestate, infamia concidisses.

25 XI. Sed hæc vetera, illud vero recens, Cæsarem meo consilio interfectum. Jam vereor, patres conscripti, ne, quod turpissimum est, prævaricatorem mihi apposuisse videar, qui me non solum meis laudibus ornaret, sed etiam alienis. Quis enim meum in ista societate gloriosissimi facti nomen audivit? cujus autem, qui in eo numero fuisset, nomen est occultatum? occultatum dico? cujus non statim divulgatum? Citius dixerim jactasse se aliquos, ut fuisse in ea societate viderentur, cum conscii non fuissent, quam
26 ut quisquam celari vellet qui fuisset. Quam veri simile porro est in tot hominibus partim obscuris, partim adolescentibus neminem occultantibus, meum nomen latere potuisse? Etenim si auctores ad liberandam patriam desiderarentur illis auctoribus, Brutos ego impellerem, quorum uterque L. Bruti imaginem quotidie videret, alter etiam Ahalæ? Hi igitur his majoribus ab alienis potius consilium pe-

terent quam a suis? et foris potius quam domo?
Quid? C. Cassius, in ea familia natus, quæ non
modo dominatum, sed ne potentiam quidem cujus-
quam ferre potuit, me auctorem, credo, desideravit:
qui etiam sine his clarissimis viris hanc rem in Cilicia
ad ostium fluminis Cydni confecisset, si ille ad eam
ripam, quam constituerat, non ad contrariam naves
appulisset. Cn. Domitium non patris interitus, cla- 27
rissimi viri, non avunculi mors, non spoliatio digni-
tatis ad reciperandam libertatem, sed mea auctoritas
excitavit? An C. Trebonio ego persuasi? cui ne
suadere quidem ausus essem: quo etiam majorem ei
respublica gratiam debet, qui libertatem populi Ro-
mani unius amicitiæ præposuit depulsorque dominatus
quam particeps esse maluit. An L. Tillius Cimber me
est auctorem secutus? quem ego magis fecisse illam
rem sum admiratus, quam facturum putavi, admiratus
autem ob eam causam, quod immemor beneficiorum,
memor patriæ fuisset. Quid? duos Servilios—Cascas
dicam an Ahalas?—et hos auctoritate mea censes
excitatos potius quam caritate reipublicæ? Longum
est persequi ceteros, idque reipublicæ præclarum,
fuisse tam multos, ipsis gloriosum.

XII. At quem ad modum me coarguerit homo 28
acutus recordamini. Cæsare interfecto, inquit, statim
cruentum alte extollens Brutus pugionem Ciceronem
nominatim exclamavit atque ei recuperatam liberta-
tem est gratulatus. Cur mihi potissimum? quia scie-
bam? Vide ne illa causa fuerit appellandi mei, quod,
cum rem gessisset consimilem rebus iis, quas ipse
gesseram, me potissimum testatus est se æmulum

29 mearum laudium exstitisse. Tu autem, omnium stultissime, non intelligis, si, id quod me arguis, voluisse interfici Cæsarem crimen sit, etiam lætatum esse morte Cæsaris crimen esse? Quid enim interest inter suasorem facti et probatorem? aut quid refert, utrum voluerim fieri an gaudeam factum? Ecquis est igitur exceptis iis, qui illum regnare gaudebant, qui illud aut fieri noluerit aut factum improbarit? Omnes ergo in culpa: etenim omnes boni, quantum in ipsis fuit, Cæsarem occiderunt. Aliis consilium, aliis animus, aliis occasio defuit:
30 voluntas nemini. Sed stuporem hominis vel dicam pecudis attendite; sic enim dixit: "Brutus, quem ego honoris causa nomino, cruentum pugionem tenens Ciceronem exclamavit: ex quo intelligi debet eum conscium fuisse." Ergo ego sceleratus appellor a te, quem tu suspicatum aliquid suspicaris: ille, qui stillantem præ se pugionem tulit, is a te honoris causa nominatur? Esto; sit in verbis tuis hic stupor: quanto in rebus sententiisque major? Constitue hoc, consul, aliquando, Brutorum, C. Cassii, Cn. Domitii, C. Trebonii, reliquorum quam velis esse causam; edormi crapulam, inquam, et exala. An faces admovendæ sunt, quæ [te] excitent tantæ causæ indormientem? Numquamne intelliges statuendum tibi esse, utrum illi, qui istam rem gesserunt, homicidæ
31 sint an vindices libertatis? XIII. Attende enim paulisper cogitationemque sobrii hominis punctum temporis suscipe. Ego, qui sum illorum, ut ipse fateor, familiaris, ut a te arguor, socius, nego quidquam esse medium: confiteor eos, nisi liberatores populi Ro-

mani conservatoresque reipublicæ sint, plus quam
sicarios, plus quam homicidas, plus etiam quam par-
ricidas esse, si quidem est atrocius patriæ parentem
quam suum occidere. Tu homo sapiens et considerate,
quid dicis? Si parricidas, cur honoris causa a te sunt
et in hoc ordine et apud populum Romanum semper
appellati? cur M. Brutus referente te legibus est so-
lutus, si ab urbe plus quam decem dies afuisset? cur
ludi Apollinares incredibili M. Bruti honore celebrati?
cur provinciæ Bruto et Cassio datæ? cur quæstores
additi? cur legatorum numerus auctus? Atqui hæc
acta per te; non igitur homicidas. Sequitur ut libera-
tores tuo judicio, quando quidem tertium nihil potest
esse. Quid est? num conturbo te? non enim fortasse 32
satis quæ dijunctius dicuntur intelligis. Sed tamen
hæc summa est conclusionis meæ: quoniam scelere
a te liberati sunt, ab eodem amplissimis præmiis
dignissimos judicatos. Itaque jam retexo orationem
meam. Scribam ad illos ut, si qui forte quod a te
mihi objectum est quærent sitne verum, ne cui negent.
Etenim vereor ne aut celatum me illis ipsis non ho-
nestum, aut invitatum refugisse mihi sit turpissi-
mum. Quæ enim res umquam, pro sancte Juppiter!
non modo in hac urbe, sed in omnibus terris est gesta
major? quæ gloriosior? quæ commendatior hominum
memoriæ sempiternæ? In hujus me tu consilii societa-
tem tamquam in equum Trojanum cum principibus in-
cludis? Non recuso; ago etiam gratias, quoquo animo 33
facis. Tanta enim res est, ut invidiam istam, quam tu
in me vis concitare, cum laude non comparem. Quid
enim beatius illis; quos tu expulsos a te prædicas et

relegatos? qui locus est aut tam desertus aut tam in-
humanus, qui illos, cum accesserint, non affari atque
appetere videatur? qui homines tam agrestes, qui se,
cum eos adspexerint, non maximum cepisse vitæ fruc-
tum putent? quæ vero tam immemor posteritas, quæ
tam ingratæ litteræ reperientur, quæ eorum gloriam
non immortalitatis memoria prosequantur? Tu vero
34 adscribe me talem in numerum. XIV. Sed unam
rem vereor ne non probes. Si enim fuissem, non
solum regem, sed etiam regnum de republica sustu-
lissem; et, si meus stilus ille fuisset, ut dicitur, mihi
crede, non solum unum actum, sed totam fabulam
confecissem. Quamquam si interfici Cæsarem voluisse
crimen est, vide, quæso, Antoni, quid tibi futurum sit,
quem et Narbone hoc consilium cum Trebonio cepisse
notissimum est, et ob ejus consilii societatem, cum in-
terficeretur Cæsar, tum te a Trebonio vidimus sevo-
cari. Ego autem—vide quam tecum agam non ini-
mice—quod bene cogitasti aliquando, laudo; quod
non indicasti, gratias ago; quod non fecisti, ignosco:
35 virum res illa quærebat. Quod si te in judicium quis
adducat usurpetque illud Cassianum, *cui bono fuerit*,
vide, quæso, ne hæreas. Quamquam illud fuit, ut
dicebas quidem, omnibus bono, qui servire nolebant,
tibi tamen præcipue, qui non modo non servis, sed
etiam regnas, qui maximo te ære alieno ad ædem Opis
liberavisti, qui per easdem tabulas innumerabilem
pecuniam dissipavisti, ad quem e domo Cæsaris tam
multa delata sunt, cujus domi quæstuosissima est fal-
sorum commentariorum et chirographorum officina,
agrorum, oppidorum, immunitatium, vectigalium fla-

gitiosissimæ nundinæ. Etenim quæ res egestati et æri 36
alieno tuo præter mortem Cæsaris subvenire potuisset? Nescio quid conturbatus esse videris: num quid subtimes ne ad te hoc crimen pertinere videatur? Libero te metu: nemo credet umquam; non est tuum de republica bene mereri; habet istius pulcherrimi facti clarissimos viros respublica auctores: ego te tantum gaudere dico, fecisse non arguo. Respondi maximis criminibus: nunc etiam reliquis respondendum est.

XV. Castra mihi Pompei atque illud omne tempus 37
objecisti. Quo quidem tempore si, ut dixi, meum consilium auctoritasque valuisset, tu hodie egeres, nos liberi essemus, respublica non tot duces et exercitus amisisset. Fateor enim me, cum ea quæ acciderunt providerem futura, tanta in mæstitia fuisse, quanta ceteri optimi cives, si idem providissent, fuissent. Dolebam, dolebam, patres conscripti, rempublicam vestris quondam meisque consiliis conservatam brevi tempore esse perituram. Nec vero eram tam indoctus ignarusque rerum, ut frangerer animo propter vitæ cupiditatem, quæ me manens conficeret angoribus, dimissa molestiis omnibus liberaret. Illos ego præstantissimos viros, lumina reipublicæ, vivere volebam, tot consulares, tot prætorios, tot honestissimos senatores, omnem præterea florem nobilitatis ac juventutis, tum optimorum civium exercitus; qui si viverent, quamvis iniqua conditione pacis—mihi enim omnis pax cum civibus bello civili utilior videbatur—rempublicam hodie teneremus. Quæ sententia si valu- 38
isset, ac non ei maxime mihi, quorum ego vitæ consulebam, spe victoriæ elati obstitissent, ut alia omit-

tam, tu certe numquam in hoc ordine, vel potius
numquam in hac urbe mansisses. At vero Cn. Pompei
voluntatem a me alienabat oratio mea. An ille quem-
quam plus dilexit? cum ullo aut sermones aut con-
silia contulit sæpius? quod quidem erat magnum, de
summa republica dissentientes in eadem consuetudine
amicitiæ permanere. Ego, quid ille, et contra ille,
quid ego sentirem et spectarem, videbat. Ego in-
columitati civium primum, ut postea dignitati posse-
mus, ille præsenti dignitati potius consulebat. Quod
autem habebat uterque quid sequeretur, idcirco tole-
39 rabilior erat nostra dissensio. Quid vero ille singularis
vir ac pæne divinus de me senserit, sciunt qui eum de
Pharsalia fuga Paphum persecuti sunt. Numquam
ab eo mentio de me nisi honorifica, nisi plena amicis-
simi desiderii, cum me vidisse plus fateretur, se spera-
visse meliora. Et ejus viri nomine me insectari audes,
cujus me amicum, te sectorem esse fateare? XVI. Sed
omittatur bellum illud, in quo tu nimium felix fuisti.
Ne de jocis quidem respondebo, quibus me in castris
usum esse dixisti. Erant quidem illa castra plena
curæ; verum tamen homines quamvis in turbidis
rebus sint, tamen, si modo homines sunt, interdum
40 animis relaxantur. Quod autem idem mæstitiam meam
reprehendit, idem jocum, magno argumento est me in
utroque fuisse moderatum.

Hereditatem mihi negasti venire. Utinam hoc tuum
verum crimen esset! plures amici mei et necessarii
viverent. Sed qui istuc tibi venit in mentem? ego
enim amplius sestertium ducentiens acceptum here-
ditatibus rettuli. Quamquam in hoc genere fateor

feliciorem esse te. Me nemo nisi amicus fecit here-
dem, ut cum illo commodo, si quod erat, animi quidam
dolor jungeretur: te is, quem tu vidisti numquam,
L. Rubrius Casinas fecit heredem. Et quidem vide, 41
quam te amarit is, qui albus aterne fuerit ignoras.
Fratris filium præteriit, Q. Fufii, honestissimi equitis
Romani suique amicissimi, quem palam heredem sem-
per factitarat, ne nominat quidem: te, quem numquam
viderat aut certe numquam salutaverat, fecit heredem,
Velim mihi dicas, nisi molestum est, L. Turselius qua
facie fuerit, qua statura, quo municipio, qua tribu.
"Nihil scio" inquies "nisi quæ prædia habuerit."
Igitur fratrem exheredans te faciebat heredem. In
multas præterea pecunias alienissimorum hominum vi
ejectis veris heredibus, tamquam heres esset, invasit.
Quamquam hoc maxime admiratus sum, mentionem te 42
hereditatum ausum esse facere, cum ipse hereditatem
patris non adisses.

XVII. Hæc ut colligeres, homo amentissime, tot
dies in aliena villà declamasti? quamquam tu qui-
dem, ut tui familiarissimi dictitant, vini exalandi.
non ingenii acuendi causa declamas. At vero adhibes
joci causa magistrum, suffragio tuo et compotorum
tuorum rhetorem, cui concessisti ut in te quæ vellet
diceret, salsum omnino hominem, sed materia facilis
est in te et in tuos dicta dicere. Vide autem quid
intersit inter te et avum tuum. Ille sensim dicebat,
quod causæ prodesset: tu cursim dicis aliena. At 43
quanta merces rhetori data est! Audite, audite,
patres conscripti, et cognoscite reipublicæ vulnera.
Duo milia jugerum campi Leontini Sex. Clodio rhe-

tori assignasti et quidem immunia, ut populi Romani tanta mercede nihil sapere disceres. Num etiam hoc, homo audacissime, ex Cæsaris commentariis? Sed dicam alio loco et de Leontino agro et de Campano, quos iste agros ereptos reipublicæ turpissimis possessoribus inquinavit. Jam enim, quoniam criminibus ejus satis respondi, de ipso emendatore et correctore nostro quædam dicenda sunt. Nec enim omnia effundam, ut, si sæpius decertandum sit, ut erit, semper novus veniam: quam facultatem mihi *multitudo* istius vitiorum peccatorumque largitur.

44 XVIII. Visne igitur te inspiciamus a puero? Sic, opinor; a principio ordiamur. Tenesne memoria prætextatum te decoxisse? Patris, inquies, ista culpa est. Concedo; etenim est pietatis plena defensio. Illud tamen audaciæ tuæ, quod sedisti in quattuordecim ordinibus, cum esset lege Roscia decoctoribus certus locus, quamvis quis fortunæ vitio, non suo decoxisset. Sumpsisti virilem, quam statim muliebrem togam reddidisti. Primo vulgare scortum; certa flagitii merces nec ea parva; sed cito Curio intervenit, qui te a meretricio quæstu abduxit et, tamquam stolam dedisset,
45 in matrimonio stabili et certo collocavit. Nemo umquam puer emptus libidinis causa tam fuit in domini potestate quam tu in Curionis. Quotiens te pater ejus domu sua ejecit? quotiens custodes posuit, ne limen intrares? cum tu tamen nocte socia, hortante libidine, cogente mercede per tegulas demitterere. Quæ flagitia domus illa diutius ferre non potuit. Scisne me de rebus mihi notissimis dicere? Recordare tempus illud, cum pater Curio mærens jacebat in lecto; filius se ad

pedes meos prosternens lacrimans te mihi commenda-
bat; orabat ut se contra suum patrem, si sestertium
sexagiens peteret, defenderem: tantum enim se pro
te intercessisse dicebat. Ipse autem amore ardens
confirmavit, quod desiderium tui discidii ferre non
posset, se in exsilium iturum. Quo tempore ego 46
quanta mala florentissimæ familiæ sedavi vel potius
sustuli! Patri persuasi ut æs alienum filii dissolveret,
redimeret adolescentem, summa spe et animi et in-
genii præditum, rei familiaris facultatibus eumque
non modo tua familiaritate, sed etiam congressione
patrio jure et potestate prohiberet. Hæc tu cum per
me acta meminisses, nisi illis, quos videmus, gladiis
confideres, maledictis me provocare ausus esses?
XIX. Sed jam stupra et flagitia omittamus: sunt 47
quædam, quæ honeste non possum dicere, tu autem
eo liberior, quod ea in te admisisti, quæ a verecundo
inimico audire non posses. Sed reliquum vitæ cursum
videte, quem quidem celeriter perstringam. Ad hæc
enim, quæ in civili bello, in maximis reipublicæ mi-
seriis fecit, et ad ea, quæ quotidie facit, festinat ani-
mus. Quæ peto ut, quamquam multo notiora vobis
quam mihi sunt, tamen, ut facitis, attente audiatis:
debet enim talibus in rebus excitare animos non cog-
nitio solum rerum, sed etiam recordatio: etsi incidamus,
opinor, media, ne nimis sero ad extrema veniamus.

Intimus erat in tribunatu Clodio, qui sua erga me 48
beneficia commemorat; ejus omnium incendiorum
fax, cujus etiam domi jam tum quiddam molitus est.
Quid dicam ipse optime intelligit. Inde iter Alexan-
dream contra senatus auctoritatem, contra rempubli-

cam et religiones: sed habebat ducem Gabinium, quicum quidvis rectissime facere posset. Qui tum inde reditus aut qualis? prius in ultimam Galliam ex Ægypto quam domum. Quæ autem domus? suam enim quisque domum tum obtinebat, nec erat usquam tua. Domum dico? quid erat in terris, ubi in tuo pedem poneres præter unum Misenum, quod cum
49 sociis tamquam Sisaponem tenebas? XX. Venis e Gallia ad quæsturam petendam. Aude dicere te prius ad parentem tum venisse quam ad me. Acceperam jam ante Cæsaris litteras, ut mihi satis fieri paterer a te: itaque ne loqui quidem sum te passus de gratia. Postea sum cultus a te, tu a me observatus in petitione quæsturæ. Quo quidem tempore P. Clodium approbante populo Romano in foro es conatus occidere, cumque eam rem tua sponte conarere, non impulsu meo, tamen ita prædicabas, te non existimare, nisi illum interfecisses, umquam mihi pro tuis in me injuriis satis esse facturum. In quo demiror, cur Milonem impulsu meo rem illam egisse dicas, cum te ultro mihi idem illud deferentem numquam sim adhortatus. Quamquam, si in eo perseverares, ad tuam gloriam rem illam referri malebam quam ad
50 meam gratiam. Quæstor es factus: deinde continuo sine senatus consulto, sine sorte, sine lege ad Cæsarem cucurristi; id enim unum in terris egestatis, æris alieni, nequitiæ perditis vitæ rationibus perfugium esse ducebas. Ibi te cum et illius largitionibus et tuis rapinis explevisses, si hoc est explere, haurire quod statim effundas, advolasti egens ad tribunatum, ut in eo magistratu, si posses, viri tui similis esses.

XXI. Accipite nunc, quæso, non ea, quæ ipse in se
atque in domesticum decus impure et intemperanter,
sed quæ in nos fortunasque nostras, id est in univer-
sam rempublicam, impie ac nefarie fecerit: ab hujus
enim scelere omnium malorum principium natum re-
perietis. Nam cum L. Lentulo C. Marcello consulibus 51
Kalendis Januariis labentem et prope cadentem rem-
publicam fulcire cuperetis, ipsique C. Cæsari, si sana
mente esset, consulere velletis: tum iste venditum
atque emancipatum tribunatum consiliis vestris op-
posuit cervicesque suas ei subjecit securi, qua multi
minoribus in peccatis occiderunt. In te, M. Antoni,
id decrevit senatus et quidem incolumis, nondum tot
luminibus exstinctis, quod in hostem togatum decerni
est solitum more majorum. Et tu apud patres con-
scriptos contra me dicere ausus es, cum ab hoc ordine
ego conservator essem, tu hostis reipublicæ judicatus?
Commemoratio illius tui sceleris intermissa est, non
memoria deleta. Dum genus hominum, dum populi
Romani nomen exstabit—quod quidem erit, si per te
licebit, sempiternum,—tua illa pestifera intercessio
nominabitur. Quid cupide a senatu, quid temere 52
fiebat, cum tu unus adolescens universum ordinem
decernere de salute reipublicæ prohibuisti, neque
semel, sed sæpius? neque tu tecum de senatus auc-
toritate agi passus es? Quid autem agebatur, nisi ne
deleri et everti rempublicam funditus velles, cum te
neque principes civitatis rogando neque majores natu
monendo neque frequens senatus agendo de vendita
atque addicta sententia movere potuit? Tum illud
multis rebus ante tentatis necessario tibi vulnus in-

flictum est, quod paucis ante te, quorum incolumis
fuit nemo: tum contra te dedit arma hic ordo con-
sulibus reliquisque imperiis et potestatibus: quæ
non effugisses, nisi te ad arma Cæsaris contulisses.
53 XXII. Tu, tu, inquam, M. Antoni, princeps C. Cæ-
sari omnia perturbare cupienti causam belli contra
patriam inferendi dedisti. Quid enim aliud ille dice-
bat? quam causam sui dementissimi consilii et facti
afferebat, nisi quod intercessio neglecta, jus tribuni-
cium sublatum, circumscriptus a senatu esset Anto-
nius? Omitto quam hæc falsa, quam levia, præser-
tim cum omnino nulla causa justa cuiquam esse possit
contra patriam arma capiendi. Sed nihil de Cæsare:
tibi certe confitendum est causam perniciosissimi belli
54 persona tua constitisse. O miserum te, si hæc in-
telligis, miseriorem, si non intelligis, hoc litteris man-
dari, hoc memoriæ prodi, hujus rei ne posteritatem
quidem omnium sæculorum umquam immemorem
fore, consules ex Italia expulsos cumque iis Cn. Pom-
peium, quod imperii populi Romani decus ac lumen
fuit, omnes consulares, qui per valetudinem exsequi
cladem illam fugamque potuissent, prætores, præ-
torios, tribunos pl., magnam partem senatus, omnem
subolem juventutis, unoque verbo rempublicam ex-
55 pulsam atque exterminatam suis sedibus! Ut igitur
in seminibus est causa arborum et stirpium, sic hujus
luctuosissimi belli semen tu fuisti. Doletis tres exer-
citus populi Romani interfectos: interfecit Antonius.
Desideratis clarissimos cives: eos quoque nobis eri-
puit Antonius. Auctoritas hujus ordinis afflicta est:
afflixit Antonius. Omnia denique, quæ postea vidi-

mus—quid autem mali non vidimus ?—si recte ratiocinabimur, uni accepta referemus Antonio. Ut Helena Trojanis, sic iste huic reipublicæ belli causa, causa pestis atque exitii fuit. Reliquæ partes tribunatus principii similes. Omnia perfecit, quæ senatus salva republica ne fieri possent perfecerat. Cujus tamen scelus in scelere cognoscite. XXIII. Restituebat 56
multos calamitosos: in iis patrui nulla mentio. Si severus, cur non in omnes ? si misericors, cur non in suos ? Sed omitto ceteros: Licinium Denticulam de alea condemnatum, collusorem suum, restituit, quasi vero ludere cum condemnato non liceret: sed ut, quod in alea perdiderat, beneficio legis dissolveret. Quam attulisti rationem populo Romano cur eum restitui oporteret ? Absentem credo in reos relatum ; rem indicta causa judicatam; nullum fuisse de alea lege judicium ; vi oppressum et armis; postremo, quod de patruo tuo dicebatur, pecunia judicium esse corruptum. Nihil horum. At vir bonus et republica dignus. Nihil id quidem ad rem, ego tamen, quoniam condemnatum esse pro nihilo est, ita ignoscerem. Hominem omnium nequissimum, qui non dubitaret vel in foro alea ludere, lege, quæ est de alea, condemnatum qui in integrum restituit, is non apertissime studium suum ipse profitetur ? In eodem vero 57
tribunatu, cum Cæsar in Hispaniam proficiscens huic conculcandam Italiam tradidisset, quæ fuit ejus peragratio itinerum ! lustratio municipiorum ! Scio me in rebus celebratissimis omnium sermone versari eaque, quæ dico dicturusque sum, notiora esse omnibus, qui in Italia tum fuerunt, quam mihi, qui non fui:

notabo tamen singulas res, etsi nullo modo poterit
oratio mea satis facere vestræ scientiæ. Etenim quod
umquam in terris tantum flagitium exstitisse audi-
tum est? tantam turpitudinem? tantum dedecus?
58 XXIV. Vehebatur in essedo tribunus pl.; lictores
laureati antecedebant, inter quos aperta lectica mima
portabatur, quam ex oppidis municipales homines
honesti, obviam necessario prodeuntes, non noto illo
et mimico nomine, sed Volumniam consalutabant.
Sequebatur reda cum lenonibus, comites nequissimi:
rejecta mater amicam impuri filii tamquam nurum
sequebatur. O miseræ mulieris fecunditatem calami-
tosam! Horum flagitiorum iste vestigiis omnia muni-
cipia, præfecturas, colonias, totam denique Italiam
impressit.

59 Reliquorum factorum ejus, patres conscripti, dif-
ficilis est sane reprehensio et lubrica. Versatus in
bello est; saturavit se sanguine dissimillimorum sui
civium: felix fuit, si potest ulla in scelere esse feli-
citas. Sed quoniam veteranis cautum esse volumus,
quamquam dissimilis est militum causa et tua—illi
secuti sunt, tu quæsisti ducem,—tamen, ne apud illos
me in invidiam voces, nihil de genere belli dicam.
Victor e Thessalia Brundisium cum legionibus rever-
tisti. Ibi me non occidisti. Magnum beneficium!
potuisse enim fateor: quamquam nemo erat eorum,
qui tum tecum fuerunt, qui mihi non censeret parci
60 oportere. Tanta est enim caritas patriæ, ut vestris
etiam legionibus sanctus essem, quod eam a me ser-
vatam esse meminissent. Sed fac id te dedisse
mihi, quod non ademisti, meque a te habere vitam,

quia non a te sit erepta: licuitne mihi per tuas
contumelias hoc tuum beneficium sic tueri, ut
tuebar, præsertim cum te hæc auditurum videres?
XXV. Venisti Brundisium, in sinum quidem et in 61
complexum tuæ mimulæ. Quid est? num mentior?
Quam miserum est id negare non posse, quod sit tur-
pissimum confiteri! Si te municipiorum non pudebat,
ne veterani quidem exercitus? quis enim miles fuit
qui Brundisii illam non viderit? quis qui nescierit
venisse eam tibi tot dierum via gratulatum? quis qui
non indoluerit tam sero se quam nequam hominem
secutus esset cognoscere? Italiæ rursus percursatio 62
eadem comite mima, in oppida militum crudelis et
misera deductio, in urbe auri, argenti maximeque
vini fœda direptio. Accessit ut Cæsare ignaro, cum
esset ille Alexandreæ, beneficio amicorum ejus magis-
ter equitum constitueretur. Tum existimavit se suo
jure cum Hippia vivere et equos vectigales Sergio
mimo tradere. Tum sibi non hanc, quam nunc male
tuetur, sed M. Pisonis domum ubi habitaret legerat.
Quid ego istius decreta, quid rapinas, quid heredita-
tum possessiones datas, quid ereptas proferam? Co-
gebat egestas; quo se verteret, non habebat: nondum
ei tanta a L. Rubrio, non a L. Turselio hereditas ve-
nerat; nondum in Pompei locum multorumque alio-
rum, qui aberant, repentinus heres successerat. Erat
ei vivendum latronum ritu, ut tantum haberet, quan-
tum rapere potuisset.

Sed hæc, quæ robustioris improbitatis sunt, omit- 63
tamus: loquamur potius de nequissimo genere levi-
tatis. Tu istis faucibus, istis lateribus, ista gladiatoria

totius corporis firmitate tantum vini in Hippiæ nuptiis exhauseras, ut tibi necesse esset in populi Romani conspectu vomere postridie. O rem non modo visu fœdam, sed etiam auditu! Si inter cenam in ipsis tuis immanibus illis poculis hoc tibi accidisset, quis non turpe duceret? in cœtu vero populi Romani, negotium publicum gerens, magister equitum, cui ructare turpe esset, is vomens frustis esculentis vinum redolentibus gremium suum et totum tribunal implevit. Sed hæc ipse fatetur esse in suis sordibus: veniamus ad splendidiora.

64 XXVI. Cæsar Alexandria se recepit, felix, ut sibi quidem videbatur, mea autem sententia, qui reipublicæ sit hostis, felix esse nemo potest. Hasta posita pro æde Jovis Statoris bona subjecta Cn. Pompei—miserum me! consumptis enim lacrimis tamen infixus hæret animo dolor,—bona, inquam, Cn. Pompei magni voci acerbissimæ subjecta præconis. Una in illa re servitutis oblita civitas ingemuit servientibusque animis; cum omnia metu tenerentur, gemitus tamen populi Romani liber fuit. Exspectantibus omnibus quisnam esset tam impius, tam demens, tam dis hominibusque hostis, qui ad illud scelus sectionis auderet accedere, inventus est nemo præter Antonium, præsertim cum tot essent circum hastam illam, qui alia omnia auderent: unus inventus est qui id auderet, quod omnium fugisset et reformidasset audacia.
65 Tantus igitur te stupor oppressit vel, ut verius dicam, tantus furor, ut primum, cum sector sis isto loco natus, deinde cum Pompei sector, non te exsecratum populo Romano, non detestabilem, non omnes tibi deos, non

omnes homines esse inimicos et futuros scias? At quam insolenter statim helluo invasit in ejus viri fortunas, cujus virtute terribilior erat populus Romanus exteris gentibus, justitia carior! XXVII. In ejus igitur viri copias cum se subito ingurgitasset, exsultabat gaudio persona de mimo, modo egens, repente dives. Sed, ut est apud poëtam nescio quem, *male parta male dilabuntur.* Incredibile ac simile 66
portenti est, quonam modo illa tam multa quam paucis non dico mensibus, sed diebus, effuderit. Maximus vini numerus fuit, permagnum optimi pondus argenti, pretiosa vestis, multa et lauta supellex et magnifica multis locis, non illa quidem luxuriosi hominis, sed tamen abundantis: horum paucis diebus nihil erat. Quæ Charybdis tam vorax? Charybdim 67
dico? quæ si fuit, animal unum fuit: Oceanus, me dius fidius, vix videtur tot res, tam dissipatas, tam distantibus in locis positas tam cito absorbere potuisse. Nihil erat clausum, nihil obsignatum, nihil scriptum. Apothecæ totæ nequissimis hominibus condonabantur. Alia mimi rapiebant, alia mimæ: domus erat aleatoribus referta, plena ebriorum: totos dies potabatur atque id locis pluribus: suggerebantur etiam sæpe—non enim semper iste felix—damna aleatoria. Conchyliatis Cn. Pompei peristromatis servorum in cellis lectos stratos videres. Quam ob rem desinite mirari hæc tam celeriter esse consumpta: non modo unius patrimonium quamvis amplum, ut illud fuit, sed urbes et regna celeriter tanta nequitia devorare potuisset. At idem ædes etiam et hortos. O audaciam 68
immanem! tu etiam ingredi illam domum ausus es?

tu illud sanctissimum limen intrare? tu illarum ædium
dis penatibus os impurissimum ostendere? Quam do-
mum aliquamdiu nemo adspicere poterat, nemo sine
lacrimis præterire, hac te in domo tam diu deversari
non pudet? in qua, quamvis nihil sapias, tamen nihil
tibi potest esse jucundum. XXVIII. An tu, illa in
vestibulo rostra [spolia] cum adspexisti, domum tuam
te introire putas? fieri non potest. Quamvis enim
sine mente, sine sensu sis, ut es, tamen et te et tua et
tuos nosti. Nec vero te umquam neque vigilantem
neque in somnis credo posse mente consistere. Ne-
cesse est, quamvis sis, ut es, violentus et furens, cum
tibi objecta sit species singularis viri, perterritum te
69 de somno excitari, fùrere etiam sæpe vigilantem. Me
quidem miseret parietum ipsorum atque tectorum.
Quid enim umquam domus illa viderat nisi pudicum,
quid nisi ex optimo more et sanctissima disciplina?
Fuit enim ille vir, patres conscripti, sicuti scitis, cum
foris clarus tum domi admirandus, neque rebus ex-
ternis magis laudandus quam institutis domesticis.
Hujus in sedibus pro cubiculis stabula, pro conclavi-
bus popinæ sunt. Etsi jam negat: *nolite quærere*;
frugi factus est: illam mimam suas res sibi habere jus-
sit, ex duodecim tabulis claves ademit, exegit. Quam
porro spectatus civis, quam probatus! cujus ex omni
vita nihil est honestius quam quod cum mima fecit
70 divoitium. At quam crebro usurpat "*et consul et
Antonius*:" hoc est dicere: et consul et impudicis-
simus, et consul et homo nequissimus. Quid est enim
aliud Antonius? Nam si dignitas significaretur in
nomine, dixisset, credo, aliquando avus tuus se et

consulem et Antonium—numquam dixit:—dixisset etiam collega meus, patruus tuus, nisi si tu es solus Antonius. Sed omitto ea peccata, quæ non sunt earum partium propria, quibus tu rempublicam vexavisti: ad ipsas tuas partes redeo, id est ad civile bellum, quod natum, conflatum, susceptum opera tua est. XXIX. Cui bello cum propter timiditatem tuam, 71
tum propter libidines defuisti. Gustaras civilem sanguinem vel potius exsorbueras; fueras in acie Pharsalica antesignanus; L. Domitium, clarissimum et nobilissimum virum, occideras multosque præterea qui e prœlio effugerant, quos Cæsar, ut nonnullos, fortasse servasset, crudelissime persecutus trucidaras. Quibus rebus tantis talibus gestis, quid fuit causæ cur in Africam Cæsarem non sequerere, cum præsertim belli pars tanta restaret? Itaque quem locum apud ipsum Cæsarem post ejus ex Africa reditum obtinuisti? quo numero fuisti? Cujus tu imperatoris quæstor fueras, dictatoris magister equitum, belli princeps, crudelitatis auctor, prædæ socius, testamento, ut dicebas ipse, filius, appellatus es de pecunia, quam pro domo, pro hortis, pro sectione debebas. Primo respondisti 72
plane ferociter, et, ne omnia videar contra te, prope modum æqua et justa dicebas. A me C. Cæsar pecuniam? cur potius quam ego ab illo? an sine me ille vicit? At ne potuit quidem. Ego ad illum belli civilis causam attuli; ego leges perniciosas rogavi; ego arma contra consules imperatoresque populi Romani, contra senatum populumque Romanum, contra deos patrios arasque et focos, contra patriam tuli. Num sibi soli vicit? Quorum facinus est commune, cur

non sit eorum præda communis? Jus postulabas,
73 sed quid ad rem? plus ille poterat. Itaque excussis
tuis vocibus et ad te et ad prædes tuos milites misit,
cum repente a te præclara illa tabula prolata est.
Qui risus hominum! tantam esse tabulam, tam va-
rias, tam multas possessiones, ex quibus præter par-
tem Miseni nihil erat, quod is qui auctionaretur
posset suum dicere. Auctionis vero miserabilis ad-
spectus: vestis Pompei non multa eaque maculosa,
ejusdem quædam argentea vasa collisa, sordidata
mâncipia, ut doleremus quidquam esse ex illis reli-
74 quiis, quod videre possemus. Hanc tamen auctionem
heredes L. Rubrii decreto Cæsaris prohibuerunt. Hæ-
rebat nebulo: quo se verteret non habebat. Quin his
ipsis temporibus domi Cæsaris percussor ab isto missus
deprehensus dicebatur esse cum sica: de quo Cæsar
in senatu aperte in te invehens questus est. Pro-
ficiscitur in Hispaniam Cæsar, paucis tibi ad solven-
dum propter inopiam tuam prorogatis diebus. Ne
tum quidem sequeris. Tam bonus gladiator rudem
tam cito? Hunc igitur quisquam, qui in suis parti-
bus, id est in suis fortunis tam timidus fuerit, per-
timescat?

75 XXX. Profectus est aliquando tandem in His-
paniam, sed tuto, ut ait, pervenire non potuit. Quo-
nam modo igitur Dolabella pervenit? Aut non sus-
cipienda fuit ista causa, Antoni, aut, cum sus-
cepisses, defendenda usque ad extremum. Ter de-
pugnavit Cæsar cum civibus, in Thessalia, Africa,
Hispania. Omnibus adfuit his pugnis Dolabella: in
Hispaniensi etiam vulnus accepit. Si de meo judicio

quæris, nollem; sed tamen consilium a primo reprehendendum, laudanda constantia: tu vero quid es? Cn. Pompei liberi tum primum patriam repetebant—esto; fuerit hæc partium causa communis:—repetebant præterea deos patrios, aras, focos, larem suum familiarem, in quæ tu invaseras. Hæc cum peterent armis ii, quorum erant legibus—etsi in rebus iniquissimis quid potest esse æqui?—tamen quem erat æquissimum contra Cn. Pompei liberos pugnare? quem? te, sectorem. An cum tu Narbone mensas hospitum convomeres, Dolabella pro te in Hispania dimicaret?

Qui vero Narbone reditus? Etiam quærebat, cur 76
ego ex ipso cursu tam subito revertissem. Exposui nuper, patres conscripti, causam reditus mei: volui, si possem, etiam ante Kalendas Januarias prodesse reipublicæ. Nam quod quærebas, quo modo redissem: primum luce, non tenebris; deinde cum calceis et toga, nullis nec Gallicis nec lacerna. At etiam adspicis me et quidem, ut videris, iratus. Ne tu jam mecum in gratiam redeas, si scias quam me pudeat nequitiæ tuæ, cujus te ipsum non pudet. Ex omnium omnibus flagitiis nullum turpius vidi, nullum audivi. Qui magister equitum fuisse tibi viderere, in proximum annum consulatum peteres vel potius rogares, per municipia coloniasque Galliæ, e qua nos tum, cum consulatus petebatur, non rogabatur, petere consulatum solebamus, cum Gallicis et lacerna cucurristi. XXXI. At videte levitatem hominis. Cum hora 77
diei decima fere ad Saxa rubra venisset, delituit in quadam cauponula atque ibi se occultans perpotavit ad vesperam; inde cisio celeriter ad urbem advectus

domum venit capite obvoluto. Janitor: "Quis tu?"
"A Marco tabellarius." Confestim ad eam, cujus
causa venerat, eique epistolam tradidit. Quam cum
illa legeret flens—erat enim scripta amatorie; caput
autem litterarum, sibi cum illa mima posthac nihil
futurum; omnem se amorem abjecisse illim atque in
hanc transfudisse:—cum mulier fleret uberius, homo
misericors ferre non potuit: caput aperuit, in collum
invasit. O hominem nequam! quid enim aliud di-
cam? magis proprie nihil possum dicere. Ergo ut te
catamitum, nec opinato cum te ostendisses, præter
spem mulier adspiceret, idcirco urbem terrore noc-
turno, Italiam multorum dierum metu perturbasti?
78 Et domi quidem causam amoris habuisti, foris etiam
turpiorem, ne L. Plancus prædes tuos venderet. Pro-
ductus autem in contionem a tribuno pl. cum respon-
disses te rei tuæ causa venisse, populum etiam dica-
cem in te reddidisti. Sed nimis multa de nugis: ad
majora veniamus.

XXXII. C. Cæsari ex Hispania redeunti obviam
longissime processisti. Celeriter isti redisti, ut cog-
nosceret te, si minus fortem, at tamen strenuum.
Factus es ei rursus nescio quo modo familiaris. Ha-
bebat hoc omnino Cæsar: quem plane perditum ære
alieno egentemque, si eundem nequam hominem auda-
cemque cognorat, hunc in familiaritatem libentissime
79 recipiebat. His igitur rebus præclare commendatus
jussus es renuntiari consul et quidem cum ipso. Nihil
queror de Dolabella, qui tum est impulsus, inductus,
elusus. Qua in re quanta fuerit uterque vestrum per-
fidia in Dolabellam, quis ignorat? Ille [induxit ut

peteret,] promissum et receptum intervertit ad seque
transtulit: tu ejus perfidiæ voluntatem tuam adscrip-
sisti. Veniunt Kalendæ Januariæ: cogimur in sena-
tum; invectus est copiosius multo in istum et para-
tius Dolabella quam nunc ego. Hic autem iratus 80
quæ dixit, di boni! Primum cum Cæsar ostendisset
se, prius quam proficisceretur, Dolabellam consulem
esse jussurum—quem negant regem, qui et faceret
semper ejus modi aliquid et diceret:—sed cum Cæsar
ita dixisset, tum hic bonus augur eo se sacerdotio
præditum esse dixit, ut comitia auspiciis vel impedire
vel vitiare posset, idque se facturum esse asseveravit.
In quo primum incredibilem stupiditatem hominis
cognoscite. Quid enim? istud, quod te sacerdotii 81
jure facere posse dixisti, si augur non esses et consul
esses, minus facere potuisses? Vide ne etiam facilius.
Nos enim nuntiationem solum habemus, consules et
reliqui magistratus etiam spectionem. Esto: hoc
imperite; nec enim est ab homine numquam sobrio
postulanda prudentia: sed videte impudentiam. Multis
ante mensibus in senatu dixit se Dolabellæ comitia
aut prohibiturum auspiciis aut id facturum esse, quod
fecit. Quisquamne divinare potest, quid vitii in
auspiciis futurum sit, nisi qui de cælo servare con-
stituit? quod neque licet comitiis per leges, et, si
qui servavit, non comitiis habitis, sed prius quam
habeantur debet nuntiare. Verum implicata inscientia
impudentia est; nec scit quod augurem, nec facit
quod pudentem decet. Itaque ex illo die recordamini 82
ejus usque ad Idus Martias consulatum. Quis um-
quam apparitor tam humilis, tam abjectus? Nihil

ipse poterat; omnia rogabat; caput in aversam lecticam inserens beneficia, quæ venderet, a collega petebat. XXXIII. Ecce Dolabellæ comitiorum dies; sortitio prærogativæ; quiescit. Renuntiatur; tacet. Prima classis vocatur, renuntiatur; deinde, ita ut assolet, suffragia; tum secunda classis vocatur: quæ
83 omnia sunt citius facta quam dixi. Confecto negotio bonus augur — C. Lælium diceres — *aliō die* inquit. O impudentiam singularem! Quid videras? quid senseras? quid audieras? neque enim te de cælo servasse dixisti, nec hodie dicis. Id igitur obvenit vitium, quod tu jam Kalendis Januariis futurum esse provideras et tanto ante prædixeras. Ergo hercule magna, ut spero, tua potius quam reipublicæ calamitate ementitus es auspicia, obstrinxisti religione populum Romanum, augur auguri, consul consuli obnuntiasti. Nolo plura, ne acta Dolabellæ videar convellere, quæ necesse est
84 aliquando ad nostrum collegium deferantur. Sed arrogantiam hominis insolentiamque cognoscite. Quam diu tu voles, vitiosus consul Dolabella: rursus, cum voles, salvis auspiciis creatus. Si nihil est, cum augur iis verbis nuntiat, quibus tu nuntiasti, confitere te, cum *alio die* dixeris, sobrium non fuisse: sin est aliqua vis in istis verbis, ea quæ sit augur a collega requiro.

XXXIV. Sed ne forte ex multis rebus gestis Antonii rem unam pulcherrimam transiliat oratio, ad Lupercalia veniamus. Non dissimulat, patres conscripti: apparet esse commotum; sudat, pallet. Quidlibet, modo ne nauseet, faciat, quod in porticu Minucia fecit. Quæ potest esse turpitudinis tantæ defensio?

Cupio audire, ut videam, ubi rhetoris sit tanta merces,
id est ubi campus Leontinus appareat. Sedebat in 85
rostris collega tuus, amictus toga purpurea, in sella
aurea, coronatus. Escendis, accedis ad sellam—ita
eras Lupercus, ut te consulem esse meminisse de-
beres,—diadema ostendis. Gemitus toto foro. Unde
diadema? non enim abjectum sustuleras, sed attuleras
domo meditatum et cogitatum scelus. Tu diadema
imponebas cum plangore populi: ille cum plausu
rejiciebat. Tu ergo unus, scelerate, inventus es qui,
cum auctor regni esses, eum, quem collegam habebas,
dominum habere velles; idem tentares, quid populus
Romanus ferre et pati posset. At etiam misericordiam 86
captabas: supplex te ad pedes abjiciebas. Quid pe-
tens? ut servires? Tibi uni peteres, qui ita a puero
vixeras, ut omnia paterere, ut facile servires: a nobis
populoque Romano mandatum id certe non habebas.
O præclaram illam eloquentiam tuam, cum es nudus
contionatus! Quid hoc turpius? quid fœdius? quid
suppliciis omnibus dignius? Num exspectas, dum te
stimulis fodiamus? hæc te, si ullam partem habes
sensus, lacerat, hæc cruentat oratio. Vereor ne im-
minuam summorum virorum gloriam; dicam tamen
dolore commotus. Quid indignius quam vivere eum
qui imposuerit diadema, cum omnes fateantur jure
interfectum esse qui abjecerit? At etiam adscribi 87
jussit in fastis ad Lupercalia: *C. Cæsari, dictatori
perpetuo, M. Antonium consulem populi jussu regnum
detulisse, Cæsarem uti noluisse.* Jam jam minime
miror te otium perturbare; non modo urbem odisse,
sed etiam lucem; cum perditissimis latronibus non

solum de die, sed etiam in diem vivere. Ubi enim tu in pace consistes? qui locus tibi in legibus et in judiciis esse potest, quæ tu, quantum in te fuit, dominatu regio sustulisti? Ideone L. Tarquinius exactus Sp. Cassius, Sp. Mælius, M. Manlius necati, ut multis post sæculis a M. Antonio, quod fas non est, rex Romæ constitueretur?

88 XXXV. Sed ad auspicia redeamus, de quibus Idibus Martiis fuit in senatu Cæsar acturus. Quæro: tum tu quid egisses? Audiebam equidem te paratum venisse, quod me de ementitis auspiciis, quibus tamen parere necesse erat, putares esse dicturum. Sustulit illum diem Fortuna reipublicæ. Num etiam tuum de auspiciis judicium interitus Cæsaris sustulit? Sed incidi in id tempus, quod iis rebus, in quas ingressa erat oratio, prævertendum est. Quæ tua fuga! quæ formido præclaro illo die! quæ propter conscientiam scelerum desperatio vitæ! cum ex illa fuga beneficio eorum, qui te, si sanus esses, salvum esse voluerunt,
89 clam te domum recepisti. O mea frustra semper verissima auguria rerum futurarum! Dicebam illis in Capitolio liberatoribus nostris, cum me ad te ire vellent, ut ad defendendam rempublicam te adhortarer: quoad metueres, omnia te promissurum; simul ac timere desisses, similem te futurum tui. Itaque cum ceteri consulares irent redirent, in sententia mansi: neque te illo die neque postero vidi, neque ullam societatem optimis civibus cum importunissimo hoste fœdere ullo confirmari posse credidi. Post diem tertium veni in ædem Telluris, et quidem
90 invitus, cum omnes aditus armati obsiderent. Qui

tibi dies ille, Antoni, fuit! Quamquam mihi inimicus subito exstitisti, tamen me tui miseret, quod tibi invideris. XXXVI. Qui tu vir, di immortales, et quantus fuisses, si illius diei mentem servare potuisses! Pacem haberemus, quæ erat facta per obsidem puerum nobilem, M. Bambalionis nepotem. Quamquam bonum te timor faciebat, non diuturnus magister officii, improbum fecit ea, quæ, dum timor abest, a te non discedit, audacia. Etsi tum, cum optimum te putabant me quidem dissentiente, funeri tyranni, si illud funus fuit, sceleratissime præfuisti. Tua illa pulchra 91
laudatio, tua miseratio, tua cohortatio; tu, tu, inquam, illas faces incendisti et eas, quibus semustilatus ille est, et eas, quibus incensa L. Bellieni domus deflagravit. Tu illos impetus perditorum hominum et ex maxima parte servorum, quos nos vi manuque reppulimus, in nostras domos immisisti. Idem tamen quasi fuligine abstersa reliquis diebus in Capitolio præclara senatus consulta fecisti, ne qua post Idus Martias immunitatis tabula neve cujus beneficii figeretur. Meministi ipse de exsulibus, scis de immunitate quid dixeris. Optimum vero, quod dictaturæ nomen in perpetuum de republica sustulisti: quo quidem facto tantum te cepisse odium regni videbatur, ut ejus omne nomen propter proximi dictatoris metum tolleres. Constituta respublica videbatur 92
aliis, mihi vero nullo modo, qui omnia te gubernante naufragia metuebam. Num igitur me fefellit? aut num diutius sui potuit dissimilis esse? Inspectantibus vobis toto Capitolio tabulæ figebantur, neque solum singulis venibant immunitates, sed etiam populis

universis: civitas non jam singillatim, sed provinciis
totis dabatur. Itaque si hæc manent, quæ stante re-
publica manere non possunt, provincias universas,
patres conscripti, perdidistis, neque vectigalia solum,
sed etiam imperium populi Romani hujus domesticis
93 nundinis deminutum est. XXXVII. Ubi est septiens
miliens, quod est in tabulis, quæ sunt ad Opis?
funestæ illius quidem pecuniæ, sed tamen, quæ nos,
si iis, quorum erat, non redderetur, a tributis posset
vindicare. Tu autem quadringentiens sestertium,
quod Idibus Martiis debuisti, quonam modo ante
Kalendas Apriles debere desisti? Sunt ea quidem
innumerabilia, quæ a tuis emebantur non insciente
te, sed unum egregium de rege Deiotaro, populi Ro-
mani amicissimo, decretum in Capitolio fixum: quo pro-
posito nemo erat, qui in ipso dolore risum posset con-
94 tinere. Quis enim cuiquam inimicior quam Deiotaro
Cæsar? æque atque huic ordini, ut equestri, ut Mas-
siliensibus, ut omnibus, quibus rempublicam populi
Romani caram esse sentiebat. Igitur a quo vivo nec
præsens nec absens rex Deiotarus quidquam æqui
boni impetravit, apud mortuum factus est gratiosus.
Compellarat hospitem præsens, computarat, pecuniam
impetrarat, in ejus tetrarchia unum ex Græcis comiti-
bus suis collocarat, Armeniam abstulerat a senatu
95 datam. Hæc vivus eripuit: reddit mortuus. At qui-
bus verbis? modo æquum sibi videri, modo non ini-
quum. Mira verborum complexio! At ille num-
quam—semper enim absenti adfui Deiotaro—quid-
quam sibi, quod nos pro illo postularemus, æquum
dixit videri. Syngrapha sestertii centiens per legatos,

viros bonos, sed timidos et imperitos, sine nostra, sine reliquorum hospitum regis sententia facta in gynæcio est, quo in loco plurimæ res venierunt et veneunt. Qua ex syngrapha quid sis acturus meditere censeo: rex enim ipse sua sponte, nullis commentariis Cæsaris, simul atque audivit ejus interitum, suo Marte res suas
reciperavit. Sciebat homo sapiens jus semper hoc fuisse, 96
ut, quæ tyranni eripuissent, ea tyrannis interfectis ii, quibus erepta essent, reciperarent. Nemo igitur jure consultus, ne iste quidem, qui tibi uni est jure consultus, per quem hæc agis, ex ista syngrapha deberi dicit pro iis rebus, quæ erant ante syngrapham reciperatæ: non enim a te emit, sed prius, quam tu suum sibi venderes, ipse possedit. Ille vir fuit, nos quidem contemnendi, qui auctorem odimus, acta defendimus.
XXXVIII. Quid ego de commentariis infinitis, quid 97
de innumerabilibus chirographis loquar? quorum etiam institores sunt, qui ea tamquam gladiatorum libellos palam venditent. Itaque tanti acervi nummorum apud istum construuntur, ut jam expendantur, non numerentur pecuniæ. At quam cæca avaritia est! Nuper fixa tabula est, qua civitates locupletissimæ Cretensium vectigalibus liberantur, statuiturque ne post M. Brutum pro consule sit Creta provincia. Tu mentis es compos? tu non constringendus? In Cæsaris decreto Creta post M. Bruti decessum potuit liberari, cum Creta nihil ad Brutum Cæsare vivo pertineret? At hujus venditione decreti, ne nihil actum putetis, provinciam Cretam perdidistis. Omnino nemo ullius rei fuit emptor, cui defuerit hic
venditor. Et de exsulibus legem, quam fixisti, Cæsar 98

tulit? Nullius insector calamitatem: tantum queror,
primum eorum reditus inquinatos, quorum causam
Cæsar dissimilem judicarit; deinde nescio cur non
reliquis idem tribuas: neque enim plus quam tres aut
quattuor reliqui sunt. Qui simili in calamitate sunt,
cur tua misericordia non simili fruuntur? cur eos
habes in loco patrui? de quo ferre, cum de reliquis
ferres, noluisti: quem etiam ad censuram petendam
impulisti, eamque petitionem comparasti, quæ et risus
99 hominum et querellas moveret. Cur autem ea comitia
non habuisti? an quia tribunus pl. sinistrum fulmen
nuntiabat? Cum tua quid interest, nulla auspicia
sunt, cum tuorum, tum fis religiosus. Quid? eundem
in septemviratu nonne destituisti? intervenit enim,
cui metuisti, credo, ne salvo capite negare non posses.
Omnibus eum contumeliis onerasti, quem patris loco,
si ulla in te pietas esset, colere debebas. Filiam ejus,
sororem tuam, ejecisti, alia conditione quæsita et ante
perspecta. Non est satis: probri insimulasti pudicissimam
feminam. Quid est quod addi possit? contentus
eo non fuisti. Frequentissimo senatu Kalendis
Januariis sedente patruo hanc tibi esse cum Dolabella
causam odii dicere ausus es, quod ab eo sorori et
uxori tuæ stuprum esse oblatum comperisses. Quis
interpretari potest, impudentiorne, qui in senatu, an
improbior, qui in Dolabellam, an impurior, qui patruo
audiente, an crudelior, qui in illam miseram tam
100 spurce, tam impie dixeris? XXXIX. Sed ad chirographa
redeamus. Quæ tua fuit cognitio? Acta enim
Cæsaris pacis causa confirmata sunt a senatu, quæ
quidem Cæsar egisset, non ea, quæ egisse Cæsarem

dixisset Antonius. Unde ista erumpunt? quo auctore proferuntur? si sunt falsa, cur probantur? si vera, cur veneunt? At sic placuerat, ut Kalendis Juniis de Cæsaris actis cum consilio cognosceretis. Quod fuit consilium? quem umquam convocasti? quas Kalendas Junias exspectasti? an eas, ad quas te peragratis veteranorum coloniis stipatum armis rettulisti?

O præclaram illam percursationem tuam mense Aprili atque Maio, tum cum etiam Capuam coloniam deducere conatus es! Quem ad modum illinc abieris
vel potius pæne non abieris, scimus. Cui tu urbi 101
minitaris. Utinam conere, ut aliquando illud *pæne* tollatur! At quam nobilis est tua illa peregrinatio! Quid prandiorum apparatus, quid furiosam vinolentiam tuam proferam? Tua ista detrimenta sunt, illa nostra. Agrum Campanum, qui cum de vectigalibus eximebatur ut militibus daretur, tamen infligi magnum reipublicæ vulnus putabamus, hunc tu compransoribus tuis et collusoribus dividebas. Mimos dico et mimas, patres conscripti, in agro Campano collocatos. Quid jam querar de agro Leontino? quoniam quidem hæ quondam arationes Campana et Leontina in populi Romani patrimonio grandiferæ et fructuosæ ferebantur. Medico tria milia jugerum: quid, si te sanasset? rhetori duo: quid, si te disertum facere potuisset? Sed ad iter Italiamque redeamus.
XL. Deduxisti coloniam Casilinum, quo Cæsar ante 102
deduxerat. Consuluisti me per litteras de Capua tu quidem, sed idem de Casilino respondissem: possesne, ubi colonia esset, eo coloniam novam jure deducere.

Negavi in eam coloniam, quæ esset auspicato deducta, dum esset incolumis, coloniam novam jure deduci: colonos novos adscribi posse rescripsi. Tu autem insolentia elatus omni auspiciorum jure turbato Casilinum coloniam deduxisti, quo erat paucis annis ante deducta, ut vexillum tolleres, ut aratrum circumduceres: cujus quidem vomere portam Capuæ pæne perstrinxisti, ut florentis coloniæ territorium minue-
103 retur. Ab hac perturbatione religionum advolas in M Varronis, sanctissimi atque integerrimi viri, fundum Casinatem. Quo jure? quo ore? Eodem, inquies, quo in heredum L. Rubrii, quo in heredum L. Turselii prædia, quo in reliquas innumerabiles possessiones. Et si ab hasta, valeat hasta, valeant tabulæ, modo Cæsaris, non tuæ; quibus debuisti, non quibus tu te liberavisti. Varronis quidem Casinatem fundum quis venisse dicit? quis hastam istius venditionis vidit? quis vocem præconis audivit? Misisse te dicis Alexandream, qui emeret a Cæsare. Ipsum enim exspectare magnum
104 fuit! Quis vero audivit umquam—nullius autem salus curæ pluribus fuit—de fortunis Varronis rem ullam esse detractam? Quid? si etiam scripsit ad te Cæsar ut redderes, quid satis potest dici de tanta impudentia? Remove gladios parumper illos, quos videmus: jam intelliges aliam causam esse hastæ Cæsaris, aliam confidentiæ et temeritatis tuæ; non enim te dominus modo illis sedibus, sed quivis amicus, vicinus, hospes, procurator arcebit. XLI. At quam multos dies in ea villa turpissime es perbacchatus! Ab hora tertia bibebatur, ludebatur, vomebatur. O tecta ipsa misera *quam dispari domino!* Quamquam quo modo iste

dominus? sed tamen quam ab dispari tenebantur!
studiorum enim suorum M. Varro voluit illud, non
libidinum deversorium. Quæ in illa villa antea dice- 105
bantur! quæ cogitabantur! quæ litteris mandabantur!
Jura populi Romani, monimenta majorum, omnis
sapientiæ ratio omnisque doctrinæ. At vero te inqui-
lino—non enim domino—personabant omnia vocibus
ebriorum, natabant pavimenta vino, madebant parietes,
ingenui pueri cum meritoriis, scorta inter matres
familias versabantur. Casino salutatum veniebant,
Aquino, Interamna. Admissus est nemo. Jure id
quidem; in homine enim turpissimo obsolefiebant
dignitatis insignia. Cum inde Romam proficiscens 106
ad Aquinum accederet, obviam ei processit, ut est
frequens municipium, magna sane multitudo. At iste
operta lectica latus per oppidum est ut mortuus.
Stulte Aquinates: sed tamen in via habitabant. Quid,
Anagnini? Qui cum essent devii, descenderunt, ut
istum, tamquam si esset, consulem salutarent. Incredi-
bile dictu est: sed sum vicinus; inter omnes constabat
neminem esse resalutatum, præsertim cum duos secum
Anagninos haberet, Mustelam et Laconem, quorum
alter gladiorum est princeps, alter poculorum. Quid 107
ego illas istius minas contumeliasque commemorem,
quibus invectus est in Sidicinos, vexavit Puteolanos,
quod C. Cassium et Brutos patronos adoptassent?
Magno quidem studio, judicio, benevolentia, caritate,
non, ut te et Basilum, vi et armis, et alios vestri
similes, quos clientes nemo habere velit, non modo
illorum cliens esse. XLII. Interea dum tu abes, qui
dies ille collegæ tui fuit, cum illud, quod venerari

solebas, bustum in foro evertit! qua re tibi nuntiata, ut constabat inter eos, qui una fuerunt, concidisti. Quid evenerit postea nescio—metum credo valuisse et arma;—collegam quidem de cælo detraxisti effecistique, non tu quidem etiam nunc, ut similis tui, sed certe ut dissimilis esset sui.

108 Qui vero inde reditus Romam! quæ perturbatio totius urbis! Memineramus Cinnam nimis potentem, Sullam postea dominantem, modo regnantem Cæsarem videramus. Erant fortasse gladii, sed absconditi nec ita multi. Ista vero quæ et quanta barbaria est! Agmine quadrato cum gladiis sequuntur: scutorum lecticas portari videmus. Atque his quidem jam inveteratis, patres conscripti, consuetudine obduruimus. Kalendis Juniis cum in senatum, ut erat constitutum, venire vellemus, metu perterriti repente diffugimus.

109 At iste, qui senatu non egeret, neque desideravit quemquam, sed potius discessu nostro lætatus est, statimque illa mirabilia facinora effecit. Qui chirographa Cæsaris defendisset lucri sui causa, is leges Cæsaris easque præclaras, ut rempublicam concutere posset, evertit. Numerum annorum provinciis prorogavit, idemque, cum actorum Cæsaris defensor esse deberet, et in publicis et in privatis rebus acta Cæsaris rescidit. In publicis nihil est lege gravius, in privatis firmissimum est testamentum. Leges alias sine promulgatione sustulit, alias ut tolleret, promulgavit. Testamentum irritum fecit, quod etiam infimis civibus semper obtentum est. Signa, tabulas, quas populo Cæsar una cum hortis legavit, eas hic partim in hortos Pompei deportavit, partim in villam Scipionis.

XLIII. Et tu in Cæsaris memoria diligens? tu illum 110
amas mortuum? Quem is honorem majorem consecutus
erat, quam ut haberet pulvinar, simulacrum, fastigium,
flaminem? Est ergo flamen, ut Jovi, ut Marti, ut
Quirino, sic divo Julio M. Antonius. Quid igitur
cessas? cur non inauguraris? Sume diem, vide qui
te inauguret: collegæ sumus; nemo negabit. O de-
testabilem hominem, sive quod Cæsaris sacerdos es,
sive quod mortui! Quæro deinceps, num hodiernus
dies qui sit ignores? Nescis heri quartum in circo
diem ludorum Romanorum fuisse? te autem ipsum
ad populum tulisse ut quintus præterea dies Cæsari
tribueretur? Cur non sumus prætextati? cur honorem
Cæsaris tua lege datum deseri patimur? an supplica-
tiones addendo diem contaminari passus es, pulvinaria
contaminari noluisti? Aut undique religionem tolle
aut usque quaque conserva. Quæris placeatne mihi 111
pulvinar esse, fastigium, flaminem. Mihi vero nihil
istorum placet: sed tu, qui acta Cæsaris defendis,
quid potes dicere cur alia defendas, alia non cures?
nisi forte vis fateri te omnia quæstu tuo, non illius
dignitate metiri. Quid ad hæc tandem?—exspecto
enim eloquentiam tuam: disertissimum cognovi avum
tuum, at te etiam apertiorem in dicendo; ille num-
quam nudus est contionatus, tuum hominis simplicis
pectus vidimus:—respondebisne ad hæc aut omnino
hiscere audebis? ecquid reperies ex tam longa oratione
mea, cui te respondere posse confidas?

XLIV. Sed præterita omittamus: hunc unum 112
diem, unum, inquam, hodiernum diem, hoc punctum
temporis, quo loquor, defende, si potes. Cur arma-

torum corona senatus sæptus est? cur me tui satellites cum gladiis audiunt? cur valvæ Concordiæ non patent? cur homines omnium gentium maxime barbaros, Ityræos, cum sagittis deducis in forum? Præsidii sui causa se facere dicit. Non igitur miliens perire est melius quam in sua civitate sine armatorum præsidio non posse vivere? Sed nullum est istud, mihi crede, præsidium: caritate te et benevolentia
113 civium sæptum oportet esse, non armis. Eripiet et extorquebit tibi ista populus Romanus, utinam salvis nobis! sed quoquo modo nobiscum egeris, dum istis consiliis uteris, non potes, mihi crede, esse diuturnus. Etenim ista tua minime avara conjunx, quam ego sine contumelia describo, nimium diu debet populo Romano tertiam pensionem. Habet populus Romanus ad quos gubernacula reipublicæ deferat: qui ubicumque terrarum sunt, ibi omne est reipublicæ præsidium vel potius ipsa respublica, quæ se adhuc tantum modo ulta est, nondum reciperavit. Habet quidem certe respublica adolescentes nobilissimos, paratos defensores: quam volent illi cedant otio consulentes, tamen a republica revocabuntur. Et nomen pacis dulce est et ipsa res salutaris; sed inter pacem et servitutem plurimum interest. Pax est tranquilla libertas, servitus postremum malorum omnium, non modo bello, sed
114 morte etiam repellendum. Quod si se ipsos illi nostri liberatores e conspectu nostro abstulerunt, at exemplum facti reliquerunt. Illi, quod nemo fecerat, fecerunt. Tarquinium Brutus bello est persecutus, qui tum rex fuit, cum esse Romæ licebat; Sp. Cassius, Sp. Mælius, M. Manlius propter suspicionem regni

appetendi sunt necati: hi primum cum gladiis non in regnum appetentem, sed in regnantem impetum fecerunt. Quod cum ipsum factum per se præclarum est atque divinum, tum expositum ad imitandum est, præsertim cum illi eam gloriam consecuti sint, quæ vix cælo capi posse videatur. Etsi enim satis in ipsa conscientia pulcherrimi facti fructus erat, tamen mortali immortalitatem non arbitror esse contemnendam.

XLV. Recordare igitur illum, M. Antoni, diem, 115
quo dictaturam sustulisti; pone ante oculos lætitiam
senatus populique Romani, confer cum hac immani
nundinatione tua tuorumque: tum intelliges quantum inter lucrum et laudem intersit. Sed nimirum,
ut quidam morbo aliquo et sensus stupore suavitatem
cibi non sentiunt, sic libidinosi, avari, facinerosi veræ
laudis gustatum non habent. Sed si te laus allicere
ad recte faciendum non potest, ne metus quidem a
fœdissimis factis potest avocare? Judicia non metuis.
Si propter innocentiam, laudo: sin propter vim, non
intelligis, qui isto modo judicia non timeat, ei quid
timendum sit. Quod si non metuis viros fortes egregi- 116
osque cives, quod a corpore tuo prohibentur armis,
tui te, mihi crede, diutius non ferent. Quæ est autem vita dies et noctes timere a suis? nisi vero aut majoribus habes beneficiis obligatos, quam ille quosdam habuit ex iis, a quibus est interfectus, aut tu es ulla re cum eo comparandus. Fuit in illo ingenium, ratio, memoria, litteræ, cura, cogitatio, diligentia; res bello gesserat quamvis reipublicæ calamitosas, at tamen

magnas; multos annos regnare meditatus magno
labore, multis periculis quod cogitarat effecerat: mu-
neribus, monumentis, congiariis, epulis multitudinem
imperitam delenierat; suos præmiis, adversarios cle-
mentiæ specie devinxerat: quid multa? attulerat jam
liberæ civitati partim metu, partim patientia con-
117 suetudinem serviendi. XLVI. Cum illo ego te domi-
nandi cupiditate conferre possum, ceteris vero rebus
nullo modo comparandus es. Sed ex plurimis malis,
quæ ab illo reipublicæ sunt inusta, hoc tamen boni
est, quod didicit jam populus Romanus, quantum
cuique crederet, quibus se committeret, a quibus ca-
veret. Hæc non cogitas? neque intelligis satis esse
viris fortibus didicisse, quam sit re pulchrum, bene-
ficio gratum, fama gloriosum tyrannum occidere?
118 An, cum illum homines non tulerint, te ferent? Cer-
tatim posthac, mihi crede, ad hoc opus curretur neque
occasionis tarditas exspectabitur.

Resipisce, quæso, aliquando; quibus ortus sis, non
quibuscum vivas considera; mecum, uti voles: redi
cum republica in gratiam. Sed de te tu videris, ego de
me ipse profitebor. Defendi rempublicam adolescens,
non deseram senex: contempsi Catilinæ gladios, non
pertimescam tuos. Quin etiam corpus libenter obtu-
lerim, si repræsentari morte mea libertas civitatis po-
test, ut aliquando dolor populi Romani pariat, quod
119 jam diu parturit. Etenim si abhinc annos prope vi-
ginti hoc ipso in templo negavi posse mortem imma-
turam esse consulari, quanto verius nunc negabo seni!
Mihi vero, patres conscripti, jam etiam optanda mors

est, perfuncto rebus iis, quas *adeptus sum quasque gessi. Duo modo hæc opto, unum, ut* moriens populum Romanum liberum relinquam—hoc mihi majus ab dis immortalibus dari nihil potest;—alterum, ut ita cuique eveniat, ut de republica quisque mereatur.

OXONII: EXCUDEBANT JACOBUS PARKER ET SOC.

TEXTS WITH SHORT NOTES.

THE Texts of the OXFORD POCKET CLASSICS are issued with Short Notes, calculated as well for the use of Schools as for the junior members of Universities.

		s.	d.
SOPHOCLES.—AJAX, (*Text and Notes,*)	...	1	0
ELECTRA	...	1	0
ŒDIPUS REX	...	1	0
ŒDIPUS COLONEUS ...	...	1	0
ANTIGONE	...	1	0
PHILOCTETES	...	1	0
TRACHINIÆ	...	1	0

The Notes only, in one vol., cloth, 3s.

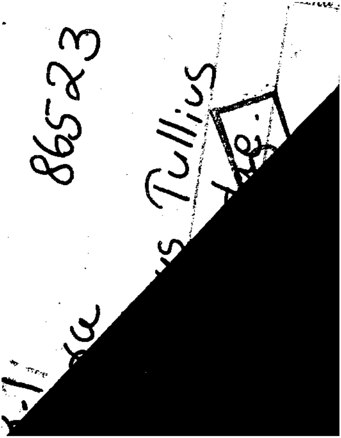
		s.	d.
ÆSCHYLUS.—PERSÆ, (*Text and Notes,*)	...	1	0
PROMETHEUS VINCTUS ...	...	1	0
SEPTEM CONTRA THEBAS	...	1	0
AGAMEMNON	...	1	0
CHOEPHORÆ	...	1	0
EUMENIDES	...	1	0
SUPPLICES	...	1	0

The Notes only, in one vol., cloth, 3s. 6d.

		s.	d.
EURIPIDES.—HECUBA, (*Text and Notes,*)	...	1	0
MEDEA	...	1	0
ORESTES	...	1	0
HIPPOLYTUS	...	1	0
PHŒNISSÆ	...	1	0
ALCESTIS	...	1	0

The above Notes only, in one vol., cloth, 3s.

		s.	d.
BACCHÆ	...	1	0
ARISTOPHANES.—The KNIGHTS (*Text and Notes*)		1	0
The ACHARNIANS ...	...	1	0
THE BIRDS... ...	...	1	6
XENOPHON.—MEMORABILIA, (*Text and Notes,*)		2	6

86523
Tullius